

AKADEMİK İZDÜŞÜM DERGİSİ

Journal of Academic Projection

Yıl/Year:2023

Cilt/Volume: 8

Sayı/Number:2

ISSN:2547-9725

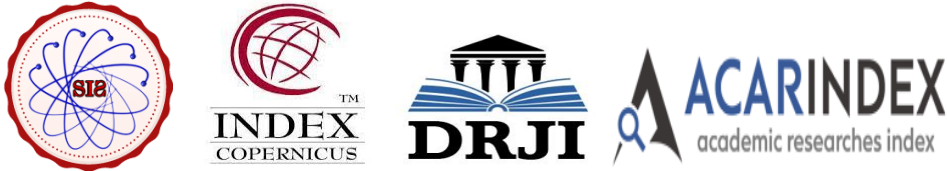

Bitlis Eren Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Akademik İzdüşüm Dergisi

Bitlis Eren University
Faculty of Economics and Administrative Sciences
Journal of Academic Projection

Yıl/Year: 2023 – Cilt/Volume: 8 – Sayı/Number: 2

Türkçe ve İngilizce Yayınlanan Uluslararası Hakemli Dergi
International Peer-Reviewed Journal Published in Turkish and English

Bitlis Eren Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Akademik İzdüşüm Dergisi

Bitlis Eren University
Faculty of Economics and Administrative Sciences
Journal of Academic Projection

Yıl/Year: 2023 – Cilt/Volume: 8 – Sayı/Number: 2

ISSN	:	2147-9725
Yayın Tarihi	:	31 Ekim 2023
Yayın Sezonu	:	Ekim 2023
Cilt	:	8
Sayı	:	2
İlk Yayın Tarihi	:	2016
Yayın Yeri	:	Bitlis
Yayın Dili	:	Türkçe ve İngilizce dillerindedir.
Adres	:	Akademik İzdüşüm Dergisi, BEÜ İİBF Bitlis Eren Üniversitesi 13000, Merkez, Bitlis/ TÜRKİYE
E-posta	:	aid@beu.edu.tr
URL	:	http://dergipark.gov.tr/beuiibfaid

Akademik İzdüşüm Dergisi (AİD)
Journal of Academic Projection (JAP)
Yıl/Year: 2023 • Cilt/Volume: 8 • Sayı/Number: 2

Yayın Kurulu • Editorial Board

Bitlis Eren Üniversitesi Adına
Sahibi/Owner

Editör / Editor

Yayın Kurulu Üyeleri / Editorial Board Members

Prof. Dr. Necmettin ELMASTAŞ
Bitlis Eren Üniversitesi

Doç. Dr. Metin IŞIK
Bitlis Eren Üniversitesi

Prof. Dr. Ferit İZCİ
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Prof. Dr. Ağalar ABASALI
Bakü Devlet Üniversitesi (Azerbaycan)

Prof. Dr. İsmail BAKAN
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Prof. Dr. İftikhar MALİK
Bath Spa University (İngiltere)

Prof. Dr. Nagihan ŞERMUHAMEDOVA
Taşkent Devlet Üniversitesi (Özbekistan)

Prof. Dr. Ali ASKER
Karabük Üniversitesi

Prof. Dr. Esra Banu SİPAHİ
Necmettin Erbakan Üniversitesi

Prof. Dr. Nilüfer NEGİZ
Süleyman Demirel Üniversitesi

Prof. Dr. Hakan ÖZDEMİR
İnönü Üniversitesi

Doç. Dr. Ayşe Nur BUYRUK AKBABA
Bitlis Eren Üniversitesi

Doç. Dr. Cemal ÖZTÜRK
Bitlis Eren Üniversitesi

Doç. Dr. Coşkun ÇILBANT
Manisa Celâl Bayar Üniversitesi

Doç. Dr. Erhan ÖRSELLİ
Necmettin Erbakan Üniversitesi

Doç. Dr. Saypjamal KORGANOVA
Muhtar Auezov Güney Kazakistan Üniversitesi (Kazakistan)

Doç. Dr. Sultan KAVİLİ ARAP
Dokuz Eylül Üniversitesi

Doç. Dr. Vedat YILMAZ
Malatya Turgut Özal Üniversitesi

Doç. Dr. Zeki UÇAR
Bitlis Eren Üniversitesi

Doç. Dr. Gökhan DÖNMEZ
Bitlis Eren Üniversitesi

Doç. Dr. Yahya DEMİRKANOĞLU
Bitlis Eren Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Sebahattin KOÇ
Bitlis Eren Üniversitesi

Akademik İzdüşüm Dergisi (AİD)
Journal of Academic Projection (JAP)
Yıl/Year: 2023 • Cilt/Volume: 8 • Sayı/Number: 2

Danışma Kurulu • Advisory Board

Prof. Dr. Ethem DUYGULU- Dokuz Eylül Ü.
Prof. Dr. İbrahim Güray YONTAR- Dokuz Eylül Ü.
Prof. Dr. Bayram ÇOŞKUN- Muğla Sıtkı Koçman Ü.
Prof. Dr. Cüneyt Yenal KESBİÇ- Manisa Celâl Bayar Ü.
Prof. Dr. Harun ARIKAN- Çukurova Üniversitesi Ü.
Prof. Dr. Haydar ÇAKMAK- Ankara Hacı Bayram Veli Ü.
Prof. Dr. Murat OKÇU- Süleyman Demirel Ü.
Prof. Dr. Mehmet CİHANGİR- Osmaniye Korkut Ata Ü.
Prof. Dr. Müslüme NARİN- Ankara Hacı Bayram Veli Ü.

Prof. Dr. Pınar SÜRAL ÖZER- Dokuz Eylül Ü.
Prof. Dr. Hüseyin GÜL- Süleyman Demirel Ü.
Prof. Dr. Yakup ALTAN- Süleyman Demirel Ü.
Prof. Dr. Neşe ÖZDEN- Ankara Ü.
Prof. Dr. Ester RUBEN- Yıldız Teknik Ü.
Prof. Dr. Ali ASKER- Karabük Ü.
Doç. Dr. Ömer Okan FETTAHLIOĞLU- Kahramanmaraş Sütçü İmam Ü.
Doç. Dr. Cengiz EKİZ- Bolu Abant İzzet Baysal Ü.
Doç. Dr. Ece DEMİRAY EROL- Manisa Celâl Bayar Ü.
Doç. Dr. Erkin EKREM- Hacettepe Ü.

Akademik İzdüşüm Dergisi (AİD)
Journal of Academic Projection (JAP)
Yıl/Year: 2023 • Cilt/Volume: 8 • Sayı/Number: 2

Dergimizin bu sayısındaki makalelerin değerlendirilmesinde hakem olarak katkı sunan değerli öğretim üyelerine teşekkürlerimizi sunarız.

Yayın Kurulu

BU SAYIDAKİ HAKEM KURULU / REVIEWERS OF THIS ISSUE

Prof. Dr. Salih Zeki İMAMOĞLU- Gebze Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Hakan ÖZDEMİR- İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Erhan ÖRSELLİ- Necmettin Erbakan Üniversitesi

Prof. Dr. Erdem UÇAR- Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Vedat EKERGİL- Anadolu Üniversitesi

Doç. Dr. Erdal AYDEMİR- Süleyman Demirel Üniversitesi

Doç. Dr. Hicran HAMZA ÇELİKİYAY- Düzce Üniversitesi

Doç. Dr. Nalan OVA- Süleyman Demirel Üniversitesi

Doç. Dr. Ahsen SAÇLI- Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Doç. Dr. Vedat YILMAZ- Malatya Turgut Özal Üniversitesi

Doç. Dr. Nazmiye Ülkü PEKKAN- Tarsus Üniversitesi

Doç. Dr. Gökhan KERSE-Kafkas Üniversitesi

Doç. Dr. Celal İnce- Bitlis Eren Üniversitesi

Doç. Dr. Erdal BAYRAKÇI- Necmettin Erbakan Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Cavit ÇOLAKOĞLU- Artvin Çoruh Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi İnan KAYNAK- Muş Alparslan Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Gökçe Sinem ERBUĞA- Dokuz Eylül Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Fevzi KAÇER- Bingöl Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Emre Vadi BALCI- Uşak Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Zahid ÇIĞMAN-Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

Akademik İzdüşüm Dergisi (AİD)
Journal of Academic Projection (JAP)
Yıl/Year: 2023 • Cilt/Volume: 8 • Sayı/Number: 2

AMAÇ VE KAPSAM

Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi bünyesinde, hakemli akademik bir dergi olan Akademik İzdüşüm Dergisi (AİD), ulusal ve uluslararası düzeyde sosyal bilimler alanındaki çalışmalarla bilime katkı sunmayı amaçlamaktadır. AİD kapsamında; işletme, iktisat, kamu yönetimi, uluslararası ilişkiler, maliye, ekonometri, çalışma ekonomisi, yönetim bilişim sistemleri ve siyaset bilimi alanlarına dâhil olan konularda çalışmalar yayımlanmaktadır.

Mart ve Ekim aylarında olmak üzere yılda iki kez yayımlanan AİD kapsamında; özgün araştırma-inceleme makaleleri, çeviri, deneme, kitap tanıtma-eleştirisini, kongre-sempozyum haberleri yayımlanmaktadır. Çalışmalar Türkçe ve İngilizce dillerinde yayımlanabilmektedir. Yayınlar için ücret talep edilmemektedir. Yayımlanmış yazıların her türlü hakkı AİD'e aittir. Yayımlanmış yazılardan kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz.

AİD, yayım etiği ilkelerine yönelik hassasiyet gözetmekte ve herhangi bir etik dışı tutuma karşı olası tüm önlemleri almaktadır. AİD kapsamında yayımlanan makalelerin ilim ve dil yönünden sorumluluğu yazarlara aittir. Fikirlerden üniversite ve fakülte sorumlu tutulamaz. Yazarlar, editöryal uyarı ve hakem raporlarını dikkate almak zorundadır. İlgili uyarıları dikkate almayan yazarların çalışmaları hangi aşamada olursa olsun iade/ret edilir. Yazım kurallarına ve dergi şablonuna uygun olmayan çalışmalar değerlendirmeye alınmayacaktır.

AIMS AND SCOPE

Journal of Academic Projection (JAP), which is a refereed academic journal within the body of Bitlis Eren University Faculty of Economics and Administrative Sciences, aims to contribute to science with studies in the field of social sciences at national and international level. Within the scope of JAP; Articles are published on topics including business, economics, public administration, international relations, finance, econometrics, labor economics, management information systems and political science.

Within the scope of the JAP, which is published twice a year, in March and October; original research-review articles, translation, essay, book introduction-criticism, congress-symposium news are published. The articles can be published in Turkish and English. There is no charge for publications. All rights of the published articles belong to the JAP. Published articles cannot be quoted without showing the source.

JAP is sensitive to the principles of publication ethics and takes all possible measures against any unethical attitude. The responsibility of the articles published within the scope of the JAP in terms of science and language belongs to the authors. The university and faculty cannot be held responsible for the ideas. Authors are obliged to take into consideration editorial warnings and referee reports. The articles of the authors who do not pay attention to the relevant warnings are returned / rejected at any stage. Studies that do not comply with the writing rules and journal template will not be evaluated.

Akademik İzdüşüm Dergisi (AİD)
Journal of Academic Projection (JAP)
Yıl/Year: 2023 • Cilt/Volume: 8 • Sayı/Number: 2

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Zerrin Toprak KARAMAN ve Başak BAYDAK **331-372**
Hasan Dağı Bölgesinde Risk Olgusu ve Yöneticinin İdari Duyarlılığı Analizi
Analysis of The Risk Phenomenon Regarding Mount Hasan Region and The Administrative Sensitivity

Murat DEMİREL **373-406**
Ticaret Metası Olarak Su: Su Ayak İzi, Sanal Su ve Sanal Su Ticareti
Water as a Trade Commodity: Water Footprint, Virtual Water and Virtual Water Trade

Uygur ÖZTÜRK, Aylin YAVUZ, Mustafa KAYA ve Aydan Yavuz ÖZTÜRK **407-431**
Vardiyalı Çalışmanın İşle Bütünleşme Algısı ve İş-Yaşam Dengesi Üzerine Etkisi
The Effect of Shift Working On Perception of Job Engagement and Work-Life Balance

Serdar OLUĞ **432-464**
Uluslararası Göç Teorilerinde Yaşanan Dönüşüm ve 1980 Sonrası Türkiye'ye Yönelen Kitleli Göç Hareketleri Üzerine Bir Analiz
An Analysis on The Transformation in International Migration Theories and Three Mass Migration Movements Towards Turkey After 1980

O.Erdal ŞAHİN **465-494**
Modern Ütopya Düşünürlerinin İdeal Kent Arayışları
Modern Utopian Thinkers' Search For The Ideal City

Nurcan BULUT ve Suna ERDİL **495-524**
Dövizden Dönüşümlü Kur Korumalı Mevduat Hesabı ve Muhasebeleştirilmesi
An Evaluation of The Efforts Performed at The International and National Level Regarding Combating Light Pollution

Gülşah GENCER ÇELİK ve Hasan Sadık TATLI **525-546**
Dönüşümcü Liderliğin Mesleki Gelişime Etkisi: Vakıf Yükseköğretim Kurumlarında Bir Araştırma
The Effect of Transformational Leadership on Professional Development: A Study in Foundation Higher Education Institutions

Aynur ARSLAN **547-569**
Yerel Gazetelerde Uyuşturucu Haberlerinin Sunumu: Bağımlılıkla Mücadele Bağlamında Bir Analiz
Presentation of Drug News In Local Newspapers: An Analysis In The Context of Combating Addiction

Derleme Makaleleri / Review Articles

Ender ŞAHİNASLAN **570-604**
İş Süreci Optimizasyonu: Yöntem, Teknoloji, Riskler ve Fırsatlar
Business Process Optimization: Method, Technology, Risks and Opportunities

Geliş/Received: 15/02/2023

Kabul/Accepted: 11/09/2023

Araştırma Makalesi / Research Article

ISSN: 2547-9725

HASAN DAĞI BÖLGESİNDE RİSK OLGUSU VE YÖNETİCİNİN İDARİ DUYARLILIĞI ANALİZİ

Zerrin Toprak KARAMAN*

Başak BAYDAK**

Öz

Türkiye %74,63'ü dağlık alan olan bir ülkedir. Ancak dağlar üzerine doğrudan bir kamu politikası bulunmamaktadır. Bu çalışmanın dayanağı, bir volkanik dağ olan Hasan Dağıdır. Hasan Dağı Bölgesindeki volkanik hareketlilik tespiti ve bilimsel izlemeye alınması etkin bütünleşik afet yönetimi açısından son yıllarda risk faktörleri içinde değerlendirmeyi gerektirmektedir. Kamu yönetiminin varlık nedeni klasik anlamda toplumsal huzur ve güvenliği sağlamak olması bağlamında, hata riskini azaltmak için, disiplinlerarası bilimsel çalışmaları desteklemesi, araştırmalarda cesaretlendiren rolünü iyi üstlenmesi önemlidir. Bu çalışmada Hasan Dağı (Aksaray ve Niğde illeri idari alanında) itibarıyla olası volkanik bir aktiviteye zamanında ve etkili müdahaleler ile hazırlık sağlamak için bölgenin fiziki ve beşeri potansiyelini iyi bir şekilde analiz edilmesi önem taşımaktadır. Hasan Dağı'nda olası bir volkanik patlama riskine karşı afet duyarlılığı kapsamında bölge sakinlerinin ve kurumların volkanik afet tipine ilişkin bilgi düzeyleri, farkındalık düzeyleri ve hazırlıkları; MAXQDA analizi ile değerlendirilmiştir. Bu makalede 2022 yılında çalışmanın yürütüldüğü dönemde halkın Hasan Dağı ile ilgili gelişmelere ilgisi ve yöneticilerin konuya duyarlılığı esas alınarak, "stratejik yönetici" ilişkilendirmesi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hasan Dağı, Volkanik Tehdit, İdari Duyarlılık, Bütünleşik Afet Yönetimi, Stratejik Lider

JEL Kodu: Z0, D83

* Prof. Dr., İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, zerrin.toprak@deu.edu.tr, 0000-0001-7153-2838

** Yüksek Lisans Öğrencisi, İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, baydakbasak@gmail.com, 0000-0003-1005-7708

Atıf yapmak için / To cite this article: Toprak Karaman Z.& Baydak B. (2023). Hasan Dağı Bölgesinde Risk Olgusu Ve Yöneticinin İdari Duyarlılığı Analizi, Akademik İzdüşüm, 8(2): 331-372.

Analysis Of The Risk Phenomenon Regarding Mount Hasan Region And The Administrative Sensitivity

Abstract

Türkiye is a country of which 74.63% is mountainous. However, there is no certain public policy on mountains. The basis of this study is Hasan Volcanic Mountain. Detection of volcanic activity in the Mount Hasan region and its inclusion in scientific monitoring necessitate evaluation within the risk factors in terms of effective integrated disaster administration in recent years. Raison d'être of public administration is -in classic terms- to provide the social peace and security. This study aims to thoroughly analyze the physical and social potential of Mount Hasan region (in the provincial areas of Aksaray and Niğde) in order to prepare for timely and effective interventions in case of volcanic activities. Within the scope of disaster sensitivity against a possible volcanic eruption risk in Hasan Mountain, the knowledge levels, awareness levels and preparations of the residents and institutions regarding the volcanic disaster type; evaluated by questionnaire forms and MAXQDA analysis. In this article, a "strategic executive" will be defined by taking the interest of local people regarding the news on Mount Hasan while this study was being conducted in 2022, and the sensitivity of executives on the issue.

Keywords: Mount Hasan, Volcanic Threat, Administrative Sensitivity, Integrated Disaster Administration, Strategic Leader

JEL Codes: Z0, D83

1. GİRİŞ

Doğa/tabiat ile doğrudan veya dolaylı ilgili çalışmalarda genelde insanın eko-sistemi sömürdüğü veya yok ettiği konusu işlenmektedir. Global çevre tarihi incelendiğinde “insanlar toprağa hükmetmelidir” fikrinin öne çıktığı görülmektedir (Radkau, 2017: 14-16, 267). Oysaki çevre sorunlarının baş aktörü nüfus /insan ilişkisinde “başa çıkma” kavramını temel almak daha akılcıdır. Makalenin konusu olan “volkan patlamaları”, insanın bugünkü bilgi birikimi ile kontrol edemediği, hükmedemediği, tam da bu önemli ayrıntıya işaret etmektedir. Gerek nüfus baskısı gerekse daha verimli topraklarda tarım yapma eğilimi olsun ya da gidecek başka yeri olmayan halklar (vatandaş, yabancı ve farklı statülerde yerleşikler) aktif yanardağların etrafında yerleşerek riskli ortamlar içinde yaşamayı doğallaştırmaktadır. Yerleşimlerin mekânsal özelliklerinin yapı kalitesiyle uyumlu olmaması bağlamında, ortaya çıkan riski ve tehlike halini yönetme ise kamu yönetiminin temel amacı haline gelmektedir. Kamu yönetiminin temel varlık nedeni olan “kamu güvenliğini” sağlama rolünün giderek karmaşıklaşması nedeniyle, halklar,

katılımcı bir anlayış ile kaotik ortama sürüklenmeden sorunların işbirliği içinde çözümlenmesini beklemektedir. Dünya dijitalleşmiştir toplumlar kamu politikalarının günün getirdiği koşullarda güncelleştirilmesini ve verilerin en iyi şekilde değerlendirilerek kamu lehine bilgiye dönüştürülmesini öngörmektedir. Hatta Fransız İhtilali'nin (1789) meşhur söylemi, Liberté, Égalité, Fraternité (çev. Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik) artık günümüzde Liberté, Égalité, Actualité/aktüalite, sözcüklerine dönüşmüştür. Sorumluluk da tabiki 1990'lı yıllarda bu söyleme eklenmişti. Bilgi çağında da verinin, bilgiye dönüştürülerek bilgece değerlendirilmesi, karmaşık olgular bütününde kolay değildir. Bu gelişim ve değişim disiplinlerarası çalışmayı gerekli kılmaktadır. Akademik bilgiyi geliştirmek sadece "bilimsel merak" ile ilişkilendirilememekte, kamu yönetiminin karar alma sürecinde, bilgi destekli olması gereken bir alan açmaktadır.

Yönetici, bir örgütün misyon ve vizyonuna uygun amaçlarını gerçekleştirmek için örgütlenmenin temel unsurlarını kontrol ederek yönetimi sağlayan kişi olarak çalışmada genel tanımı içinde değerlendirilmektedir. Örgütü vizyonuna uygun ileriye taşıyan başarılı bir yönetici kimliğiyle, kişi lider veya daha ileri düzeyde ise stratejik lider olarak idealize edilmektedir.

Belirtilen risk farkındalığı, yerleşik halk ve yönetici ile etkin yönetim stratejileri bütünlüğünde, bu makalede Hasan Dağı bölgesinde (Aksaray ve Niğde illeri idari alanı) çok yönlü güvenliği ilgilendiren ve dağ hareketliliği olarak tehlike yaratabilecek kriz olasılıkları araştırılmaktadır. Bu amaçla kurumsal ve toplumsal risk algıları, bilinen mekan yönetimi modeli olan sosyo-ekonomik çevresel etki değerlendirmesi hedefleri kapsamında ölçülmüştür. Çalışmanın temelini oluşturan risk tespitine ve kriz yönetimine yönelik hazırlanan sorular, Dokuz Eylül Üniversitesi Etik Kurulunca kabul edilmiştir. Örneklem çalışmaları ve olay anlatımı; 13.06.2022 ve 29.11.2022 tarihlerinde Aksaray ilinde gerçekleştirilen, ziyaret verilerine dayandırılmıştır. Hasan Dağı'nda dağın kendi özelliğinden veya çevredeki fay hatlarının tetiklemesinden oluşabilecek bir volkanik patlama riski çalışmayı başlatmıştır. Doğadan kaynaklanabilecek bu volkanik afet tipi riskine karşı,

bölge yerleşiklerinin ve temel paydaş kurumların bilgi, farkındalık düzeyleri ve hazırlıkları; MAXQDA analizi ile değerlendirilmiştir. Bu çalışmadaki temel amaç; Hasan Dağı bölgesinde, dağa en yakın yerleşimlerde risk olasılığı bağlantılı volkanik hareketliliğin tahminlenebilen etkilerinin, mevcut sosyo-ekonomik ve kültürel yapılar ile yönetsel ilgi bütününde incelenmesidir. Bu bağlamda da stratejik çevresel koşulların dâhil olduğu kriz senaryoları modeli geliştirerek kriz planlaması pratiği geliştirmek hedeflenmiştir.

Alan çalışmasında elde edilen veriler MAXQDA 2022 Nitel Veri Analiz Programı'na aktarılarak kod-alt kod atamaları gerçekleştirilmiş ve betimsel, ilişkisel ve karşılaştırmalı analizleri yapılarak bulgular yorumlanmıştır. Nitel çalışmalarda aranan, “İnandırıcılık, aktarılabilirlik, güvenilebilirlik, onaylanabilirlik” başta olmak üzere temel güvenilirlik göstergelerine uyulmuştur. Belirtilen amaca uygun olarak, çalışmanın saha araştırması Hasan Dağı bölgesindeki ve dağdan otuz km mesafede Helvadere Belediyesi (2560 nüfus) ve yirmi km mesafedeki Karkın köyünde (1336 nüfus) gerçekleştirilen anket çalışmaları (otuz beş kişi yerleşik halk ve otuz beş kişi kurumsal yapı) MAXQDA analiziyle, duygusal veri girişleri ve sayısal ifadeleri içerecek bir biçimde çalışmanın kapsamı içinde değerlendirilmiştir.

Türkiye’de alanında bir ilk olan bu araştırmaya verilen kurumsal katkı: Aksaray İl Merkezindeki kuruluşlardan; Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), Arama Kurtarma Aksaray İl Müdürlüğü, Kızılay, Aksaray Valiliği Müdürlükleri, 112 Acil Servisinden personeli ve üst kademe yöneticilerinden olmak üzere toplam otuzbeş kişidir. Bölgedeki yerleşik halktan Helvadere Belediyesi (onbeş kişi) ve Karkın Köyü (yirmi kişi) gönüllü katılım sağlamıştır. Eğitim seviyesi olarak görüşmelere katılan halkın yirmibiri ilkokul, 4 kişi ortaokul ve 2 kişi ise lise mezunu olarak belirlenmiştir. Kurum katılımcıları farklı eğitim kurumlarından üniversite mezunu personeldir.

Araştırma kapsamında ziyaret edilen temel paydaş olmayan kurumlardan biri, katılımı “gönüllülük esası” aranmakla birlikte, önce çalışmaya katılımı kabul etmiş ve sonra da Hasan Dağı konusundaki soruları beğenmeyip, sorulara “yanıt veremeyeceğini” belirterek toplantıyı

sonlandırmıştır. Yönetici yönüyle ortaya çıkan bu çekingenlik, yazarlarda, araştırmaların veri toplama sürecinde, “yöneticinin” tepkisel davranışlarının cesaretlendirici veya risk olabilirliği konusunun önemli olduğu kanaatini uyandırmıştır. Araştırmalarda, karşılaşılabılır bir vaka ihtimaline karşı, teorik çalışmalardan da yararlanılarak “yöneticinin risk algısı” konusu kendi yerinde metin içine yerleştirilerek senaryolaştırılmıştır. Aşağıda volkanlara genel olarak ve özelde Hasan Dağı ile ilgili bilgiye yer verilmiştir.

2. VOLKAN NEDİR? VOLKANİK BİR DAĞ OLARAK: HASAN DAĞI

Bir volkan, magma tabakası ile Dünya'nın yüzeyinde etkileşim sağlayan bir açıklıktır. Volkanlar genellikle “tektonik levhaların” buluşma noktalarında bulunmaktadır. Dünya'da 1500 potansiyel aktif volkan bulunduğu bilinmektedir. Volkanlar, güçlü bir şekilde ölümcül tehlikesi olan sıcak, tehlikeli gazlar, kül, lav ve kaya püskürtür. Volkanik patlamalara bağlı olarak doğanın sel, toprak kayması yangınlar sonucu bitki ve hayvan varlığını etkilenmesi gibi ekolojik dengenin bozulması yanında; elektrik kesintileri, içme suyu kirlenmesi ve sağlık sorunları yaratması gibi, yerleşimlere olan yıkıcı etkileri de bulunmaktadır. 1997-2017 yılları arasında volkanik patlamalar, yaklaşık 2400 kişinin ölümüne sebep olmuştur (WHO, 2023). Son yıllarda da artan oranda volkanik hadiseler yeryüzünde olmaktadır. Pasifik Okyanusu'nda yaklaşık yüz yetmiş adadan oluşan Tonga'nın başkenti Nuku'alofa'nın altmış beş kilometre kuzeyindeki Hunga Ha'apai Adası'nda bulunan bir yanardağ, 15 Ocak 2022'de aktif hale gelerek kül, buhar ve gaz püskürtmeye başlamıştı. Patlamanın ardından Tonga, Yeni Zelanda, ABD, Kanada, Şili ve Japonya için "tsunami" uyarısı verilmiş, tsunami Tonga'daki hemen hemen tüm adaları vurmuş, yapıları dümdüz etmişti (Aparı, 2022). İspanya'ya bağlı adalardan La Palma'da harekete geçen Cumbre Vieja Yanardağı (Eylül-Ekim 2021), binlerce kişiyi evinden etmiştir.

Bir yanardağ, tarihsel kayıtlarla desteklenen ve tarihlenebilir materyallerin analizlerine dayanan bilgilere göre, son 600-10.000 yıl içinde patlamışsa aktif olarak kabul edilmektedir. Ancak volkanlar ne kadar yıl hareketsiz

kalırlarsa kalsınlar, yine de aktif hale geçme ve önemli patlamalara sahip olduğu (Seráfica, 2016) bilinmektedir. Başka bir ifadeyle bin yıldır patlamadı, “patlamaz” ifadelerinin bilimsel bir dayanağı bulunmamaktadır. Nitekim6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli Türkiye-Suriye depremleri olarak da tanımlanan ve 7,8 M_w ($\pm 0,1$) ve 7,5 M_w büyüklüklerindeki dokuz saat arayla ortaya çıkan ikiz deprem olarak adlandırılan deprem hareketliliği, yakın tarihteki olaylardan farklı ve daha önce bu bölgede erişilebilir kaynaklardan tespit edilmemiş bir vaka olarak literatüre girmiştir. Yine daha önce kayda girmemiş büyüklüğü 6,7 M_w 'e kadar varan 38 binden fazla artçı sarsıntı gerçekleşmiştir. Afet geçmişine yönelik olarak “Pazarcık Segmenti üzerinde meydana gelen bir önceki yıkıcı deprem tarihsel deprem kataloglarına göre 1513 yılında meydana gelmiştir. Aradan geçen beş yüz on yıl”¹ gibi bir bilimsel beyanda da, uzunca yıl aralıklı afetler olabilirliği deprem örneğinde açıkça görülmektedir. Bu bağlamda yıl sürelerine dayanan iyimser tahminlerde “ihmal ve atalet” davranışının afetlerde genel geçer bir husus olmadığını yaşadığımız bu deprem felaketi iyi bir örnek olarak ortaya koymaktadır.

Dünya'nın tektonik plakalarının hareketi nedeniyle meydana volkanlar ve depremler birbiriyle nasıl ilişkilidir konusu özetlendiğinde²; her ikisine de Dünya'nın çekirdeğinden salınan ısı ve enerjinin neden olduğu bilimsel kabul görmektedir. Bu bilgiye göre; depremler, tektonik plakaların şiddetli hareketi yoluyla volkanik patlamaları tetikleyebilir. Benzer şekilde, yanardağlar, bir yanardağ içindeki magmanın hareketi yoluyla depremleri tetikleyebilir. Depremler ve volkanik patlamalar başlı başına insanlar için risk oluşturan tehlikeli doğa olaylarıdır. Bir doğal afetin ne kadar şiddetli olduğu, çevremizle olan etkileşimlerimize bağlıdır. Güçlü bir deprem veya volkanik patlama, neredeyse hiç kimsenin yaşamadığı bir

---

¹ MTA, 06 Şubat 2023 Pazarcık (Kahramanmaraş) Depremi (M_w 7,4), Jeoloji Etütleri Dairesi Başkanlığı bilgi notu, Ankara: <https://www.mta.gov.tr/> 13.02.2023

²Dünyanın dış tabakası, litosfer adı verilen katı kayalardan oluşur. Litosfer, kötü bir yapboz gibi birbirine uyan 17 büyük ayrı parçaya bölünmüştür. Bulmacanın bir parçasına tektonik plaka denir. Plakalar, üst üste binen parçalar, uyumsuz da olsa birlikte boşluklar ile yerleşmiştir. İki plaka çarpıştığında, birbirinden ayrıldığında veya birbirini geçtiğinde depremler ve volkanik aktivite yaratmaktadır.

arazide tamamen göz ardı edilebilir. Ancak yoğun nüfuslu yerleşimler için aynı sonuçları kuşkusuz yaratmayacaktır.

Türkiye'nin de içine bulunduğu coğrafyada tarihi geçmişinden gelen afet bilgilerini günümüze yazılı ve hatta mağara duvarlarına çizilmiş görseller aktarmaktadır. Mitler aracılığıyla, sadece eski kültürlerin çevrelerindeki dünyayı nasıl anladıklarını değil, aynı zamanda ona nasıl tepki verdiklerini de öğrenmek mümkündür. İnsanlar korktukları olayları "tanrı" ile ilişkilendirmişlerdir. Bir efsane, Etna Dağı'nın ateş ve metal işçiliği tanrısı Hephaestus'un ikametgâhı olduğunu belirtir. Antik Yunanlıların Etna Dağı'nın daha şiddetli faaliyetini anlatan başka bir efsanesinde de Typhon'un (tayfun) öfkesi, Zeus'tan kurtulma mücadelesi ve ateşli nefesi, lav akıntılarının, Etna'nın üzerindeki kara bulutun ve dünyanın titreyip sarsılmasının sebebi olarak gösterilmektedir. Her efsane bize yanardağa karşı sergilenen; saygı (onun büyüleyici ve faydalı eserlerin kaynağı olduğu) ve korku (ateş püskürten bir canavarın kaynağı olduğu) gibi farklı bir tavrı göstermektedir. Antik Yunan, Etna Dağı'ndan korkuyordu ve onun potansiyel tehlikesini fark etmişti; ama aynı zamanda onu bir nimet ve büyü kaynağı olarak görmüşlerdi (Streva, 2023). Roma mitinde Vulcan, yıkıcı bir ateş ve volkanların tanrısıydı (Brittanica, 2023). "Volkan" kelimesinin, Sicilya açıklarında Akdeniz'deki küçük Vulcano adasından geldiği de söylemi de literatürde yer almaktadır.

Türkiye'de volkanik alan yönünden zengin olan bölgesi İç Anadolu'da Erciyes (3917 m.), Melendiz (1898 m.), Hasandağı (3268 m) yer almaktadır. Ege Bölge'sinde Biga dağları, Dumanlıdağ, Yunt dağı volkaniktir. Manisa'nın Kula İlçesi yakınlarındaki Kula Volkanları yine genç yanardağlardır. Ağrı dağı (1840 en son aktivite) , Tendürek (1855 en son aktivite) faaliyeti en yakın tarihte sona eren volkanlardan biridir ve sıcak su ile gazlar püskürtmektedir. Jeolojik kayıtlara göre Nemrut Volkanından son lav çıkışları 1441, 1597 ve 1692 yıllarında yaşanmıştır. Jeologlar Türkiye'nin faaliyete geçebilecek en 'riskli' yanardağı olarak, Bitlis sınırlarında yer alan volkanından sıcak gazlar çıkan Nemrut Dağı'nı (1692 en son aktivite) göstermektedirler. Yine Hasan Dağı (Aksaray ve Niğde sınırlarında) en son aktivite 2021, Kasım ayında olmuştur.

Makaleye konu olan Hasan dağı, yanardağ özelliğine önem verilen coğrafi oluşum olarak bilimsel açıdan yakından takip edilmektedir.

Türkiye'deki yanardağlar bir gün tekrar aktif hale gelebilir mi sorusuna karşı uzmanlar, "Son dönemde yaşanan Datça ve Ege depremlerinin volkan faaliyetiyle ilgili olabileceği yönünde kuşkular var" demektedir. Türkiye'nin coğrafi terminolojine göre aktif yanardağlarının bir zamanda harekete geçebileceğine dair uyarılmaktadırlar" (Milliyet, 2021). Depremlerin nedenlerinin volkanik faaliyetler olabileceği yanında, depremlerin de volkanik faaliyetler yaratabileceğini öngörmek gerekmektedir.

Türkiye'de volkan konusunun, coğrafi olarak afet yönetimi açısından bir önemi vardır. Türkiye bir dağlık alan ülkesidir. Türkiye'nin toplam 782.219,7269 km² alanında, dağlık alanlarının 583.770,9139 km² başka bir ifadeyle %74,63'ünün dağlık alan olduğunu (Gönençgil ve Dal, 2020: 5, 10-13) çalışmalar ortaya koymuştur. Türkiye'de bir kamu politikası (Karaman, 2019a: 1) içine dâhil olması gereken "dağlar" kuşkusuz önemlidir. Dağlarımız en azından seçilmiş özellikli dağlarımızın, risk analizinin yapılması önem taşımaktadır.

Bu araştırmada, son yıllarda gaz çıkışları görülen "Hasan Dağı" çevresinde yerleşim alanındaki idari-toplumsal duyarlılığa "dikkat çekilmesi" amaçlanmaktadır. Hasan Dağı'nın en son yaklaşık 8000 yıl önce aktif olduğu bilgisi literatürde yer almaktadır. Hatta Konya Çatalhöyük'deki kazılarda (Hasan Dağına 200 km mesafe) ortaya çıkan duvar resmiyle de (bkz Resim 1), ilişkilendirilen ilgi çekici yorumlar bulunmaktadır.

Şekil 1.Çatalhöyük Duvar Resminde Hasan Dağı

Kaynak: (Öztürk, 2017)

Çatalhöyük'te bulunan Hasan Dağının patladığının tasvir edildiği duvar resminin, dünyadaki volkanik aktivitelere yönelik bir ilk uyarı levhası niteliği taşıması önemlidir. Bu açıdan tarihsel süreçlere bugünkü bilgi ile anlamlar yüklenen duvar resmi, Çatalhöyük'e benzer özellik taşıyan ve Hasan Dağı'na daha yakın olan Aşıklıhöyük (yaklaşık 40 km) yerleşimi ile ilişkilendirilmektedir. Hasan dağının patlaması ile burada yaşayanların Aşıklıhöyük'ten Çatalhöyük'e göç ettiği ve benzer yapılaşmaları burada inşa ettikleri sanılmaktadır (Uzdurum, 2013: 156).

Hasan Dağındaki gaz çıkışları en yeni tarih olarak 2021 Kasım ayın ilk haftalarında dikkati çekerek, haberlere konu olmuştur. Volkanlar konusunda uzmanlardan³ alınan açıklamalara göre; bir volkan harekete geçmeden önce bazı uyarılar vermekte ve farklı bilimsel ölçmelerle belirlenebilmektedir. Bir jeofizik mühendisi ve deprem bilimcinin, bir deprem kaydını sismogram vasıtasıyla inceleyerek, bunun volkanik bir aktivite mi yoksa tektonik bir depremden dolayı mı olduğuna karar verebileceği ve Tendürek

³Jeofizik Müh. ve Deprem Bilimci Dr. Öğr. Üyesi Savaş Karabulut ile yapılan konuşma metninden bkz Haber Sol, 2021.

dışında diğer volkanlarda böyle bir **kayıt ağı** bulunmadığı kamuoyunun bilgisine sunulmuştur.

Bilimsel çalışmalar Hasan Dağı bağlantılı devam etmektedir, bu gelişmelerin yanında Aksaray Valiliği (19 Kasım 2021), en genç volkanik dağlardan biri olan Hasan Dağı'nda olağan dışı volkanik hareketlilik “gözlenmediğini” açıklamıştır. Hasan Dağı'nda yapılan inceleme projesinin başkanlığını yürüten, Aksaray Üniversitesi Jeoloji Mühendisliği Bölüm Başkanı Prof. Dr. Hacı Murat Yılmaz, "Hasan Dağı'na gittiğinizde gaz çıkışları görülebilir. Bölgede volkanik krater yapıya sahip Narlı Göl var. Yine yakınında Ziga Termal Kaplıcaları var. Dağın eteklerinde gaz çıkışları var. Böyle gözlemsel değerler ile Hasan Dağı'nda hemen hareket olacak, demek; çok doğru bir yaklaşım değil" (Altuntaş, 2021) diyerek kamuoyunu sakinliğe davet eden bir bilgilendirme yapmıştır. İl yönetimi o günlerde bilim insanının da desteğini alarak, volkanik hareketliliğe kamuoyunun duyduğu ilgiyi, konuyu idari olarak “riskli” görmediğini belirterek kanaatimizce toplumsal huzur odaklı hareket etmiştir.

Alanda araştırmacıların “kilit paydaş kurumlarla”, gerçekleştirdiği kurumsal sohbetlerde, topluma bilgi vermeye yönelik beyanlarda ‘sözcüklere’ dikkat edilmezse gereksiz yere Hasan Dağı bölgesi açısından, çok riskli alan algısı doğabileceği ve böyle bir algıya gerek olmadığı, hususuna vurgu yapılmıştır. Araştırmacılar veri toplama sürecinde, geçen yıllarda kamuoyuna bilgi verme sırasında yapılan bir konuşmanın (metinde detaylara girilmemiştir), halk tarafından yanlış anlaşılmaya neden olduğu ve benzer bir durumla karşılaşmaktan çekinildiğini belirlemiştirlerdir. Araştırmanın sosyal veya fen bilimleri bağlantılı olup olmaması çalışmadaki idari tepkileri kanaatimizce etkilemektedir. Teknik çalışmalar veri toplama esnasında toplumla irtibatlı olmadığı için araştırmacılar alanda daha kolay hareket edebilmektedir. Oysaki toplumsal-kurumsal araştırmalar için bu kolaylığın sağlanamadığını da belirtmek yerinde olacaktır. Toplanan bilginin uzman olmayan halkla paylaşılmasında uygulanacak yöntem de riske göre değişebilen ayrı bir sorun alanıdır.

Afet yönetimi, kamu yönetimi alanı içinde, emredici, temel bir konuma sahip olsa da disiplinlerarası katkılara açıktır. Afet

yönetimi farklı boyutları ve özellikleri olan bir yönetim alanıdır. Özelliği itibariyle afet yönetimi çalışmaları: yönetim, hukuk, ekonomi, sağlık, mühendislik, mimarlık, işletme, sosyoloji, psikoloji, coğrafya vd gibi çok farklı disiplinleri içinde barındırır. Afet yönetimi kendi mantıksal çerçevesinde, sistem yaklaşımı ile merkezi idarenin yasal karar alıcı ve yönlendirici; kamu, özel ve sivil toplum kuruluşlarının planlama ve uygulamada stratejik ve temel ortak olduğu; kurum, kuruluş ve bireylerarası yetki ve sorumlulukların tam olarak tanımlandığı ve dağıtıldığı bir model çerçevesinde yapılandırılmalıdır. Aşağıda temel yönetsel çalışmalar ana başlıkları itibariyle yer almaktadır.

• **Afet Öncesi Risk Hazırlıkları;** Afet Tipinin Belirlenmesi, Etkileri Tahmin ve Azaltma (kurtarma, iyileştirme ve yeniden yapılanma), Erken Uyarı ile Müdahale.

• **Afet Sırası Hazırlıkları;** Müdahale

• **Afet Sonrası Kriz Hazırlıkları;** Afetin Şiddetinin Belirlenmesi, Etkileri Tespit ve İhtiyaçları Giderme, Kurtarma ve İyileştirme olarak öngörülmektedir.

Risk hazırlıkları itibariyle değerlendirildiğinde: Aksaray Belediyesinde, mekânsal risk planları çalışmaları bilgisayar ortamında açıklanmış ve mülakat sırasında çizimleri açıklıkla paylaşılmıştır (29.11.2022). Araştırma alanında, kurumsal anketlerde yer alan Hasan Dağı özelinde “risk analizi” yapılması ve volkanik patlama halinde halkın öncesi, sırası ve sonrasına yönelik bilgilendirilip bilgilendirilmediği sorusuna, bu konuda toplumsal-kurumsal risk analizinin henüz yapılmadığı (AFAD, GAMER, Belediye ve diğer birkaç paydaş) kurumlarca belirtilmiştir. Ayrıca, konuya ilişkin çalışmaların önemsendiği ve geliştirildiği hususu da cevaplandırılmıştır. Hasan Dağı’na yönelik risk planlama esasları kapsamında Aksaray İl Risk Azaltma Planında (İRAP) T.C. Aksaray Valiliği, 2021)⁴ yer almaktadır. Planda Aksaray üzerinde konumuz itibariyle de Hasan Dağı da patlama halinde ortaya çıkacak volkanizma özellikleri itibariyle etki alanlarını belirtecek en kötü ve en iyi teknik senaryolar geliştirilmiştir. Bu senaryo içinde insan faktörü henüz yer almamaktadır. Etkilenecek insan ve hayvan varlığına yönelik erken uyarı planlarının İRAP kapsamında

---

⁴Plan tarihinde 2021 kurumsal hazırlık açısından önemlidir. Ancak risk planının internete 2022 yılının Ağustos ayında yüklendiğini yazarlar takip etmiştir.

bulunmaması bu hususun da eylem planlarına dâhil edilmesini zorunlu kılmaktadır.

Nihai karar verici rolü olmasa da herhangi bir idari yapılanmanın bir araştırmanın konusunu riskli görerek, veri toplama sürecine destek vermemesi halinde, bu “çekingenliğin”, gerek örgüt/kurum içinde gerekse kurum dışındaki paydaş sisteminin yer aldığı bütünleşik/kurumlar arası idari ortama “bulaşabileceği” ni öngörmek mümkündür. Karar almada katılımı sağlamaya ve etkililik için önerilen; “bütünleşik sınır yönetimi, bütünleşik kıyı yönetimi, bütünleşik afet yönetimi” gibi çeşitli konulardaki bütünleşikliğin GZFT analizinde, yöneticilerden kaynaklanabilecek zayıf ve tehdit unsurları taşıyabilecek özelliğine de işaret etmek yerinde olacaktır.

“Bütünleşik Afet Yönetimi Sistemi” olarak adlandırılan model, afet ve acil durumların sebep olduğu zararların önlenmesi için tehlike ve risklerin önceden tespitini, afet olmadan önce meydana gelebilecek zararları önleyecek veya en aza indirecek önlemlerin alınmasını, etkin müdahale ve koordinasyonun sağlanmasını ve afet sonrasında iyileştirme çalışmalarının bir bütünlük içerisinde yürütülmesini öngörmektedir. Bu çalışmalar kurumsal bütünleşiklik ve yönetsel işbirliği gerektirmektedir⁵.

Risk tanımını; belli bir alandaki tehlike olasılığına göre kaybedilecek değerler, kavramı içinde ele alacak olursak, nihai tahlilde ülkenin doğal kaynaklarının korunması, yok olmaması veya belli bir bölgede canlı varlıkların flora(bitki) ve

---

⁵Bütünleşik Afet Yönetiminde, başarıyı yakalamak için uluslararası düzeyde de sürekli bir durum değerlendirme gerekliliği bulunmaktadır. Yokohama stratejisi 1989 yılında doğal afetlerin azaltılması için bir çerçeve plan olarak hazırlanmıştır. Afet Yönetimine yönelik stratejik çerçeve: doğal afetleri “**önleme, hazırlık ve zarar azaltma**” olarak belirlenerek 1994 yılında kabul edilen eylem planına aktarılmıştır. Sonraki süreçte, Hyogo Protokolü (2005-2015) afet yönetim planlamasında: afetlere karşı kurumsal ve toplumsal farkındalıkları ve afet öncesi “**riskleri belirleyerek zarar azaltma, hazırlık, müdahale ve iyileştirme süreçlerindeki bütünleşik çalışmaları**” önemseyerek öne çıkarmıştır. Hyogo stratejisinin devam eden eylemsel aracı olarak Sendai ilkeleri geliştirilmiştir. Sendai Çerçeve Planı (2015-2030), **afetlerde risk azaltma ile yönetimde çok aktörlü yönetim** modelini benimsemiş olup Japonya'nın Sendai yerleşiminde yapılan üçüncü Birleşmiş Milletler Dünya Konferansında 18 Mart 2015 tarihinde kabul edilmiştir.

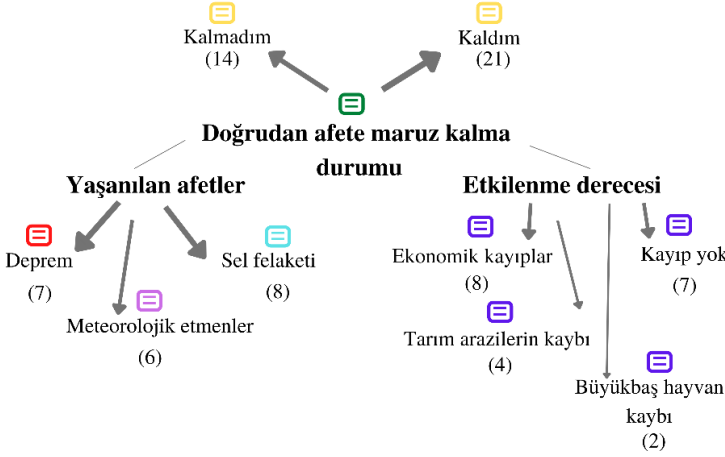
fauna(hayvan) varlıklarıyla birlikte korunması kamu yönetimi açısından önemlidir. Yakıcı volkanik hadiselerde, taşınamaz kaynaklar doğanın insafına kalmış bir konu olup, taşınabilir insan, hayvan ve kültür varlıkları gibi değerler için erken uyarı ve risk analizleri, kriz ortamında bir değer taşımaktadır. Bu nedenle, insan yerleşimlerinin yanı sıra, insanın yerleşik olmadığı alanlardaki bitki (flora) ve hayvan (faunayı) da içine alacak şekilde afet tiplerine göre “başa çıkma” yöntemlerinin süreç ilişkilendirmesi yapılarak tanımlanması, sürdürülebilir yerleşimler ve yaşam kalitesi açısından **hak kavramı** bütünlüğünde önemlidir.

Yukarıda bahsedilen yönetim ve öngörülen strateji bağlamında, Hasan dağı bölgesinde yerleşik halk ile kurumlara yönelik hazırlanmış soru formlardan bazı ilginç konulara aşağıda yer verilmiştir. Temel olarak her bir kurumun Hasan Dağı bölgesinde olabilecek volkanik patlamalara ne kadar kurumsal olarak hazır olduğu ve yerleşik halka yönelik ne gibi eylem planları bulunduğu çalışma kapsamında öncelikle merak edilen konulardır. Ayrıca yerleşik halk açısından da bu konuya nasıl yaklaşıldığı da kamu yönetimi açısından önemlidir. Afet konularında, tipi ne olursa olsun, tehdit altında kalmaya bağlı duygusal tepkilerin ölçülmesi önemli olduğu için, nitel veri toplama ve analiz yöntemi tercih edilerek, soru formları Maxqda analiz programı içinde hazırlanmıştır. Nitel Araştırmada Güvenilirliğin (Arastaman vd., 2018) sağlanması için “Kilit Paydaşların” iş birliği ile araştırma sonucu oluşan bilgiyi, kamu yönetimi ile paylaşarak uygulamaya geçirmek önemsenmektedir. Aşağıda örneklem hakkında bilgi verilmektedir. Şekiller MAXQDA Programı kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

2.1.Yerleşik Halk Yönüyle Helvadere Belediyesi ve Karkın Köyü Hasan Dağı Farkındalığı

Hasan Dağı'nın etki alanında kalan Helvadere Belediyesi (otuz km mesafe) ile Karkın Köyünde (20 km mesafede) gerçekleştirilen soru formlarında: bölgedeki yerleşik halkın daha önce karşılaştığı afetler, afet tipleri ve etkilenme (Şekil 2) konusudur.

Şekil 2. Afetlerle Karşılaşma, Afet Tipi ve Afetlerden Etkilenme

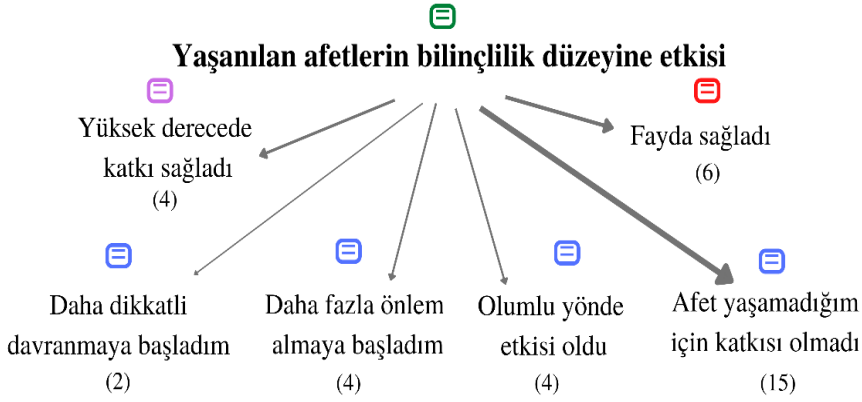

Şekil 2’de görüldüğü gibi yirmi bir kişi afetlere doğrudan maruz kaldığını belirtmiştir. 21 kişi arasından yaşanan afetler içinde birbirine yakın rakamlarda sırasıyla sel (8), deprem (7) ve meteorolojik etmenler (6) ifade edilmiştir. Etkilenme açısından ekonomik kayıplar (8), tarım arazilerin kaybı (4) ve büyükbaş hayvan kaybı (2) olarak bahsedilmektedir.

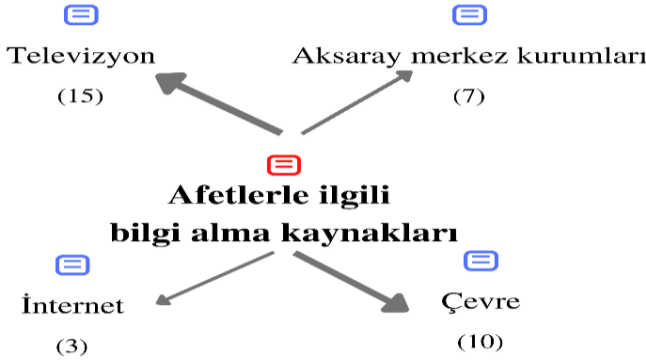
Şekil 3 değerine göre; afet deneyimi yaşamayanların (onbeş), yaşayanlara göre ruhsal bakımdan korku ve hassasiyet gibi konularda çok etkilenmedikleri düşünülebilir. Bazı değerlendirmelerde deprem afeti yaşayanların yine kendilerine hâkim olamayıp, pencerelerden atladıkları bilinmektedir. Bu nedenle afet deneyiminin “duyarlılık” yarattığı bilinmektedir.

Yaşanan afetler bağlamında daha dikkatli olma (2) ve daha fazla önlem alma (4) ile olumlu yönde etki ve katkı sağladığı ile birlikte (toplam olarak 7) beyan bulunmaktadır.

Şekil 3. Yaşanılan Afetlerden Bireysel Kazanılan Tecrübe

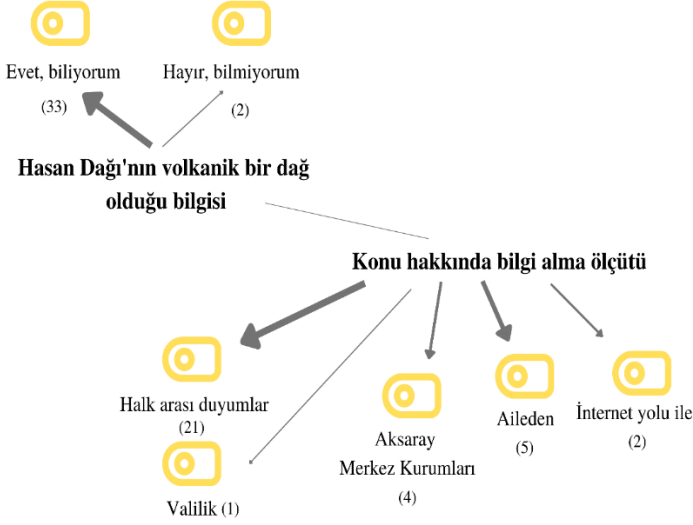

Şekil 4. Yaşanılan Afetlerde Bilgi Alma Kaynakları

Hortum, fırtına gibi farklı afet konuları Türkiye’de de son yıllarda önem taşıdığı için yerleşik halk ağırlıklı televizyon (Onbeş kişi), Aksaray merkez kurumları (7 kişi), internet (3 kişi) ve komşuluk ilişkileri içinde (on kişi) bilgi aldıklarını belirtmiştir (Şekil 4).

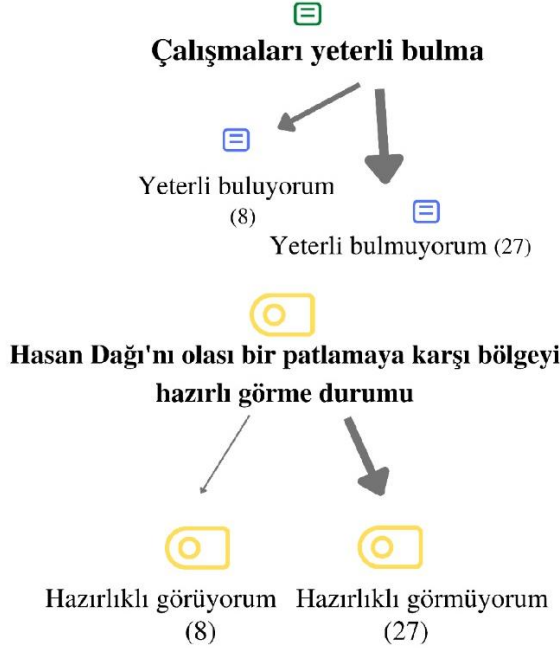
Şekil 5. Dağın Volkanik Bir Dağ Olduğu Bilgisi ve Bilgi Alma Ölçütü

Şekil 5 değerlendirildiğinde; yerleşik halkın araştırmaya katılan örnekleminde dağın volkanik özelliğini bilme oranı kendi içinde otuz üç kişi ile yüksektir. 'Bilmiyorum' diyenler sadece 2 kişidir. Burada vurgu yapılması gereken, dağ hakkında bilgisi olduğunu beyan edenlerin, "ne bildiği konusudur". Çünkü seçenekler arasında arkadaş ilişkileri ve aileden gelen bilgiler ağırlıktadır. Buna karşılık idari bilgiye karşılık gelen 5 kişi (toplam olarak) azınlıkta kalmaktadır.

Şekil 6. İdari Çalışmaları Yeterli Bulma ve Çalışmalar Algısı

Halkın idare tarafından bilgilendirilmesi ve çalışmalara yönelik algısı incelendiğinde (Şekil.6); çalışmaları yeterli bulmama (yirmiyedi) ağırlıklı sayıda belirtildiği için bilimsel araştırma yapılmadığı fikri öne çıkmaktadır. Esasen bilgilendirilmediği için halkın araştırmalar yapılmıyor yönünde değerlendirme yaptığını da düşünmek mümkündür. Bu nedenle idarenin halkı bilgilendirmesi gerektiği ve önemi açıktır. Buna karşılık Hasan Dağının olası patlamasına karşı bölgeyi hazırlıklı gördüğünü belirtenler yalnızca 8 kişidir.

Köy halkının tarım ve hayvancılık faaliyetlerine dayalı geçim kaynakları bulunması, risk analizlerinde erken uyarı sistemlerini önemli hale getirmektedir. İnternetin günlük olağan faaliyetlerin yürütüldüğü afet dışı ortamlarda yeterli veya tatminkâr çalışmaması ile köy halkının eğitim düzeyi bir bütün olarak değerlendirildiğinde, idarenin kriz zamanında yol göstericiliği önemli hale gelecektir. Bu durumda insan ve hayvan varlığının gerekli hallerde acilen taşınması önemlidir. Alanda yapılan gözlemlerde de, gözle görünür bir şekilde köy yerleşiminin alt ve üst yapı donatılarının, ev ve hayvan barınaklarının yangın tehlikesine açık olması ve güvensizliği

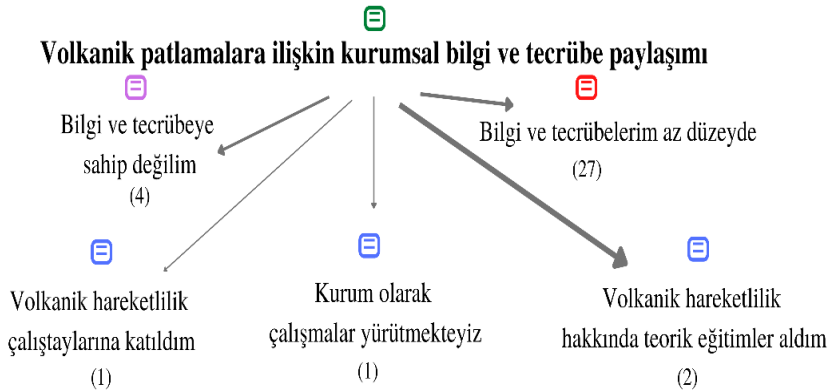
yanında, kül vb konular dikkate alındığında da binaların zaten sığınmaya uygun olmadığı da açıktır. Nihai tahlilde köy halkı mal kayıplarının ortaya çıkacağını düşünmekte ve idarenin mali desteği ve yol göstericiliğinde, tehlike halinde farklı bir yerde yerleştirilip yurtlandırılma isteklerini belirtmektedirler. İdarenin söz konusu çalışmalara yönelik raporlandırmaları önem taşımaktadır. Kriz sürecine yönelik olası senaryolara yönelik kapsamlı erişilebilir raporlar bulunmamaktadır.

2.2.Kurumsal Farkındalık Yönüyle Hasan Dağı

Hasan Dağı temeline dayandırılmış kurumsal (Kızılay, AFAD, AFAD Arama Kurtarma İl Müdürlüğü, Aksaray Valiliği, Aksaray 112 Acil Çağrı Merkezi Müdürlüğü) algıya yönelik olarak aşağıdaki hususlar öne çıkmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi sorgu formları gönüllü olarak toplam 35 kişi tarafından cevaplandırılmıştır. Şekil 5’de kurum personelinin kurum personelinin volkanik patlamalara yönelik iş tecrübesi, Şekil 6’da volkan patlamasının yarattığı zararlar ve Şekil 7’de kurumsal hazırlık konularına değinilmiştir.

Hasan Dağı temeline dayandırılmış kurumsal (Kızılay, AFAD, AFAD Arama Kurtarma İl Müdürlüğü, Aksaray Valiliği, Aksaray 112 Acil Çağrı Merkezi Müdürlüğü) algıya yönelik olarak aşağıdaki hususlar öne çıkmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi sorgu formları gönüllü olarak toplam otuz beş kişi tarafından cevaplandırılmıştır.

Şekil 7. Kurum Personelinin Volkanik Patlamalara Yönelik İş Tecrübesi

Şekil 7’de kurum personelinin volkanik patlamalara yönelik iş tecrübesi, incelendiğinde, kurum personeli volkanik patlama hakkında bilgisi olsa da az düzeyde veya yetersiz olduğunu yirmiyedi kişi ile belirtmiştir. Buna karşılık bilgi ve tecrübeye sahip olmadığını belirtenler 4 kişi iken sadece birer kişi konuya yönelik bir çalışmaya katılmıştır. Kurumsal olarak çalışmaların yürütüldüğünü belirten 1 kişidir. 2 kişi ise volkanik hareketlilik üzerine teorik bilgi eğitim aldığını belirtmiştir. Bu bağlamda alandaki personelin volkan özelinde bilgilerini geliştirecek çalışmalara katıldıklarını ancak anket örnekleminde personelin karşılaşmadığı volkanik olaylar hakkında tereddütlü olduğu izlenimi edinilmiştir. Personelin kapasitesinin artırılması için, volkan patlamaları konusunda film izletme ve simülasyon çalışmaları yoluyla farkındalık ve zihinsel hazırlık için tatbikat ve görsel eğitim yapılması önem taşımaktadır.

Şekil 8. Volkan Patlamasının Yarattığı Zararlar

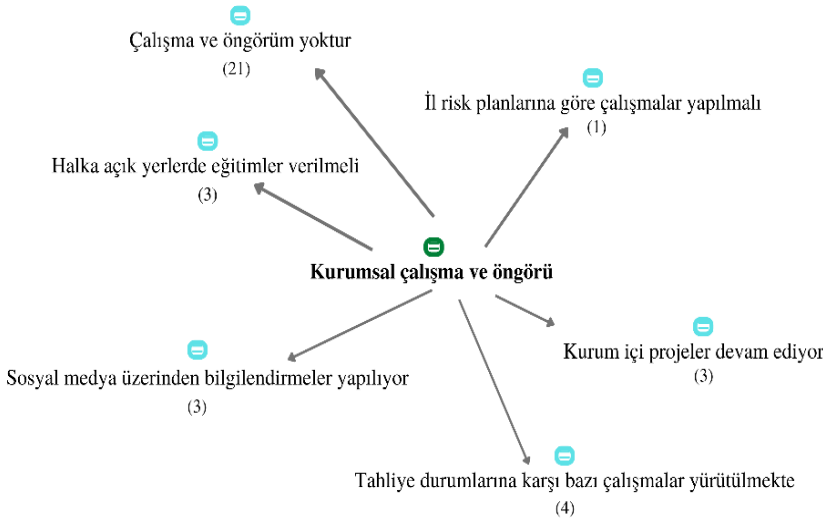
Şekil 8 Volkan patlamasının yarattığı zararlara ilişkin olarak volkan patlamalarının sonuçları itibariyle can ve mal kayıpları (onüç), heyelan (7) ve iletişim sorunları ve alt yapı çökmesi olasılığı (on) vurgularının öne çıktığı görülmektedir. Ayrıca volkanik kökenli diğer risklerin de (5) öngörülmüştür.

Şekil 9 ise kurumsal hazırlık ve farkındalığa yöneliktir. Ortaya çıkan değerler itibariyle; yirmibir kişi, volkan konusunda çalışma ve öngörüsü bulunmadığını belirtirken,

halka açık yerlerde eğitimler verilmeli (3 kişi), ilin risk planlarına göre çalışmalar yapılmalı (1 kişi), sosyal medya üzerinden bilgilendirme yapılmalı (3 kişi) konularını üzerinde durmuştur. Ancak 7 kişi konu odaklı öngörülerini belirtmiştir.

Şekil 9' a göre; tahliye durumlarına karşı hazırlık çalışmalarının yürütüldüğünü belirtenler 4 kişi ve kurum için projelerin devam ettiğini belirtenler 3 kişidir. Ağırlıklı olarak volkanik hareketliklere yönelik personelde öngörü veya risk değerlendirmesi davranışı geliştirmemesi dikkati çekmektedir. Özetle paydaş olması gereken personelin volkanik patlama konusu, ilgi alanı dışında kalması farkındalık açısından "risk" tanımı içine alınmasını gerektirmektedir. Aslında özellikle deprem odaklı çeşitli düşünsel hazırlık çalışmalarını sağlayacak tatbikatlara rağmen tehdit ortaya çıktığında yönetsel kapasite sorunu hemen her olayda tartışılmaktadır. Bu durumda hiç hazırlık yapılmayan bir konuda ortaya çıkabilecek karmaşayı ya da kaotik ortamı hayal bile edemeyiz.

Şekil 9. Kurumsal Farkındalık

Volkanik faaliyetlerle günümüz insanı yaşamında hiç karşılaşmadığı için bir farkındalık oluşmaması mümkündür. Ancak yüksek eğitilmiş, afet yönetimi çalışmalarını sürdüren personelin yukarıda da bahsedildiği gibi volkan ve deprem ilişkisini öngörmesi de önemlidir.

Gerek kurumsal gerekse yerleşik halk açısından yapılan beyanlara bakıldığında, kurumlardan halkın beklentisinin yüksek olmaktadır. Kamu personelinin konuya ilişkin farkındalığının artırılması da önemlidir. Oysaki yazarlara göre bölgede akademik bir tartışma ortamı bulunmamaktadır. Kanaatimizce teknik konularda çalışmalara gerekli önem verilerek sürdürülmekte ise de, bu verilerin bilgiye dönüştürülerek, afet ve acil yardım planları üzerine eylemsel ve düşünsel bir hazırlık henüz bulunmamaktadır. Ancak çalışması planlanmış hedefler arasında yer almaktadır.

3. VOLKANİK AKTİVİTELERE YÖNELİK GENEL TEDBİRLER

Türkiye’de yukarıda da belirtildiği gibi yakın zamanda karşılaşılan bir volkanik patlama olmadığı için, coğrafi olarak aktif grubu içinde yer alsa da, volkanlar konusu Hasan Dağı örneğinden de görüldüğü üzere, risk analizi yönüyle ele alınıp incelenmiş değildir. Ayrıca temel eğitimlerde volkanlardan bahsederken Türkiye’deki coğrafya terminolojisi içindeki aktif volkanlar için “uykuda” yerine “sönmüş” denilmesi “algı yönetimi” kapsamında tercih edilmektedir. Bu tarz eğitim de, asla bir volkan patlaması olmaz, olamaz fikrini güçlendirmektedir. Ancak bilimsel çalışmalar bu şekilde hiçbir tipte afet için risk algısının çok düşük tutulmasını önermemektedir. Dünya örnekleri incelendiğinde, toplulukların ortaya çıkan patlamalar sonrasında, Türkiye’de de çokça eleştirilen ancak depremlerden sonra önlemlerin alınmasına yönelik hatırlatmaların yapıldığı ve sonra unutulduğuna benzer şekilde, volkan patlamaları için toplumsal eğitimlerin, olgular ya da patlamalardan sonra arttığı görülmektedir. Aşağıdaki bilgilendirme, çeşitli çalışmalardan (Güngör, 2020; Ready, 2022; WHO, 2023; FEMA, 2023)⁶ faydalanılarak geliştirilmiştir. Halka ve kurumlara yönelik açıklayıcı, yol gösterici broşür vb belgelerin “ihtiyatlılık” ilkesi içinde Türkiye için de tüm afet tipleri için yapılması gerekmektedir.

---

⁶Volkanik aktivitelere yönelik tedbirler kısmı Başak Baydak tarafından geliştirilmiştir.

Volkanik Patlama Öncesinde

Yer altından gelen, gümbürtü (büyük gürültü) seslerinin eşlik ettiği volkanik depremlerin sıklığının artması, buhar emisyonunun renginin beyazdan griye dönüşmesi ve yanardağ çevresindeki bitki örtüsünün, pınarların ve kuyuların kurumması gibi yaklaşan bir patlamanın belirtilerini bilin; Tahliye süreçlerine ilişkin korunaklı alanları önceden tespit edin; Volkanik aktivitelere karşı iletişim kanallarını ve bilgi alma iletişim hatlarının açık tutun; Altyapı hizmetlerinin aksaması ve olası gıda erişim problemlerinin yaşanması ihtimali üzerine gerekli ekipman ve afet çantasını hazır tutun, İlaç temini gibi özel ihtiyaçları volkanik afet hazırlıklarına dâhil edin, Yiyeceklerinin koruyun ve ortalıkta bırakmayın; Hayvanları korunaklı yerlerde barındırın ve mamalarını ortalıkta bırakmayın ve stoklayın; Solunum güçlüğü çeken hastaların acil durumlar için ilaçlarını takip edin; En son tavsiye ve uyarıları takip ederek, tahliye yerinin yerini bilerek ve ailenizin seyahat çantasını hazırlayarak, toplum için belirlenen, güvenlik planlarını öğrenin; Tahliye durumunda getirmek için gerekli tüm şeyleri hazırlayın: gaz maskesi veya temiz bez, mumlar, kibritler, el fenerleri, yedek piller. Tehlikeli bölgelerin hangi alanları kapsadığını bilin.

Volkanik Patlama Sırasında

Sakin olun, Burnunuzu ve ağzınızı maske veya temiz bir bezle kapatın ve koruyucu gözlük takın, Tahliye süreçleri eylemlerine yönelik idarenin bilgilendirmelerine uyun, Yanardağların meydan getirdiği lahar (volkanik çamur) akıntıları ve lav püskürmeleri gibi unsurları tetikleyici rüzgârların ve nehirlerin yönüne doğru bir kaçış hareketini izlemeyin, Havalandırma açıklarını kapatın, olası kül yağışları dolayısıyla kükürt salınımından kaçının; Yüz bölgesine tam oturan maske kullanımını tercih edin; Haberleşme araçlarını uzun süreli etkin kullanımı için meşgul etmeyin, mümkünse internet hizmetlerini kullanın; Telsiz bulundurun, Serpinti sırasında mümkünse araç kullanmayın, Haber verildiğinde, derhal daha güvenli alanlara tahliye olun, İkinci talimata kadar tahliye merkezinde kalın. Yapmanız söylenmedikçe bulunduğunuz yeri terk etmeye çalışmayın.

Volkanik Patlama Sonrasında

Yetkili kurum ve kişiler tarafından ‘güvenlidir’ açıklaması gelene kadar korunaklı alanların terk etmeyin, Etkilenme düzeyine ilişkin yetkili kişileri bilgilendirin, Volkanik kül temizliği konusunda nitelikli bir eğitime sahip değilseniz müdahale etmeyin, Külün mutlaka temizliğinin gerektiği halinde maske ve gerekli dikkati sağlayın ve külü çamurlaştırmayın, Vücudun tamamını kaplayan, koruyucu giysi ve gaz ve külden koruyucu maskeleri tüm etkiler geçene kadar çıkartmayın, Çocukların temizlik çalışmaları içerisinde yer almasına izin vermeyin, Acil durumlar ile arazide karşı karşıya kalınması halinde tehlikesiz bir alan seçin (çatısı kuvvetli, kül ve kaya püskürmesine karşı koruyucu yer), Can ve mal kayıpları konusunda gerekli hazırlıkların sağlanmasına yönelik çalışmalar için idareyi bilgilendirin,

Ayrıca literatürde çok önemli görülen şu hususlara da dikkat çekilmesi yerinde olacaktır. Önemli belgelerin güvenli bir yerde saklanması ve parola korumalı dijital kopyalar oluşturulması; Afetlere yönelik konu özelinde, bir yanardağ patlaması halinde kiralık ise ev sahibinin sigorta poliçesinin neleri kapsayacağını öğrenilmesi, mülk ise sigortalama (Ready, 2022) gibi hususlar üzerinde çalışılması önem taşımaktadır.

4. YÖNETİCİ DUYARLILIĞI VE BİLİMSEL İLETİŞİM RİSK ANALİZİ

Yasal karar alıcılar ve politika yapanların, politika oluşturma sürecine akademik çalışmalar başta olmak üzere farklı profesyonel ekipleri de dâhil etmesi gerekmektedir. Birlikte çalışan farklı mesleklerden çok disiplinlik (multidisipliner) yönteminin sürükleyici ekipleri ortak bir amaç etrafında, birbirini tamamlayıcı becerilere sahip olmalıdır. Çok disiplininin bir üst modeli olarak afet gibi çok sorunlu alanlara yönelik çalışmalarda “disiplinlerarası metodoloji/yöntem” tercih edilmektedir. Hatta günümüzde daha etkin çalışmalarda disiplinler ötesilik (trans-disipliner) çalışmalar öne çıkmaktadır (Karaman, 2022: 195-215). Bu çalışmaların ortak noktası yönetim ilişkisi içinde, kamu yararına hareket etmeyi ortak amaç ve değer haline getirmedir.

Disiplinlerarası çalışmalarda, çoklu disiplinler araştırmadan beklenenden daha fazla sorun çözümlenemeyen performansa ihtiyaç duyulmaktadır. Disiplinlerarası teriminin kullanımının ilginç bir özelliği, genellikle ileriye yönelik kaotik yapısal taşıma olasılığı bulunan veya görünür tehlike içeren çalışmalara uygulanmasıdır. Bu yaklaşımda; farklı disiplinlerden uzmanları ve fikirleri bir araya getirerek bir sorunu ortaklaşa genel hatlarıyla ortaya koyan ve işbirliğine bir metodolojik yaklaşım ve verileri analiz etme planlanmaktadır. Araştırmacılar birbirlerini etkiler ve tema açısından yeni farkındalıklar oluşursa, “aktif disiplinlerarasılıktan” bahsedilebilir. Özellikle coğrafi özelliklere dayalı sorunlar ve yönetilememe ile daha çok ilişkilendirilen doğa kaynaklı afetlerde, alanın durumunu ortaya koyan Stratejik Çevresel Değerlendirme (SÇD) aslında bir risk hesaplama yöntemidir. Ayrıca daha çok yatırımla ilişkilendirilen ancak günümüzde olgularla da bütünleştirilebilen Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED), afet sonrası alan yönetimi olan Hızlı Çevresel Etki Değerlendirmesi (Hızlı ÇED) (Karaman, 2016: 1-16)⁷ niteliği gereği öngörüye ihtiyaç olacağından “aktif disiplinlerarası bir çalışma” gerekliliği bulunmaktadır. Herhangi bir konuda çözümlenmesi gereken bir sorun karmaşıklaşmaya başladığında “disiplinlerarasılık” devreye girmektedir.

Mekânsal analizlerde yukarıdaki satırlardan da görüleceği üzere, alanın farklı konularda idari sorumluların da bir çalışmalardan haberdar olması ve kolaylaştırıcılıklarının sağlanması önem taşımaktadır. Zamana dayalı çıkar ilişkileri olan sosyal, ekonomik, politik vb ağlar da bilginin şekillenmesini etkilemektedir. Bu etkileme bağlamında bilginin üretilmesinde etik kaygılar da önem taşımaktadır.

4.1. Bilginin Paylaşılması veya İletilmesi

Bilginin uzman kişilerce algılanması ile uzman olmayan kişilerce algılanmasının farklı olduğuna çeşitli çalışmalarda dikkat çekilmektedir. Genelde halkla uzman olmayan kişilerin nasıl iletişim kurması gerektiği yönetsel ve akademik olarak daha çok ilgiyi çekmekle birlikte, yöneticiyle uzmanın nasıl iletişim kurabileceği de önemlidir. Genellikle yukarıdaki

---

⁷İngilizce kullanımıyla Rapid Environmental Impact Assessment”.

satırlarda da görüldüğü gibi, her bir afete yönelik olarak öncesi, sırası ve sonrasına yönelik halkın sorumluluklarında, idarenin talimatlarına dikkat edilmesi ve özen gösterilmesi uyarısı önem taşımaktadır. Bu durumda yöneticinin kriz sürecinde karar alma ve halkı ikna açısından risk yönetimi çalışmalarının içinde olması gerekir. Oysaki bazı durumlarda yönetici kendisine, risk analizi kapsamında sorular sorulduğunda çoğu kere kabiliyetinin sorgulandığını düşünebilir. Oysaki ilgili afete hazır olmama durumunun kabul edilerek, olgunun farkına varılması hazırlanmayı gerektiren bir idari refleks olmalıdır.

Nitekim, “şiddetli rüzgarlar ve fırtınalar” konulu çalışmamızda araştırmaya konu olan illerde (İzmir, Çanakkale, Antalya, Elazığ) paydaş idareler fırtına konusunda mekânsal risk analizi yapılmadığını söyleyerek konuya yönelik çalışma farkındalığı için memnuniyetlerini bildirmişlerdir (Karaman vd., 2022: 76-77). Olasılıkları dikkate alarak “olmaması”, önlenemez ise, zararın “en aza indirilmesine” çalışılması, genelde yapıldığı gibi “hiç olmayacakmış gibi davranmaktan” daha akılcı görülmelidir. Asıl odaklanılması gereken tehlikenin seviyesine göre, halka bilimsel bilgi yardımıyla sürekli güncelleştirilmiş afet tipine göre öncesi, sırası ve sonrasında nasıl davranılacağına ilişkin bilgilendirme yaparak en az zararlı krizi atlatabilmektir. Bu çalışmalarda genelde öfkenin yönetilmesi de çalışılmaktadır. Öfkeyi artıracak algı etkenleri, daha önce yaşanmışlığı (yakın zamanda yaşanmışlık ilgiyi artırmaktadır), başarısızlık korkusu ve duruma göre beklenmedik karmaşıklıklar her bir olguyu taşıdıkları özellikler itibarıyla, benzerlikler taşısa da diğerlerinden ayırabilmektedir.

Disiplinlerin farklılığından kaynaklanan anlamlandırma uyumsuzluğuna birçok çalışmada işaret edilmektedir. Ancak daha önemlisi bir kurumun çok disiplinli katılımlarla bir konuda dikkatleri üstüne toplamak istememesi de mümkündür. Türkiye’de 2000’li yıllarda rüzgâr enerjisinin doğrudan bir politika olarak öne çıkmaması (IV. Çevre Şurası, 6-8 Kasım 2000, İzmir) ⁸ ve 1998 yılında imzaya açılan ve 30

---

⁸IV. Çevre Şurası Çalışma Belgeleri, (6-8 Kasım 2000), T.C Çevre Bakanlığı Yayını, İzmir: ayrıca bu Şura’da “Çevre Hakkı ve Yargının Rolü”(5. Komisyon), çalışmalarında Aarhus Sözleşmesinin adı verilmeden, Türkçe ifadesiyle “Çevresel Konularda Bilgiye erişim, Çevresel Karar Verme Sürecine Halkın Katılımı ve Yargıya

Ekim 2001 Yılında yürürlüğe giren Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Çevresel Karar Verme Sürecine Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru” Aarhus Sözleşmesine Türkiye’nin üye olmaması gibi örnekler bulunmaktadır. Dünya’da idarenin toplumun işaret ettiği yönde “karar vermeme” kararına karşı şeffaflık eksikliği, gizlilik ya da hoşnutsuzluk sokak çatışmalarına ⁹ yol açabildiğine yönelik örnekler bulunmaktadır.

Politika oluşturma sürecinde, farklı paydaşların görüşlerini mümkün olduğu kadar çalışmanın başlangıcında elde ederek, dikkate almaya özen göstererek değerlendirmek önem taşımaktadır. Bu gayretin bilinen sonucu, iyi bilgilendirilmiş ve kanıta dayalı bir politika geliştirildiğine dair kamunun ikna edilmesinde etkileme gücünün yüksek olmasının sağlanmasıdır (European Union, 2022). Kamuoyunun erişimi sağlanmış ve ilgi gruplarının görüşlerinin dikkate alındığı müzakereler, açıklık ve katılımcılık ilkelerine uygunluğu sağladığı için demokratik açıdan, tercih edilmesi uygun görülmektedir.

Stratejik aktörler arasında uygun iletişim yollarının kurulmasında ve disiplinlerin uzak görüşlülük, hedef ve önceliklerine yön vermede örgütler ve yöneticileri kilit role sahiptir. Artık üniversitelerin, Türkiye dâhil, stratejik eylem planlarında disiplinlerarası çalışmaları desteklemeyi önemseyen ilkeler bulunmaktadır.

Bizi kim yönetiyor veya önemli kararlara imza atan kalem kimin elinde benzeri çalışmalar ülkelerin sosyo-kültürel ve ekonomik kademelenmesine göre farklılıklar içermektedir. Ancak bugünün global ilişkiler ağlarında, Politikacılar mı? Ekonomi sektörünü kontrol eden çok uluslu şirketler mi? Yoksa

---

Başvuru” Sözleşmesi çalışılmış, (T.C. Çevre Bakanlığı Çevre Şurası Genel Sekreterliği, 2000: 33), ancak son gün, Şura raporları açıklanırken “sivil olmayan unsurlarca” sözleşmenin imzalanmasına ilişkin Komisyon değerlendirmesi “veto” edilmiştir: Çevresel Veri Oluşturulması ve Bilgiye Erişim;7. Komisyon Bilim Kurulu üyesi olarak Şuraya katılan Zerrin Toprak’ın notu.

⁹ Fransa’da emeklilik yaşını 62’den 64’e çıkaran düzenlemeye karşı ilan edilen genel grev 30.01.2023 tarihinde başladı (Evrensel, 2023). İngiltere’de öğretmenler, devlet memurları, demiryolu ve otobüs görevlileri ve üniversite çalışanları hayat pahalılığı için aynı anda 1 Şubat 2023 tarihi itibarıyla greve gitti. Son on yılın en büyük ve kapsamlı grevinin yapıldığı belirtilmektedir (BBC News, 2023).

sokaktaki halk mı? (Alexiadou, 2014) Sorularına cevaplar ucu açık kalsa da? Konuya ilişkin çalışmalar her zaman gündemdedir. Çoğu kere ekonomik sektörlerin başı çekmesi bağlamında ekonomik kaygılar ile toplumun reaksiyoner tavrından kaynaklanan korkular, idari kapasite eksikliği vb. konular risk analizinin toplum lehine zamanında yapılmasını güçleştirmektedir.

Etkileşimin başarısındaki anahtar sözcük doğrulanmış “Bilginin” güvenilirliği içinde çalışmaların dürüstlük ve samimiyet içinde yürütülmesidir. Toplumun bir eko-sistem gibi veya adeta bütünün parçalarını oluşturan ekip gibi algılandığı günümüzde; bu ekip çalışmalarının etkili bir şekilde işleyişi; iletişime, kişilerarası ilişkilere, sosyo-kültürel ve ekonomik özelliklere büyük ölçüde bağlıdır. Ancak, kişilik özellikleri bu konunun neresindedir?

4.2. Yöneticinin Kişilik Özellikleri

Yöneticinin kişilik özellikleri ve yansıttığı yönetim tarzı, olguların yönetiminde önemlidir. Kamu yönetiminde katılımcı anlayışa yönelik gelişmeler, kamu, özel ve sivil ortakları da içine alarak katılımcı, etkin bir “yönetişim” (Council of Europe, 2023; Karaman, 2020) formunun uygulanmasına yönelik Rio 1992 Zirvesinden bu yana giderek öne çıkmaya başlamıştır. Mamafih yönetici karakteri iletişim konusunda kapalılığı tercih edebilmektedir. Yönetimde “kapalılığın” yerini “diyalog” kültürüne bırakması gerekliliği bilimsel olarak öne çıkmaktadır. Ancak, gelişmiş ülke (Birleşik Krallık) örneklerinde; demokrasilerindeki kökleşmeye de bağlı olarak, bilimsel iletişim için söylenen kurumsal beyanlardan kuşku duyulmaktadır. Halka yapılan tatminkâr olmayan bir konuşmadan (deficit), diyalog ‘dialogue’ tipi bir konuşmaya geçildiğine yönelik politik bir söylem değişikliği olduğu, ancak ne kadar gerçekçilik sağlandığının (Jensen ve Holliman, 2015: 66-68) belirsizliğine ilişkin görüşler de bulunmaktadır. Afetlerde yöneticinin risk alma düzeyi, algılama, kavrama, teknik becerileri ve duygularının etkilediği çatışmacı veya uzlaşmacı değerlere öncelik vermesi gibi faktörler çok daha önemle sorgulanmaktadır. Zor zamanlarda gerçek kişiliklerin ortaya çıkması teorik bilgileri zayıflatabilir. Aslında yönetici için belirtilen olumlu değerlerin geliştirilmesi paydaşlara danışma

ile de güçlendirilmekte veya tek başına karar alma verimliliği zayıflatmakta ve kriz senaryolarına çoğu kere açılım sağlayabilmektedir.

Sadece örgüt için personel iletişimi değil, örgüt çevresini oluşturan halkta da diyalog metodunun uygulanması yönünde taleplerin giderek arttığını da (covid 19 pandemisinin sıcak günlerinde) Londra'daki gösterilerde (17.10.2020) (Esen, 2020) tüm dünya izlemişti. Güvenlik kaygısı aynı zamanda "bireysel özgürlükler ve haklar" konusuyla birlikte düşünülmektedir. Nitekim Çin'de güvenlik kaygısı taşıyan idari kısıtlamalara başkaldırılar Kasım 2022 tarihinde ortaya çıkmıştır (Dyer, 2022). 8 Ocak 2023 haberlerinde Çin'in, yabancı seyahat üzerindeki Covid kısıtlamalarını kaldırdığı, gelen yolcular için karantina kuralını sona erdirdiği haberleri duyurulmuştur (Pathak, 2023).

Karmaşık konuların kamuoyuyla paylaşılmasında "Bilimsel Etkileşim" uygulamaları olarak kullanılan terim giderek önem kazanmaktadır. Bilimsel Etkileşim, bilim adamlarının, konuya ilişkin ilgi grupları (paydaşları) ve vatandaşları ilgilendiren bilimsel veya teknik konular hakkında her türlü iletişimini kapsamak için kullanılmaktadır. Giderek daha fazla uzman olanlar ile olmayanlar arasında diyalog kurmanın önemsendiği belirlenmiştir. Çalışmalar konuya bağlı olarak farklı yaklaşımları ortaya koyabilir. Olguların değerlendirilmesinde geçmiş olaylardan ve fikirlerden etkilenme ve bağlantı kurma (Jensen ve Holliman, 2015: 75) kamuoyunun bilgilendirilmesinde inandırıcılıkta etkili görülmektedir.

Bir olgunun açıklanmasının bilimsel verilerle desteklenmesi ve idarecinin açıklamalarında yanında o konunun uzmanının da yer alması ikna etkisini artırmakta olduğuna ilişkin kamuoyu kanaatleri (Karaman, 2019b: 205-206) belirlenmiştir. Araştırmamızda da benzer değerlendirmeler bulunmaktadır. Hasan dağı için yüksek risk algısı yaratabilecek bir konuşma bağlamında araştırmacılarla iletişim kurmanın riskli görülmesi ve Aksaray Valisinin, basına yansıyan, bilim insanından Hasan Dağı üzerine halka doğru bilimsel iletişim kurmasını istemesi örneklerinde olduğu gibi.

Nüfus artıkça marjinal olarak kabul edilen riskli yerlere doğru yerleşim baskısı ortaya çıkmaktadır. Sadece görünür

çevre sorunları ve çevreye verilen zararlar kamu güvenliği yönüyle “pozitif red” oluşturmamakta, kamu güvenliğini de tehdit etmektedir. Çoğu kere görmezlikten gelme, ihmal, görevi suiistimal, savsaklama konuları idari taraftan da gelebilir. Bilim ve teknolojiye karşı eleştirel duruş gerek halk ve gerekse yönetim açısından ortaya çıkabilir (Koster ve Kupper, 2022: 31). Ancak ölüm korkusu veya yaşam hakkının korunması konusu halklar tarafından da çok daha önemli bir kabul olmaktadır. İdare içinde çok daha fazla bir değer taşımaktadır.

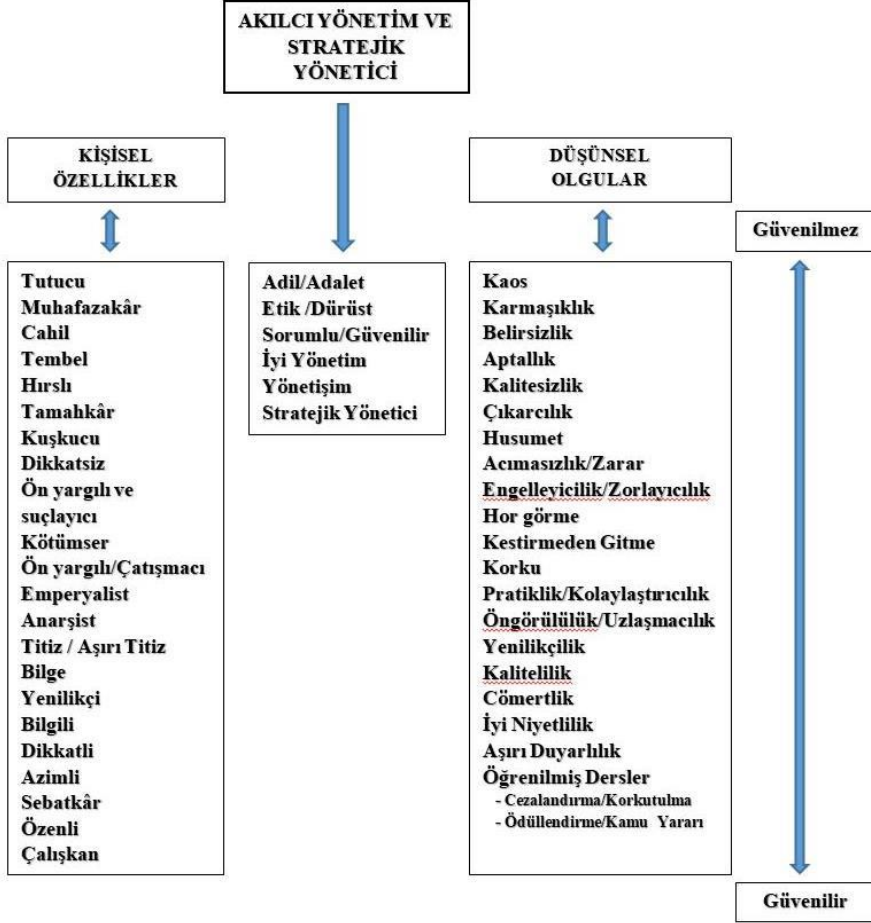
İletişimin yukarıda da belirtildiği gibi eksik kalması mümkündür. Çalışmalarda bazı vakalarda ek bilgi aldıktan sonra daha eleştirel olunabildiği ortaya çıkmıştır. Bu durum idareyi bilgi alan ancak vermeyen kapalılık ve gizliliği sürdüren bir konuma getirmiştir. Bunun halk tarafı idareye güvenmeyen, yabancılaşan bir halk profili olmaktadır. Konuya ilişkin zengin bir literatür bulunmaktadır.

Özellikle etkili bir kişinin yöneticiliği örgüt içinde değerlendirilmektedir. Oysaki paydaş analizi çalışmalarında bir paydaş diğerlerini olumsuz veya olumlu etkileyebilir. Dolayısıyla örneğin politik açıdan, baskı grubu lideri sıfatıyla etkili bir yöneticinin etkisi, kurum dışına da taşabilir. Yönetici, araştırmacının risk analizi için ihtiyacı olan verileri gizleyerek veya iletişim kurmayarak, zorlaştırarak veya çatışmacı davranışlarıyla toplumu ve/veya kilit paydaşları nasıl etkiler, çalışmaların seyrini olumsuz etkiler, toplumsal hareketlenmeye neden olur konusu kriz yönetiminin başarısının, “risk” verilerinin oluşturulması ve risk tespiti önceliğine bağlayan bilimsellikte önem taşımaktadır.

Diyaloglar idari açıdan, uzmanların “neyi”, “kiminle” konuşacağına karar verdiği planlanmış tasarlanmış tartışmalardır. Lise eğitiminden sonra üniversite, üniversite eğitimi bitirdikten sonra herkesin yüksek lisans ve doktora düzeyinde kendini geliştirmesi koşullarına sahip olması kolay değildir. Bu nedenle de, toplumun bilgi düzeyinin korunmasına yardımcı olacak yaşam boyu öğrenme önemlidir. Bu durumda her konunun incelenmesi ve değerlendirilmesi “nerden çıktı bu konu şimdi sırası mı tarzı” bir korku itelemesi durumunu ortadan kaldıracaktır. Aslında devlet politikaları da etik/evrensel bilimsel araştırmalara dayanmak zorundadır.

Şekil 10. Akılcı Yönetim ve Stratejik Yönetici

Akılcı yönetim ve yöneticinin kişisel özellikleri ile düşünsel olgular ilişkisi önemlidir. Aşağıda bu konuya yer verilmiştir.

Kaynak: Kşl. Akılcı Yönetim ve Stratejik Yönetici (Koster ve Kupper, 2022: s. 63)

Yöneticilerin başarısı ile davranışlarını ilişkilendirmeye yönelik zengin bir literatür bulunmaktadır. Takım çalışmasını önemseyen, yenilikçi ve değişime açık, rol alan ve paylaşımcı ya da otokratik liderlik gibi farklı tip örnekleri içinde; sonuç odaklı, içe yönelik, öteki odaklı, dışa açık olma gibi farklı başlıklar altında kişilikler incelenmektedir (Uğur ve Uğur, 2014: 122-136). Hatta hayvanların hikayeleştirilmiş özellikleri; tavşan (çekingen), tilki(kurnaz), kumru (arkadaş), kaplan (başaran iş

merkezli) tiplerini ile yönetici karakteri bağlantısı da kurulabilmektedir. Mamafih, yöneticilerin davranış özellikleri sadece kendi karakterinden mi kaynaklanmaktadır, yoksa içinde yer aldığı örgütlenmenin inisiyatif alma ve kullanılmasını engelleyen katı bürokrasisi, kişinin tutum ya da yönetim tarzını mı etkilemektedir. Alan çalışmalarına bağlı olarak bu analizlerin geliştirilmesi önem taşımaktadır.

Akılcı yönetim ve stratejik yönetimde çözümleyici olmayı önemseyen yukarıda yer alan Şekil.10 ile tanımlanan bu model, “tutucu, muhafazakâr, cahil, tembel, engelleyici ve çatışmacı gibi olumsuz unsurların “güvenilmez”; buna karşılık yenilikçi, bilgili, dikkati, azimli, sebatkâr, özenli ve çalışkan olma gibi olumlu unsurlar ise; öngörü/uzlaşmacı ve çözümleyici olma gibi becerileri desteklemektedir. Öğrenilmiş dersler açısından konuya göre kişi cezalandırılarak (maddi veya manevi) korkutulabilir veya kamu yararı yaratan kararlarında ödüllendirilebilir. Yöneticinin güvenilmez özellikleri taşıması, bizzat kendisinin, kendisi için riskten kaçarken “toplum için risk yaratan” bir unsur olarak, kaos (çözülemezlik) ortamının nedeni haline gelebileceğini de öngörmek gerekmektedir. Araştırmalar giderek “karanlık lider/dark lider” konusunda yoğunlaşmaya başlamıştır. Lider sözcüğünü eşanlamlısı “önderlik” olarak da ifade edilmektedir.

Önder sözcüğüne genelde iyi tarafından bakılsa da, iyi veya kötü ya da etik olmayan bir konuda başı çekmeyi de kapsayabilir. Lider, kendi arzuladığı sonucun ortaya çıkması için etkileme faaliyetinde bulunur. Bireyleri etkilemeye çalışır, ona itaat edenleri, etkileşimde bulunulan bir ortam, durum veya yer bulunmaktadır. Bu nedenle konumuz itibariyle çeşitli unsurları (bürokratik, siyasi, kültürel vb) harekete geçirebilen etkili bir yönetici kurum içinde ve kurum dışında il bütününde hatta ülke düzeyindeki gibi her kademedede de ilgi gruplarının haber alma ağları içinde olumlu veya olumsuz bir ortam yaratabilir. Bilginin geliştirilmesine ve olguların doğru anlaşılmasına yönelik “bilimsel merak” faktörü izlenebilir olmalıdır.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Dünyada ortaklaşmış yüksekliğe ve eğime bağlı net bir dağ tanımının olmamakla birlikte, ülkelerin kendi stratejik olarak şekillenen her ülkeye göre değişebilen belirli ölçütler içinde tanımlar ve yönetim modelleri geliştirilmektedirler.

Türkiye, bir dağlık alan ülkesidir. Türkiye'nin toplam alan içindeki dağlık alanların payı %74,6 oranındadır. Mamafih resmi olarak bir dağ tanımı ve kamu politikası bulunmamaktadır. Türkiye'de resmi belgelerdeki stratejik mekânsal betimlemelerde, coğrafi olarak taşıdığı özelliğe vurgu yerine, faaliyet itibarıyla ve kırsal alan şeklinde tanımlama yapılmaktadır. Dağ ve dağlık alanlar üzerine yönetim boyutuyla akademik yayınlar da yok denecek kadar azdır.

Oysaki Türkiye bir deprem bölgesidir. Birinci derecede deprem bölgeleri araştırıldığında, bilimsel verilere göre neredeyse bütün ülkeyi kaplayan yaygın bir risk yerleşim haritası oluşturulabilmektedir. Herhangi bir dağın kendi hareketliliği içinde ve/veya deprem gibi faktörlere dayalı olarak volkanik aktivitede bulunması çok olasıdır. Böyle önemli bir konuyu görmezlikten mi gelelim, yoksa risk planlarını yaparak yönetimde karar alıcı ve politika yapanlar ile halkı bilinçlendirerek gelecek senaryolarına hazırlıklı mı olalım gibi sorgulama seçeneğimiz olamaz. Yönetim ile işbirliği içinde katılımcı yönetim (yönetişim) modellerinin özellikle planlama aşamasında mekânsal risk analizlerinin değerlendirilmesi önemlidir. Hasan Dağı özelinde Yüksek Lisans çalışmasına dayandırılmış bu makalenin toplumsal ve yönetsel farkındalık yaratma açısından önemi bulunmaktadır.

Dağlık alanların sektörel ve işgücü açısından stratejik planlamaları uluslararası düzeyde her fırsatta gündeme gelmiştir. Bu planlamalar dâhilinde; Katmandu Deklarasyonu (1982), Rio Konferansı-Gündem 21 (1992) ve Avrupa Dağlık Bölgeler Şartı Taslağı (1995) gibi çalışmalar uluslararası düzeyde yürütülmektedir. Ancak ülkeler arası bu dayanışma ve ortaklaşmış hedefler incelendiğinde kaynaklarda koruma ve kullanma dengesinin sağlanmadığı görülmektedir. Bu nedenle dağların risk haritaları oluşturulmalı fırsatları ve zayıf yanları belirlenmelidir. Türkiye'de özetle bir dağ ve verimlilik bütünlüğü

farkındalığı bulunmamaktadır. Terör ve dağ ilişkilendirmesi daha çok öne çıkmaktadır.

Yönetemediğin kaynak senin değildir söylemi yanında, akıl ve algıyı elinde tutmaya çalışma, bilgi toplumlarını karar alma yöntemlerine karşı daha hassas hale getirmiştir. Rahatının bozulmaması için, sahip olduğu öncelikleri, ayrıcalıkları hatırına riski görmezlikten gelme ve inkâr (Bosca, 2023:1-18), insanlık tarihi boyunca karşılaşılan bir davranış biçimidir. Olası bir risk, belli bir alanda yaralanma ve/veya ölüm gibi, birçok kişinin mağdur olması anlamına geliyorsa, böyle bir vaka çok tehditkâr olarak toplum tarafından kolaylıkla algılanma özelliğine sahiptir. Risk azaltma konusunda, halk idarenin “güvenilir” taleplerine daha kolay yardımcı olabilir hale gelmektedir.

Doğal olarak insan yaşadığı olumsuzlukları unutmak, iyi olanları hatırlamak istemektedir. Ancak idari yapının varlık nedeni, yaşanan tehlikeleri “unutmamak” ve hazırlıklı olmaktır. İnsanlık tarihinden bu yana farklı uygulamaları bulunan zamanın olaylarının kayıt altına alınması ve “vakanüvist” adını taşıyan görevli kişilerin bilgi biriktirme amacı bulunmaktaydı. Günümüzde bilgi bankası oluşturma hususu, bilim insanlarınca geliştirilmekte ve ilgili kurumlarca yönetilmektedir. Volkanlara yönelik tarihi bilgilerden de görüldüğü gibi, yerleşiklerin tehlikeli alandan uzaklaştırılmaları öncelikli tepki olup, bugünün koşullarında teknik bilgiler yardımıyla “erken uyarı” ve toplumun nasıl davranacağı konusunda bilgilendirmek “volkanik afet tiplerinde” öncelikli bir konudur. Sadece makalemizin konusu olan Hasan Dağı ile değil, risk faktörü taşıyan bütün bölgelerdeki halkın yaşadığı bölgenin “coğrafi özelliklerini” bilmesi ve ders programlarında coğrafya temel bilgilerinin yer alması ve afet tiplerine göre düşünsel hazırlıklara sahip olması önemlidir. Çünkü ilgisizlik ve bilgisizlik, gerekli akılcı davranışların yerine “panik” ile gelen, günümüzdeki iletişim kolaylıkları nedeniyle, asılsız haberler ile artırılan “kaotik” yok edici tehlikeli durumlar yaratarak acı tecrübeleri ortaya çıkarmıştır. Dünyadaki volkanik patlamaların yol açtığı kayıplar ve zararlar, volkanik afetler konusunda gerekli önlemlerin alınmadığına işaret etmektedir. Ayrıca risk planlamasına dair hazırlık süreçlerinin ya yetersiz olduğu ya da hiç dikkate alınmadığı örneklerde volkanik

afetlerin en az diğer afet tipleri kadar önemli olduğunu göstermiştir.

Afet yönetiminde, karmaşıklık ve kaos çalışmalarının temelinde insan davranışı, teknik konulardan çok daha öne çıkmaktadır. Stratejik lider konumundaki kişilerin, toplumsal yapıyı tanımaları ve bu yöndeki bilimsel çalışmaları, “idari karar sürecinde” önemsemesi gerekmektedir.

Nihai tahlilde, uluslararası yaklaşımlar, tehlike ortaya çıktığında ne yapacağını bilememe karmaşıklığına karşı, önceden riski planlayarak, olasılıklara hazır olmayı öne çıkarmaktadır. Ayrıca konunun çok yönlü, disiplinlerarası güvenilirlik analizlerinin yapılmasında bir yatırım talebine bağlı olmadan ülke ölçeğinde gerçekleştirilmesi gereken ve stratejik çevresel değerlendirme anlamına gelen, mekânsal planlama analizlerinin de yaygınlaştırılması bütünlük afet yönetimi açısından önemlidir.

Dünyadaki yıkıcı örneklerin gözlemlenmesi, Türkiye’nin de volkanik alanlarda özellikle deprem tetiklemelerinin de etkisiyle risk analizi yapılması ve hayat kurtarıcı önlemler alınmasını gerekli hale getirmiştir. Türkiye’nin volkanik coğrafyaya sahip olması ve bu coğrafya içerisindeki fay hatlarının tetikleyici etkisi de volkanik afetin, afet tipleri içinde “diğer” olmaktan çıkartarak gerek halk gerekse kurumsal yönüyle bir bütün olarak “afetlere hazırlıklı toplum” olma gerekliliğini meydana getirmektedir. Volkanik dağ araştırmalarına göre; volkanik özellik gösteren belirlenmiş dağlarımızın ne kadar yıl hareketsiz olsalar da aktive hale geçme ve önemli patlamalara neden olma yeteneğine sahip olduğu bir gerçekliktir. Türkiye coğrafyası içerisinde dikkatle değerlendirilmelidir.

Hasan Dağı’nın volkanik bir dağ olduğu bilgisine sahip olan halkın (Karkın köyü ve Helvadere belediyesi yerleşikleri), Bölgede kurumsal çalışmalardan haberdar olmakla birlikte, koruyucu ekipman ve arazi yönetimi dahil, bu konuda ne yapması gerektiğini bilmediği ve idarenin sadece “tahliye” talimatlarını bekleyeceği tespiti yapılmıştır.

Yerleşik halkın volkanik bir afete karşı mal, hayvan varlığı endişesi olmakla birlikte idareye yönelik konuya ilişkin talep geliştirme anlamında gerekli duyarlılığı göstermediği ve sadece

endişe duyduğunu belirttiği tespit edilmiştir. Bu makalede yer alan seçilmiş sorulardan yerel halkın risk endişesi taşınmasına karşın, konuya ilişkin kilit paydaş durumundaki kurumların kendi içinde çalışmalarını sürdürdüğü ancak halkla volkan konusunda iletişim kurmadığı anlaşılmıştır. Volkanik hareketlilik bağlantılı çalışmaların görünürlüğü için ilin risk planlarında paydaş analizi içinde sorumlulukların paylaşılması, halkla ilişkiler ve katılım konusunun da acilen geliştirilmesi ve bilgilere herkesin erişiminin sağlanması gerekmektedir.

Etik Beyanı: *Bu çalışmanın etik kurul onayı oy birliği ile Dokuz Eylül Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 17.05.2022 tarihinde 3 nolu karar ve 251863 nolu evrak ile alınmıştır.*

Destek ve Teşekkür: *Bu makale, Hasan Dağı Dağlık Alan Bölgesinde, Volkanik Hareketlilik Ekseninde, Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yönüyle Stratejik Çevresel Risk Yönetimi Senaryosu' DEÜ, BAP projesi ID:2819, PKod: SYL-2022-2819 kapsamında yüksek lisans tez verilerinden yararlanılarak geliştirilmiştir. Üniversitemiz Rektörü Prof. Dr. Nükhet Hotar'a destekleri ve anket çalışmasına katılan kurum ve kuruluşlara katkıları için teşekkür ederiz.*

Katkı Oranı Beyanı: *Araştırmanın kavramsal kısımlarının hazırlanmasında ağırlıklı olarak birinci yazar, Alandaki "Halka ve Kurumlara" yönelik anket analizlerinde ağırlıklı olarak ikinci yazar katkı sağlamıştır.*

Çatışma Beyanı: *Araştırmanın yazarları olarak herhangi bir çıkar çatışma beyanımız bulunmamaktadır.*

KAYNAKÇA

Alexiadou, D. (2014, August). Who governs? Professional politicians, Wall Street or the people? The professional and political background of cabinet ministers in 18 parliamentary democracies. In American Political Science Association 2014 Annual Meeting & Exhibition. 28.04.2023 tarihinde <https://strathprints.strath.ac.uk/74515/> adresinden alındı.

Altuntaş, E. (2021). 'Hasan Dağı'nda volkanik hareketlilik' iddiasıyla ilgili flaş açıklama: Doğru değil. Milliyet 13.02.2023 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/gundem/hasan-daginda-volkanik-hareketlilik-iddiasıyla-ilgili-flas-aciklama-dogru-degil-6645557> adresinden alındı.

Aparı, S.F. (2022). Bilim insanları Tonga'daki yanardağ patlamasının ürettiği okyanus iç dalgalarını keşfetti. Anadolu Ajansı 13.02.2023 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bilim-insanlari-tongadaki-yanardag-patlamasinin-urettigi-okyanus-ic-dalgalarini-kesfetti/2683153#> adresinden alındı.

Arastaman, G., Fidan, İ. Ö., & Fidan, T. (2018). Nitel araştırmada geçerlik ve güvenilirlik: Kuramsal bir inceleme. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 37-75.

BBC News, (2023). İngiltere'de dev grev: Yaklaşık 500 bin kişi iş bıraktı. 13.02.2023 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/articles/cz90pjr14pvo> adresinden alındı.

Bosca, H. D. (2023). Comfort in chaos: A sensory account of climate change denial. *Sage Journal, Environment and Planning D: Society and Space*, 41(1), 1-18.

Brittanica, (2023). Vulcan Roman god. 13.02.2023 tarihinde <https://www.britannica.com/topic/Vulcan> adresinden alındı.

Council of Europe, (2023). 12 Principles of Good Governance. 13.02.2023 tarihinde <https://www.coe.int/en/web/good-governance/12-principles> adresinden alındı.

Dyer, O. (2022) Covid-19: Protests against lockdowns in China reignite amid crackdown. 13.02.2023 tarihinde

<https://www.bmj.com/content/379/bmj.o2896>
adresinden alındı.

Esen, H. (2020). Londra'da Kovid-19 önlemlerine karşı yürüyüş düzenlendi. Anadolu Ajansı. 13.02.2023 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/londrada-kovid-19-onlemlerine-karsi-yuruyus-duzenlendi/2010085> adresinden alındı.

European Union, (2022). Multidisciplinary teams for digital-ready policymaking. 13.02.2023 tarihinde chrome-extension://efaidnbmninnibpcajpcglclefindmkaj/https://joinup.ec.europa.eu/sites/default/files/document/2022-01/Issue%20paper%20-%20Multidisciplinary%20teams%20for%20digital-ready%20policymaking_0.pdf adresinden alındı.

Evrensel, (2023). Fransa'da "emeklilik reformuna" karşı genel grev günü. 13.02.2023 tarihinde <https://www.evrensel.net/haber/480780/fransada-emeklilik-reformuna-karsi-genel-grev-gunu> adresinden alındı.

FEMA. (2023). Be Prepared for a Volcano. 13.02.2023 tarihinde <https://community.fema.gov/ProtectiveActions/s/article/Volcano> adresinden alındı.

Gönençgil, B & Dal, N. (2020). Dağ ve Dağlık Alanlar: Kavramlar, Potansiyeller ve Sorunlar. *Dağlık Alanların Sürdürülebilir Güvenli Yönetimi* (Ed. Z:T. Karaman), Ankara: Palme Yayınları, 1-30.

Güngör, Y. (2020). Dünyayı etkileyen önemli afetler ve alınan dersler. Ders Notları, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul, 09.02.2023 tarihinde https://auzefalmsstorage.blob.core.windows.net/auzefcontent/ders/dunyayi_etkileyen_onemli_afetler_ve_alinan_dersler/index.html adresinden alındı.

Haber Sol. (2021). Söyleşi | Hasan Dağı'nda volkanik hareketlilik iddiaları. 13.02.2023 tarihinde <https://haber.sol.org.tr/haber/soylesi-hasan-daginda-volkanik-hareketlilik-iddialari-318797> adresinden alındı.

Jensen, E.,& Holliman, R. (2016). Norms and values in UK science engagement practice. *International Journal of Science Education*, Part B, 6(1), 68-88.

Karaman, Z.T. (2016). Afetlerde Hızlı Çevresel Etki Değerlendirmesi ve Kriz Yönetiminde Kritik Sorgulama *Hastane Öncesi Dergisi*, 1(1), 1-16.

Karaman, Z.T. (2019a). Güvenliği Sağlayıcı İdari Uygulamalar: Etkin Dağ Yönetimi. *E.Ü. SBE Dergisi*, XLVI, 2019/1

Karaman, Z.T (2019b), Risk Toplumunda Afetlerde Erken Uyarı, Mukavemetli Toplum ve Kamu Yönetiminin İkna Kapasitesi, *BEÜ SBE Dergisi*. 8(1)

Karaman, Z.T. (2020). E-Devletin Güvenlik Bağlantılı Sorumlulukları ve E-Vatandaşın Hakları. *BEÜ, İİBF AİD*; 5(1), 1-20

Karaman, Z.T. (2022). An Understanding of Inter and Transdisciplinary Aspects of Urban Resilience. *Open Journal of Social Sciences*, 10, 195-215.

Karaman, Z.T., Çakır, Ö., Belge, A. M., Koç, E., Sancaktar, O., Doğan M. & Emekli, G. (2022) *Bütünleşik Afet Yönetiminde Disiplinlerarası ve Disiplinlerötesi Çalışma Felsefesi : Fırtınalar İçin Bir Yaklaşım*. (Editör, Z.T. Karaman ve Ö. Çakır), Ankara: Siyasal Kitabevi.

Koster, E. & Kupper, F. (2022). 2. Bölüm.Bilim Görüşleri. (43-71). *Bilim İletişimi: Teori, Araştırma, Uygulama* (Çev. Sena Yılmazkarasu). (Ed. van Dam, F., de Bakker, L.,

Dijkstra, A. M., & Jensen, E. A.). İstanbul: Sabri Ülker Vakfı Yayınları.

MTA rapor (2023). 06 Şubat 2023 Kahramanmaraş Depremleri Genişletilmiş Bilgi Notu, 13.02.2023 tarihinde https://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/bilgi-merkezi/deprem/pdf/Genisletilmis_Bilgi_Notu_06_Subat_2023%20KMaras_Depremleri.pdf adresinden alındı.

Milliyet, (2021). Korkutan soru: Ya Türkiye'deki yanardağlardan biri patlarsa? Milliyet 13.02.2023 <https://www.milliyet.com.tr/galeri/ege-depremlerinin-sebebi-volkanik-hareketlilik-mi-6605455/1> adresinden alındı.

Öztürk, M. (2017). Çatalhöyük arkeolojik sit buluntularının sanat eğitimi ve pratiklerine katkısı. Ulusal Tez Merkezinde Yayınlanmış Doktora tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi.

Pathak, T. (2023). China lifts Covid restrictions on foreign travel, ends quarantine rule for inbound travellers. WION 13.02.2023 tarihinde <https://www.wionews.com/world/china-lifts-covid-19-restrictions-reopens-borders-for-quarantine-free-travel-550395> adresinden alındı.

Radkau, J. (2017). *Doğa ve İktidar, Global Bir Çevre Tarihi* (Çev. Nazif Güder). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Ready. (2022). Volcanoes. Ready 13.02.2023 tarihinde <https://www.ready.gov/volcanoes#before> adresinden alındı.

Serafica, R. (2016). What to do before, during, and after a volcano eruption. 13.02.2023 tarihinde Rappler <https://www.rappler.com/moveph/136463-before-during-after-volcano-eruption/> adresinden alındı.

Streva, (2023). Blacksmith Gods and Angry Giants: What Greek Mythology Tells Us About Volcanoes. 13.02.2023 tarihinde Strengthening Resilience in Volcanic Areas <https://streva.ac.uk/blacksmith-gods-and-angry-giants-what-greek-mythology-tells-us-about-volcanoes/> adresinden alındı.

T.C. Çevre Bakanlığı Çevre Şurası Genel Sekreterliği, (2000). *IV. Çevre Şurası Çalışma Belgeleri*. 6-8 Kasım 2000. İzmir. 28.04.2023 tarihinde <https://avesis.deu.edu.tr/yayin/4c8085c0-4982-4cdb-9524-88b0be76779d/iv-cevre-surasi-2000/> adresinden alındı.

T.C. Aksaray Valiliği, (2021). İRAP İl Afet Risk Azaltma Planı 2021. 13.02.2023 tarihinde <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://aksaray.afad.gov.tr/kurumlar/aksaray.afad/IRAP/AKSARAY-IRAP-2021.pdf> adresinden alındı.

Uğur, S. S.,& Uğur, U. (2014). Yöneticilik ve Liderlik Ayrımında Kişisel Farklılıkların Rolü. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(1), 122-136.

Uzdurum, M. (2013). Aşıklı Höyük Yerleşmesinde Ateş Yerleri ve Kullanımı. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Prehistorya bilim Dalı. Ulusal Tez Merkezinde Yüksek Lisans Tezi.

WHO, (2023). Volcanic eruptions. 13.02.2023 tarihinde https://www.who.int/health-topics/volcanic-eruptions#tab=tab_1 adresinden alındı.

ANALYSIS OF THE RISK PHENOMENON REGARDING MOUNT HASAN REGION AND THE ADMINISTRATIVE SENSITIVITY

Extended Summary

Aim:

Mountains are important morphological formations that shape the earth. The word "mountains" is generally perceived as the areas of high altitude with low population and preserved nature. Turkey is a mountainous country. According to international classifications, 74.63% of Turkey's overall terrain is composed of mountains. The country's overall area is 782,219.7269 km² and 583,770.9139 km² of it formed by mountains. Most of our mountains have volcanic characteristics and have hot water sources. Central Anatolia is rich with young important volcanic areas with Mount Erciyes (3,917m), Mount Melendiz (1,898m), and Mount Hasan (3,268 m). Biga, Dumanlı and Yunt Mountains in Aegean Region are also volcanic. Within the scope of disaster sensitivity against a possible volcanic eruption risk in Hasan Mountain, administrative and social reactions around the mountainous area were found worth examining.

Method:

In this article, a "strategic executive" will be defined by taking the interest of local people regarding the news on Mount Hasan while this study was being conducted in 2022, and the sensitivity of executives on the issue. Within the scope of disaster sensitivity in Hasan Mountain, the knowledge levels, awareness levels and preparations of the residents and institutions regarding the volcanic disaster type; evaluated by questionnaire forms and MAXQDA analysis.

Findings:

The concept of risk refers to security-related issues that potentially disrupt the peaceful flow of everyday life. The impact of the disruptions is expected to occur at different levels. Natural or different negative impacts require risk analysis based on the integration of institutional and social aspects. Risk factors and the administrative reflexes of legislators and executive

authorities are crucial in terms of integrated risk analysis. The executive is a managerial element that is expected to behave strategically as an administrative leader. However, in some cases, the executive who is expected to behave strategically, makes an administrative choice in favor of disregarding and keeping related studies in the dark and refraining from preparing the necessary action plans on time. Social discontent and serious deficiencies in administrative work were identified in the survey. The volcanic feature in the region is interpreted as “other” in terms of strategy terminology.

Conclusion and Discussion

The detection of volcanic activity around Mount Hasan (in the provincial areas of Aksaray and Nigde) and the fact that it has been subjected to scientific monitoring requires that the region should be considered as a risk factor for recent years in terms of effective disaster administration. In addition, volcanic areas need their current risks determined due to both their water resources, richness of their flora and fauna, and their fruitful zones for energy, mine and fertile soil. They are also significant in terms of being prepared according to the principle of cautiousness in the face of potentially threatening situations.

Raison d'être of public administration is -in classic terms- to provide the social peace and security. And in order to reduce the risk of error, it is crucial for public administration to support interdisciplinary scientific studies and to successfully carry out an encouraging role for them. This study aims to thoroughly analyze the physical and social potential of Mount Hasan region in order to prepare for timely and effective interventions in case of volcanic activities. Increasing the capacity of technical and social work and coordinating them should be deemed as important for administrative effectiveness purposes.

Although this topic of disaster administration has been the subject of movies, it has not been well studied in the academic literature. The main interest of this article is to point out the need for administration to take the academic literature in which risk and crisis analysis currently become even more important into account while making administrative decisions.

TİCARET METASI OLARAK SU: SU AYAK İZİ, SANAL SU VE SANAL SU TİCARETİ*

Murat DEMİREL†

Öz

Bu çalışma, doğal kaynak ve kamu hizmeti olarak tanımlanan su kaynağının erişim, paylaşım ve dağıtım sorunlarına ilişkin çözüm çabalarına dair piyasa mekanizmasının ürettiği güncel kavramlar olan su ayak izi, sanal su ve sanal su ticareti üzerinde durmaktadır. Temelde ekonomik bir bakış ile ele alınan kavramlar ekolojik sorunlar için üretilen ekonomik çözüm önerilerinin güncel yansımaları olarak değerlendirilmektedir. Ekolojik farkındalık üzerinde yarattıkları olumlu etkiler nedeniyle çevreciler tarafından da destek görmektedirler. Oysa temeldeki ekonomik bakış açısı, kaynağın fiyatlandırılması ve özelleştirmelerin yolunu açmaktadır. Dolayısıyla kaynağa erişim ve dağıtım için öngörülen ekonomik çözüm önerileri yeni eşitsizlikler yaratma potansiyeline her zaman sahiptir. Çalışmada ayrıca sorunların kaynağını, kaynağın piyasa malına dönüştürülmemesi olarak tanımlayan kapitalist ekonomik sistemin bu hedefe yönelik çalışmalarına yer verilmiştir. Özellikle neoliberal su yönetimi politikaları aracılığıyla kamu hizmetinden piyasa metasına dönüştürülen kaynağa ilişkin sorunların bu ve sair ekonomik uygulamaya araçları ile çözümüne dönük olarak üretilmiş kavramların içerik ve hedefleri tanımlanmaktadır. Ayrıca kavramların hedefleri ile bu hedeflerle tutarlılıkları da incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Su Ayak İzi, Sanal Su, Sanal Su Ticareti.

JEL Kodu: Q25, Q27

* Bu çalışma, 10-12 Ekim 2018 tarihleri arasında Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi tarafından düzenlenen "I. Uluslararası Siyaset ve Sosyal Bilimler Sempozyumu"nda sunulan sözlü bildirinin geliştirilmiş halidir.

† Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi İİBF, muratdemirel@kafkas.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0994-545X

Atıf yapmak için / To cite this article: Demirel M. (2023). Ticaret Metası Olarak Su: Su Ayak İzi, Sanal Su ve Sanal Su Ticareti, 8(2): 373-406.

Water as a Trade Commodity: Water Footprint, Virtual Water and Virtual Water Trade

Abstract

This study focuses on water footprint, virtual water and virtual water trade, which are the current concepts produced by the market mechanism regarding the solution efforts of the access, sharing and distribution problems of the water resource which is defined as a natural resource and public service. The concepts, which are basically handled with an economic perspective, are evaluated as the current reflections of the economic solution proposals produced for ecological problems. However, the underlying economic perspective paves the way for resource pricing and privatisations. Therefore, economic solutions proposed for access and distribution of resources always have the potential to create new inequalities. The works of the capitalist economic system, which defines the source of the problems as not transforming the source into market goods, are included in this objective, also in the study. In particular, the contents and objectives of the concepts produced for the solution of the problems related to the resource, which is transformed from public service to market commodity through neoliberal water management policies, with these and other economic implementation tools are defined. In addition, the objectives of the concepts and their consistency with these objectives are also examined.

Keywords: Water Footprint, Virtual Water, Virtual Water Trade.

JEL Codes: Q25, Q27

1. GİRİŞ

Su, insanlık ve dünyanın sürdürülebilirliğinin en temel koşullarından biridir. Bu anlamda su kaynağını yaşamla özdeş olarak değerlendirmek mümkündür. Su var ise yaşam var; su yok ise yaşam yoktur. Benzer şekilde 21. yy. uzay araştırmalarının hedefindeki olası yaşanılabilir gezegenin de ön koşulunu su kaynağının varlığı oluşturmaktadır.

Uluslararası toplum 20.yy.'ın son çeyreği ile birlikte çevre sorunlarına ilgi göstermeye başlamıştır. Bu ilgi içerisinde su kaynağının nitelik ve nicelik sorunları önemli bir yer tutmaktadır. Artan dünya nüfusunun beraberinde getirdiği talep artışı, refah ve tüketim ekonomisi ile ihtiyaçların çeşitlendirilmesi, kaynak arzının belirli/sınırlı oluşu, insan faaliyetleri nedeniyle kirletilen kaynak, kaynağa erişim yetersizlikleri gibi sorunlar, kaynağa ilişkin temel sorunlar olarak sıralanmaktadır. Su kaynağına ilişkin uluslararası gündem ise bu sorunlara dönük çözüm önerileri ve su yönetimi politikaları tarafından oluşturulmaktadır. Bu doğrultuda

1970'lerden 1990'lara kadar bir kaynak/kamusal mal olarak değerlendirilen su, neoliberal politikalar ile birlikte bir ticaret metası olarak ele alınmaya başlanmıştır. 1992 Dublin Konferansı'na kadar kamusal bir mal olan su, Konferans ile birlikte ticaretinin önündeki engellerin kaldırılmasına çalışılan karlı bir sektör girdisine dönüşerek doğrudan ya da dolaylı olarak ticareti yapılabılır hale gelmiştir.

Bu çalışmada su ticaretinin yeni boyutları olarak değerlendirilen ve ekonomik güdülerle tanımlanan su ayak izi, sanal su ve sanal su ticareti incelenmektedir. Araştırma yönetimi olarak metin ve doküman analizinin (Creswell, 2002) kullanıldığı çalışmada su yönetimi politikalarındaki kamu yönetiminden özel sektöre doğru kayışın uygulama araçlarından olan su ayak izi, sanal su ve sanal su ticareti kavramları üzerinde durulmaktadır. Teorik hedefler ile uygulamalar arasındaki tutarsızlıklar, özellikle ekonomik su kıtlığı yaşayan bölgeler için yaratılan negatif dışsallıklar istatistikî veriler aracılığıyla örneklendirilmeye çalışılmıştır.

2. SU KAYNAĞI ve YÖNETİMİ

Yaşamın sürdürülebilirliği için önemli bir doğal bileşen olan suya ilişkin talep, özellikle nüfus patlaması çağı olarak nitelenen 20. yy. ile birlikte büyük artışlar göstermiştir. Su çevrimi içinde kendini yenileme (mineralizasyon) yeteneğine sahip olan kaynak, artan nüfus talebi ve yoğun kirletici faaliyetler nedeni ile bu yeteneğini artık kaybedecek bir düzeye gerilemiştir. Dolayısıyla, sadece içme ve kullanma maksadıyla değil aynı zamanda tarım, ticaret, sanayi ve enerji gibi sektörlerde de girdi olarak değerlendirilen kaynak için hem kıtlık hem de kirlilik sorunlarından söz edilmektedir.

İnsan nüfusundaki hızlı artış ve sanayileşmeye paralel olarak su tüketimi tüm dünyada hızla artmaktadır. Bu değişimlerin yanında -yine bu değişimlerin neden olduğu- küresel iklim değişikliği nedeniyle de insanlık, su kaynaklarının azalması ve kirlenmesi ile karşı karşıya kalmaktadır. Kullanılabilir temiz su kaynaklarının sonsuz kaynaklar olmadığı ve bu kaynakların bilinçsizce ve yoğun tüketilmesi sonucunda insanlığın 2050'lere kadar su kıtlığı yaşayacağı öngörüsü sorunun boyutuna dair fikir vermektedir. Küresel

olarak değerlendirildiğinde, tatlı su kaynaklarının %70'i tarımsal faaliyetler için kullanılmakta ve ayrıca tarımsal faaliyetler için kullanılan gübreler veya ilaçlar tatlı su kaynaklarını olumsuz etkilemektedir (Adetoro vd., 2020; Dai vd., 2021; United Nations, 2021: 12).

Erişilebilir tatlı su kaynakları, bütün su kaynaklarının binde 3'üne yakın bir oranda bulunması nedeniyle kıt olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca suyun artan nüfusun talebini karşılayamaması sorunu, kapitalizmin ekonomik büyüme ve kar güdülerine teslim edilmekte ve var olan sorunu derinleştirmektedir. Böylece kaynağın fiyatlandırılması ya da kaynağın ekonomik bir meta olarak değerlendirilmesi söz konusu olmuş; kaynağın talep karşısındaki kıtlığının yanı sıra kaynak paylaşımına ilişkin sorunlar da ortaya çıkmıştır. Kaynağın dünyada dağılımındaki dengesizlikler de paylaşım problemini ağırlaştırmaktadır.

Su yönetimine ilişkin politikalar suyu öncelikli olarak kamusal bir mal olarak tanımlamıştır. Su yönetiminde kamu söz sahibidir. Kamunun yönetimde söz sahibi olması, suyun en azından belirli bir süre ticaret metası hüviyetine bürünmesinin önüne geçebilmiştir. Su yönetiminde ağırlığın kamuda olduğu 1990 öncesi dönemde su, merit (erdemli) bir mal olarak tanımlanmıştır. Erdemli mal ve hizmetler, ilk kez Richard Musgrave tarafından tanımlanan bireysel faydaları yanı sıra yaşam kalitesini artırmaları ile toplumsal faydaları da yüksek olan mal ve hizmetlerdir (Zülfüoğlu & Yılmaz Soydan, 2019: 279). Dolayısıyla, kaynağın bölünebilirliği, tüketiminden toplulukların mahrum bırakılmaması ve bedel karşılığında sunulmasının arzu edilmemesi vurgulanmıştır (Aktan, 2001: 28).

Suyun kamusal bir mal olarak sahip olduğu özellikler şunlardır:

- Suyun zorunluluğu,
- Suyun sınırlı (kıt) oluşu,
- Suyun akışkan, dinamik oluşu,
- Suyun hidrolojik döngüsü,

- Suyu taşımanın maliyeti ve külfetli oluşu,
- Suyun ikamesinin olmayışı,
- Suyun özgürce ticaretinin zor oluşu,
- Suyun karmaşık yapısı.

Su, taşıdığı bu kamusal mal özellikleri nedeniyle sıradan bir ticaret metasına kıyasla ticarete konu edilme noktasında özel bir konumda yer almaktadır. Diğer bir deyişle kamusal mal olarak değerlendirilmesinin kaynağın doğasına daha uygundur.

Ancak gelişmekte olan ekonomilerin artan talebi ve yeraltı su kaynaklarının aşırı kullanımı, kaynaklar üzerinde bir rekabet ve çatışma alanı yaratmaktadır. Sudaki rekabet ve çatışmaları yaratan temel unsur, az gelişmiş ülkelere atfedilen hızlı nüfus artışı ile temellendirilirken, gelişmiş ülkelerin tüketim ve talep artışlarının yarattığı etki gözden kaçırılmamalıdır. Talep ve tüketim artışlarının yarattığı olumsuz etki, nüfus artışının yarattığı etkiden çok daha büyüktür. 2030 yılı itibariyle küresel su ihtiyacının mevcut güvenilir ve erişilebilir kaynakların %40 üzerine çıkararak 6,900 milyon m³ düzeylerine ulaşacağına dair raporlar (United Nations, 2021: 12), su yönetiminin ne denli önemli bir başlık olarak ele alınması gerektiğini gözler önüne sermektedir (Pegram vd., 2014: 6).

Su, tüketimde rakipsizliği, tüketicilerin dışarıda tutulamaması ile dışlanamaz bir mal olarak kamusal mal özelliği taşısa da piyasa malı haline dönüştürülmesinde kıtlık vurgusu, belli bir arz ve talep ile fiyatlanabilir oluşu ön plana çıkmıştır (Aktan, 2001: 25-28).

Kaynağın nasıl ve kim tarafından yönetileceği, kamusal bir mal olarak mı ticaret metası olarak mı ele alınacağı, bugünün en temel tartışma konusu haline gelmiştir. 1990 sonrası tercih ekonomik modelden yana yapılmakta ise de getirdiği sorunların değerlendirilmesi özellikle az gelişmiş ülke toplulukları için hayati bir önem taşımaktadır. Üretim ve tüketim dolayısıyla ticaret ile su arasındaki ilişki ele alındığında sorunun ne denli derinleştiğini görmek olanaklıdır. Birleşik Krallık topluluklarının Hindistan su rezervleri üzerinde, Hollanda topluluklarının Brezilya su rezervleri üzerinde etkileri, bu

derinliğe ilişkin yalnızca birkaç örnek olarak sunulabilir (Pegram vd., 2014: 6).

3. SU METASI ve YÖNETİMİ/TİCARETİ

Genişlemekte olan kapitalizm içeriğinde sermaye, meta haline dönüştürülmemiş bulunan alan ve varlıkları da piyasalaştırmak böylece karını ve kendini büyütme istemektedir (Şengül, 2017: 61). Bu alan ve varlıklardan birisi de bu çalışmanın da odaklandığı su kaynağıdır.

1970'li yıllardan itibaren kaynak yönetiminde reformlar gerçekleştirilmesi gerektiği ve reform çerçevesinde piyasaya açılma, özelleştirme ve verimlilik konuları ele alınırken 1990 sonrasında tartışma yerini piyasa süreçlerinde kaynak yönetimi politikalarının nasıl sağlanacağına bırakmıştır. 1992 Dublin Çevre, Su ve Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı sürdürülebilir bir strateji geliştirmek adına toplanan ve kaynak yönetimi konusunda bir dönüm noktası olan 1992 Rio Konferansı'na önemli katkılar sunmuştur. Dublin Konferansı'nda yayımlanan rapor, kaynakların değerlendirilmesi, geliştirilmesi ve yönetimi adına politik kararlılık ve katılımcılığı esas almıştır. Yerel, ulusal ve küresel eylem önerilerini de “suyun kısıtlı ve değerli bir kaynak olması”, “suyun ekonomik bir meta olarak ele alınması” ve “su yönetiminin kullanıcı, planlayıcı ve politika üreticilerinin dahil olduğu bir yaklaşımla sağlanması” rehber ilkeleri üzerinden gerçekleştirmek istemiştir (Global Water Partnership, 2023; Taşkın, 2006: 254-255).

Dublin Konferansı, Rio Konferansı ve kaynak yönetimine dönük politikalar ile Birleşmiş Milletler (BM), Dünya Bankası (DB) ve Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) gibi uluslararası kuruluşların yaklaşımları tamamıyla konunun ekonomik bir perspektiften ele alınacağını tanımlamaktadır. Neoliberal politikalar ile kaynak meta olarak, vatandaş/birey ise tüketici/kullanıcı olarak tanımlanmıştır. Bu gelişmeler ışığında kaynak karlı bir ekonomik meta haline dönüştürülmüş uluslararası onlarca su tekeli ortaya çıkmıştır. Avrupa kaynaklı sektörün ilk sıralarında Fransız, İngiliz ve Alman tekelleri bulunmaktadır (Salihoğlu, 2006: 16). Dünya ve yerel piyasalara su şirketleri ve özelleştirmeler hakim kılınarak ekonomik

güdüler taşıyan bu politika, tartışılmaz, alternatifsiz ve uygulanması zorunlu bir politika olarak önerilmektedir.

Ekonomik model kıt olan kaynağa yönelik yüksek talebi ve paylaşımı düzenlemek üzere, suyu doğal bir kaynak yerine ekonomik bir meta olarak tanımlamaktadır. Su üzerindeki kamu denetimi ve su dağıtımındaki kamu yönetimi paylarının özel şirketlere devri de su özelleştirmelerini tanımlamaktadır. Böylece özel sektör eliyle suyun yönü değiştirilebilmekte, yeni ve karlı bir meta olarak su piyasası oluşturulmaktadır (Demirağ, 2013: 133). Böylece suyun hangi ihtiyacı gidermeye kullanılacağına kararı da özel şirketlerin insafına daha doğrusu karlılıklarına bırakılmış olmaktadır. Özelleştirilmiş, kilometrelerce uzunluktaki şebekeler aracılığıyla modern insanın kullanımı ve “tüketimi”ne sunulan kaynak artık antibiyotik, çimento ya da benzin gibi endüstriyel bir metadan başka bir şey değildir (Robert, 2003: 62).

Dublin Konferansı sonuç bildirgesinde de belirtildiği şekliyle; su artık bir ekonomik meta olarak ele alınmaktadır. Ödeme gücüne sahip olanın kullanma hakkına sahip olduğu; kullanan öder/kirleten öder ilkeleri ile pazar ekonomisine konu edilen kaynak, aynı zamanda karı yüksek bir sektör yaratmıştır. Bu anlamda kaynağa ilişkin yeni sınıflandırmalar da geliştirilmiştir. Bu sınıflandırmalardan bazılarını; mavi su, yeşil su, gri su gibi tanımlamalarla sunmak mümkündür. Buradaki sınıflandırma temelde, kaynağa ilişkin fayda/maliyet hesaplamalarını içermektedir. Mavi su; insanlığın yaşam kaynağını oluşturan yerüstü ve yeraltı sularını, yeşil su; hidrolojik döngüdeki yağmur, toprak, hava nemi ve ürünlerin üretiminde kullanılan, nihai üründe bulunan suları, gri su ise; kullanımlar sırası ve sonrasında kirletilen ancak arıtılarak yeniden kullanılabilir suları tanımlamaktadır (Aytemiz & Diler, 2015: 378).

Kaynağa ilişkin ekonomik bir bakış açısı oluşturulan bu sınıflandırmada mavi suyun yüksek maliyetine karşı yeşil suyun düşük maliyeti öne çıkmaktadır. Bu anlamda ticaretin kar güdüsü hem üretim hem de tüketim süreçlerinde ön plana çıkmaktadır denilebilir. Suyu, cazip karlara sahip bir ticaret alanı olarak ilk kez Uluslararası Para Fonu (IMF) eski başkanlarından Camdessus tanımlamıştır (Bulard, 2005).

Camdessus IMF'den ayrılıp BM danışmanı olduğunda da ilk iş olarak su yönetiminin özel sektöre açılmasını sağlamıştır (Özbudun, 2013: 62). Özelleştirmeler ile sanayi için gerekli olan su garanti edilmekte, bu yolla da kar artırımını hedeflenmektedir (Demirer, 2013: 109).

Suyun özelleştirilmesi/ekonomik metaya dönüştürülmesinin öncüleri arasında kaynakları sınırsız olarak kabul eden, ekolojik döngüleri dikkate almayan "İstediyin kadar üret-İstediyin kadar tüket-At" temelli, Boulding tarafından 20. yy. ekonomilerine verilen ad olarak Kovboy Ekonomisi (Cottrell, 1978: 7) ile G. Hardin'in Ortak Malların Trajedisi düşünceleri yer almaktadır (Shiva, 2007: 44-46). Bu temeller ile ortak mal niteliğine sahip doğal kaynaklar özel metalara dönüştürülmektedir. Kaynaklar ticarileştirilmektedir (Güzelsarı & Tuluay, 2011: 71). Hardin'in teorisini temel alarak, kamusal mal/hizmet iken trajedi yaşadığı varsayılan kaynağın fiyatlandırmalar ile tüketiminin ihtiyatlı kılınması hedeflenmektedir. Aynı zamanda tüketim toplumunun tüketicilerine fiyatını ödeyebildikleri ölçüde sahip olabilmek hakkı tanınmaktadır. Kullanım değerinin yerini değişim değeri almaktadır. Şebekeye bağlı musluk suyu kamusal bir hizmet olarak kullanım değeri üzerinden fiyatlandırılırken piyasalaştırılıp ticari değeri olan bir metaya dönüştürülen su ise değişim değeri üzerinden fiyatlandırılmaktadır. Kullanım ve değişim değeri dışında kıt bir kaynak olarak değerlendirilen suyun erişilebilir kılınması için gerekli sermaye yatırımlarının büyüklüğü de metalaştırılma sürecini hızlandırmaktadır (Özsoy, 2009: 88).

Dünya Su Konseyi tarafından düzenlenen Dünya Su Forumları da benzer politikaları temele alarak, su yönetimine dair politika önerileri sunmaktadır. Özellikle 2000 yılında Lahey'de düzenlenen 2. Dünya Su Forumu su yönetimindeki değişimin öncülerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Forum, "çevre kalitesinin artırılması ve insanlık ihtiyaçlarının karşılanmasının garantisi adına teknolojik, finansal ve kurumsal yeniliklerin iki katına çıkarılmasının zorunlu olduğunu" ifade etmektedir. Teknolojik yenilikçiliği, özel sektöre ait bilgi ve yatırım kapasitesinin harekete geçirilmesi ile stratejik yatırım destekleri olarak; yönetsel yenilikçiliği ise su işletiminde

halk katılımı şekilleri ve özel sektör katılımının teşviki olarak tanımlanmaktadır. Forum, su yönetiminin özel sektöre devrinin gerekliliği üzerinde durmaktadır (Pitman, 2002: 5). Suyun bir ticaret metasına dönüştürülmesinde önemli bir uluslararası sözleşme olarak WTO-GATS Antlaşması da “su yatırım ve ticareti” başlığı ile erişilebilir kaynağın yönetim, denetim, pazarlama, üretim ve dağıtımının piyasa ekonomisine devrini öngörmektedir (Minibaş, 2007: 627).

Kıt bir kaynak olarak tanımlanan su ve kaynak için yaratılan rekabet kullanılan her birim kaynağın arz üzerinde azaltıcı etkiler oluşturmasını tanımlanmaktadır. Suyu ekonomik olarak ele almak kaynağın üzerindeki rekabetin altını çizerken kamusal mal olarak herkes için erişilebilir olması gerekliliğinin/zorunluğunun üzerini çizmektedir (Aytemiz & Diler, 2015: 379). Dolayısıyla su yönetimi politikaları artık insanların suya erişiminden daha çok kaynağın her bir damlasının fiyatlandırılarak ticarete konu edilmesinin üzerinde yoğunlaşmaktadır. Su artık kamusal bir mal olarak şebeke boruları ile insanlara ulaşan bir kaynaktan çok şişelenmiş bir ticaret metasına dönüşmektedir.

Suyun özellikle artan nüfus ve talep artışları karşısında sonsuz ya da yeterli bir kaynak olmadığı vurgusu kaynağın ekonomik tanımlamalara konu edilmesinin önünü açmıştır. Dublin Konferansı ile ekonomik bir meta olarak tanımlanan kaynak ile ilgili olarak kullanım/tüketim, erişim, dağıtım, paylaşım ve nihayet ekonomik ticaret başlığı ile birlikte yine 1990'lı yıllarda sanal su ve su ayak izi kavramları ortaya atılmıştır.

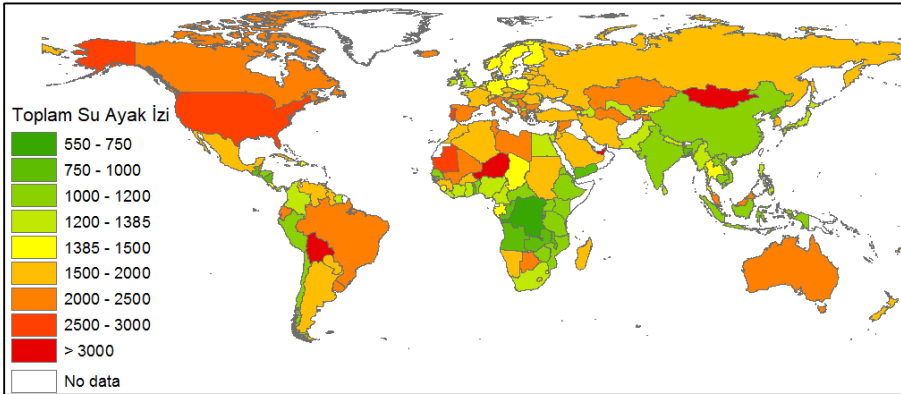
Suyun neoliberal politikalar eşliğinde ekonomik bir meta olarak tanımlanmasında ilki kaynağın nihai kullanım değeri taşıması ve bir ürün olarak alınıp satılabilir oluşu; ikincisi kaynağın başka metaların üretim süreçlerinde bir hammadde olarak yer alabilir olması olmak üzere iki durumdan söz etmek mümkündür (Yılmaz, 2013: 69). İlkinde kıt kaynağın piyasada fiyatlanarak satılmasından ikincisinde ise su ayak izi ve sanal su kavramlarından söz edilmektedir.

4. SU AYAK İZİ

Su ayak izi, bir endüstri, birey, ülke veya kuruluş için kullanılan ve kirlenen suyun miktarının bir göstergesidir. Su, günlük hayatta doğrudan veya dolaylı olarak kullanılabilir. İnsanlar doğrudan su olarak tanımlanan suyu yeme, içme ve banyo yapma gibi günlük aktiviteleri için kullanırken, örneğin bir ekmeğin tarladan son tüketiciye ulaşması sürecinde kullanılan su da dolaylı su olarak tanımlanmaktadır (Çaloğlu Büyükselçuk, 2021: 42). Su ayak izi, üretim süreçlerindeki toplam su hacmi olarak da tanımlanmaktadır. Bu tanımlama, sanal su kavramına daha yakın bir ifadedir. Bir ülkede üretilen ve ithal edilen ürünlerin üretiminde kullanılan ve kirlenen su kaynağının tamamını kapsamaktadır (Hoekstra ve Hung, 2002).

Su ayak izi kavramı Hoekstra (Hoekstra vd, 2011) tarafından temellendirilmiştir. Kavrama dair ilk çalışmalar ise Chapagain ve Hoekstra (2004; Hoekstra & Chapagain, 2006), Hoekstra ve Hung (2002), Mekonnen ve Hoekstra (2010) tarafından yapılmıştır. Su kullanımına dair geleneksel hesaplamalar, kullanılan yüzey ve yer altı suları üzerinden yapılmaktadır (Pegram vd., 2014). Küreselleşen neoliberal dünya, arza dayalı bu yaklaşım yerine daha bütünsel bir bakış açısına sahiptir (Vanham, 2012). Kartogram 1. 1996-2005 döneminde yıllık kişi başına su ayak izini göstermektedir.

Kartogram 1. 1996-2005 Döneminde Yıllık Kişi Başına Su Ayak İzi
(m³/yıl)

Kaynak: Mekonnen & Hoekstra, 2013.

Kartogram 1, ülkelerin sahip olduğu kaynaklara ülke nüfusu tarafından getirilen yüklerin bir değerlendirmesini sunmaktadır. Ancak aşağıda da incelendiği şekilde ülkelerin sanal su ticaretleri ile de su ayak izlerini büyütmeleri ya da küçültmeleri de olanaklıdır.

Su ayak izi kavramı kullanılan suyun hacmi dışında özellikle kullanılan suyun türü ve kapsamı ile de ilgilenmektedir. Su ayak izi, renklerine göre kodlanmış üç bileşenden oluşur. Bunlar yeşil, mavi ve gri su ayak izleridir. Yeşil su ayak izi, yağıştan kaynaklanan sudur. Bu su toprak tarafından depolanır, buharlaşır veya bitkilerde yer alır. Özellikle tarım, ormancılık ve bahçecilik ile ilgilidir. Mavi su ayak izi, yeraltı ve yüzey sularını ifade eder. Bu su buharlaştırılabilir, bir ürünün imalatı sırasında kullanılabilir veya bir su kütlesinden alınabilir, hemen veya daha sonra başka bir su kütlesine eklenebilir. Evsel su veya endüstriyel faaliyetler için kullanılan su grubu altında değerlendirilebilir. Gri su ayak izi, kirli suyu belirlenen standartlara getirmek için kullanılan temiz su hacmini ifade etmektedir Bu anlamda gri su ayak izi su kirliliğinin derecesini sunmaktadır (Mekonnen & Hoekstra, 2012). Yapay ve beşeri süreçler mavi su ayak izinin büyümesine, yüzey ve yeraltı suyunun yoğun kullanımına neden olmakta ve bu baskı su stresini artırmaktadır (Veetil & Mishra, 2018). Yağmur suyu kullanımı ise yeşil su ayak izini büyütmektedir. Tarımsal kullanımda yeşil su ayak izinin mavi su ayak izine oranla daha büyük olması sürdürülebilirlik için önem arz etmektedir (Novoa vd., 2019).

Su ayak izi toplamı mavi, yeşil ve gri su ayak izi toplamlarından oluşmaktadır. Gri su ayak izi çoğunlukla sanayi ile ilişkilendirildiğinden ayak izinin büyüklüğü, sanayi kapasitesi ile doğru orantılıdır. Sanayi kapasitesinin az olduğu bölgeler için su ayak izi toplamı, mavi ve yeşil su ayak izi toplamı ile de ifade edilebilmektedir. (Chapagain & Hoekstra, 2004; Muratoğlu, 2019a). Üretimin su ayak izi ve tarımsal mavi su ayak izinin küçültülmesi, su stresi yaşayan ülkeler için zorunludur. Böylece kaynağın sürdürülebilir kılınması olanaklı hale gelecektir (Muratoğlu, 2019b: 855). Talep yönetimi odaklı su tasarrufu çalışmalarında tarımsal üretime dönük mavi su kullanımı yerine yeşil su kullanımı tercihi başta ilk işletme ve

yatırım maliyetleri nedeniyle yüksek maliyetli gözüke de küresel olarak yoğun şekilde ihtiyaç duyulan tarımsal ürünlerde su kullanımı verimini artırmaktadır. Böylece mavi suyun yani yerüstü ve yeraltı sularının tasarrufuna yardımcı olunmaktadır. Örnek olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) Ogallala akiferinin kullanımının kısıtlanarak mısır üretiminde yeşil su kullanımı önceliklendirilmiştir (Anaç vd., 2011: 163).

5. SANAL SU

J. A. Allan, 1993 yılında sanal su kavramını ilk kez kullanmış, insanların yalnızca içme suyu ve kullanım suyu dışındaki faaliyetlerinde de su kullandıklarını iddia etmiştir. Allan, su içmek veya duş almak dışında suyun bir ürünün üretim sürecinde girdi olarak normal formu dışında bulunmasını sanal su olarak tanımlamaktadır. Sanal suya bu anlamda cisimleşmiş su ya da dışsal su da denmektedir. Allan (1993) kavramı, Ortadoğu ülkelerinin su kıtlığı sorununa bir çözüm önerisi olarak sanal su transferi üzerinden tanımlamıştır. Su stresi yaşayan bölgelerde kıtlık baskısının gıda ithalatı dolayısıyla sanal su transferi ile hafifleyebileceğinden söz etmiştir. İthal gıda ürünleri ile birlikte gelen sanal su için bazı araştırmacılar da dış kaynaklı su kavramını tercih etmektedir (Haddadin, 2003).

Tüketim ekonomisi ile birlikte tüketilen her üründe doğanın o ürüne gömülü maliyeti de yatmaktadır. Gündelik olarak tüketilen her üründe, ürünün üretim süreçlerinde harcanan belli bir miktar sudan söz etmek mümkündür. Tüketilen ürünlerde gömülü olan bu su, sanal su olarak tanımlanmaktadır (Yılmaz, 2013: 69; Şahin, 2016). Türü ne olursa olsun herhangi bir ürünün üretim sürecinde tüketilen su aslında bu ürünle ilgilidir ve kullanılan bu su "sanal su" olarak tanımlanmaktadır. Ülkeler arası ithalat ve ihracat gibi ekonomik faaliyetler aslında bu kapsamda sanal su için yürütülen faaliyetlerdir (Hoekstra & Hung, 2002). Hacim/yıl olarak hesaplanan su ayak izinin aksine, sanal su hacim/kütle olarak hesaplanmaktadır. Herhangi bir ürünün içeriğinde bulunan sanal su, ürünün bir kilogramının üretiminde kullanılan su hacmini temsil etmektedir (Hoekstra vd., 2011;

Mekonnen & Hoekstra, 2011). Örnek olarak; bir sandviç ekmeği için 150 lt, bir bardak süt için 1000 lt, yarım kg peynir için 2450 lt, bir hamburger için 3000 lt suyun tüketildiği bir süreç gerekmektedir. Çaya ya da kahveye karıştırılan her kaşık şeker için gereken 50 bardak su ile aslında tüketilen sanal su bir fincan çay ya da kahvede gözüken sudan çok daha fazlasıdır. (Pearce, 2009: 14).

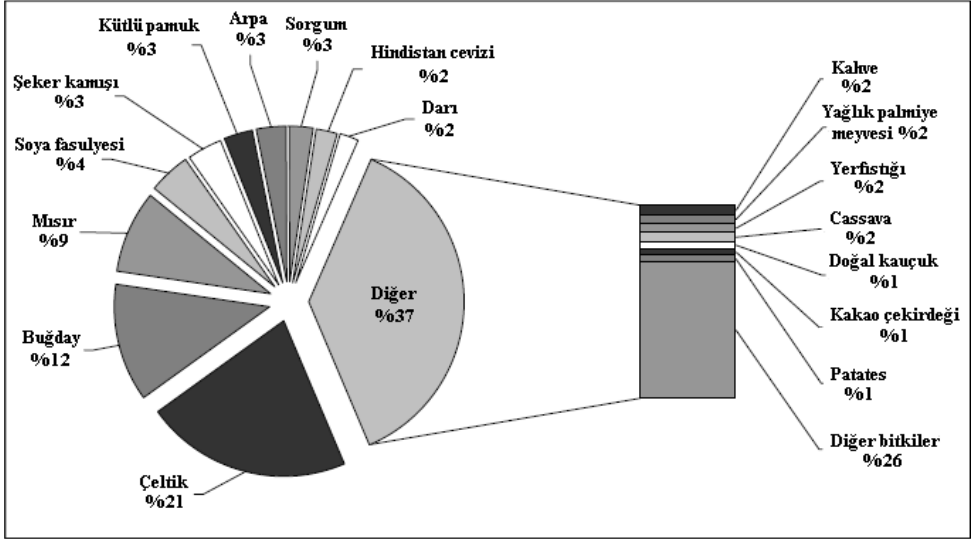
Gezegende eşitsiz/dengesiz bir biçimde dağılmış suyun çok düşük bir yüzdesi (%1) kolay erişilebilir tatlı su kaynaklarını oluşturmaktadır. Bu kaynakların temel kullanım alanı olarak içme ve kullanma, insanlık diğer türlerin yaşamlarının sürdürülebilirliği ile doğrudan bağlantılıdır. İnsanlık tarafından doğrudan hane içi su kullanımını %3'lük bir orana sahipken gıda üretimi amaçlı tarım sektörü yerüstü ve yeraltı sularının %68'ini kullanmaktadır. Konu tümüyle tüketim üzerinden değerlendirildiğinde ise tarımın payı %93'lere kadar yükselmektedir. İnsanlık tarafından kullanılan suyun büyük kısmı doğrudan değil dolaylı olarak su kullanımınıdır. Bir başka deyişle sanal su tüketimidir (Demirer, 2013: 99).

Doğrudan su kullanımının da en yoğun olduğu sektör olan tarım sanal su kullanımında da öne çıkmaktadır. Tarım ürünlerinin kullandıkları sanal su miktarları, iklim, coğrafya, kullanılan girdi ve üretim teknolojilerine bağlıdır. Ayrıca üründen ürüne de miktarlar Şekil 1.'deki gibi farklılaşmaktadır. Hayvansal ürün üretimindeki sanal su içeriği ise bitkisel ürünlere oranla daha fazladır. Burada hayvanın tükettiği ve besini için kullanılan su miktarı, sanal su oranını artırmaktadır. Gıda hedefli tarım faaliyetleri dışında enerji ve sanayi faaliyetleri de önemli sanal su tüketicileridir. Örnek olarak sadece Dünya'da kurulu 8359 kömürlü termik santral aracılığıyla yıllık 19 milyar m³ su tüketimi ile 1 milyardan fazla insanın içme ve kullanma suyu ihtiyacı kadar su tüketmektedir (Greenpeace, 2016: 6). Sanayi ürünlerindeki sanal su içeriğinin küresel ortalaması ise yaklaşık 80 lt/\$'dır. ABD için bu oran 100 lt/\$, Almanya için 50 lt/\$, Çin ve Hindistan'da 20-25 lt/\$, Japonya, Avustralya ve Kanada için ise 10-15 lt/\$'dır (Anaç vd., 2011: 161).

Şekil 1. küresel tarım üretiminde farklı bitkilerce kullanılan suyun oranlarını göstermektedir. İlk sırada 1359

km³/yıl hacim ve %21'lük su tüketimi ile çeltik yer almaktadır. Çeltiğin ardından 793 km³/yıl hacim ve %12'lik su tüketimi ile buğday gelmektedir. Ardından ise %9 ile mısır, %4 ile soya ve %3'lük su tüketimleri ile şeker kamışı ve kütlü pamuk sıralanmaktadır (Chapagain & Hoekstra, 2004).

Şekil 1. Küresel Tarım Üretiminde Farklı Bitkilerce Kullanılan Su Oranları

Kaynak: Anaç vd., 2011: 161.

Her geçen yılda 80 milyon civarında artan dünya nüfusunun su ihtiyacı 65 milyar m³ artmıştır. Sadece nüfus patlaması çağı olarak nitelenen 20. yüzyılda su ihtiyacı en az 6 kat oranında artmıştır. Beslenme alışkanlıklarının değişmesi, gelişmişlik ve refah düzeylerinin artışı ile de suya olan ihtiyaç giderek artmaktadır. Süt, et, ekmek gibi gıdaların yoğun olarak tüketimi, ilgili ürünler için kullanılan sanal su miktarını da arttırmaktadır. İnsanlık için en önemli ihtiyaçlar olan gıda ve enerji kalemleri en yoğun su kullanan ve sanal suyun fazlaca bulunduğu sektörlerdir. Stockholm Su Enstitüsü, insanlık tarafından yapılan aşırı tüketim neticesinde ortaya çıkan gıda israfının 1 milyar tona yakın olduğunu belirtmektedir. Gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerdeki 1,5 milyar insan tarafından yaratılan israf ile gıdalardaki sanal su da boşa harcanmış olmaktadır. Boşa harcanan oran, yaklaşık olarak

tatlı su kaynaklarının dörtte birini oluşturmaktadır (Demirer, 2013: 90-97).

6. SANAL SU TİCARETİ

Var olan ve talep artışları ile yaratılan su kıtlığı, tankerler ile su taşıyanlar, şişe su pazarı aktörleri, suyun özelleştirilmesi ve fiyatının artırılmasını savunanlar için yeni pazarlar oluşturmaktadır. Suyun borular ve tankerler aracılığıyla yer değiştirmesi, depolanarak şişelenmesi su ticaretini temsil etmektedir. Sanal su ticareti, atık su sanayi, şebeke ve baraj inşaatları, arıtma, filtreleme ve kimyasallara dönük bütün çabalar da su ticareti kapsamında değerlendirilmektedir. Bu durum sudan elde edilecek kar için ticaretin önündeki tüm engelleri kaldırarak su talebini liberalleştirmektedir (Demirağ, 2013: 138).

Bu çalışma, doğrudan yapılan su kullanımı yerine tüketime dayalı bu ekonominin doğal kaynak su üzerinde yaratmakta olduğu baskı üzerinde durmaktadır. Bu itibarla libidinal ekonomi[‡] içerisinde ihtiyaç ve tüketim kategorisindeki her kalem artış bir üretim girdisi ve tüketim metasına dönüştürülen kaynak üzerindeki baskıyı artırmaktadır. Üretilen her ürünün içinde gömülü olarak bulunan bir miktar sudan bahsetmek mümkündür. Bu anlamda bu ekonomi anlayışı aynı zamanda bir sanal su ekonomisi olarak değerlendirilmelidir. Hesaplamaları ekonomik boyuta taşıyan sanal su transferi ise ithal/ihraç ürünler içeriğindeki suyun tespiti ve ilgili ülke ulusal su kaynakları üzerindeki etkisinin araştırılmasına dayanmaktadır. Ülkelerin sanal su transferlerinin incelenmesi kaynağın yerel bir kaynak olmaktan çıkarak küreselleşmekte olduğunu göstermektedir (Elena &

[‡] Fransız Marksist J. F. Lyotard, Freud'un "arzu kaynağı enerji" olarak tanımladığı libido kavramını ekonomiye uyarlayarak aslında her ekonomiyi bir arzu ekonomisi olarak tanımlamaktadır. Kavramsallaştırmada ise "libidinal ekonomi" kavramını kullanmaktadır. Tüketiciyi ise ihtiyaçtan çok zevk/arzu için satın alım yapan birey olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla tüketici zorunlu ihtiyaçları kadar sosyal onay ve saygınlık ihtiyaçları için de tüketim yapmaktadır. Tüketim ekonomisi bu ihtiyacı kışkırtmakta iken tatmin edilmesine izin verilmez. İhtiyaç kavramı her anlamda meta kavramına indirgenmektedir (Demirağ, 2013: 95).

Esther, 2010). Sanal su ile birlikte fiziki olarak havzalararası transferi zor olan bir kaynak olan suyun bir ülkeden diğer ülkeye ithali/ihracı mümkün kılınmaktadır. Allan, sanal su ticareti ile fiziksel suyun düşük oranlarda yer değiştirmesine karşılık sanal suyun büyük miktarlarda yer değiştirdiğini belirtmiştir (Chapagain & Hoekstra, 2003). Doğrudan değilse de dolaylı bir su ticaretinden bahsetmek mümkündür.

Geleneksel olarak bir ülkenin kullandığı toplam su miktarı, içme ve kullanma suyu ile tarım ve sanayi sektörlerinde tüketilen su miktarı toplamından oluşmaktadır. Ancak tüketim temelli bir değerlendirme ile ülkeye giren ithal ürünlerin içeriğinde yer alan sanal su da kaynak talebine eklenerek kullanılan su toplamını artırmaktadır. Bu itibarla talep sahip olunan ve tüketilen ulusal kaynak miktarından fazla olabilmektedir. Tam tersi bir durum söz konusu ise de bu kez ülke ihraç ettiği ürünlerle birlikte diğer ülkelere sanal su da göndermektedir (Anaç vd., 2011: 160).

Su yönetimi ilk olarak kaynak arzını artırma amacına yönelik arz yönetimi üzerinde yoğunlaşırken bugün kaynak arzına yönelik kısıtlar nedeniyle talebi azaltma amaçlı olarak talep yönetimi önem kazanmış durumdadır (Anaç vd., 2011: 162-163). Talep yönetimi ile arzı kısıtlı bir kaynak olan suya dönük tasarruf, eğitim, su kayıplarının azaltılması, atık suyun yeniden kullanılması ve ücretlendirmeler ile su kullanımının düşük tutulması gibi önlem ve politikaları içermekte, talebi yönetmek hedefindedir (Anaç, 2008).

Sanal su ticareti, talep odaklı su yönetiminin organizasyonunda özellikle de su kullanımı veriminin artırılması ile önemli bir rol oynamaktadır. Su stresi yaşayan ülkeler ya da bölgeler suyu fazla kullanan ürünleri üretmeden ithal etme fırsatı sunmakta sanal su transferine olanak sunmaktadır. Kısaca birim sudan elde edilen verimi artıran bir model olarak öne çıkarılmaktadır. Örnek olarak, su stresi yaşamakta olan Ortadoğu bölgesinde en kısıtlı kaynaklara sahip Ürdün 1 milyar m³ kaynağa sahip iken buğday, çeltik gibi tarımsal ürünler ve et gibi hayvansal ürünlerin ihracatı ile 5 milyar m³ sanal su transferi gerçekleştirmektedir. Yine İsrail, Lübnan, Kuveyt, Katar, Bahreyn, Malta gibi ülkeler de yoğun

sanal su transferi sayesinde su stresini azaltmaya çalışmaktadırlar (Anaç vd., 2011: 163).

Sanal su transferi, su stresi yaşayan ülkelerde ulusal kaynaklar üzerindeki baskıyı azaltarak gıda güvenliğinin sağlanmasına yönelik rol oynamaktadır. Bölgesel ve ulusal su yönetimi politikalarına bölgelerarası ve uluslararası sanal su akışı ile katkı sağlanarak su tasarrufu hedeflenmektedir. Örnek olarak Meksika, mısır ve buğday gibi tarım ürünlerini ABD'den ithal ettiğinde 7,1 km³/yıl sanal su transferi gerçekleştirmektedir. Bu ürünleri ulusal su kaynakları ile üretmesi halinde Meksika'ya 15,6 km³/yıl hacminde kaynak gerekmektedir. Dolayısıyla yapılan sanal su ticareti ile 8,5 km³/yıl oranında tasarruf sağlamaktadır (Chapagain & Hoekstra, 2004).

Küresel mal ve hizmet ticareti ile 1625 km³/yıl sanal su ticareti gerçekleşmektedir. Toplam su kullanımının %16'sı da sanal su ithalatı ile gerçekleşmektedir. Tarıma dayalı ticaret kaynaklı sanal su akışı 1263 km³/yıl; sanayiye dayalı ticaret kaynaklı sanal su akışı ise 362 km³/yıldır. Tarımsal üretimin %15'i, sanayi üretiminin %34'ü ihracat ile sanal su ticaretine dahildir. Sanal su akışının %78'i tarım, %22'si de sanayi kaynaklı olarak gerçekleşmektedir (Atalan'dan aktaran Demirağ, 2013: 97). Küresel ticaret içindeki sanal su akışının %80'ine yakını gıda ürünleri üzerinden tarım üzerinden gerçekleşmektedir (Anaç vd., 2011: 160).

Küresel ticaretteki sanal su akışı miktarlarına bakıldığında 1997-2002 yılları arasında tarım ve sanayi ürünlerinin ticareti kaynaklı sanal su akışının 1625 km³ hacminde olduğu belirtilmektedir (Chapagain & Hoekstra, 2004). Bu hacmin 987 km³'ü bitkisel, 276 km³'ü hayvansal üretime ait iken, 362 km³ hacim ise sanayi üretimine aittir. Küresel ticaret içerisinde ABD, Kanada, Fransa, Avustralya, Çin, Almanya ve Brezilya sanal su ihracatında başı çekmektedir. Sanal su ithalatında ise ABD, Almanya, Japonya, İtalya, Fransa, Hollanda ve İngiltere başı çeken ülkelerdir. Gelişmiş ülkelerde gelişmekte olan ülkelere nazaran daha dengeli bir sanal su akışı bulunmaktadır. Ülkelerin sanal su ticareti dengeleri, ihracat ve ihtalat arasındaki farka göre hesaplanmaktadır (Anaç vd., 2011: 162).

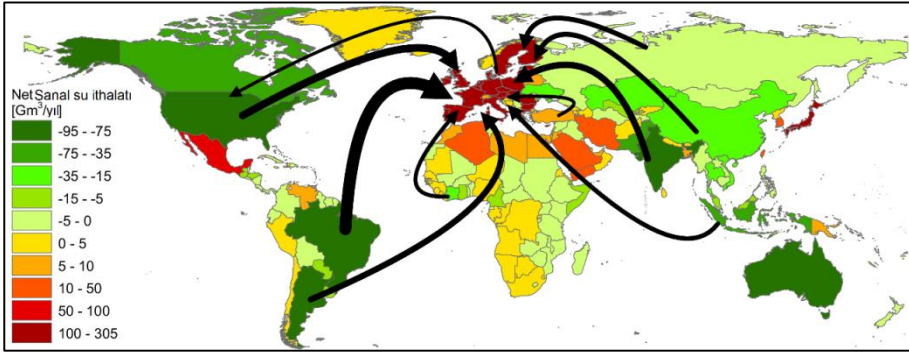
Küresel sanal su akışında %13 ile en büyük pay sığır etine aittir. Ardından %11 ile soya %9'ar ile buğday ve kakao gelmektedir. Tarımsal üretimde en büyük su kullanımını çeltik bitkisine ait olsa da uluslararası ticarete buğdayın payı ve dolayısıyla da sanal su akışı daha yüksektir. Küresel sanal su ticaretinin hem ithalat hem de ihracatta başı çeken ülkesi olarak ABD'ye bakıldığında ise sanal su ihracatının %48'ini yağ bitkileri ve yağın, %38'ini de tahıl ürünlerinin oluşturduğu görülmektedir. Sanal su ithalatında ise %50 ile kahve, çay ve kakao ürünleri başı çekmektedir (Chapagain & Hoekstra, 2004).

Ekonomik bir değerlendirme ile sanal su hacmi düşük ülkelerin ürün üretimi desteklenirken sanal su hacmi yüksek ülkelerin ürün ithalatına teşvik edilmesi söz konusudur. Kaynak bakımından zengin ülkeler ürün ihracı ile gelir elde ederken (Mekonnen & Hoekstra, 2010) kaynak bakımından fakir su stresi yaşayan ülkeler de sınırlı kaynaklarını daha hayati ihtiyaçlarına yönlendirebilecektir. Ulusal çapta havzalar arası su transferi dahi çoğu zaman sorunlu ve ekolojik olarak hasar riski ile karşı karşıya kalan kaynak, sanal su transferi ile tüm dünyayı kapsayabilecek bir boyuta ulaşmaktadır. Kaynak transferinin kaynak erişimi kısıtlı bölgeler için olumlu yanlarından söz edilirken insan hakkı-ticari meta tartışmalarında kaynağı tümüyle bir ticari metaya dönüştürme riski de saklıdır.

En büyük sanal su ihracatçısı ülke ABD, en büyük sanal su ithalatçısı ülkeler ise Japonya ve AB ülkeleridir. İlgili ülkeler su stresi yaşayan ülkeler arasında yer almasalar da sanal su ticareti ile fazlaca sanal su ithal etmeleri kapitalist düzen ve aslında üretilen ekonomik formüllerin ne denli hedeflenen uzak, tutarsız ve vicdansız olabildiğini gözler önüne sermektedir. Ekonomik gücü elinde tutanın kaynak kullanımındaki hakkının genişletildiğinin altı çizilmektedir. Oysaki sanal su ithalatı ile kendi su kaynaklarını koruyacak ve öncelikli olarak gıda ihtiyacını karşılayacak olan 3. Dünya ülkeleri bu araca muhtaç durumdadır. Ekonomik ve ekolojik zenginlikleri kısıtlı örneklerden biri olarak Mısır, pamuk ihracatı ile zengin ülkelerin moda ihtiyacını karşılarken kendisi su stresi yaşamaktadır. Libidinal ekonomi çarkı, bazı ülkelerin yaşadığı acıları artırırken bazılarının zevkini artırmaktadır.

Gereksiz ya da lüks olan uğruna hayati olandan vazgeçilmektedir. İsrail, Şeria nehrinden elde ettiği yıllık 493,5 milyon m³ fazla su ile ünlü Hayfa portakallarını yetiştirmekte ve ülkenin en önemli sanal su ticareti kalemine kavuşmaktadır. Büyük bir ekonomi yaratımı yanında sınır ülkeler Ürdün ve Filistin ile yaşanan acımasız savaşların temel sebebi de ticarete konu edilen Şeria nehrinin suları olarak gösterilmektedir (Demirağ, 2013: 97-102).

Kartogram 2. Uluslararası Sanal Su Ticareti

Kaynak: Mekonnen, M.M. & Hoekstra, A.Y., 2011; International virtual water flow statistics, <https://waterfootprint.org/en/resources/waterstat/international-virtual-water-flow-statistics/>

Ülkelerin su ayak izleri arasındaki eşitsizliklere bakıldığında formülün ekolojik olarak işletilemediği ve farkındalık hedefinden uzak olduğu kolaylıkla anlaşılabilir. Tablo 1.'de bazı ülkelere ait su kullanım oranları ile ulusal ve kişi başı su ayak izi büyüklükleri verilmektedir.

Tablo 1. Farklı Ülkelere Ait Su Kullanım Oranları ile Ulusal ve Kişi Başına Su Ayak İzi Büyüklükleri

Ülke	Ulusal Kaynak Kullanım Oranı (%)	Sanal Su İthalat Oranı (%)	Ulusal Su Ayak İzi (milyon m ³ /yıl)	Kişi Başına Su Ayak İzi (lt/gün)
ABD	80	20	820	7800
Japonya	23	77	170	3800
Almanya	31	69	120	3900
Fransa	53	47	110	4900
İngiltere	25	75	75	3400

İspanya	57	43	100	6700
İtalya	39	61	130	6300
Hollanda	5	95	23	4000
Rusya	88	12	270	5100
Çin	90	10	1400	2900
Hindistan	97	3	1100	3000
Moğolistan	38	62	9,1	10000
Bolivya	91	9	29	9500
Brezilya	91	9	360	5600
Türkiye	79	21	110	4500
Mısır	71	29	95	3700
Libya	35	65	11	5600
İsrail	18	82	14	6300
Ürdün	14	86	8,3	4600
S. Arabistan	34	66	39	5400
BAE	24	76	10	8600
Çad	99	1	13	4000
Yemen	24	76	17	2500
Malezya	68	32	49	5800
Endonezya	90	10	230	3100
Avustralya	88	12	45	6300

Kaynak: Mekonnen & Hoekstra, 2011;

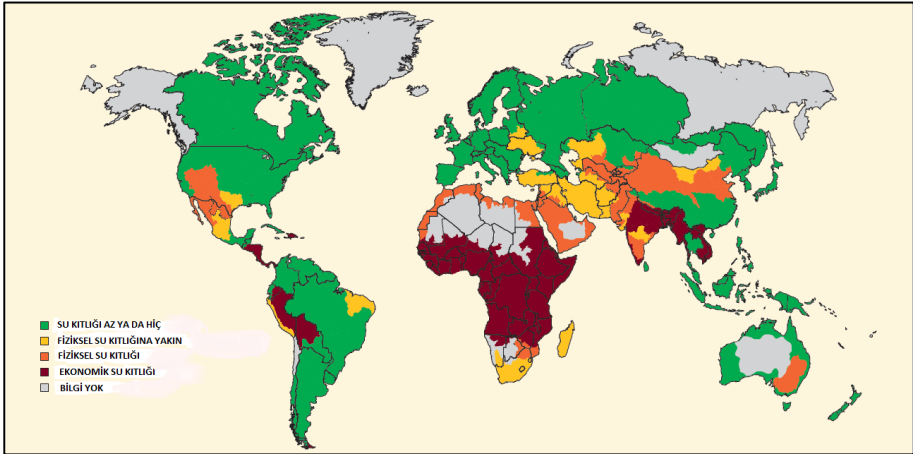
<https://www.waterfootprintassessmenttool.org/national-explorer/>'dan faydalanılarak Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Teorik olarak su stresi altındaki ülkelerin -ulusal kaynaklarını tasarruflu ve öncelikli ihtiyaçlarına göre kullanmak için- su stresi yaşamayan ülkelere sanal su ticareti ile sanal su ithalatı yapabilecekleri vurgulanmaktadır. Ancak Seekel, D'Odorico ve Pace (2011) tarafından yapılan araştırma bir ülkeye ait iç su ayak izi ile dış su ayak izinin birbirine yakın miktarlarda olduğunu ve sanal su ticaretinin teoride beklenen avantajları sağlamadığını söylemektedir. Beklenen faydayı sağlamaktan uzak sanal su ithalatından sonra ekonomik kalkınmanın koşulu ihracatı da ele alan Seekel, D'Odorico ve Pace bu kez de sanal su ihracatının iç kaynaklara getirdiği baskının üzerinde durmaktadır. Özellikle tarıma dayalı ihracata dönük sanal su ihracatının ancak geniş ekilebilir arazi, teknik üstünlüğü, düşük nüfus yoğunluğu olan ülkeler için etkili olabildiği vurgulanmaktadır. Bu anlamda sanal su küreselleşmenin bir imgesi ve ülkeler özelinde üretim/verim oranının bir ölçüsü olarak değerlendirilmektedir (Seekel vd, 2011). Sanal su ihracatında ilk sıralarda yer alan ABD, Çin ve Hindistan gibi ülkeler için özellikle de Çin için su stresi alarm

vermektedir. Sanal su ticareti kalkınmanın su kıtlığı üzerinde olumsuz etkilere neden olmaktadır. Ayrıca tarımsal üretici ülke sanayi ürünü ithalatı için yüksek miktarda tarımsal ürün üretmek ve iç su kaynağına baskıyı artırmak zorunda kalacak, yine dezavantajlı bir durumda kalacaktır (Demirağ, 2013: 170).

Tablo 1. incelendiğinde ulusal kaynağı az ancak sanal su transferleri ile su ayak izini büyüten ülkeler göze çarpmaktadır. Aksi tarafta ise ulusal kaynaklarına bağımlı ekonomik zayıf ülkeler ve görece daha düşük sanal su transferleri ve su ayak izleri bulunmaktadır. Ekonomik formül, ekonomik olarak güçlü ülkeler lehine bir durum yaratır ve ilgili ülkeler ulusal ya da sanal su ithalatları ile kaynağa erişebilirken yoksul ülkelerin ulusal kaynaklarına baskı getirmekte ve ülkeler su stresi yaşamaktadır. Özellikle Kartogram 3.'te gösterildiği şekliyle ekonomik su kıtlığı yaşayan bölgeler için sanal su ve sanal su ticaretinin çözümler sunmak yerine sorunu derinleştirdiği söylenebilir.

Kartogram 3. Dünyada Su Kıtlığı Analizi

Kaynak: The United Nations World Water Development Report 3, 2009: 128.

Toplam uluslararası ticaretin yarısının sanal su olduğu varsayımı ile 2011 yılı için Dünya ekonomisinin su kaynakları ile %4'e yakın bir ekonomik büyüme sağladığı vurgulanmaktadır (Demirağ, 2013: 141-142). Su ihracatçısı ülkelerin büyümekte olan ekonomilerini Marx'a atıfla "ekonominin insanların yaşamından ve insanlıklarından aldığı

şeylerin yerine para ve zenginlik vermesi” şeklinde yorumlamak mümkündür (Demirer, 2013: 108). Burada alınan şey ise hayatın kaynağı olan sudur.

Sanal su ticareti olumlu yanları yanında ihracatçı ve/veya ithalatçı ülke için negatif dışsallıkları da sahiptir. Ancak mevcut ekonomik politikalar ve reformlar(!) ile birlikte su yönetiminde etkin ekonomik bir politika uygulaması olarak varlığını güçlendirerek devam ettirmektedir (Aytemiz & Diler, 2015: 387).

7. SONUÇ

Barajlar ve borularla nehirleri sömüren insanlık, sanayi devrimi ile birlikte her kavramın değerini ticari değeri ile ölçer hale gelmiştir. Özellikle doğal kaynakların ruhani, ekolojik, kültürel ve toplumsal değerini aşındıran ekonomik sistemi ile birlikte insanlık için ormanlar birer kereste madeni, biyolojik çeşitlilik genetik bir maden ve su da artık bir ticaret metasıdır (Shiva, 2007: 166-167). Suyu biçilen bu değer suyun gömülü olarak yani sanal su halinde bulunduğu her üründe de su üzerinden hesaplanarak ölçülebilir kılınan miktarlar üzerinde de ekonomik/ticari değer hesabı yapılmaktadır.

Yaşanmakta ve giderek derinleşmekte olan su krizinin aşılmasına dair piyasa paradigması, krizin nedenini su ticaretinin yapılmaması olarak sunmaktadır. Metalaştırılan her ürün gibi su da serbest piyasa aracılığıyla ticaret metası haline dönüştürüldüğünde fiyat artışları insanların su metasını da daha az ve ihtiyatlı kullanmasını sağlamaktadır (Anderson & Synder, 1997: 8). Bu itibarla piyasa paradigması, sınırlılıklar olarak tanımlanabilecek ekolojik döngülere ve ekonomik yoksulluklara aldırış etmeksizin metalaştırma mantığının temeline ikame varsayımını koyarak su fiyatını her geçen gün yükseltmektedir. Ancak su, diğer birçok metanın aksine ikamesi olmayan bir kaynaktır. Piyasanın metalaştırma, fiyatlandırma çözümleri ekolojik ve ekonomik krizleri derinleştirme riskini de beraberinde getirmektedir (Shiva, 2007: 44-46).

Suyun ticarete konu edilmesine ilişkin olarak, kaynağın sahip olduğu kullanılabilirlik ve erişilebilirlik kısıtlarının yanına dağıtım kısıtını da eklemek gereklidir (Poblete, 2013: 74).

İnsanlık piyasa paradigması yaklaşımı doğrultusunda, özelleştirmeler ve sanal su/su ayak izi kavramları ile ölçmeye çalıştığı kullanımların dağıtımını da özelleştirmeci usuller ve bu araçlarla yapmakta ve denetlemeye bir sınır çizmeye çalışmaktadır. Özelleştirmeci yeni su yönetimi temelde bütünleşik kaynak yönetimi, kullanıcı ve tüketici ayrımlı bir katılım mekanizmasını ve suyun değerinin piyasada belirlenmesini içermektedir (Poblete, 2013: 77; Yılmaz, 2013: 151). Su kaynaklarının bütünleşik yönetimi ile sanal su transferi ve ticareti arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Bütünleşik kaynak yönetimi ile kaynak fiziki sınırları temel alınırken özelleştirmeci model ile de yönetişimin paydaşları arasına yoğun bir şekilde özel sektör ve piyasa mekanizmasının uygulama araçları sokulmaktadır.

İnsanlık için yaşamsal bir ihtiyaç olan su, özelleştirmeler ve fiyatlandırmalar ile -her ticari meta gibi- bedelini ödeyebilenlerin ulaşabildiği, yoksul bölgelerden zengin bölgelere doğru doğrudan ya da sanal/gömülü olarak taşınan ticari metalara dönüştürülmektedir. Böylece sağlıklı suya erişim sorunu, uygulamaların iddia ettiğinin aksine özellikle ekonomik olarak ve kaynak bakımından yoksul bölgeler için derinleşmektedir (Yıldızoğlu, 2012: 11).

Çalışma doğrudan su ticaretinden çok sanal su ticareti üzerine odaklanmaktadır. Sanal su ticareti ile piyasada alınıp satılan tarım ürününden sanayi mamulüne kadar, gıdadan enerjiye kadar pek çok ürün akla gelmektedir. Bu ürünlerin ticareti ile içlerinde ve üretim/tüketim süreçlerinde gömülü su da sanal su ticarete konu edilmektedir. Ayrıca süreçlerde sanayide kullanılan ve artırılması son derece güç olan siyah su kayıpları ile tarımda kullanılarak geri kazanımı olanaksız tarımsal su kirliliği de hesaba katılmaktadır. Böylece temiz, sağlıklı ve yeterli kaynağa erişim bütünüyle ulusal ekonomik kalkınma seviyeleri ile ilişkilendirilmektedir.

Hizmet ve mal üretiminde kullanılan gömülü, saklı, şekillenen su adları ile de anılan sanal su ayrıca, üretim süreçlerinde kullanılan su miktarının fark edilmesini sağlamaktadır. Kurak bölgelerde kullanılan sanal su miktarlarının fark edilmesi su tasarrufu sağlanması adına önemlidir. Bireysel ya da toplumsal olarak tedbirlerin

alınmasını kolaylaştırıcı etkilere sahiptir. Zira çalışmada da değinildiği üzere tüketilen su miktarının büyük kısmını sanal su oluşturmaktadır. Özellikle bu yönü ile bir ölçü birimi olarak değerlendirilen sanal su ve su ayak izi kavramları farkındalık sağlama amacı dışında kaynağa olan bağımlılığın da üzerinde durmaktadır.

Kaynak korunmalı, ihtiyatlı kullanılmalı, kullanım azaltılmalıdır. Ancak burada çözüm için önerilen formül metanın fiyatının artırılarak talebin azaltılmasıdır. Formül iktisaden doğru ise de kaynak hayat ile ilişkilendirilecek düzeyde kıymetli olduğunda erişim ve paylaşım sorunları da ayrıca değerlendirilmek zorundadır. Her birey yüksek sanal su ve su ayak izine sahip ihtiyaçları gidermek zorunda olmasa da her birey suyun kendisine muhtaçtır. Ekonomik düzenleme kaynağın ekolojik değerini de en az ekonomik değeri kadar göz önüne almak zorundadır. Aksi halde değinilen faydalarından öte ekonomik olarak güçsüz ve yetersiz kaynağa sahip ülkelerin yaşayacağı su stresinin giderek artması kaçınılmaz olacaktır.

Su ayak izi ve sanal su istatistiklerine dair en önemli ve güncel çalışmalardan biri olan 2011 tarihli Mekonnen ve Hoekstra tarafından yapılan araştırma incelendiğinde su fakiri ülkelerin birçoğunun yoğun bir şekilde iç kaynaklarını kullanmakta olduğu görülmektedir. Ancak kaynak ithalatı yapabilen su fakiri ve gelişmiş ülkelerden de söz etmek mümkündür. Mevcut durumun kaynağın metalaştırılması ve sanal su ticareti ile erişim ve dağıtımını gelişmiş ve zengin ülkeler lehine kolaylaştırırsa da yoksul ülkeler için eşitsizliği sürdürmekte hatta eşitsizliği derinleştirmekte olduğu ortadadır. Zira kaynağa sanal olarak da olsa ulaşabilmenin ya da iç kaynakları ihtiyatlı kullanabilmenin koşulu ekonomik güce eşitlenmiştir. Ekonomik güç ile her ticari meta gibi su ve sanal su da kolaylıkla alınır satılır bir hal almıştır. Yine ekonomik güce ve kısıtlı kaynağa sahip olan ülkelerin ulusal su ayak izlerinin büyüklüğü de pratikte özelleştirme ve fiyatlandırma şeklindeki piyasa mekanizması uygulama araçlarının fayda sağladığı kesimleri de gözler önüne sermektedir.

İnsanlık için hayati öneme sahip olan kaynağın, ihtiyatlı kullanılmasını ve farkındalık sağlamak amacına dönük olarak da olsa ticaret metası olarak değerlendirilmesi ve özelleştirmeci

politikaların sağladığı faydaların yanı sıra ortaya çıkardığı kaynağa erişim eşitsizliklerine de dikkat çekmek gerekmektedir. Sanal su ve su ayak izi gibi sayısal ifadelere bürünmüş ölçümlerle insanları kaynak kullanımını konusunda ihtiyatlı olmaya ikna etmek daha kolaydır. Ancak kaynağa erişim - sıradan bir ticaret metasında olduğu gibi- ekonomik güce eşitlenmesi, yoksul topluluklar için geniş çaplı ölümler gibi dramatik sonuçlar yaratacak kadar keskin bir sorun olarak da ele alınmalıdır.

Kaynağa dair politikalar, kaynak erişim, dağıtım ve yönetim sorunları yalnızca ekonomik perspektifle değerlendirilmemelidir. Sürdürülebilir kalkınma felsefesine uygun olarak konunun ekolojik ve toplumsal değerlendirmeleri de göz önüne alınmalıdır. Su kullanımının boyutlarını fark etmek, ihtiyat ilkesini hayata geçirmek için kullanılacak araçların olası risklerinin de önüne geçecek politikalar üzerinde dikkatle durulmalıdır. Zira yoksullar için eşitsizliği artıran araçların, kaynağa erişebilen tüketiciler için de ekonomik birer vergi ya da harç uygulamasına dönüşmesi ihtimali her zaman saklı durmaktadır.

Etik Beyanı: *Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Akademik İzdüşüm Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarına aittir.*

Destek ve Teşekkür: *Bu araştırmanın hazırlanmasında herhangi bir kurumdan destek alınmamıştır.*

Katkı Oranı Beyanı: *Araştırmanın tüm süreci makalenin beyan edilen tek yazarı tarafından gerçekleştirilmiştir.*

Çatışma Beyanı: *Araştırmanın yazarları olarak herhangi bir çıkar çatışma beyanımız bulunmamaktadır.*

KAYNAKÇA

Adetoro, A. A., Abraham, S., Paraskevopoulos, A. L., Owusu-Sekyere, E., Jordaan, H., & Orimoloye, I. R. (2020). Alleviating water shortages by decreasing water footprint in sugarcane production, The impacts of different soil

mulching and irrigation systems in South Africa. *Groundwater for Sustainable Development*, 11, 100464. <https://doi.org/10.1016/j.gsd.2020.100464>

Aktan, C. C. (2001). *Kamu Ekonomisi ve Kamu Maliyesi*. İzmir: Anadolu Matbaacılık.

Allan, J. A. (1994). *Overall perspectives on countries and regions*, In: Rogers, P., Lydon, P. (Eds.), *Water in the Arab World: Perspectives and prognoses*, Massachusetts: Harvard University Press, Cambridge, pp 65-100.

Anaç, S. (2008). *Küresel iklim değişimi ve kuraklık yönetiminde inovatif yaklaşımlar*, *Forum İstanbul 2008*, Türkiye'nin İstikrar ve Büyüme Hamlesi, Yarının Kurulması Hedef 2023, İstanbul.

Anaç, S. , Özçakal, E. & Mengü, G. P. (2011). Sanal su kavramı ve su yönetiminde önemi, *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 48 (2) , 159-16. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/zfdergi/issue/5101/69650>

Anderson, T. & Synder, P. (1997). *Water markets: Priming the invisible pump*, Washington DC: Cato Institute.

Atalan, A. Sanal su ticareti ve su yönetimi, http://web.ogm.gov.tr/birimler/merkez/odundisiurun/Dkmanlar/basar_bakir/Sanal%20Su%20Ve%20Su%20Y%C3%B6netimi.pdfden aktaran Dilaver Demirağ, *Susatanlar! Suyu köleleştiren kartele karşı bir direniş manifestosu!*, 1. Baskı, İstanbul: hayykitap

Aytemiz, L. & Diler, Ö. (2015). Sanal Su Ekonomisi, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, ss. 376-389.

Bulard, M. (2005). *Le Monde Diplomatique*, Ocak Sayısı.

Çaloğlu Büyükselçuk, E. (2021). Bibliometric analysis of water footprint, *Tasarım Mimarlık ve Mühendislik Dergisi*, 1 (1) , 42-53. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dae/issue/65804/1024124>

- Chapagain, A. K. & Hoekstra, A. Y. (2003). Virtual water flows between nations in relation to trade in livestock and livestock products. Value of Water Research Report Series No. 13, UNESCO-IHE
- Chapagain A.K. & Hoekstra A. Y. (2004). *Water footprint of nations*. Volume 1: Main Report, Value of Water Research Report Series, 1 (16), 1–80. UNESCO-IHE, Delft, The Netherland.
- Cottrell, A. (1978). *Environmental Economics*, London: Edward Arnold (Publishers) Ltd.
- Creswell, J. W. (2002). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative*. NJ: Prentice Hall Upper Saddle River.
- Dai, C., Qin, X. S., & Lu, W. T. (2021). A fuzzy fractional programming model for optimizing water footprint of crop planting and trading in the Hai River Basin, China. *Journal of Cleaner Production*, 278, 123196. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.123196>
- Demirağ, D. (2013). *Susatanlar! Suyu köleleştiren kartele karşı bir direniş manifestosu!*, 1. Baskı, İstanbul: hayykitap.
- Demirer, T. (2013). “Su” deyip, geçmeyin!, Yenikapı Tiyatrosu, (Der.), Su hayattır satılamaz içinde (ss. 88-114), İstanbul: Ceylan Yayıncılık.
- Elena, G. C. & Esther, V. (2010). “From water to energy: The virtual water content and water footprint of biofuel consumption in Spain”. *Energy Policy*, 38(3), 1345–1352. <https://doi.org/10.1016/J.ENPOL.2009.11.015>
- Güzelsarı: G. & Tuluay, F. N. (2011). Küresel su yönetimi ve suyun ticarileştirilmesi . *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 11 (1) , 54-83 . DOI: 10.11616/AbantSbe.269.
- Global Water Partnership, (2023). Dublin-Rio Principles, Erişim Tarihi: 23.06.2023, <https://www.gwp.org/contentassets/05190d0c938f47d1b254d6606ec6bb04/dublin-rio-principles.pdf>,

- Greenpeace, (2016). *Büyük su gaspı: Kömür endüstrisi küresel su krizini nasıl derinleştiriyor?*, Erişim Tarihi: 28.06.2023, İstanbul. https://www.greenpeace.org/static/planet4-turkey-stateless/2016/05/253feb88-buyuk_su_gaspi.pdf,
- Haddadin, M. J. (2003). *Exogenous water: A conduit to llobalization of water resources*, In: *Virtual water trade: Proceedings of the international expert meeting on virtual water trade*, (Hoekstra, A.Y. Ed.), Value of Water Research Report Series, No: 12, UNESCO-IHE, Delft, The Netherland, pages 244.
- Hoekstra, A. Y., & Hung, P. Q. (2002). *Virtual water trade: A quantification of virtual water flows between nations in relation to international crop trade*, Value of Water Research Report Series No: 11, UNESCO-IHE, Delft, The Netherland, pages 116. <https://www.waterfootprint.org/media/downloads/Report11.pdf>
- Hoekstra, A. Y., Chapagain, A. K., Aldaya, M. M., & Mekonnen, M. M. (2011). *“The water footprint assessment manual”*. Water Footprint Network. <https://doi.org/978-1-84971-279-8>
- Hoekstra A. Y., Chapagain A. K., Aldaya M. M. & Mekonnen M. M. (2011). *The water footprint assessment manual*, Water Footprint Network.
- Hoekstra A. Y. & Chapagain A. K. (2006). Water footprints of nations: Water use by people as a function of their consumption pattern, *Water Resources Management*, 21 (1), 35–48.
- Hoekstra A. Y. & Hung P. Q. (2002). A quantification of virtual water flows between nations in relation to international crop trade, *Water Research*, 49 (11), 203–209.
- <https://www.waterfootprintassessmenttool.org/national-explorer/>, Erişim Tarihi: 14.10.2022.
- International virtual water flow statistics*, Erişim Tarihi: 14.10.2022,

<https://waterfootprint.org/en/resources/waterstat/international-virtual-water-flow-statistics/>,

- Mekonnen, M. M. & Hoekstra, A. Y. (2010). "A global and high-resolution assessment of the green, blue and grey water footprint of wheat". *Hydrology and Earth System Sciences*, 14(7), 1259–1276. <https://doi.org/10.5194/hess-14-1259-2010>
- Mekonnen, M.M. & Hoekstra, A.Y. (2011) "*National water footprint accounts: the green, blue and grey water footprint of production and consumption*", Value of Water Research Report Series No.50, UNESCO-IHE Institute for Water Education., Delft, Netherlands. <https://waterfootprint.org/media/downloads/Report50-NationalWaterFootprints-Voll.pdf>.
- Mekonnen, M. M. & Hoekstra, A. Y. (2012). A global assessment of the water footprint of farm animal products, *Ecosystems*, 15(3), 401–415. <https://doi.org/10.1007/s10021-011-9517-8>
- Mekonnen M. M. & Hoekstra A.Y. (2013). *The green, blue, grey and total water footprint of consumption*, <https://doi.org/10.4121/uuid:959bf4f1-fc77-4957-b4d6-773aa83ae706>.
- Minibaş, T. (2007). *Suyun ekonomi politiği*, SAV-Almanak 2006 Analizleri, İstanbul: Ezgi Matbaası.
- Muratoğlu A. (2019a). *Water footprint assessment within a catchment: A case study for Upper Tigris River Basin*, *Ecological Indicators*, 106, 105467.
- Muratoğlu, A. (2019b). Üretimin su ayak izinin incelenmesi: Diyarbakır ili için bir vaka çalışması. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 35 (2) , 845-858 . DOI: 10.17341/gazimmfd.543933
- Novoa V., Ahumada-Rudolph R., Rojas O., Munizaga J., Sáez K. & Arumí J. L. (2019). *Sustainability assessment of the agricultural water footprint in the Cachapoal River basin*, Chile, *Ecological Indicators*, 98, 19–28.

- Özbudun, S. (2013). *Suyun Deli Dumrulları: Özelleştirmeler, Yenikapı Tiyatrosu*, (Der.), Su hayattır satılamaz içinde (ss. 59-69), İstanbul: Ceylan Yayıncılık.
- Özsoy, S. (2009). Su ve yaşam: Suyun toplumsal önemi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pearce, F. (2009). *Nehirler kuruyunca*, 1. Basım, (Çev. Füsün Doruker). İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Pegram G., Conyngham S., Aksoy A., Dıvrak B.B. & Öztok D. (2014). *Türkiye'nin su ayak izi raporu: Su, üretim ve uluslararası ticaret ilişkisi*, WWF.
- Pitman, G. K. (2002). *Bridging trouled waters assesing the World Bank water resources strategy*, World Bank Operations Evaluation Department.
- Poblete, S. D. (2013). *Neoliberalizm ve su*, Yenikapı Tiyatrosu, (Der.), Su hayattır satılamaz içinde (ss. 71-81), İstanbul: Ceylan Yayıncılık.
- Robert, J. (2003). *Suyun ekonomi-politiği*, Çev. Metin Duran & M. Erdem Sakınç, Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Salihoğlu, S. (2006). *Küresel su siyaseti nedir?*, T. Çınar & H. K. Özdiñç, (Eds), Su Yönetimi: Küresel Politika ve Uygulamalara Eleştiri içinde (ss. 3-43). Ankara: Memleket Yayınları.
- Seekel, D. A., D'Odorico, P. & Pace M. L. (2011). *Virtual water transfers unlikely to redress inequality in global water use*, Environ. Res. Lett. 6 024017, <http://dx.doi.org/10.1088/1748-9326/6/2/024017>, <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1748-9326/6/2/024017/pdf>
- Shiva, V. (2007). *Su savaşları: Özelleştirme, kirlenme ve kar*, Çev. Ali K. Saysel, İstanbul: bgst Yayınları.
- Şahin, B. (2016). *Küresel bir sorun: Su kıtlığı ve sanal su ticareti*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Şengül, M. (2018). Türkiye’de “sermaye kapanı”ndaki köylülerin HES karşıtı mücadelesi: Köylülerin korumaya çalıştığı doğa mı? . *İDEALKENT* , 8 (21) , 57-90 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/idealkent/issue/36864/420072>
- Taşkın, T. (2006). *Su yönetiminde neoliberal «reform» girişimleri*, T. Çınar & H. K. Özdiñç, (Eds), *Su Yönetimi: Küresel Politika ve Uygulamalara Eleştiri içinde* (ss. 253-287). Ankara: Memleket Yayınları.
- The United Nations World Development Report 3, (2009). *Water in a changing world*, Paris: UNESCO Publishing.
- United Nations, (2021). *The United Nations World Water Development Report 2021: Valuing Water*. UNESCO, Paris.
- Vanham, D. (2012). A holistic water balance of Austria – How does the quantitative proportion of urban water requirements relate to other users?, *Water Science and Technology*, 66 (3), 549–555.
- Veettil A.V. & Mishra A.K. (2018). Potential influence of climate and anthropogenic variables on water security using blue and green water scarcity, Falkenmark index, and freshwater provision indicator, *Journal of Environmental Management*, 228, 346–362.
- Yıldızoğlu, E. (2012). Su savaşlarına doğru, *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Mart 2012 sayısı
- Yılmaz, G. (2013). *Suyun metalaşması: Kıtılığın nedeni kıtlığa çare olabilir mi?*, 1. Basım, İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Zülfüoğlu, Ö. & Yılmaz Soydan, N. T. (2019). Topluma Hizmet Uygulamaları Dersinin Maliye Bölümü Öğrencilerinin Erdemli Mal ve Hizmetlere Bakış Açısı Üzerindeki Etkisi, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 41 (1) , 278-296 . DOI: 10.14780/muiibd.582323

WATER AS A TRADE COMMODITY: WATER FOOTPRINT, VIRTUAL WATER AND VIRTUAL WATER TRADE

Extended Summary

Water is one of the most basic conditions of its sustainability. In the last quarter of the 20th century, the international community began to pay attention to environmental problems. In this attention, the quality and quantity problems of the water source have an important share. The increase in demand brought by the increasing world population, the diversification of needs with the welfare and consumption economy, the limited supply of resources, the source polluted due to human activities, the inadequacy of access to the resource are the main problems related to the water resource. In addition to the scarcity of the resource in the face of demand, problems related to resource sharing have also emerged. The imbalance in the distribution of the resource in the earth aggravates the sharing problem.

Water, which was considered as a resource/public good from the 1970s to the 1990s, started to be considered as a trade commodity with neoliberal policies. In this study, water footprint, virtual water and virtual water trade are examined which are considered as new dimensions of water commodity trade and defined by economic motives. Water is in a special position at the point of being subject to trade compared to an ordinary trade commodity due to its public goods properties. However, the capital, which aims to market the areas and assets that have not been converted into commodities, tries to include water in these areas and assets (Şengül, 2017: 61). The Dublin Conference, the Rio Conference and the policies towards resource management, the United Nations, the World Bank and the OECD approaches define that the issue will be discussed from an economic perspective. With neoliberal policies, the source is defined as a commodity, and the citizen/individual is defined as a consumer/user. Water footprint, virtual water and virtual water trade, which are among the economic

implementation tools used by these policies, also form the scope of this study.

Based on Hoekstra (Hoekstra et al., 2011), the water footprint is an indicator of the amount of water used and polluted for an industry, individual, country or organization. Virtual water, on the other hand, was defined by J. A. Allan as the presence of water outside of its normal form as an input in the production process of a product, excluding drinking water or taking a shower. In every product consumed together with the consumption economy, there is also the embedded cost of nature in that product. Virtual water, which is also known as buried, hidden, shaped water used in the production of services and goods, enables the amount of water used in production processes to be noticed. Virtual water trade, wastewater industry, network and dam constructions, treatment, filtration and all efforts towards chemicals are considered within the scope of water trade. This situation liberalizes the demand for water by removing all the barriers to trade for the profit to be obtained from water (Demirağ, 2013: 138).

The study focuses on virtual water trade rather than direct water trade. With the virtual water trade, many products come to mind, from food to energy, which are bought and sold in the market. Virtual water trading plays an important role in the organization of demand-oriented water management, especially by increasing the efficiency of water use. Theoretically, it plays a role in ensuring food security by reducing the pressure on national resources in countries experiencing water stress. Even the national-scale inter-basin water transfer is often problematic and the resource which faces the risk of ecological damage, reaches a level that can cover the whole world with virtual water transfer. While the positive aspects of resource transfer are mentioned for regions with limited access to resources, the risk of turning the resource into a commercial commodity is hidden in human rights-trade commodity discussions. In addition, when the inequalities between the water footprints of different countries are examined, it can be easily understood that the economic formula cannot be operated ecologically and is far from the aim of ecological awareness.

Although the current situation facilitates access and distribution in favor of developed countries with the commodification of the resource and virtual water trade, it is obvious that it continues and even deepens inequality for underdeveloped countries. Because the condition of being able to reach the resource, even if it is virtual, or to use internal resources prudently, is equal to economic power. With economic power, water and virtual water have become easily bought and sold like every trade commodity.

VARDİYALI ÇALIŞMANIN İŞLE BÜTÜNLEŞME ALGISI ve İŞ-YAŞAM DENGESİ ÜZERİNE ETKİSİ

Uygar ÖZTÜRK*

Aylin YAVUZ**

Mustafa KAYA***

Aydan YAVUZ ÖZTÜRK****

Öz

Yeni istihdam biçimlerinden birisi olan vardiyalı çalışmanın işgücü piyasasında gittikçe daha çok ihtiyaç duyulan bir model haline geldiği görülmektedir. Özellikle vardiyalı çalışma, müşterilerine 24 saat hizmet sunmak isteyen, müşteri memnuniyetini arttırmak isteyen veya sağlık sektörü gibi 24 saat zorunlu hizmet vermesi gereken kuruluşlar için bir mecburiyet halini almıştır. Vardiyalı çalışma bazı işletmeler için daha uygun bir istihdam biçimi olabilmektedir. Bu istihdam biçiminin araştırmaya açık bir konu olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda hem vardiyalı çalışma yapmış hem de gündüz çalışması yapmış örneklem grubu üzerinde iş-yaşam dengesi ve işle bütünleşmenin farklılığını analiz etmek araştırmayı özgün kılmaktadır. Bu kapsamda bu çalışmada, vardiyalı çalışmanın çalışanların işle bütünleşme ve iş-yaşam dengeleri üzerine etkileri araştırılmıştır. Araştırmanın örneklem grubu en az bir sene vardiyalı çalıştıktan sonra en az bir sene de gündüz (sabah 8-akşam5) istihdamda bulunmuş (n=407) kişilerden oluşmaktadır. Araştırma nicel araştırma yöntemlerinden anket metodu ile yapılmıştır. Elde edilen veriler SPSS programı ile betimsel analiz, korelasyon ve paired simple t-test kullanılarak analizleri yapılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre, vardiyalı çalışmanın işle bütünleşme ve iş-yaşam dengesi üzerine olumsuz sonuçları olduğuna ulaşılmıştır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, Ahlat Meslek Yüksekokulu, uygarozturkk@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2267-0497

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Avrasya Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, aylinnyavuz@gmail.com, ORCID: 0009-0004-3113-5327

*** Yüksek Lisans Öğrencisi, Avrasya Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, mustafakayamestan@gmail.com, ORCID: 0009-0005-5865-7237

**** Doktora Öğrencisi, Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, aydanyavuz6110@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0747-0921

Atıf yapmak için / To cite this article: Öztürk, U., Yavuz, A., Kaya, M. ve Yavuz Öztürk, A. (2023). Vardiyalı Çalışmanın İşle Bütünleşme Algısı ve İş-Yaşam Dengesi Üzerine Etkisi. *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 8(2): 407-431.

Anahtar Kelimeler: *Esnek Çalışma, Vardiyalı Çalışma, İşle Bütünleşme, İş-Yaşam Dengesi.*

JEL Kodu: *D23, O15, J81, C91*

The Effect of Shift Working on Perception of Job Engagement and Work-Life Balance

Abstract

Shift work, as a contemporary employment arrangement, has gained increasing significance in the labor market. It has become an essential model for organizations aiming to provide round-the-clock services, enhance customer satisfaction, or fulfill mandatory 24-hour service requirements, such as those in the healthcare sector. Shift work presents itself as a suitable employment approach for certain industries, warranting further investigation. Consequently, this research focuses on the unique analysis of work-life balance and work integration among individuals who have experienced both shift work and regular daytime employment. Specifically, the study examines the effects of shift work on the work integration and work-life balance of employees. The sample group comprises individuals (n=407) who have engaged in shift work for at least one year and subsequently transitioned to daytime employment (8:00 AM - 5:00 PM) for a minimum duration of one year. Employing the survey method, a quantitative research approach, the data collected were analyzed using the SPSS program, encompassing descriptive analysis, correlation, and paired simple t-test. The study findings indicate that shift work yields adverse consequences on both work integration and work-life balance.

Keywords: *Flexible Working, Shift Working, Job Engagement, Work-Life Balance.*

JEL Codes: *D23, O15, J81, C91*

1. GİRİŞ

1970'li yıllarda yükselişe geçen ve 1980'li yıllarda yoğunlaşan teknolojik gelişmeler iş hayatını, istihdam yapısını ve işgücünü etkilemiştir (Schulze, 1998: 521). Günümüz ekonomik sisteminde ve küreselleşen dünyada tarım, iletişim, güvenlik, gıda üretimi, sağlık hizmetleri, enerji, savunma ulaşım ve yayıncılık gibi toplumdaki birçok sektörün verimliliklerini artırmak için vardiyalı çalışmayı tercih ettikleri bilinmektedir (Frost vd., 2009). Tüm sektörlerde artan rekabet, küreselleşen iş piyasalarındaki istihdam talebi işletmelere 24 saat çalışmanın gerekliliğini hissettirmiş ve böylelikle vardiyalı çalışma düzenlemesine gidilmiştir (Costa, 2010). Vardiyalı çalışma günümüz kalite felsefesi kapsamında da birçok işletmeye yardımcı olmaktadır. İşletmelerin yanı sıra bazı

sektörler içinde bir gereklilik olabilmektedir. Sağlık gibi 24 saat çalışmanın zorunlu olduğu sektörlerin yanı sıra müşteri isteklerini kesintisiz olarak karşılamak isteyen çağrı merkezi gibi çalışma grupları da vardır. Bu 24 saat çalışma gerekliliği genellikle müşteri memnuniyetini arttırmak için olabilmektedir.

Vardiyalı çalışma genellikle bir grup çalışanın işleri bittiğinde diğer bir grup çalışana görevlerini devretmesiyle üretimin devam etmesini sağlama şeklidir. Bu istihdam biçiminin iş piyasasında zorunluluk haline gelmesindeki sebepler şu şekildedir:

- Teknoloji, sürekli üretim yapması gerekliliği,
- Kamu yararı, kamu için sürekli hizmette bulunma gerekliliği,
- Kârlılık ve verimlilik, üretimde fiziki kaynaklardan daha çok faydalanma ve kazanma isteği (Demirbilek, 2004: 77-78).

Avrupa Birliği ülkeleri arasında 2005-2010 yılları arasında ortalama %17 oran ile vardiyalı çalışma var iken bu oran 2015 yılında %21'e yükselmiştir (Eurofound, 2017: 58). Vardiyalı çalışma oranları her bölgede farklı yüzdelerde seyretmektedir. Eurofound'un 2019'da ki yaptığı çalışmada, vardiyalı çalışanların oranı Avrupa'da %21, Amerika Birleşik Devletlerinde bu oran %38 iken Türkiye'de %11 olarak görülmektedir (Eurofound, 2019: 30). Vardiyalı çalışmanın oranı, ülkelerde olduğu gibi sektörler arasında da farklılık göstermektedir. Vardiyalı çalışmadaki kesintisiz mal/hizmet üretimi müşterilerin istedikleri anda firma ile iletişim kurabilmesi ve ürünlerin en kısa sürede müşterilere ulaşması için önem arz etmektedir. Bu sebepten vardiyalı çalışma mal ve hizmet piyasası fark etmeksizin müşteri odaklılığın temelinde olan bir çalışma biçimi olduğundan hemen hemen bütün sektörler için uygundur. Sektörler için uygun görünen bu sistemin işgücü açısından kusursuz olmadığı da açıktır. İşgücü arzı açısından birçok sakıncası da bulunmaktadır.

Vardiyalı çalışma modern dönemde sadece fiziki bir etki yaratmamaktadır. İnsan sosyal ve psikolojik bir varlık olduğu da göz önünde bulundurulduğunda vardiyalı çalışmanın insan üzerindeki etkileri de öne çıkmaktadır.

Atipik istihdam modelleri içinde en eski istihdam modeli vardiyalı çalışmadır. Vardiyalı çalışma çoğu gelişmiş ülkede

insanların fiziki yapısına uymayan bir istihdam biçimi olarak kabul edilmektedir (Demirbilek, 2004: 77). Daha somut bir ifade ile tam zamanlı çalışmalardaki vardiya değişimlerinin çalışanlar üzerinde sindirim, dolaşım bozuklukları ve sinirsel sorunlara yol açabildiği görülmektedir. Bu sebeple özellikle gece vardiyasında çalışanların belirli aralıklarla sağlık kontrolünden geçmeleri önerilmektedir (Akal, 1991: 77).

Vardiyalı bir şekilde çalışmanın insan bedeninin normal biyolojik temposu ile çeliştiği bilinmektedir. Bu durum kişinin birçok açıdan zarar göreceği etkenlere sebep olmaktadır. İnsanın doğası gereği organizması gündüz uyanık kalmak, gece de uyumak ister. Bu biyolojik döngüyü kontrol eden ve sirkadyen ritim olarak isimlendirilen mekanizma 24 saatlik zaman dilimine göre ayarlı bir biyolojik saat tarafından kontrol edilmektedir (Çalıyurt, 1998, aktaran YeşilÇiçek Çalık vd., 2015). Çalışma hayatında vardiya dönüşümlerine göre oluşturulan bu çalışma etkinliğinin tersine döndürülmesi çalışanların aileleri sosyal çevresi ile ilişkilerini olumsuz etkileyebilmektedir (Alkan vd., 1989: 94). Bu durum çalışanların çekirdek aile, arkadaş çevresi ile paylaşımlarını kısıtladığı gibi kendi özel ihtiyaçlarına ayıracak saat aralıklarını da dengesizleştirebilmektedir.

Alan yazında vardiyalı çalışmanın aile dengesini farklılaştırabildiğini gösteren çalışmalar mevcuttur. Söz konusu bu çalışma biçiminin bireylerin aile yaşamlarındaki beklentileri azaltabildiği düşünülmektedir. Örneğin, akşam yemeğini dışarıda yemek, hazır dondurulmuş gıda tüketme, çamaşır yıkamada kuru temizleme hizmeti kullanma gibi geleneksel aile yapısına uymayan uygulamalar olarak ifade edilmektedir. Evli çiftlerin bu çalışma türünden dolayı daha az sayıda çocuk sahibi olduğu veya hiç çocuk yapmadığı görülebilmektedir (Moen, 1992: 38-41 aktaran Demirbilek, 2004: 87).

Bu çalışmada, vardiyalı çalışmanın çalışanlar üzerindeki tükenmişliğin karşıt kavramı olan işle bütünleşme (Ardıç & Polatçı, 2009) ve iş-yaşam dengesi üzerindeki etkileri araştırılacaktır. Bu bağlamda araştırmanın örneklem grubu hem vardiyalı çalışmış hem de gündüz çalışması yapmış kişilerden seçilmiştir. Bu iki farklı istihdam biçiminin iş-yaşam dengeleri ve işle bütünleşme algıları arasındaki farklılık

araştırmanın özgünlüğünü ve önemini oluşturmaktadır. Bu analizler kapsamında gerek literatüre gerekse de çalışma hayatındaki uygulamalara yararlı olması düşünülmektedir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Vardiyalı çalışma veya gece çalışması ilk olarak Roma Döneminde ortaya çıkmış bir çalışma türü olmasına karşılık sanayi devriminde net bir şekilde görülmeye başlanmıştır (Pati vd., 2001: 32). Sanayi devriminden sonra günümüzde ise, 1991 itibariyle, yaklaşık beş kişiden biri çoğunlukla akşam, gece veya dönüşümlü bir programda çalışmıştır. Evli kişilerin bu mesai dışı veya dönüşümlü saatlerde istihdam edilme olasılığı ise bekâr kişilere göre daha düşüktür. Fakat istihdam edilen evli kişilerin yaklaşık altıda biri vardiyalı çalışmaktadır. Ayrıca, iki gelire sahip çiftler arasında dörtte biri vardiyalı çalışan iken, vardiyalı çalışma da çocukları varsa üçte birinde, çiftlerden en az birisi vardiyalı çalışandır. İstihdamda olan Amerikalıların üç çalışandan biri hafta sonları çalışmaktadır. Hafta sonu çalışma durumu çalışanın çocuğunun olup olmaması ile fark etmemektedir (Presser, 1989). Diğer bir ifade ile hafta sonu çalışmasında çocuklu bireyler ile çocuksuz bireyler arasında fark olmamaktadır. Her iki grupta hafta sonu çalışması yapılmaktadır. Vardiyalı çalışmanın yaygınlığı, çalışanların kişisel tercihlerinden çok, işveren taleplerinin sonucudur (Presser, 1995).

Vardiyalı çalışma, çalışılan saatlerin yarısından fazlasının sabah 8 ile akşam 4 arasındaki sürenin dışında kaldığı herhangi bir program olarak tanımlanmaktadır (Hedges, 1980). Vardiyalı çalışmada çalışan açısından çalışma saatleri değişkenlik göstermektedir. Genellikle de işverenin ihtiyacına yönelik çalışma saatleri veya vardiyaların olduğu bilinmektedir. Bu çalışma türünde sabit vardiya şeklinde sürekli gündüz, sürekli akşam veya sürekli gece çalışan gruplar vardır. Bu zaman döngüleri içerisinde belirli çalışma grupları dönüşümlü olarak gündüz, akşam veya gece çalışması yapmaktadırlar. Bu şekilde bir çalışma ile üretim/hizmet sunumu 24 saat devam etmektedir (İncir, 1998). Bir başka tanımlamada ise, kuruluşun bulunduğu sektör veya iş yapısına göre sürekli işleme gereken örgütlerde haftanın yedi günü durmaksızın ve aynı gün içerisinde de birbirini takip eden çalışma gruplarının değişerek

çalıştığı iş düzeni şeklinde tanımlanmaktadır (Korkusuz, 2005). Vardiyalı çalışma türünün yine çalışmanın içeriğine göre süresiz, yarı sürekli veya sürekli şekilde uygulanması da görülebilmektedir. Bu kavramları kısaca açıklamakta fayda görülmektedir. Süresiz vardiya sisteminde, gün içinde 24 saatten daha az çalışma olmaktadır. Genel olarak, sabah-akşam vardiyası ve sabah gece vardiyası şeklindedir. Bu çalışma türünde 16 saat süresince dönüşümlü veya sabit olarak çalışılmaktadır. Yarı sürekli sistemde günde 24 saat çalışılmaktadır. Bu sistemde genellikle hafta sonları ve bayram tatillerinde çalışma yapılmamaktadır. 3 vardiya da 3 ekip şeklinde çalışma olmaktadır. Sürekli vardiyalı sistemde ise, günde 24 saat, haftanın 7 günü çalışılmaktadır. Hafta sonu çalışıldığı gibi bayram tatillerinde de aralıksız bir şekilde çalışılmaktadır (Kazancı Yabanova, 2016: 8-9).

Vardiyalı çalışmaya da genellikle çalışanlar açısından olumlu ve olumsuz etkileri bulunmaktadır.

Değirmencioğlu'nun (2019: 119) yaptığı nitel çalışmada katılımcıların olumlu cevapları şu şekildedir; vardiyalı çalışanların devlet kurumlarındaki işlerini gece vardiyasından çıkıp kolayca yapabilmektedirler. Diğer yandan da monoton bir hayat yaşamamaktadırlar ve her sabah uyanıp işe gitmek zorunda değiller şeklinde yanıtlar vermişlerdir. Aynı çalışmadaki olumsuz cevaplar ise, uyku bozukluğundan dolayı tedavi görenlerin yanı sıra gece metabolizmanın onarılması gereken saatte çalışmak hastalığa yol açabilmektedir. Ayrıca uyku bozukluğundan dolayı stresli, memnuniyetsiz ve mutsuz olmaktadır.

Vardiyalı çalışmanın pek çok fiziksel sorunun kaynağı olduğunu gösteren bir başka çalışma sonuçlarına göre ise, erkeklerin çoğu, gece çalışmasının iştah kaybına ve hazımsızlığa neden olduğunu söylemiştir. Gece işine geçtikten sonra erkeklerin %27'sinin yeni yemek saatlerine alışması bir - üç gün, %12'si dört - altı gün ve %23'ünün daha uzun sürmüştür. Oldukça büyük bir oran (%43) genellikle her gün veya haftada birkaç kez ilaç almak durumunda kalmıştır. Birçok gece çalışanı (%42) gün boyunca yeterince derin uyku alamadıklarını iddia etmiştir. Neredeyse %37'si altı saatten az, %75'i ise sekiz saatten az uyumuştur. Genel olarak vardiyalı şekilde

çalışanların, uyku saatlerindeki değişiklikler, yemek saatlerindeki değişikliklerden daha az rahatsız edici görünmekteydi (Wyatt & Marriott, 1953: 172). Vardiyalı çalışma, çalışanların birçok yönden fiziki olarak sorun yaşamalarına sebep olmaktadır.

2.1. Vardiyalı Çalışma ve İş-Yaşam Dengesi

İnsan fizyolojisi gündüz saatlerinde rutin işlerini yapmak, gece saatlerinde ise vücudun dinlenmesi ve uyuma gibi aktivitelerin gerçekleşmesine uygun bir yapıya sahiptir. Gece çalışmaları bu fizyolojik yapıyı tersine çevirebilmektedir. Vardiyalı çalışma biçiminde birey gece çalışmak zorunda kalabilmektedir. Bu fiziksel zorlukların ötesinde bireyin gece çalışması aile ve sosyal hayatı üzerinde de olumlu ve olumsuz birçok etkinin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır (Bacak & Kazancı, 2014: 144). Atipik çalışma saatlerinden dolayı, vardiyalı çalışmanın ortaya çıkardığı sorunlar çok boyutlu ve kişiden kişiye göre değişkendir (Demirbilek, 2004: 78). Vardiyalı çalışmadan vücut fiziksel olarak zorlandığından dolayı çalışanlar normalden fazla enerji harcayabilmektedir. Bu durum da iş-yaşam dengesini bozabilmekte ve sosyal hayata çok fazla vakit ayırmama ihtimalleri artmaktadır.

Çalışanlar sadece fiziksel bir varlık değildirler aynı zamanda toplumsal bir yaşamları da vardır. Bu sebepten vardiyalı çalışmanın psikolojik ve fizyolojik etkilerinin yanında sosyolojik etkilerinin (Yüksel, 2006: 23) araştırılması da önem arz etmektedir. Vardiyalı çalışmanın sosyal boyutlarda olumsuz etkileri de oldukça fazladır (Ruggiero Pezzino 2006; Costa, 2010; Yeşilççek Çalık vd., 2015). Bu olumsuz etkilerin sosyal ve ekonomik maliyetleri de oldukça yüksek olabilmektedir (Costa, 2010).

Çalışanlar, vardiyalı çalışma sebebi ile aile hayatı ve sosyal hayatta dışlanma sorunu yaşayabilmektedirler (Demirbilek, 2004: 78). Sürekli bir şekilde gece vardiyasında çalışan kişiler kendilerini toplumdan dışlanmış ve soyutlanmış olarak hissetmeye başlarlar. Sosyal olarak yapılan aktivitelerin birçoğu gündüz çalışanlar için hazırlandığından gece vardiyasında çalışanlar için bu etkinliklere katılım olanaksızlaşmaktadır. Bu durum gece vardiyasında çalışanlar için “sosyal ölüm” olarak

nitelendirilmektedir (Baltaş & Baltaş, 2004: 84 aktaran Bacak & Kazancı, 2014: 146). Gündüz çalışmasındaki doğal gün ışığının yerini gece vardiyasında suni ışık almaktadır. Diğer taraftan ise gündüz gerçekleşen hareketliliğin yerini de derin bir sessizlik almaktadır (Yüksel, 2006: 23). Bu durum çalışanların toplumsal aktivitelere daha da yabancılaşmasına sebep olabilmektedir. Belirtilen bu sebeplerden dolayı vardiyalı çalışan, çalışma ve boş saat zamanlarını ve iş-yaşam dengesini ayarlayabilse bile çocukların ve eşin uyku saatlerinde çalışma, uyanık olduğu saatlerde vardiyalı çalışanın uykuda olması muhtemel görünmektedir. Bu durumda vardiyalı çalışan iş-yaşam dengesinde işten artan zamanlarında ailesel, sosyal olarak zaman harcamak istese bile karşısında eş, çocuk, akraba veya sosyal arkadaş grubu bulamama ihtimalleri yüksektir.

Ayrıca vardiyalı sistemde çalışanların bayram, hafta sonu tatili, resmi veya dini bayramlarda, özel günlerde çalışmak durumunda olmaları da (Yeşilçicek Çalık vd., 2015: 40) sosyal izolasyonlara sebep olabilir. Bayramlarda ve tatillerde genelde çalışanlar tatil yapmaktadırlar. Bu tatil günlerinde bireyin çalışması diğer aile üyelerinin hep birlikte olduğu zaman diliminde çalışılıyor olması durumu iş-yaşam dengesinin zaman kavramını tersine çevirebilmektedir.

İş-yaşam dengesini kuramayan bir kişi ne ailevi ilişkilere ne sosyal ilişkilere nede işine karşı verimli olabilecektir. Bu verimsizliğin, zaman yetersizliğinin, uyumsuzluğun içsel olarak bir pişmanlık yaratması muhtemeldir. İçsel muhasebede çalışan, bu uyumsuzluğun tek sorumlusu olarak odak noktaya istihdam tipi ve çalışmayı koyacaktır. İş-yaşam dengesinin oluşturulamama durumu işte tükenmişliğe sebep olabilecektir.

2.2. Vardiyalı Çalışma ve İşle Bütünleşme

Khan'a göre işle bütünleşme (1990: 694) çalışanın kendisi ile iş rolünü harmanlaması olarak tanımlanmaktadır. İşle bütünleşme, örgütsel bağlılık, iş tatmini veya işe bağlılık gibi örgütsel psikolojideki yerleşik yapılardan farklıdır. Örgütsel bağlılık, bir çalışanın istihdam sağlayan örgüte karşı bağlılığın gücünü ifade eder. Örgütsel bağlılığın odak noktası organizasyondur, işle bütünleşmenin odak noktası ise işin kendisidir. İş doyumu, kişinin iş ile ilgili mutluluk, ihtiyaçlarını

karşılama, tatminsizliklerden kurtarmanın bir yolu olduğu düşünülürken, işle bütünleşme gibi işin kendisiyle olan ilişkisini kapsamamaktadır. Mesleki bağlılık, işe bütünleşmenin aidiyet yönü ile benzerlik göstermektedir fakat enerji ve etkinlik boyutunu içermez. Bu nedenle işle bütünleşme, bireyin iş ile olan ilişkisine ilişkin daha karmaşık ve eksiksiz bir bakış açısı sağlar (Maslach vd., 2001: 416). İşle bütünleşmenin yakın kavramlarla benzerlikleri ve farkları bu şekildedir.

İlk olarak zıt kavramlar olarak işle bütünleşmeye bakıldığında tükenmişlik kavramı karşımıza çıkmaktadır. İlk kez kavramsal olarak Freudenberger (1974) tarafından tanımlanan tükenmişlik, yapılan çalışmalar sonucunda pozitif bir kavram olan işle bütünleşme antitezi ile tamamlanmıştır (Maslach & Leiter, 1997; Shaufeli & Bakker, 2003 aktaran Ardıç & Polatçı, 2009: 36). Benzer kavramlar ile ilişkisine baktığımızda çalışan ve işle bütünleşmenin uyumu için bazı unsurlar olması gerekmektedir. Bunlar, sürdürülebilir iş yükü, kararlara katılma, kontrol duygusu, uygun bir şekilde tanınma, ödül sistemi, destekleyici bir çalışma topluluğu, adalet ve hukuk, anlamlı ve değerli iştir (Maslach vd., 2001: 416-417). Vardiyalı çalışma için ise örgütler bu detaylara özen göstermelidirler. Bu unsurların örgütte var olması durumunda çalışanların işle bütünleşmeleri daha kolay ve sıkı olabilmektedir. Tam tersinde ise çalışanların tükenmişlik sendromuna yakalanma ihtimallerinin artacağı düşünülmektedir. Diğer yandan bu etkenler üzerinde değişiklikler ile tükenmişlik işle bütünleşmeye, işle bütünleşme tükenmişliğe dönüşebilir.

İşle bütünleşme stratejilerini geliştirebilmek için ilk olarak tükenmişliğin neden ve nasıl oluştuğunu anlamak ve etkilerinin neler olduğunun bilinmesi gerekmektedir. Tükenmişlik büyük oranda bireysel, organizasyonel veya sistemden kaynaklanan bir sorundur ve büyük olasılıkla sistemsel sorunlardan kaynaklanmaktadır (Ardıç & Polatçı, 2009: 38). Vardiyalı çalışma işletmelerin bulunduğu sektörden veya çalışma türünden dolayı da sistemsel bir sorun olarak tükenmişliği doğurabilmektedir. Bu sistemden kaynaklanan tükenmişlik işle bütünleşmenin önünde ciddi bir sorun olabilmektedir.

Vardiya çalışma nedeniyle ortaya çıkan uyku sorunları çalışanların iş performanslarını olumsuz yönde etkilemektedir (Akerstedt, 1988: 23). Gece çalışması, uyku/uyanıklık durumu, uykululuk hali, enerji kaybı, konsantrasyon güçlüğüne, baş ağrısı, sinirlilik veya depresif ruh haline sebep olabilmektedir (Culpepper, 2010: 18). Gece vardiyasında oluşan uykululuk hali, enerji düşüklüğü, odaklanma sorunu, sinir, baş ağrısı, depresif hissetme ve iş kazası gibi risklerin süreklilik arz ettiği bir işyerinde kişinin tükenmişliği artabilir ve işle bütünleşme ihtimali daha da düşebilir. Gece çalışmasındaki bu gibi etkilerin varlığından dolayı Çernobil, Bhopal & Tree Mile Island gibi insanlık tarihinin en büyük sanayi kazalarının gece çalışmasında meydana gelmesi rastlantı değildir (Bacak & Kazancı, 2014: 134).

3. DEĞİŞKENLER ARASI İLİŞKİLER VE HİPOTEZLER

Bu çalışmada cevap aranacak sorular aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

1. Vardiyalı çalışanlarda ve gündüz çalışanlarda iş-yaşam dengesi ve işle bütünleşme algıları farklılaşmakta mıdır?
2. Vardiyalı çalışmanın iş yaşam dengesi ve işle bütünleşme arasında ilişki var mıdır?

Araştırmanın amacı doğrultusunda yukarıdaki araştırma sorularına cevap verebilmek için aşağıdaki hipotezler belirlenmiştir.

Khaleque'nin (1999) Bangladeş'te ki vardiyalı çalışanlar üzerine yaptığı araştırma sonuçlarında çalışanların %90'ı bu çalışma türünün aile yaşamına zarar verdiğini, %87'si sosyal hayatı kısıtladığını, %91'i boş zaman aktivitelerini kısıtladığını, %85 yemek düzenini bozduğunu, %86'sı uyku düzenini bozduğunu ve %100'ü sağlığını olumsuz etkilediğini belirtmiştir (Khaleque, 1999: 196). Bir diğer çalışmaya göre vardiyalı çalışmasının medeni durum olarak evli ve çocuklu çalışanları daha çok olumsuz etkilediği, hemşirelik mesleğinde çalışanların çocuklarına bakmada zorlandıkları, nöbetlerinden sonra ev işleri sebebiyle yeteri kadar dinlenemedikleri anlaşılmıştır (Kostul, 1996: 98 aktaran Yüksel, 2004: 51). Vardiyalı çalışmada iş harici ilgilenilmesi gereken işlere kişinin vakit

ayıramadığı ve iş-yaşam dengesini olumsuz etkilediği görülmektedir.

Yeşilçiçek Çalık vd.'nin (2015) hemşireler üzerine yaptıkları nicel çalışmada, katılımcıların %87.4'ü sosyal yaşamları üzerinde en az bir tane olumsuz etki olduğunu ifade etmişlerdir. %37.9'u aile ve arkadaş ilişkilerini düzenleyemediklerinden ilişkilerinin bozulduğunu, %33.3'ü çocuklarla zaman ayırıp gelişimleri ile ilgilenemediklerini, %21.3'ü sosyal izolasyona maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. Bu verilerin yanı sıra psikolojik olarak %20.3'ü aileye zaman ayıramadıkları için suçluluk hissettikleri, %16.8'i düzensiz çalışma saatleri nedeni ile sosyal ayrımcılığa maruz kaldıklarını vurgulamışlardır. Çalışma saatlerinin sosyal/aile yaşamını etkileme durumları ise gündüz çalışanların %77.5, sürekli gece çalışanların %93.8, gece-gündüz değişen vardiyalarda çalışmak %91.9'unu etkilemektedir (Yeşilçiçek Çalık vd., 2015: 37-39). Özellikle sosyal hayat açısından çalışma saatlerinin değişkenliği iş-yaşam dengesini de etkilediği belirtilmiştir.

Değirmencioğlu'nun (2019) yaptığı nitel çalışmada ise, vardiyalı çalışmada sürekli çalışma saatleri değişebildiğinden dolayı kişi düzensiz bir hayat yaşamakta olduğu ve bu çalışma yaşamı, kişinin sosyal hayatını ve iş-yaşam dengesini olumsuz etkilediği gözlemlenmiştir. Çalışanlar, vardiyalar arasındaki geçişlerin kısa olması sebebiyle sosyal hayat bir tarafa beslenme-uyuyup, dinlenme ve temizlik gibi temel düzeydeki hayati faaliyetlerini karşılamada bile zorlandıkları ifade edilmiştir. Çıkarılan genel sonuç ise, vardiyalı sistemdeki çalışmanın iş-yaşam dengesi üzerine olumsuz bir etkiye sahip olduğudur.

H1: İş-yaşam dengesi vardiyalı çalışanların aleyhine farklılaşmaktadır.

Sağlık sektörü ve çağrı merkezleri gibi birçok sektör haftanın 7 günü 24 saat çalışmayı gerektirir. Bu mesleklerde işin içeriğinden kaynaklanan ve fiziksel kısıtlardan dolayı (enerji, suni ışıkla çalışma) zorluklar yaşanabilmektedir. Bu zorluklar işe karşı soğuma ve psikolojik olarak da tükenmişlik sendromuna sebebiyet verebilmektedir. Çalışma farklılığından kaynaklanan bu biçimsel değişim işle bütünleşmeyi etkileyebilmektedir.

Vardiyalı çalışmanın bir türü olan gece çalışmasında ise, vardiyalı çalışanlar sınırlı sayıda yardımcı personel ve yetersiz malzeme ile çalışmasını devam ettirmek durumunda kalabilmektedir. Bu durumun kişi üzerinde stres ve tükenmişlik sendromuna sebep olduğu görülmüştür (Kostul, 1996: 100; Kandolin, 1993: 141 aktaran Yüksel, 2004: 51). Bir başka çalışmada ise, vardiyalı çalışmanın etkileri şu şekildedir; nöbette tek başına yalnız kalmak ve desteksiz hissetmek (%12.3), tükenmişlik ve motivasyon düşüklüğü (%32.0), fiziksel-zihinsel yorgunluk, halsizlik (%59.4), iş performansında düşüş (%23.3) gibi olumsuz etkilere rastlanmıştır (YeşilÇiçek Çalık vd., 2015: 37).

Vardiyalı çalışmada gece çalışmasının sebep olduğu psikolojik etkilerin başında depresif kişilik bozukluğu gelmektedir (Bacak & Kazancı, 2014: 143). Depresif kişiliğin temel özellikleri şu şekildedir; umudu olmayan, kötümser, mutsuz, suskun, karar veremeyen, aktif olmayan, şüpheli, eleştiren, şikâyetçi, derinlemesine düşünen, endişeli, öz eleştiri yapan, kendini küçük gören, başarısızlıklara, yetersizliklere ve olumsuz durumlara odaklanma gibi etkiler depresif kişiliği etkilemektedir (Sayın & Aslan, 2005: 278).

Vardiyalı çalışanların, özellikle gece çalışanlarının, gündüz çalışanlarından daha sık olarak kronik yorgunluk, sinirlilik, kaygı, cinsel sorunlar ve depresyonla ilgili semptomlardan şikâyet ettikleri ve bunun sonucunda uyku hapi ve sakinleştirici kullanımının arttığı da rapor edilmiştir. Bu tür rahatsızlıklar kısmen uyku kaybı ve kronik yorgunluk (sirkadiyen ritimlerin bozulması nedeniyle) ve kısmen de aile ve sosyal rollere müdahale ile bağlantılı görülmektedir (Wedderburn, 2000: 29).

Özellikle vardiyalı çalışanlar arasında uykuya dalmada güçlük, uyku sırasında uyanma ve erken uyanma gibi nedenlerle yetersiz veya kalitesiz uyku çok yaygındır. Bu zorlukların çoğu vücudun normal günlük uyku ritimlerindeki bozulmalardan kaynaklansa da, gündüz uykusu da genellikle yoğun kaçınılmaz ışık ve sıcaktan, çocuklardan, ev işlerinden, telefon görüşmelerinden ve sokak trafiğinden kaynaklanan gürültülerden etkilenmektedir (Finn, 1981: 33). Diğer yandan yollarda olan kazaların genellikle gece 3'te olması da

performansın en düşük saatlerinin gece olduğunu göstermektedir (Folkard, 1997: 417). Daha önce bahsedilen dünyanın en büyük kazalarını da buna örnek gösterebiliriz. Bütün bu sorunlar kişinin gece vardiyasında işe konsantre olmasında ve derinlemesine çalışmasına engel olabilmektedir.

H2: İşle bütünleşme vardiyalı çalışanların aleyhine farklılaşmaktadır.

4. METODOLOJİ

Araştırmanın evreni Trabzon'da hizmet sektöründe çalışan daha önceden en az bir sene vardiyalı şekilde (gece çalışması dâhil) çalışmış ve daha sonradan da en az bir sene standart sabah 8 akşam 5 şeklinde gündüz çalışmış kişilerden oluşmaktadır. Araştırmanın evreni TR90 bölgesinde hizmet sektöründe çalışan 459 bin kişinin çalıştığı tespit edilmiştir (TUİK, 2022). Bu evreni temsil edecek örneklem grubu ise, hizmet sektöründe çalışan 407 kişiden oluşmaktadır. Araştırma evrenine göre, araştırma örnekleminin 384 ve üzerinde bir sayının yeterli olacağı belirtilmektedir (Altunışık vd., 2012: 137).

Araştırmanın veri toplama aracı olarak anket uygulaması kullanılmıştır. Hazırlanan anket formu 5 bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm araştırmaya katılanlara ait demografik bilgileri tespit etmeye yönelik sorulardan oluşmaktadır. İkinci ve üçüncü bölüm, katılımcıların vardiyalı çalışırken ki işle bütünleşme ve iş-yaşam dengesi algılarını ölçmeye yönelik ifadelerden oluşan sorular içermektedir. Dördüncü ve beşinci bölüm ise, standart sabah 8 akşam 5 (gündüz) çalışmasındaki işle bütünleşme ve iş-yaşam dengesi algılarını ölçmeye yönelik ifadeleri içermektedir. Likert tipinde hazırlanan anket formundaki ifadeler, 1= Kesinlikle Katılmıyorum, 2= Katılmıyorum, 3= Kısmen Katılıyorum, 4= Katılıyorum, 5= Kesinlikle Katılıyorum'a göre değerlendirilmiştir.

Araştırma için kullanılan işle bütünleşme ölçeği Schaufeli, Bakker & Salanova (2006) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin kısa geçerlemesi ise Türkçe'ye Özkalp & Meydan (2015) tarafından tercüme edilmiştir. İşle bütünleşme ölçeği 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Bunlar; dinçlik, adanmışlık ve özümseme şeklindedir. İşle bütünleşme ölçeği için vardiyalı çalışmada Cronbach Alfa katsayısı 0,844 ve gündüz çalışmasındaki Cronbach Alfa katsayısı 0,733'tür. Kullanılan

bir diğer ölçek ise, iş-yaşam dengesi ölçeğidir. İş-yaşam dengesi ölçeği Fisher (2001) tarafından geliştirilmiştir. Bu ölçeğin Türkçe versiyonu ise Yağcı (2014) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin orijinali 19 madde 3 boyuttan oluşmuştur. Ölçekteki olumsuz ifadeler ters (reverse) kodlanmıştır. Araştırma amacına yönelik sadece “işin özel yaşama etkisi” boyutu göz önüne alınmıştır ve bu kapsamda sadece 7 ifade değerlendirmeye alınmıştır. İş-yaşam dengesi ölçeğinin vardiyalı çalışmada Cronbach Alfa katsayısı 0,959 ve gündüz çalışmasındaki Cronbach Alfa katsayısı 0,938’dir.

Elde edilen veriler SPSS istatistik paket programı yardımı ile analize tabi tutulmuştur. Araştırmada demografik verilerin analizi için betimsel istatistiki analiz kullanılmıştır. Değişkenler arası ilişkiler için korelasyon analizi yapılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde ise, katılımcıların vardiyalı çalışmadaki işle bütünleşme algıları ve iş-yaşam dengeleri puanları arasındaki ortalama farkın karşılaştırılmasında Paired Sample T-test (eşleştirilmiş iki grup t testi) kullanılmıştır.

5. BULGULAR

Araştırmanın dahil olan katılımcıların demografik özelliklerine ait bilgiler Tablo 1’de görünmektedir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Değişkenleri

Değişkenler	Katılımcı Sayısı (n)	Yüzde (%)
Yaş		
18-22	20	4,9
23-28	51	12,5
29-35	126	31,0
36-42	150	36,9
43-55	52	12,8
55 ve üzeri	8	2,0
Cinsiyet		
Kadın	214	52,6
Erkek	193	47,4
Medeni Durum		
Bekâr	169	41,5
Evli	238	58,5
Eğitim Durumu		
İlkokul	3	0,7
Ortaokul	13	3,2
Lise	180	44,2

Ön Lisans	100	24,6
Lisans	97	23,8
Lisansüstü	14	3,4

Bulduğunuz Şirkette Kaç Senedir Çalışıyorsunuz

1 yıldan az	18	4,4
1-2 yıl	39	9,6
3-5 yıl	181	44,5
6-8 yıl	116	28,5
9-10 yıl	10	2,5
10 yıldan fazla	43	10,6

Gelir b

8506 - 10000	103	25,3
10001-12500	123	30,2
12501-15000	68	16,7
15001-17500	58	14,3
175001-20000	22	5,4
20001 ve üzeri	33	8,1

Araştırmaya katılan katılımcıların %67,9'u 29-42 yaşları arasındadır. %52,6'sı kadın, %47,4'ü ise erkektir. Katılımcıların %41,5'i bekâr iken %58,5'i evlidir. Eğitim seviyesinde ise, %44,2'si lise mezunu, %24,6'sı ön lisans, %23,8'i lisans mezunu iken %3,4'ü lisansüstü bir diplomaya sahiptir. Hali hazırda çalıştıkları işletmede kaç seneden beri çalışıyorsunuz sorusuna ise verilen cevaplar %44'ü 3-5 yıl arasında, %28,5'i 6-8 yıl arasında %10,6'sı 10 yıldan fazla çalışmaktadır. Aylık gelirlerine bakıldığında %25,3'ü asgari ücret seviyesinde, %30,2'si 10001-12500 lira aralığında, %16,7'si 125001-15000, %14,3'ü 15001-17500 lira aralığında gelire sahiptirler.

Tablo 2. Korelasyon Analizi Bulguları

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Yaş	1									
Cinsiyet	-,161**	1								
Medeni Durum	,543**	-,111*	1							
Eğitim Durum	-,018	-,094	-,037	1						
Mevcut Şirkette Çalışma Yılı	,524**	-,133**	,355**	,255**	1					
Gelir	,350**	-,255**	,203**	,590**	,515**	1				
Vardiyalı Çalışma İşle Bütünleşme	,157**	-,222**	,085	,038	,225**	,266**	1			
	,002	,000	,086	,450	,000	,000				

Gündüz	,080	-,103*	,050	,007	,121*	,126*	,300**	1		
Çalışma İşle	,106	,038	,313	,884	,014	,011	,000			
Bütünleşme										
Vardiyalı	,218**	-,222**	,136**	-,157**	,094	,123*	,696**	-,182**	1	
Çalışma İş-										
Yaşam	,000	,000	,006	,001	,407	,013	,000	,000		
Dengesi										
Gündüz	,216**	-,198**	,141**	-,211**	,031	-,025	,312**	,451**	,546**	1
Çalışma İş-										
Yaşam	,000	,000	,004	,000	,527	,610	,000	,000	,000	
Dengesi										

** Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlıdır (2-tailed)

* Korelasyon 0,05 düzeyinde anlamlıdır (2-tailed)

Tablo 2'ye göre yaş ile vardiyalı çalışmada ki işle bütünleşme ($r=,157$, $p<,01$), vardiyalı çalışmadaki iş-yaşam dengesi ($r=,218$, $p<,01$) ve gündüz çalışmasındaki iş-yaşam dengesi ($r=,216$, $p<,01$) arasında pozitif anlamlı bir ilişki vardır. Cinsiyet ile vardiyalı çalışmadaki işle bütünleşme ($r=-,222$, $p<,01$), gündüz çalışmasındaki işle bütünleşme ($r=-,103$, $p<,05$), vardiyalı çalışmadaki iş-yaşam dengesi ($r=-,222$, $p<,01$) ve gündüz çalışmasındaki iş-yaşam dengesi ($r=-,198$, $p<,01$) arasında da negatif ve anlamlı bir ilişki vardır. Medeni durum ile vardiyalı çalışmadaki iş-yaşam dengesi ($r=,136$, $p<,01$) ve gündüz çalışmasındaki iş-yaşam dengesi ($r=,141$, $p<,01$) arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır. Eğitim durum ile vardiyalı çalışmadaki iş-yaşam dengesi ($r=-,157$, $p<,01$) ve gündüz çalışmasındaki iş-yaşam dengesi ($r=-,211$, $p<,01$) arasında negatif anlamlı bir ilişki vardır. Bulunduğu organizasyondaki çalışma süresi ile vardiyalı çalışmadaki işle bütünleşme ($r=,225$, $p<,01$) ve gündüz çalışmasındaki işle bütünleşme ($r=,121$, $p<,05$) arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır. Gelir ile vardiyalı çalışmadaki işle bütünleşme ($r=,266$, $p<,01$) ve gündüz çalışmasındaki işle bütünleşme ($r=,126$, $p<,05$), vardiyalı çalışmadaki iş-yaşam dengesi ($r=-,123$, $p<,05$) arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 3. Çalışanların Vardiyalı Çalışma ve Gündüz Çalışmasının İşle Bütünleşme Algısına Yönelik Bağımlı Grup T-Testi İle Karşılaştırılması

İstihdam Biçimi	n	Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata	t	p
Vardiyalı Çalışma	407	3,2419	,58549	,02902	-5,083	,000
Gündüz Çalışması	407	3,3961	,42621	,02113		

Çalışanların vardiyalı çalışma ve gündüz çalışmasına göre işle bütünleşme puanlarının bağımlı grup t-testi sonuçlarında anlamlılık seviyesi 0.000 olarak bulunmuştur. Vardiyalı çalışmadaki işle bütünleşme (m=3,24) ve gündüz çalışmasında ki işle bütünleşme algısı (m=3,39) ortalamaları görülmüştür. İlişkili grup t-testine göre istatistiksel açıdan 0.05 düzeyinde işle bütünleşme algısı gündüz çalışması lehine anlamlı bir fark bulunmuştur.

Tablo 4. Çalışanların Vardiyalı Çalışma ve Gündüz Çalışmasının İş-Yaşam Dengesi Algısına Yönelik Bağımlı Grup T-Testi İle Karşılaştırılması

İstihdam Biçimi	n	Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata	t	p
Vardiyalı Çalışma	407	3,5472	,73977	,03667	-3,799	,000
Gündüz Çalışması	407	3,6694	,59571	,02953		

İstihdamdaki vardiyalı çalışma ve gündüz çalışmasına göre iş-yaşam dengesi puanlarının bağımlı grup t-testi sonuçlarında anlamlılık seviyesi 0.000 olarak bulunmuştur. Vardiyalı çalışmadaki iş-yaşam dengesi (m=3,54) ve gündüz çalışmasında ki iş-yaşam dengesi algısı (m=3,66) olarak analiz sonuçları ortalamalarını vermiştir. İlişkili grup t-testine göre istatistiksel açıdan 0.05 düzeyinde iş-yaşam dengesi algısı gündüz çalışma lehine anlamlı bir fark bulunmuştur.

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Dünyadaki tarım, iletişim, güvenlik, sağlık hizmetleri, savunma, enerji, medya, çağrı hizmetleri, ulaşım gibi birçok sektör verimliliğini arttırmak için vardiyalı çalışmayı tercih etmektedir. Özellikle kamu yararının öne çıktığı sağlık ve iletişim gibi hizmet ağırlıklı sektörlerde vardiyalı çalışma oldukça önemlidir.

Vardiyalı çalışmanın olumsuz yönleri değerlendirildiğinde bireysel sorunların yanı sıra özellikle makro ölçekte sosyolojik sorunlara da neden olduğu görülmektedir. Bu sorunlar arasında dışarıda yemek yemek, dondurulmuş hazır gıda tüketme, kuru temizleme hizmeti kullanma, çocuk sahibi olmayı ertelemek veya daha az sayıda çocuk dünyaya getirme (Moen, 1992 aktaran Demirbilek, 2004: 87) gibi geleneksel aile yapısını ve aile içindeki iş bölümünü değiştirici etkileri olan

durumlar olarak karşımıza çıkabilir. Diğer yandan ülke nüfusunun azalmasına etki edebilir. Bu etkenler göz önünde bulundurulduğunda, vardiyalı çalışma toplumsal olarak birçok olumsuz duruma sebep olabilmesi muhtemel görünmektedir.

Demografik değişkenlere göre vardiyalı çalışmanın iş-yaşam dengesi ve işle bütünleşme algıları arasındaki ilişkiler şu şekildedir; Cinsiyet ile vardiyalı ve gündüz çalışmasındaki hem işle bütünleşme hem de iş-yaşam dengesi arasında negatif ve anlamlı ilişki vardır. Cinsiyetteki farklılık iş-yaşam dengesine ve işle bütünleşmeye göre, hem vardiyalı çalışmada hem de gündüz çalışmasında erkeklerin ortalaması kadınlardan daha yüksektir. Diğer bir ifade ile erkeklerin iş-yaşam dengesi ve işle bütünleşme algısı vardiyalı çalışmada ve gündüz çalışmada kadınlardan daha yüksektir.

Değişkenler arası ilişkilere bakıldığında, yaş değişkeni ile vardiyalı çalışmadaki işle bütünleşme ve iş-yaşam dengesi arasında pozitif ve anlamlı ilişki vardır. Gündüz çalışmasında ise yaş ile iş-yaşam dengesi arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki görülmektedir. Yaş gruplarındaki farklılık hem vardiyalı çalışmada hem de gündüz çalışmasında genel olarak gençlere nazaran yaşları daha büyük olanların iş-yaşam dengesine ve işle bütünleşme algıları daha yüksek görünmektedir.

Medeni duruma göre vardiyalı çalışma ve gündüz çalışmasındaki iş-yaşam dengesi ile anlamlı negatif ilişki var iken vardiyalı ve gündüz çalışmasındaki işle bütünleşme arasında bir ilişki yoktur.

Çalışanların gelirleri ile vardiyalı ve gündüz çalışmasındaki işle bütünleşme ile vardiyalı çalışmadaki iş-yaşam dengesi arasında pozitif bir ilişki vardır. Gelir düzeyindeki farklılıklara bakıldığında, hem vardiyalı çalışanlar için hem de gündüz çalışması yapanlar için gelir düzeyi yüksek çalışanların gelir düzeyi düşük çalışanlara göre iş yaşam dengesi ve işle bütünleşme algıları daha yüksektir.

Çalışanların vardiyalı veya gündüz çalışmasına göre işle bütünleşme algısına bakıldığında gündüz vardiyasında çalışanların işle bütünleşme algısı vardiyalı çalışanlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. İşle bütünleşmenin olumsuz karşılığı tükenmişlik sendromu olarak karşımıza

çıkılmaktadır (Ardıç & Polatçı, 2009). İşle bütünleşme ve tükenmişliğin negatif ilişkisi olası görünmektedir. İşle bütünleşmesi düşük bir çalışanın tükenmişlik sendromunda olması olası iken tükenmişlikten uzak bir çalışanın işle bütünleşmesi çok daha olasıdır. Araştırma sonuçları ile vardiyalı çalışmanın işle bütünleşme üzerinde olumsuz etkisi olduğunu gösteren çalışmalar ile (Wedderburn, 2000; Yüksel, 2006; Yeşilçicek Çalık vd., 2015; Bacak & Kazancı, 2014; Sayın & Aslan, 2005; Folkard, 1997) bütünlük içerisinde.

Araştırmada, vardiyalı ve gündüz çalışmasının iş-yaşam dengelerine göre karşılaştırmasında gündüz, tipik veya standart çalışmanın vardiyalı çalışmaya göre iş-yaşam dengesinin daha iyi kurulabildiği sonucuna varılmıştır. Vardiyalı çalışmada çalışan açısından planlanandan farklı biçimlerde vardiya çalışması gerçekleşebilmektedir. Bu çalışma türü literatürdeki sosyal olarak ciddi şekilde yemek ve sosyal düzeni bozduğu, kişisel temizliklerini aksatmaları (Khaleque, 1999; Değirmencioğlu, 2019), sosyal ve aile yaşamına zarar verdiği, çocuklara zaman ayıramama, sosyal izolasyona maruz kalma, uyku bozuklukları, çocuklara zaman ayıramama gibi iş-yaşam dengesini bozan durumlarla araştırma sonucu desteklemektedir. Vardiyalı çalışanların iş-yaşam dengesini sağlamalarında gündüz çalışanlara göre daha çok sorun yaşamaları da literatürdeki ilgili çalışmalarla uyumludur.

Vardiyalı sistemin olumsuzluklarını azaltmak amacıyla sosyolojik, fizyolojik ve psikolojik kriterlere göre vardiya sistemleri düzenlenebilir ve sorunların çözümü için vardiyalı çalışanın aktif katılımı sağlanabilir (Erensal, 1993). Vardiyalı çalışma sisteminin istihdam türleri içerisinde payı artış göstermektedir. Bu yüzden vardiyalı sistemde istihdam edilecek kişilerin bu çalışma şekline fiziksel, psikolojik ve sosyolojik olarak uygun olup olmadığına bakılarak istihdam edilmeleri gerekmektedir. Bu farkındalık çerçevesinde çalışanlar vardiyalı çalışma biçiminde istihdam edilirlerse tükenmişlik, işle bütünleşme ve iş-yaşam dengeleri konularında sorun yaşamayacakları düşünülmektedir. Diğer yandan ise, istihdamdaki verimlilikleri daha yüksek olması beklenilmektedir. Diğer yandan çalışanlar hayatlarının ortasındaki bu şiddetli sorunların odağına istihdamı ve

istihdam biçimini yerleştirdikleri durumda genel olarak çalışma kavramından uzaklaşabilecekleri düşünülmektedir.

Etik Beyanı: *Bu çalışmanın etik kurul onayı Bitlis Eren Üniversitesi Etik İlkeleri ve Etik Kurulu'ndan 2023/02-02 E.3596 nolu karar ile 03.04.2023 tarihinde alınmıştır.*

Destek ve Teşekkür: *Bu araştırmanın hazırlanmasında herhangi bir kurumdan destek alınmamıştır.*

Katkı Oranı Beyanı: *Araştırmanın analiz kısmının hazırlanmasında ağırlıklı olarak birinci yazar, kavramsal kısmın hazırlanmasında ağırlıklı olarak dördüncü yazar, veri setinin hazırlanması ve verilerinin toplanması kısmında ise ağırlıklı olarak ikinci ve üçüncü yazarlar katkı sağlamıştır.*

Çatışma Beyanı: *Araştırmanın yazarları olarak herhangi bir çıkar çatışma beyanımız bulunmamaktadır.*

KAYNAKÇA

- Akal, Z. (1991). *İş Etüdü*. M.P.M Yayınları, Yayın No: 29, 4.Basım, Ankara.
- Akerstedt, T. (1988). Sleepiness As A Consequence Of Shift Work. *Sleep*, 11: 17-34.
- Alkan, Y., Soğancıoğlu, Ş. & Pamukçu, F. (1989). Vardiya Çalışmasının Yarattığı Stres. *2. Ulusal Ergonomi Kongresi*, M. P. M. Yayın No: 379, Ankara, 93-100.
- Altunısık, R., Coskun, R., Bayraktaroğlu, S., & Yıldırım, E. (2012). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Ardıç K. & Polatçı S. (2009). Tükenmişlik Sendromu ve Madalyonun Öbür Yüzü: İşle Bütünleşme. *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, 32.
- Bacak, B. & Kazancı, E. (2014). Türk Çalışma Hayatında Vardiyalı Gece Çalışan İşçilerin Karşılaştığı Fizyolojik, Psikolojik ve Sosyolojik Etkilerin Değerlendirilmesi. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 3(6):132-149.
- Costa G. (2010). Shift Work and Health: Current Problems and Preventive Actions. *Saf Health Work*, 1:112-23.

- Culpepper, L. (2010). The Social and Economic Burden of Shift-Work Disorder. *The Journal of Family Practice*, 59(1).
- Değirmencioğlu, M. (2019). Vardiyalı Çalışma Sistemi Çalışanlar İçin Ne Kadar İyi?. *Journal of Aviation*, 3(2), 113-121.
- Demirbilek, T. (2004). Vardiyalı Çalışmanın Kadının Aile ve Sosyal Yaşamına Etkisi. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 7, s.77-98.
- Erensal, Y. C. (1993). *Vardiya Çalışmasının Ergonomik Tasarımı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Eurofound (2017). Sixth European Working Conditions Survey –Overview report (2017 update). Luxembourg: *Publications Office of the European Union*.
- Eurofound (2019). Working Conditions in a Global Perspective. Publications; Luxembourg: *International Labour Organization*.
- Finn, P. (1981). The Effects of Shift Work on the Lives of Employees. *Monthly Labor Review*.104: 31–35.
- Fisher, G. G. (2001). *Work/Personal Life Balance: A Construct Development Study*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ohio: Bowling Green State University.
- Folkard, S. (1997). Black Times: Temporal Determinants of Transport Safety. *Accident Analysis & Prevention*, 29(4), 417-430.
- Freudenberger, H. J. (1974). Staff Burn-out. *Journal of Social Issues*, 30(1), 159-165.
- Frost P., Kolstad H.A. & Bonde J.P. (2009). Shift Work and the Risk of Ischemic Heart Disease: A Systematic Review of the Epidemiologic Evidence. *Scand J Work Environ Health*, 35:163-179.
- Hedges, J. N. (1980). Workers on Late Shifts in a Changing Economy (Vol. 232). *Department of Labor, Bureau of Labor Statistics*.

- İncir, G. (1998). *Çoklu Vardiya Çalışmasının Ergonomik Tasarımı*. Milli Prodüktivite Merkezi.
- Kahn, W. A. (1990). Psychological Conditions of Personal Engagement and Disengagement at Work. *Academy of Management Journal*, 33(4), 692-724.
- Kazancı Yabanova, E. (2016). *Gece Vardiyasının İşçiler Üzerinde Yarattığı Fizyolojik, Psikolojik, Sosyolojik ve İş Kazası Etkilerine İlişkin Bir Alan Araştırması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Khaleque, A. (1999). A Sleep Deficiency and Quality of Life of Shift Workers”, *Social Indicators Research*, 46(2).
- Korkusuz, R. (2005). Vardiyalı (Postalar Halinde) Çalışma ve Türk İş Hukuku'ndaki Düzenlemesi, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9 (1-2), 68-85.
- Maslach, C., Schaufeli, W. B. & Leiter, M. P. (2001). Job burnout. *Annual Review of Psychology*, 52(1), 397-422.
- Özkalp, E. & Meydan, B. (2015). Schaufeli ve Bakker Tarafından Geliştirilmiş Olan İşe Angaje Olma Ölçeğinin Türkçede Güvenilirlik ve Geçerliliğinin Analizi. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 17(3), 1-19.
- Pati, A.K., Chandrawanshi, A. & Reinberg, A. (2001). Shiftwork: Consequences and Management. *Current Science Association*, 81 (1), 32-52.
- Presser, H. B. (1989). Can We Make Time For Children? The Economy, Work Schedules, And Child Care. *Demography*, 26, 523-543.
- Presser, H. B. (1995). Job, Family, and Gender: Determinants of Nonstandard Work Schedules Among Employed Americans in 1991. *Demography*, 32, 577- 598.
- Ruggiero, J. S. & Pezzino, J. M. (2006). Nurses' Perceptions of the Advantages and Disadvantages of Their Shift and Work Schedules. *JONA: The Journal of Nursing Administration*, 36(10), 450-453.

- Sayın, A. & Aslan, S. (2005). Duygudurum Bozuklukları ile Huy, Karakter ve Kişilik İlişkisi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 16 (4), 276-283.
- Schulze, N. (1998). Yaşam kalitesini yükselten temel unsur olarak için insancillaştırılması, 6. *Ergonomi Kongresi*, M. P. M. Yayınları No: 622, Ankara, 519-532.
- Schaufeli, W. B., Bakker, A. B. & Salanova, M. (2006). The Measurement of Work Engagement with A Short Questionnaire: A Cross-National Study. *Educational and Psychological Measurement*, 66, 701-716.
- TUİK (2023), Sektörlere Göre İstihdam Edilenler, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2022-49390>, Erişim Tarihi: 09.06.2023
- Wedderburn, A. (2000). Shiftwork and Health in European Foundation For The Improvement of Living and Working Conditions. *European Studies on Time*, Lüksemburg.
- Wyatt, S. & Marriott, R., (1953) Night Work and Shift Changes, *British Journal of Industrial Medicine*, 10, 164-172.
- Yağcı, E. (2014). *Konaklama İşletmelerinde Kurumsallaşmanın İş Yaşam Dengesi Aracılığıyla Tükenmişlik Düzeyine Etkisi: Beş Yıldızlı Otel Genel Müdürleri Üzerine Bir Uygulama* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YeşilÇiçek Çalık K., Aktaş S., Bulut H. K. & Anahar E. Ö. (2015). Vardiyalı ve Nöbet Sistemi Şeklindeki Çalışma Düzeninin Hemşireler Üzerine Etkisi. *HSP*, 1(1), 33-45
- Yüksel, S. (2006). *Vardiyalı Çalışma Sistemi ve Türk İş Mevzuatındaki Yeri*. (Yüksek Lisans Tezi), Mersin: Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

THE EFFECT OF SHIFT WORKING ON PERCEPTION OF JOB ENGAGEMENT AND WORK-LIFE BALANCE

Extended Summary

Aim:

Shift work also helps many businesses within the scope of today's quality philosophy. In addition to sectors such as healthcare where it is obligation to work 24 hours a day, there are also working groups such as call centers that want to meet customer demands without interruption. The need for shift work is increasing day by day. This need is in the right proportion with customer satisfaction. The rate of shift work differs between sectors as well as between countries. Shift work is suitable for almost all sectors, as it is a form of work based on customer focus, regardless of the market for goods and services. It is clear that a system that seems so ideal for working life is not perfect. There are also many drawbacks in terms of labor supply. In this context, the aim of the research is to learn whether shift work, which is one of the new employment forms, has an effect on the perception of work engagement and work-life balance of employees. It is also aimed that this way of working, whose share in employment is increasing day by day, will provide findings for both employees and businesses and to reach guiding results in practice.

Method(s):

The universe of the research consists of people working in the service sector in Trabzon/Turkey, who previously worked in shifts (including night work) for at least one year and then worked during the day at a standard 8 am to 5 pm for at least one year. The sample group of the study consists of 407 people who worked in this way. Questionnaire application was used as the data collection tool of the research. The prepared questionnaire consists of 5 parts. The first part consists of questions to determine the demographic information of the participants. The second and third sections contain questions consisting of statements aimed at measuring the perceptions of job engagement and work-life balance of the participants while working in shifts. The fourth and fifth sections contain

questions consisting of statements to measure the perceptions of job engagement and work-life balance in the standard 8 am to 5 pm (daytime) work. The obtained data were analyzed with the help of SPSS 26 statistical package program. In the study, descriptive statistical analysis was used for the analysis of demographic data. Correlation analysis was performed for the relations between the variables. In the analysis of the data obtained, the Paired Sample T-test (paired two-group t-test) was used to compare the average difference between the participants' perceptions of job engagement in shift work and their work-life balance scores.

Findings, Conclusion and Discussion:

Considering the perception of job engagement according to the shift or daytime work of the employees, the job engagement of the day shift workers is higher than the shift workers. In the comparison of shift and daytime work according to work-life balance, it was concluded that daytime, typical or standard work can establish a better work-life balance compared to shift work. In shift work, shift work can take place in different ways than planned for the employee. As a result of the research, it can be explained as a result of the research that working in shifts harms social and family life, not being able to spare time for children, being exposed to social isolation, sleep disorders, and not being able to spare time for children. The fact that shift workers have a lower work-life balance than daytime workers is in line with the literature.

Geliş/Received: 26/05/2023
Kabul/Accepted: 06/07/2023
Araştırma Makalesi / Research Article

ISSN: 2547-9725

ULUSLARARASI GÖÇ TEORİLERİNDE YAŞANAN DÖNÜŞÜM ve 1980 SONRASI TÜRKİYE'YE YÖNELEN KİTLESEL GÖÇ HAREKETLERİ ÜZERİNE BİR ANALİZ*

Serdar OLUĞ**

Öz

Bu çalışmada öncelikle coğrafya, ekonomi ve sosyoloji disiplini altında gruplandırılan uluslararası göç teorileri incelenmiş ve bu teorilerde göç hareketlerinin tek bir boyutunun, teorinin bulunduğu disiplin çerçevesinde analiz edildiği görülmüştür. Daha sonra uluslararası göç teorilerinde yaşanan dönüşümle birlikte göçün çok boyutlu ve disiplinlerarası incelenmesi gerektiği düşüncesinin ön plana çıktığı gözlemlenmiştir. Çalışmada, göç hareketlerinin süreç olarak incelenmesi gerektiği ve analizinin sürece yönelik sorularla yapılması gerektiği düşüncesi benimsenmiştir. Ayrıca 1980 sonrası Türkiye'ye yönelen üç kitlesel göç hareketini analiz etmek amacıyla, kitlesel göçün kaynak ülkede yaşanan hangi gelişmeler neticesinde gerçekleştiği, Türkiye'nin neden tercih edildiği, Türkiye'nin göç hareketlerine karşı nasıl bir politika geliştirdiği ve bu politikaları şekillendiren etmenlerin neler olduğu sorularına cevap aranmıştır. Bu bağlamda 1980 sonrası Türkiye'ye yönelen üç kitlesel göç hareketiyle ilgili literatür taraması yapılmış ve politika belgeleri incelenmiştir. Üç örnek olayın analizinden elde edilen sonuçlar, uluslararası göç hareketlerinin gelişiminin kaynak ve ev sahibi/hedef ülkeden bağımsız olmadığı; göçe verilen tepkide tek bir unsurun belirleyici olmadığı; ekonomi, güvenlik, sosyo-kültürel yapı, siyaset, konjonktür gibi birçok unsurun ve aktörün göçe karşı geliştirilen politikada etkili olduğu ve göç hareketlerinin dinamik bir süreç olarak geriye doğru da gerçekleşebileceği şeklindedir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Göç, Kitlesel Göç, Bulgaristan, Irak, Suriye.

JEL Kodu: F22, F50

* Bu çalışma, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yazmakta olduğum, "Türkiye'nin Suriyelilere Yönelik Göç Politikasının Analizi (2011-2021)" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Arş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, serdar.olug@deu.edu.tr, ORCID 0000-0003-4609-5853

Atıf yapmak için / To cite this article: Oluğ, S. (2023). Uluslararası Göç Teorilerinde Yaşanan Dönüşüm ve 1980 Sonrası Türkiye'ye Yönelen Kitlesel Göç Hareketleri Üzerine Bir Analiz. *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 8(2): 432-464.

An Analysis on The Transformation in International Migration Theories and Three Mass Migration Movements Towards Turkey After 1980

Abstract

In this study, at first, international migration theories grouped under the disciplines of geography, economy and sociology were examined and it was seen that a single dimension of migration movements in these theories was analyzed within the framework of the discipline in which the theory is located. Then, with the transformation experienced in international migration theories, it was observed that the idea that migration should be examined multidimensionally and interdisciplinary has come to the fore. In this study, the idea that migration movements should be examined as a process and should be analyzed with questions about the process has been accepted. Besides, in order to analyze the three mass migration movements towards Turkey after 1980, the questions, that mass migration have taken place as a result of what developments in the origin country, what the reasons have been for choosing Turkey, what kind of policies Turkey has developed against migration movements and what the factors have formed these policies. have been sought for answers. In this context, literature review was conducted on three mass migration movements towards Turkey after 1980 and policy documents were examined. The results obtained from the analysis of three case studies have showed that the development of international migration movements is not independent from the origin and host/destination country; a single factor is not decisive in the response to migration; many factors and actors such as economy, security, socio-cultural structure, politics, conjuncture are effective in the policy developed against migration, and migration movements can also take place backwards as a dynamic process.

Keywords: International Migration, Mass Migration, Bulgaria, Iraq, Syria.

Jel Codes: F22, F50

1. GİRİŞ

Göç, insanlık tarihi içerisinde önemli yeri olan bir olgudur. Stephen Castles ve Mark J. Miller'ın 20. yüzyılda gerçekleşen göç hareketlerinin önemini vurgulamak adına kullandığı "göçler çağı" kavramı göç hareketlerinin önemini ortaya koyarken; içinde bulunduğumuz 21. yüzyılda da göç hareketlerinin önemini kaybetmediği, aksine önemini giderek arttırdığı görülmektedir. Çeşitli boyutlarda ve çeşitli coğrafyaları kapsayacak şekilde gerçekleşebilen göç hareketleri, kaynağı itibarıyla çeşitlilik arz ederken, hedef ülkelere ulaşan göçmenlerin hedef ülkelerin toplumlarıyla olan ilişkileri açısından da farklılıklar gösterebilmektedir. Bu yüzden göçün bir süreç halinde gerçekleştiğini anlamak gerekmektedir.

Farklı gerekçeler ve farklı aktörler göç olgusunu şekillendirirken, göçün yönü ve türü üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla tüm göç tarihini açıklamak için tek bir neden belirtmek ve tek bir yön söylemek mümkün olmayabilmektedir. Özellikle göçler çağı olarak nitelendirilen dönemde göçlerin insanlık tarihindeki önemi gözler önüne serilirken, bu kadar önemli bir olgunun incelenmesi de bu anlamda önem arz etmektedir.

Küreselleşmeyle birlikte uluslararası göç hareketlerinin daha fazla araştırma konusu haline geldiği görülmektedir. Bununla birlikte uluslararası göç hareketleri incelenirken; göçün, sadece kaynak ülke üzerinden veya tek bir disiplin çerçevesinde incelenmesinden ziyade, kaynak ve ev sahibi/hedef ülkenin birlikte ve disiplinlerarası incelenmesi gerektiği görüşünün öne çıktığı görülmüştür. Uluslararası göç teorileri ve göç hareketlerinde yaşanan dönüşüm de bu bağlamdadır. Bu çalışmada da göçün süreç olarak ve birden çok boyutuyla disiplinlerarası incelenmesi gerektiği; kaynak ve hedef ülkenin birlikte değerlendirilmesi gerektiği düşüncesi benimsenmiştir.

Türkiye açısından bakıldığında göç, cumhuriyetin kuruluşundan bu yana farklı boyutlarda ve farklı gerekçelerle ortaya çıkmıştır. 1923'ten günümüze Türkiye kaynak ülke, geçiş ülkesi ve hedef ülke olduğu bir süreçten geçmiştir. Bu çalışma kapsamında incelenecek olan üç kitlesel göç hareketi de Türkiye'nin geçiş ülkesi ve hedef ülke olma sürecinin yaşandığı dönemde gerçekleşmiştir.

Bu çalışmanın amacı göç hareketlerinin süreç olarak incelenmesi gerektiği düşüncesi bağlamında üç örnek olayı analiz etmektir. 1980 sonrası Bulgaristan'dan, Irak'tan ve Suriye'den Türkiye'ye yönelen üç kitlesel göç hareketiyle ilgili literatür taraması yapılmış ve politika belgeleri incelenmiştir. Tarihsel süreç içerisinde incelenen kitlesel göç hareketleri, ekonomi, güvenlik, sosyo-kültürel yapı, iç ve dış siyaset ile konjonktür gibi unsurlar göz önünde bulundurularak analiz edilmiştir.

2. ULUSLARARASI GÖÇ TEORİLERİNDE YAŞANAN DÖNÜŞÜM

Göç olgusu kadar eski olmasa da göçle ilgili teorilerin geçmişi 1800'lü yıllara uzanmaktadır. Göçün kaynağı bazıları için ekonomiyken bazıları için çevredir. Jakub Bijak'ın 2006 yılında yayınladığı "Uluslararası Göçün Tahmini: Seçilmiş Teoriler, Modeller ve Yöntemler" adlı çalışmasında uluslararası göç teorileri disiplinler altında gruplandırılarak aktarılmıştır. Göç teorilerinin buldukları disiplin çerçevesinde gruplandırılması, göçün kaynağının hangi bağlamda incelendiği konusunda bize fikir vermektedir.

2.1. Coğrafi, İktisadi ve Sosyolojik Göç Teorileri

İlk kategori göçün kaynağının coğrafi olduğunu ileri süren göç teorilerine aittir. Beşerî coğrafya geleneğinde göç teorileri mekânsal hareketleri açıklamada mesafenin rolüne odaklanmıştır (Bijak, 2006: 13). Göçü bu bağlamda değerlendiren ve göçle ilgili ilk teorik çalışmayı gerçekleştiren Ernest George Ravenstein'in dikkatini bu konuya çeken, William Farr'ın göçün kesin bir kanununun olmadığıyla ilgili iddiasıdır (Ravenstein, 1885: 167).

Ravenstein, Farr'ın savına itirazını, 1885 yılında yayınlanan "Göç Kanunları" adlı çalışmasıyla yapmıştır. "Göç Kanunları" adlı çalışmasıyla göç olgusu ilk kez teorik olarak açıklanırken, 1889 yılında aynı isimle yayınlanan çalışmanın ikinci kısmıyla göç teorisi son halini almıştır. İngiltere'nin 1881 yılında yayınlanan nüfus sayımı verilerinden yararlanarak teorisini oluşturan (Ravenstein, 1885: 167) Ravenstein, çalışmasında "kanun" kavramını demografik hareketlerin kesinliğini vurgulamak adına kullanmıştır (Abadan-Unat, 2006: 20).

Ravenstein (1885: 198-199), göçle ilgili yedi "kanun" öngörmüştür. (1) Göç hareketlerinin büyük bir kısmı kısa mesafelidir. (2) Göç hareketleri doğası gereği belirli mesafe aralıklarıyla sınırlıdır. (3) Ayrılma süreci çekim sürecinin tersi olmakla birlikte benzer şekilde gerçekleşmektedir. (4) Her temel göç hareketi aynı zamanda dengeleyici karşı bir göç hareketi doğurmaktadır. (5) Uzun mesafeli göç hareketleri genellikle büyük ticaret ve sanayi merkezlerine doğru gerçekleşmektedir.

(6) Kentin yerlileri, kırsal kesimlerden gelen göçmenlere göre daha az göç etmektedir. (7) Kadınlar, erkeklere göre daha fazla göç etmektedir.

Ravenstein'a göre, her ne kadar "göç kanunları" göç hareketlerinin açıklanmasında yol gösterici olsa da göç hareketlerini tek bir gerekçeye indirgememek gerekmektedir. Göçe kaynaklık eden gerekçeler göçü adım adım gerçekleşen bir akışa dönüştürmektedir (Ravenstein, 1889: 286). Ravenstein'ın çalışmalarında vurguladığı nokta, göçün, zorlayıcı koşulların da etkisiyle coğrafi bağlamda ileri sürülen yedi kanun çerçevesinde gerçekleştiğidir.

İkinci kategoriye, göçün kaynağını ekonomi disiplini içerisinde arayan teoriler oluşturmaktadır. Göçü, neoklasik bağlamda ele alan Larry Sjaastad'a (1962: 83) göre, bireye göç kararını aldırın, göçle kazanacaklarının göçün maliyetinden fazla olacağını düşünmesidir. Bireyler, kâr-maliyet analizi sonucunda kazanç elde edeceklerini düşündükleri noktada göç kararını almaktadır (Abadan-Unat, 2006: 22). Dolayısıyla neoklasik bağlamda göç teorisinde aslolan bireysel tercihlerdir.

Yeni ekonomi göç teorisinde, göç teorilerinin odağı bireysel bağımsızlıktan karşılıklı bağımlılığa, yani doğaya karşı optimizasyondan birbirlerine karşı optimizasyona kaymıştır (Stark & Bloom, 1985: 174-175). Göç kararı tek tek bireyler tarafından değil, hanehalkının tüm fertleri hatta bazen bir topluluğun tümü tarafından alınmaktadır (Stark & Levhari 1982'den; Stark 1984'ten; Karz & Stark 1986'dan; Stark 1991'den aktaran Abadan-Unat, 2006: 24). Hanehalkının farklılaştırılmış göç stratejileri, bir risk yönetim aracıdır (Bijak, 2006: 12). Bu yüzden, yeni ekonomi göç teorisi, göçü, çaresizlik veya sınırsız bir iyimserlik eyleminden ziyade, "hesaplanmış strateji" olarak görmektedir (Stark & Bloom, 1985: 175).

Üçüncü kategoriye göçün kaynağını sosyoloji disiplini içinde arayan göç teorileri oluşturmaktadır "Göç Teorisi" adlı çalışmada, göçü, kalıcı veya yarı-kalıcı ikametgâh değişikliği olarak tanımlayan Everett Lee'ye göre, göç kararı aldırın faktörler dört başlık altında toplanmaktadır: (a) Kaynak bölgeyle ilgili faktörler (b) Hedef bölgeyle ilgili faktörler (c) Araya giren engeller (d) Bireysel faktörler. Bir bölgeyle ilgili sınırsız sayıda faktör belirlemek mümkündür. Bunlardan bazıları bölgede

tutan, bazıları bölgeye çeken ve bazıları da bölgeden iten faktörler (Lee, 1966: 49-50). Bu bağlamda, Lee bir bölgede mevcut olan faktörleri, göçle ilişkisi açısından negatif (itici), pozitif (çekici) ve nötr olarak tanımlanmaktadır.

2.2. Süreç Olarak Göç

Yukarıdaki göç teorilerinin, içerisinde buldukları coğrafya, ekonomi ve sosyoloji¹ disiplinleri bağlamında ileri sürdükleri savlar, buldukları disiplin çerçevesinde göçün kaynağına yönelik değerlendirmeleri içermektedir. Bununla birlikte özellikle uluslararası göçte, hiçbir neden, tek başına göçü tatmin edici biçimde açıklayamaz (Castles & Miller, 2008: 39). Bu yüzden de göç konusunda tek bir açıklama veya model üzerinde anlaşmaya varma olasılığı da düşüktür (Brettell & Hollifield, 2015a: 3).

Kaynak ve hedef ülke toplumunun bütününü etkileyen göç, kolektif bir eylemdir (Castles & Miller, 2008: 29). Her disiplinin, kendi soru, hipotez ve değişken listesine sahip olma eğiliminde olması (Brettell & Hollifield, 2015a: 3) göçün tek bir disiplin kapsamında açıklamasını imkansız hale getirmektedir.

Karmaşık ve çok boyutlu bir olgu olan uluslararası göçün, modellemesi ve tahmini farklı disiplinlerinden ortaya çıkan yöntemleri içermektedir (Bijak, 2006: 3). Göç üzerine yapılan araştırmalarda her disiplinin masaya teorik veya ampirik açıdan göçün bir boyutunu getirmesi, göçün disiplinlerarası çalışılması gereken bir konu olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır (Brettell & Hollifield, 2015b: XI). Her göç teorisinin dayandığı varsayım ve önermeler, çelişkili olmamakla birlikte her biri farklı göç politikasına işaret edebilmektedir (Abadan-Unat, 2006: 24). Dolayısıyla göçün tek bir disiplin içerisinde ve sadece kaynak veya hedef ülke üzerinden açıklanmasının mümkün olmadığı düşüncesi öne çıkmaktadır.

Toplum her boyutuyla etkileyen göçün, kendi karmaşık dinamiklerini geliştiren bir süreç olduğunu ve göç sürecinin,

¹ Sosyoloji ve Ekonomi Disiplinin Ortak Göç Teorilerinin yanı sıra Birleştirici Göç Teorilerinin, Bijak'ın (2006:5) göç teorileriyle ilgili gruplandırma içerisinde yer aldığını söylemek gerekmektedir. Fakat bu çalışma kapsamında bu grupların ve bu gruplarda yer alan teorilerin açıklanmasına ihtiyaç duyulmadığını belirtmek gerekmektedir.

“uluslararası göçe ve bunun etkilediği diğer boyutlara neden olan karmaşık etmenler kümesinin ve bunların etkileşiminin bir özeti” (Castles & Miller, 2008: 30) olduğunu kabul etmek; göçün bir süreç olarak ve süreç içerisinde değerlendirilmesi gerektiğinin anlaşılması adına önemlidir.

Castles & Miller’a (2008:39-40) göre, göç sürecini bütün boyutlarıyla anlayabilme adına şu soruların sorulması gerekmektedir: (1) Ekonomik, demografik, sosyal, siyasal ve çevresel faktörlerdeki değişimin hangi boyutu, insanların doğdukları topraklardan ayrılma ihtiyacı hissetmelerine neden olmaktadır? (2) Gidilmesi hedeflenen yerler, göçmenlere hangi açıdan fırsatlar sağlamaktadır? (3) İki ülke arasında, göçmen adaylarına yardımcı olan, sosyal ağlar ve diğer bağlantılar nasıl gerçekleştirmektedir? (4) Göçü ve yerleşmeyi düzenleyen yasal, ekonomik, siyasal ve sosyal yapılar ve uygulamalar hangileridir? (5) Göçmenlerin yerleşimci olması nasıl gerçekleşmekte ve bu, hangi sebeple bazı durumlarda ırkçılığa, çatışmaya veya ayrımcılığa bazı durumlarda çoğulcu veya çokkültürlü bir toplumun oluşumuna neden olmaktadır? (6) Göç alan toplumların ulusal kimliği, kültürü ve sosyal yapısı üzerinde, yerleşimcilerin etkileri nelerdir? (7) Göç veren bölge yaşanan göçten nasıl etkilenmektedir? (8) Kaynak ve hedef ülke toplumları arasında, göçlerin oluşturduğu yeni bağlantılar hangi boyutlarda gerçekleşmektedir?

Castles ve Miller’ın göçün analiziyle ilgili açıklamalarından hareketle süreç olarak değerlendirilmesi gerektiği vurgulanan göçün, göç veren kaynak ülke ve göç alan ev sahibi/hedef ülke üzerinden okunması gerektiği ve göçün tarihsel gelişim süreci içerisinde, yukarıda ifade edildiği gibi, göçe zorlayan nedenlerin ne olduğu ve ev sahibi/hedef ülkenin göçe nasıl tepki verdiği gibi sorularla incelenmesi gerektiği düşüncesi bu çalışmada kabul görmektedir. Çalışmanın geri kalanında da 1980 sonrası Türkiye’ye yönelen üç kitlesel göç hareketi bu bağlamda analiz edilmiştir.

3. 1980 SONRASI TÜRKİYE’YE YÖNELEN KİTLESEL GÖÇ HAREKETLERİ

“Yüksek sayılarda ani insan hareketi” (Uluslararası Göç Örgütü, 2004: 59) olarak tanımlanan kitlesel göç hareketleri

gerek kaynak ülke gerekse de hedef ülke açısından önemli etkilere sahiptir. 1980 sonrasında Türkiye'ye yönelen ve etki gücü yüksek üç kitlesel göç hareketi gerçekleşmiştir. Bu çalışma kapsamında da Bulgaristan, Irak ve Suriye kaynaklı bu üç kitlesel göç hareketi süreç olarak analiz edilecektir.

3.1. Bulgaristan'dan Gelen Kitlesel Göç

Türkiye'nin temel göç politikası belgesi olma özelliğini uzun süre sürdürmüş olan 1934 tarihli İskan Kanunu, laiklik ve modernizm temelli homojen bir ulusal kimliğin inşasını hedefleyen bir araç olarak tasarlanmıştır (Kirişçi, 2000: 4). Bu süre zarfında uluslararası göçlere verilen tepkiler de bu bağlamda gerçekleşmiştir.

1934 tarihli İskan Kanununun 3. Maddesine göre, "Türkiyede yerleşmek maksadile dışarıdan, münferiden veya müçtemian, gelmek isteyen Türk soyundan meskûn veya göçebe fertler ve aşiretler ve Türk kültürüne bağlı meskûn kimseler, işbu kanunun hükümlerine göre Dahiliye Vekilliğinin emrile kabul olunurlar. Bunlara (muhacir) denir." Yerleşme niyeti olmayıp zaruri nedenlerle sığınanlar da mülteci olarak tarif edilmekte ve muhacirlerle aynı kabul şartlarını taşımaktaydı. Bu yüzden de Türk soy ve kültürüne bağlılık, uzun bir süre Türkiye'nin göç politikasında belirleyici bir unsur olmuştur.

Türkiye'nin, 1934 tarihli İskan Kanununa atfen, 1989 yılında Türkiye'ye sığınan 300.000'in üzerindeki Bulgaristan vatandaşı Pomak ve Türkü "Türk soyu ve kültürü"ne mensup kabul etmesi, bir taraftan bu insanların sığınması için kapıların açılmasını sağlarken; diğer taraftan vatandaşlık kazanmalarına imkân tanımıştır (Kirişçi, 2014: 13). Bu yüzden Bulgaristan'dan gelen göçe verilen tepkide İskân Kanunu tek belirleyici olmasa da önemli bir unsur olmuştur.

Bulgaristan'ın, homojen Bulgar ulusu oluşturma çabaları uzun süre öncesine dayanmaktaydı. Türklerin² homojen Bulgar ulusu içerisine katmaya yönelik çabalar da bu girişimin bir parçasıydı. Ali Dayıoğlu'na (2005: 292) göre, Bulgar yönetimleri, 1950 ile 1951 yılları arasında önemli bir Türk nüfusunu

² Bulgar yönetiminin iddiası, Bulgaristan'da Türk olmadığı, kendilerini Türk olarak görenlerin de aslında zorla Müslümanlaştırılıp Türkleştirilen Hıristiyan Bulgarlar olduğu şeklindedir (Sürgevil ve Özcan, 2012: 236).

Türkiye'ye göçe³ zorladıktan sonra izleyen yıllarda Türk azınlıklara karşı “yumuşak asimilasyon” politikaları uygulamış; fakat uygulamadan istenilen sonuçlar alınamayınca, 1984 ile 1989 yılları arasında “sert asimilasyon” uygulamalarına başvurulmuştur.

Bulgaristan Devlet Başkanı Todor Jivkov'un iktidarında, oluşturulmak istenen homojen Bulgar ulusu çerçevesinde Bulgaristan Türklerine yönelik 1984-1989 yılları arasında gerçekleştirilen baskılama uygulamalarının ilk adımı 1984 yılının Aralık ayında gerçekleştirilmiştir.

Bulgaristan ekonomisinde yaşanan stagflasyon ve halkın yaşam standardının düşmesi sonucunda azalan desteğini tekrar arttırmak isteyen Jivkov yönetimi, “Bulgar Ulusunun Birliği” kampanyasını uygulamaya koymuştur. Zorla isim değiştirme uygulamalarına gitmiş ve bu durumu meşrulaştırmak amacıyla akademisyenleri kullanmıştır. Bulgaristan'daki Türklerinin aslında Osmanlı döneminde zorla Türkleştirilen Bulgarlar olduğu ileri sürülmüş ve tüm resmi belgelerde Türk isimleri Slav isimlerle değiştirilmiştir (Hupchick, 2002: 428). Türklerinin üç göbek soy sop ismi, Slav isimlerle değiştirilmiştir (Şimşir 1986: 339). İzleyen yıllarda Türkçe eğitim veren okullar kapatılmış, Türkçe yayınlar kaldırılmış, camiler kapatılmış (Sürgevil & Özgün, 2012: 235), kamusal alanda Türkçenin kullanımı ve İslami geleneklerin yerine getirilmesi yasaklanmıştır (Hupchick, 2002: 428). Yasaklara uymayanların cezalandırıldığı bir süreç işletilmiştir.

Güvenlik güçleriyle kuzey Trakya'da Hasköy, Kırcaali, Filibe, Ortaköy gibi yerleşim yerlerine ve bağlı köylerine geceleri düzenlenen silahlı baskınlarla, zorla isim değiştirme yoluna gidilmiştir (Sürgevil & Özgün, 2012: 234). Bu uygulama karşısında protesto gösterileri düzenlenirken; isim değişikliğine karşı çıkan çok sayıda gösterici tutuklanıp, Belene kampına gönderilmiştir (Vaksberg & Andreev, 24.12.2014). Bu gelişmeler sonucunda Türkiye'yle Bulgaristan arasındaki ilişkiler kısa sürede en düşük seviyeye inmiştir. Türkiye 1985 yılında itibaren Bulgaristan'ı uluslararası alanda tecrit etmeye yönelik

---

³ 1950-1951 arasında 155.000'in üzerinde Türk göçe zorlanmıştır (Hupchick, 2002:427).

geniş bir diplomatik kampanya başlatmış ve önemli ölçüde başarılı olmuştur (Sürgevil & Özgün, 2012: 191).

1989'da sorununun çözülmesine yönelik Jivkov'un üzerindeki diplomatik baskı artarken; ekonomi de ülkenin içinde bulunduğu durumdan oldukça etkilenmiştir. Bu meselenin kesin çözümünün Müslüman azınlığın sınır dışı edilmesi olduğuna karar verilmiş; Mayıs 1989'dan başlayarak, "ulusal birliği" destekleyen organize kitlesel gösterilerin ortasında, Müslüman azınlığa dahil Türk ve Pomaklar, "tatil" için "turist" vizesiyle göçe zorlanmıştır (Hupchick, 2002: 428).

Öncelikle 9 Mayıs 1989'da pasaport ve vatandaşlık kanunlarında yapılan değişiklikle Bulgaristan Türklerinin pasaport alması kolaylaştırılmış; sonrasında da 20 Mayıs'tan itibaren "istenmeyen" Türkler zorla Avusturya'ya gönderilmeye başlanmıştır (Ersoy-Hacısalihoğlu & Hacısalihoğlu: 2012: 638). Zorunlu pasaport verilen Bulgaristan Türkleri çeşitli yollarla sınır dışı edilmiş ve 25 Mayıs itibariyle bu sayı 200'e ulaşmıştır (Cumhuriyet, 25.05.1989). Bu uygulamalara karşı Bulgaristan'ın birçok yerinde direnişler yaygınlaşarak devam erken; açlık grevine katılanların sayısı 500'ü geçmiştir (Cumhuriyet, 26.05.1989). Buna karşın 800 Türk Belene Adası'na sürgüne gönderilmiştir (Cumhuriyet, 27.05.1989). Bir taraftan baskılar devam ederken, diğer taraftan da itirazlar yükselmiştir.

Buna karşın Jivkov, 29 Mayıs 1989 tarihinde Bulgaristan Devlet Televizyonunda Türkiye yönetimine, "Türkiye'ye gitmek isteyen ya da orada yaşamak isteyen tüm Bulgar Müslümanlarına sınır kapılarını açma" çağrısında bulunmuştur (Cumhuriyet, 30.05.1989). 2 Haziran 1989 tarihinde Dönemin Başbakanı Turgut Özal'ın Jivkov'a cevabı, "Bulgaristan 1 milyon soydaşımızı gönderse de alacağız" şeklindeydi (Cumhuriyet, 3.06.1989).

Bulgaristan'ın sınır kapılarını açması üzerine, binlerce Bulgaristan Türkü Türkiye'ye gelmek üzere harekete geçmiştir (Cumhuriyet, 8.06.1989). Kültürel kimlikleri tehdit altında olan Bulgaristan Türkleri, baskı ve şiddet nedeniyle ülkelerini terk etmek zorunda kalmıştır (Kümbetoğlu, 1997: 232). Bakanlar kurulu tarafından sınır kapılarının kapatılması kararının alındığı 22 Ağustos 1989 tarihine kadar, göç şiddetini

azaltmadan devam etmiştir. Gelenler, önce Edirne ve Kırklareli yakınlarındaki iki büyük çadır kent ve misafirhanelerle okul binalarında ağırlanırken; Türkiye'nin farklı bölgelerinde bulunan akrabalarıyla irtibat kurabilenlerin akrabalarının yanında konaklamasına izin verilmiştir (Kirişçi & Karaca, 2015: 302).

Türkiye'nin tüm iyi niyetli çabalarına ve Bulgaristan Türklerini topluma entegre etmek amacıyla uyguladığı dinamik ve cömert politikaya (Kirişçi & Karaca, 2015: 303) rağmen gelen göçmenler için yeterli hazırlığa sahip olmamasından dolayı göçmenlerin ihtiyaçlarını karşılamakta birtakım sıkıntılar yaşanmıştır (Duygu, 2021: 71). "Osmanlı Türkçesi" kullanan Bulgaristan Türkleri, başlangıçta günlük dili ve teknik terimleri anlamakta, iş yerindeki arkadaşlarıyla iletişimde, bürokratik işlemlerde kullanılan Türkçeyi anlamakta zorlanmışlardır. Ayrıca yeni kültürel çevrede yabancılık çekme, uyumsuzluk ve yeni bir yaşamın getirdiği sorunlar (Kümbetoğlu, 1997: 239), sağlık ve eğitim sorunlarıyla birlikte iş bulamakta zorlanmaları (Milliyet, 28.04.1992) ve geçim sıkıntısı çekmeleri (Kümbetoğlu, 1997: 239) karşılaştıkları diğer sorunlar arasındaydı.

Göçün Türkiye üzerinde de etkilerinin olduğu ifade edilmekteydi. Türkiye'de bulunan akrabalarının yanlarında kalan Bulgaristan Türklerinin Bursa ve civarı için toplumsal ve ekonomik yük oluşturduğu, işçi ücretlerinde düşüşe neden olduğu ve daha yüksek ücret alan işçilerin işten çıkarılıp yerine daha düşük ücretlerle Bulgaristan Türklerinin işe alınmasının göçmenlere yönelik tepkilere neden olduğu (Uzgel, 2004: 180) ifade edilmiştir.

Zorunlu göçün, Bulgaristan üzerinde de etkileri olmuş; göç esnasında ve sonrasında, Bulgaristan siyasal, sosyal ve ekonomik anlamda olumsuz etkilemiştir. Bulgaristan Türklerinin toplu olarak göçe zorlanması, ekonomide büyük bir kayba yol açarken (Sürgevil & Özgün, 2012: 237); Bulgaristan'daki komünist rejimin çökmesinde rol oynamıştır (Kirişçi & Karaca, 2015: 303; Hupchick, 2002:428). Bulgaristan'daki rejim karşıtı protestoların da etkisiyle reformist komünistler, 10 Kasım 1989'da Jivkov'u iktidardan çekilmeye zorlamış ve Petar Mladenov'u Komünist reform lideri olarak atamışlardır. Mladenov, 1989 yılının Aralık ayında Türk

karşıtı kampanyayı resmen sona erdirmiş ve Bulgaristan Türklerini geri dönmeye davet etmiştir (Hupchick, 2002:436). 12 Kasım 1989 tarihinde de Bulgaristan Türklerine isimlerinin iade edileceğini duyurmuştur (Toğrol, 1989: III).

9 Aralık 1989'da, Türk azınlığa uygulamış olan politikanın yarattığı olumsuzluklarla mücadele kapsamında Bulgaristan'da "Ulusal Uzlaşma Komitesi" kurulmuş ve 15 Aralık 1989'da Bulgaristan Parlamentosu tarafından siyasi tutukluların affedilmesine yönelik yasa tasarısı kabul edilmiştir. 20 Aralık 1989 tarihinde Mladenov, Bulgaristan Türklerine karşı yumuşama politikasının geri dönüşü hızlandıracağını ifade ederken; 29 Aralık 1989'da Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komitesi toplantısında, Bulgaristan Türklerine isimlerini, dillerini ve dinlerini seçme özgürlüğünün verilmesini kabul edilmiştir (Ersoy-Hacısalıhoğlu & Hacısalıhoğlu: 2012: 645-647). Son olarak, Bulgaristan Parlamentosu, 15 Ocak 1990 tarihli toplantısında, ülkede yaşayan Türklere isim seçme ve günlük hayatta Türkçe konuşma hakkının iadesini içeren "Sosyal Forum" kararını resmen kabul etmiştir (Cumhuriyet, 16.01.1990). Böylece Bulgaristan Türklerine uygulanan baskıcı politikalara son verildiği resmen ilan edilmiştir.

Söz konusu gelişmeler, çok sayıda Bulgaristan Türkünü geri dönüş konusunda cesaretlendirirken (Kirişçi & Karaca, 2015: 303); 21 Ocak 1989 tarihi itibarıyla Bulgaristan'a geri dönen Türklerinin sayısı 100.000'i geçmiştir (Ersoy-Hacısalıhoğlu & Hacısalıhoğlu: 2012: 648). Bulgaristan ve Türkiye'deki gelişmeler Bulgaristan'a dönüşlerde önemli rol oynamıştır.

1989 yılında Bulgaristan Türklerinin göçe zorlanmasının, Bulgaristan'da ve Türkiye'de farklı yansımalarının olduğu ve özellikle Bulgaristan'da siyasal, sosyal ve ekonomik alanda olumsuz etkilerinin söz konusu olduğu görülmektedir. Bu durum kitlesel göçün sadece hedef ülke üzerinde değil, kaynak ülke üzerinde de bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

3.2. Irak'tan Gelen Kitlesel Göç

Iraklı Kürtlerin Türkiye'ye doğru gerçekleştirdikleri kitlesel göç hareketlerinin ilki 1988 yılında gerçekleşirken; ikincisi 1991 yılında gerçekleşmiştir. Bu iki kitlesel göç hareketi karşısında

uygulanan politikalar tarihsel gelişim süreci içerisinde gerçekleşen olaylar bağlamında ortaya konmaktadır.

3.2.1. 1988 Yılındaki Kitlesele Göç

1980 ile 1988 yılları arasında gerçekleşen ve yaklaşık olarak 8 yıl süren İran-İrak savaşı, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK)'nin 588 sayılı kararındaki ateşkes çağırısına ilk olarak Irak'ın, sonra da İran'ın olumlu yanıt vermesi üzerine, 20 Ağustos 1988 tarihinde sona ermiştir (Kaynak vd., 1992: 25). İran-İrak savaşının sona ermesinin hemen ardından Irak yönetimi dikkatini kuzey Irak'a çevirmiş (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2010: 138) ve kuzey Irak'ta yaşayan Kürtlere karşı yoğun bir saldırı başlatmıştır (Cumhuriyet, 30.08.1988; Kaynak vd., 1992: 25). Ağustos ayında çatışmalar şiddetlenirken; Türkiye sınırında bulunan vadilerde Irak ordusunun düzenlediği saldırılarla (Fırat & Kürkçüoğlu, 2010: 138) 70.000 civarındaki Iraklı Kürt, İran ve Türkiye sınırına yönelmeye zorlanmış (İhlamur-Öner, 2013: 195) ve Iraklı Kürtler Türkiye ve İran'a doğru kaçıma başlamıştır. İran sınırı kapatınca da Türkiye sınırına yığılmışlardır (Fırat & Kürkçüoğlu, 2010: 138).

Türkiye'nin sığınmacı akınına karşı ilk tepkisi sınırı kapatmak olsa da (İhlamur-Öner, 2013: 195) sığınmacıların ekonomik yük oluşturacağı ve güvenlik endişelerine rağmen sınırdaki yığılma ve uluslararası baskıların artması üzerine önce Iraklı Kürtlerin kısa süreliğine geçişine izin verilmiş, iki gün sonra da geçici olarak ikamet izni verileceği (mülteci statüsü tanınmayacağı) açıklanmıştır (Fırat & Kürkçüoğlu, 2010: 138).

Türkiye'nin sınırları açma kararı üzerine binlerce Kürt Türkiye'ye sığınmıştır (Cumhuriyet, 31.08.1988). Kadın ve çocukların yanı sıra silahlarını Türk güvenlik güçlerine teslim eden peşmergelerin de sınırı geçmelerine izin verilmiştir (Cumhuriyet, 1.09.1988). Eylül 1988 itibarıyla Türkiye'ye sığınan 63.000 Iraklı Kürt, 12 kampa yerleştirilmiştir (Fırat & Kürkçüoğlu, 2010: 139).

6 Eylül 1988 tarihinde Kürtler için af ilan ettiğini açıklayan Irak yönetimi, aftan yararlanmak isteyenlerin 30 gün içinde başvuruda bulunmalarını istemiştir (Cumhuriyet, 7.09.1988). Irak'ın ilan ettiği affın süresi Türkiye'nin talebi doğrultusunda

daha sonra uzatılmıştır. Bu sırada bir kısım Iraklı yurtlarına geri dönmüş, bir kısım da İran'a geçmiştir. 29 Ekim 1991 tarihi itibarıyla. Türkiye'de kalan sığınmacı sayısı 20.000 civarındaydı (Kaynak vd., 1992: 25). Iraklı Kürtlerin Türkiye'ye sığındığı süre boyunca Türkiye beklediği uluslararası desteği alamamış ve sığınmacıların ihtiyaçlarını kendi imkanlarıyla gidermeye çalışmıştır. Bu durum 1991 yılında gerçekleşen ikinci göç dalgasına karşı Türkiye'nin tepkisini olumsuz yönde etkileyen faktörlerden biri olmuştur.

3.2.2. 1991 Yılındaki Kitleli Göç

Çoğunluğunu Iraklı Kürtlerin oluşturduğu ikinci kitleli göç hareketi 1991 yılında yaşanmıştır. Süreç Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle başlamış; Irak 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal etmiş; aynı gün toplanan BMGK aldığı 660 sayılı Kararla Irak'ı kınamış ve koşulsuz bir şekilde Irak'ın işgale derhal son verilmesini istemiştir. 6 Ağustos 1990 tarihli ve 661 sayılı Kararıyla da işgal sonlandırılıncaya kadar Irak'a ekonomik ambargo uygulanmasına karar vermiştir (BMGK, 1990a: 16).

Irak'ın geri adım atmaması üzerine Güvenlik Konseyi 29 Kasım 1990'da 678 sayılı kararıyla 660 sayılı kararın ve daha sonraki ilgili tüm kararların uygulanması için güç kullanma yetkisi verilmesi yönünde karar almıştır (BMGK, 1990b: 27). BMGK'den alınan yetki doğrultusunda 17 Ocak 1990'da başlayan Birinci Körfez Savaşı, koalisyon kuvvetlerinin yürüttüğü Çöl Fırtınası Harekatı'nın Irak aleyhine sonuçlanmasından sonra, koalisyon kuvvetlerinin sunduğu şartları Irak yönetiminin kabul etmesi üzerine 28 Şubat 1991'de alınan ateşkes kararıyla sona ermiştir⁴.

Ateşkesin hemen ardından, Mart başında, güneyde Şiiler daha sonra da kuzeyde Kürtler ayaklanma başlatmıştır (Kaynak vd., 1992: 28; Uzel, 2010: 259). Güneyde Şiilerin isyanı, Basra'nın 60-70 km güneyinde bulunan iki Sünni kasabasında Kuveyt'in kaybedilmesinin suçlusunun Irak Devlet Başkanı

⁴ 3 Mart 1991 tarihli 687 sayılı BMGK Kararı'nda da belirtildiği üzere 2 Mart 1991 tarihli 686 sayılı BMGK Kararında ortaya konan koşulların Irak yönetimi tarafından 27 Şubat 1991 tarihinde iletilen bir mektupla kabul edilmesi sonucunda 28 Şubat 1991 tarihinde Koalisyon Kuvvetlerinin aldığı ateşkes kararıyla savaş fiilen sona ermiştir (BMGK, 1991a: 15).

Saddam Hüseyin'in savaşmadan geri çekilmesi olarak görenlerin çıkardığı isyan kıvılcımının saatler sonra Basra'ya sıçramasıyla başlamıştır. 1 Mart 1991'de Basra'da başlayan Şii isyanı birkaç gün içinde tüm güney Irak'a yayılmıştır. Kuzeyde de 5 Mart'ta Raniyya'da başlayan Kürtlerin isyan dalgası kuzey Irak'ta yayılırken 20 Martta Kerkük'e ulaşmıştır (al-Jabbar, 1992: 8-9). Birçok kentin kontrolü Şii ve Kürtlerin eline geçmiş olsa da bir süre sonra Irak kuvvetleri toparlanmış, önce güneydeki Şii ayaklanmasını bastırılmış, arkadan da kuzeydeki Kürtlerin üzerine gidilmiştir. Kaybedilen bölgeler Irak ordusu tarafından tekrar ele geçirilmiştir (Kaynak vd., 1992: 28).

Irak ordusu karşısında tutunamayan Kürtler (Uzgel, 2010: 260), daha önce zehirli gaza maruz kalmış olmalarının üzerlerinde yarattığı panikle, İran ve Türkiye'ye doğru kaçmışlardır (Oran, 1995: 259). 1.500.000 civarında Kürt, İran ve Türkiye sınırında bulunan dağlara kaçarken; 500.000 civarında Kürt, Türkiye sınırına yığılmıştır (Kirişçi, 1991: 545; Oran, 1995: 260; Uzgel, 2010: 260). Sığınmacıların büyük çoğunluğunu Kürtler oluştursa da saldırılardan kaçanlar arasında Türkmenler, Keldaniler, Nesturiler ve sayıca az da olsa Saddam rejimine muhalif Araplar bulunmaktaydı (Kaynak vd., 1992: 29)

1988 yılında Iraklı Kürtlerin kitlesel göçünde sınırları açmasına rağmen beklediği uluslararası desteği alamadığı ve güvenlik gerekçesiyle, Türkiye, Irak-Türkiye sınırındaki dağların Türkiye tarafına yakın olan kesiminde bulunan sığınmacılara sınır kapılarını açmama kararı alırken (Ihlamur-Öner, 2013: 197); bir yandan da uluslararası toplumu bu krize müdahale için harekete geçirmeye çalışmıştır (Kirişçi & Karaca, 2015: 305).

3 Eylül 1991 tarihi itibarıyla henüz sayıları 200.000 civarında olan ve ikinci bir Halepçe katliamı korkusu yaşayan Iraklı Kürt, Türkmen ve Arapların Türkiye sınırında toplanması sonucu Milli Güvenlik Kurulu olağanüstü toplanmış ve Türkiye'nin Birleşmiş Milletler temsilcisi konuyla ilgili bir toplantı gerçekleştirmesine yönelik yazılı başvuruda bulunmuştur (Cumhuriyet, 3.04.1991). Türkiye bir taraftan BM'nin müdahalesi için baskı yapmaya devam ederken; diğer taraftan askeri müdahalede bulunma ihtimaline karşı Genel

Kurmay Başkanlığı, “Irak birliklerinin kuzey Iraklıları Türkiye sınırından içeriye doğru sıkıştırmaları durumunda askeri müdahalede bulunmasına sıcak” bakıldığını ifade etmiştir (Cumhuriyet, 6.04.1991).

Baskılar sonucunda, BMGK'nin 5 Nisan 1991'de aldığı 688 sayılı Kararda, Irak güvenlik güçlerinin sivil halk üzerinde oluşturduğu baskının uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği ve Iraklı Kürtlerin acil ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik yardımlara Irak yönetiminin izin vermesi gerektiği ifade edilmiştir. Uluslararası toplumun insani yardıma katkıda bulunması yönünde de çağırıda bulunulmuştur (BMGK, 1991b: 32).

6 Nisan 1991'de 250.000 civarında Kürt Türkiye sınırını geçmiş ve ABD savaş uçaklarıyla sınırdaki sığınmacılara havadan yardım malzemesi ulaştırmaya başlamıştır (Cumhuriyet, 6.04.1991). Bu süreçte 1500 kişinin açlık, hastalık ve yorgunluk nedeniyle hayatını kaybettiğini açıklayan Dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Kurtcebe Alptemoçin, BMGK'nin Irak'ı kınama kararına yönelik “Bağdat kulak verirse sorun çözülür, vermezse askeri çözüm de olasılık içindedir” ifadesini kullanmıştır (Cumhuriyet, 7.04.1991). Türkiye-Irak sınırında bekleyen Iraklı Kürtlerin Çukurca'ya aktarıldığı, bölgeye gelen yardımlarla sığınmacıların 49. sınır taşınının Irak kesiminde kurulacak çadır kentlere yerleştirileceği (Cumhuriyet, 8.04.1991) ifade edilmiştir.

Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın güvenli bölge oluşturulmasına yönelik baskısına karşılık veren ABD, 688 sayılı BMGK Kararını referans alarak uçuşa yasak bölge oluşturulmasına ve güvenli bölgeler kurulmasına öncülük etmiştir (Ihlamur-Öner, 2013: 198). 10 Nisan 1991'de 36'ncı paralelin kuzeyinde uçuşa yasak bölge ilan edilmiş ve askeri faaliyetlere yasak getirilmiştir (Uzgel, 2010: 261). Kuzey Irak'ta “güvenli bölge” oluşturmak ve Iraklı Kürtlere acil yardım sağlamak amacıyla 11 Nisan 1991 tarihinde ABD önderliğinde 17.000 kişilik bir güçle “Huzuru Temin Harekatı” başlatılmıştır (Oran, 1995: 259).

23 Nisan 1991'de Operasyon komutanı General Shalakashvili'yle Irak kuvvetleri arasında, Irak birliklerinin veya uçaklarının 36. paralelin kuzeyine girmesini yasaklayan

anlaşma imzalanmış (Ihlamur-Öner, 2013: 198) ve bu gelişme üzerine Türk sınırının içinde ve dışında bulunan yüzbinlerce sığınmacı güvenli bölgeye taşınıp yerleştirilmiştir (Kaynak vd., 1992: 30).

Huzuru Temin Harekatı 1991 Temmuz başına kadar sürmüştü ve amacına ulaşmıştır. Fakat Saddam'ın tekrar saldırma ihtimaline karşı Kürtlerin güvenlik endişelerinin devam etmesinden dolayı, Cumhurbaşkanı Özal'ın ABD'nin bölgede kalması ve güvenli bölgeyi koruması gerektiği fikrinde ısrar etmesi üzerine Huzuru Temin Harekatı 1'in hemen ardından Huzur Temin Harekatı 2 başlamıştır (Oran, 1995: 259). Böylece ikinci kitlesel göç hareketi bu şekilde sonlanmıştır.

Irak'tan gelen kitlesel göç incelendiğinde, Türkiye'nin göçe karşı güvenlik temelli bir politika izlediği ve uluslararası toplumu hareket geçirmek suretiyle Türkiye sınırının dışında kitlesel göçe karşı bir çözüm ürettiği görülmektedir.

3.3. Suriye'den Gelen Kitlesel Göç

15 Mart 2011 tarihinde Suriye'de hükümeti protesto gösterileriyle başlayan süreç, zaman içerisinde silahlı çatışmalara ve sonunda bir iç savaşa dönüşmüştür. Ortaya çıkan istikrarsızlık ve çatışma ortamı Suriyelilerin ülke içinde ve ülke dışında güvenli bölge arayışı içerisinde zorunlu göçe maruz kalmalarına neden olmuştur.

2010 yılından itibaren Arap dünyasında patlak veren ayaklanmaların Suriye'ye sıçraması, 13 Mart 2011 tarihinde hükümetin aleyhine duvar yazıları yazan çocukların Dera kentinde tutuklanmasının ardından gerçekleşmiştir (Cockburn, 2015: 21). Tutuklanmaları protesto etmek için başlayan ve "Arap Baharı" olarak nitelendirilen protesto gösterilerinin Suriye'deki yansıması ilk kez 15 Mart 2011 tarihinde gerçekleşirken; 18 Mart 2011 tarihinde gerçekleştirilen protesto gösterilerinde, güvenlik güçlerinin açtığı ateş sonucu 4 kişi hayatını kaybetmiş ve bu olay ilk ölümlü protesto gösterisi olarak kayıtlara geçmiştir. Daha sonra protesto gösterileri gibi hükümetin baskısı da Suriye geneline yayılmıştır (The Assosiated Press, 28.04.2016).

Ülkenin çeşitli yerlerinde gerçekleşen protesto gösterileri 29 Nisan'a gelindiğinde eş zamanlı bir harekete dönüşmüştür. 29 Nisan'da ülkenin çeşitli bölgelerinde gerçekleştirilen ve "öfke günü" olarak adlandırılan gösteriler gerçekleşmiş ve bu gösterilerde çok sayıda ölü ve yaralıların olduğu ifade edilmiştir (Aljazeera, 29.04.2011). Bunun bir sonucu olarak, bir taraftan protesto gösterileri yaygınlaşırken; diğer taraftan güvenlik güçlerinin gösterilere müdahalesi sertleşmiştir.

Suriye'den Türkiye'ye yönelik ilk sınır geçişi de 29 Nisan 2011'de gerçekleşmiştir. Cilvegözü sınır kapısından Türkiye'ye giriş yapan 252 kişilik Suriyeli grup, geçici olarak Hatay'da bulunan bir spor salonuna yerleştirilerek, acil ihtiyaçları giderilmiş ve sonrasında geçici barınma merkezlerine yerleştirilmişlerdir (Göç İdaresi Başkanlığı, t.y. b).

Mayıs 2011'de ordu tankları rejim karşıtı protestoları bastırmak için Dera, Banyas, Humus ve Şam'ın bazı banliyölerine girerken; ABD ve Avrupa Birliği (AB), Suriye'ye karşı ekonomik yaptırımları arttırmıştır (BBC, 14.01.2019). Türkiye'ye yönelik göçle ilgili ilk sayısal verileri 14 Haziran 2011'de Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı (AFAD) paylaşmıştır. AFAD'ın açıklamasında, Hatay Yayladağı ve Altınözü'nde kurulan kamplarda 8.538 Suriyelinin yaşadığı ifade edilmiştir (Gündoğar & Orhan, 2015: 12). Bununla birlikte Temmuz 2011'de Suriye'de protesto gösterilerinin devam ettiği kentlerden biri olan Hama'ya, Devlet Başkanı Beşar Esad düzeni sağlamak gerekçesiyle ordu birliklerini yönlendirmiştir (BBC, 14.01.2019).

Bu süreçte rejim karşıtları protesto gösterilerinden istedikleri sonucu alamayınca, bir süre sonra silahlı ayaklanmalar gerçekleştirmeye ve Suriye güvenlik güçleriyle çatışmaya başlamışlardır. Daha sonra çatışmalar iç savaşa dönüşmüştür (Ulutaş vd., 2015: 8). Çatışmalar ve iç savaş, göç hareketlerini hızlandırırken; Türkiye de Suriyeliler için kurulan geçici barınma merkezi sayısını Ekim 2011'de 8'e yükseltmiştir (AFAD'tan aktaran Kemal Kirişçi, 2014: 18).

Başlangıçta göç hareketleri devam ederken, Türkiye'yle Suriye arasındaki diplomatik ilişkilerde kopma olmasa da (Kirişçi & Karaca, 2015: 306) süreç içerisinde ilişkiler giderek kötüye gitmiş ve sonunda kopma noktasına gelmiştir. Sürecin

başında Suriye yönetiminin gösterilere müdahalelerde takındığı sert tutuma son vermesi yönünde Türkiye'nin ciddi girişimleri olmuştur (Kirişçi & Karaca, 2015: 306-307). Girişimlerin sonuçsuz kalmasından dolayı, Ağustos 2011'den itibaren Suriye yönetimine karşı pozisyon alan Türkiye (Ulutaş vd., 2015: 14), 30 Ekim 2011'de, Suriye'yle tüm mali kredi anlaşmalarını askıya aldığını ve Suriye hükümetinin mal varlıklarını dondurduğunu ilan etmiştir (Reuters, 14.03.2012). 23 Haziran 2012'de bir Türk savaş uçağının Suriye tarafından düşürülmesinden (Vatan, 23.06.2012) sonra Suriye'yle olan gerilim zirveye çıkmıştır.

Diğer taraftan Türkiye'ye yönelik göç hareketleri de devam etmekteydi. 17.01.2012 tarihi itibarıyla Türkiye'ye giriş yapan 21.625 Suriyeliden, 12.212'si kendi rızasıyla Türkiye'den ayrılırken; 9.413 Suriyeli (büyük bir kısmı kadınlar ve çocuklar) Hatay'daki çadır kentlerde ikamet etmekteydi. (TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, 2012: 3). Bu bilgiler ışığında göçün ilk başta öngörüler çerçevesinde gerçekleştiği ve alınan tedbirlerle kontrol altında olduğunu söylemek mümkün olsa da süreç içerisinde göçün kendisinde ve politikasında bir değişim ve dönüşüm yaşandığı görülmektedir.

Türkiye'ye gelen Suriyelilerin barınma ihtiyacını karşılamak üzere Ekim 2012 itibarıyla 15 geçici barınma merkezi hizmet verirken (AFAD'tan aktaran Dinçer vd. 2013: 8); Kasım 2012'de kamplardaki Suriyeli sayısı 123.000'in üzerine çıkmıştır (AFAD'tan aktaran Kemal Kirişçi, 2014: 18).

Bu süre zarfında açık kapı politikası uygulayan Türkiye, Suriyelilere koşulsuz olarak geçici koruma sağlamıştır (Bostancı, 2017: 197). Bu durum AB 2012 Türkiye İlerleme Raporuna da yansımıştır. Rapora göre Türkiye'nin kampta kalanların tümüne tanıdığı geçici koruma statüsüyle Suriyelilerin fiili korunma durumu teyit edilmiştir. Bu statü, sınırların açık tutulmasını, insani yardım sağlanmasını ve Suriyelilerin zorla geri gönderilmelerinden kaçınılmasını içermekteydi (Avrupa Komisyonu, 2012: 96).

Türkiye'nin Suriyeli göçüne ne kadar hazır olduğunu yetkililerin süreç içerisinde yaptığı açıklamalardan anlamak mümkündür. Dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Haziran 2011'de herhangi bir göçe karşı hazırlıklı olduğunu

ifade ederken (NTV, 09.06.2011); Dışişleri Bakanı olarak görev yaptığı dönemde, Türkiye için Suriye'den gelen göçte üst limitin 100 bin kişi olduğunu ve bu sayının aşılması durumunda yeni gelenlerin yerleştirilmelerinin ancak BM aracılığıyla sınırın Suriye tarafında kurulacak kamplarda söz konusu olabileceği dile getirilmiştir (BBC Türkçe, 20.08.2012).

Sığınmacı sayısı açısından psikolojik eşik olarak tanımlanan 100 binin geçilmesi ve sayının 600 binin üzerine çıkmasının ardından Davutoğlu, Suriyeliler konusunda "kırmızı çizginin aşıldığını" ifade etmiştir. Ancak "100 bin kişiyi kamplarda ağırlayabilirsiniz ama bu sayı yüz binlerle ifade edilir hale geldiğinde artık kamplarla idare edilmenin ötesine geçer" ifadesini kullanmıştır (CNN Türk, 26.10.2013). Böylece Suriyeli göçünün gerek nicel gerekse nitel olarak öngörülenin ötesine geçtiği ve yetkililerin hazırlıklarının bu durum için yeterli olmadığı görülmektedir.

2011 yılında Türkiye'ye ilk giriş yaptıklarında "misafir" olarak tanımlanan Suriyelilere yasal bir statü tanınması, İçişleri Bakanlığının 30 Mart 2012 tarihinde yürürlüğe koyduğu "Türkiye'ye Toplu Sığınma Amacıyla Gelen Suriye Arap Cumhuriyeti Vatandaşlarının ve Suriye Arap Cumhuriyetinde İkamet Eden Vatansız Kişilerin Kabulüne ve Barındırılmasına İlişkin Yönerge" ile gerçekleşirken; Suriyelilerin sahada fiilen var olan "geçici koruma" statüsünün kanunen tanımlanması ise 11 Nisan 2013 tarihli resmi gazetede yayınlanan 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) ile gerçekleşmiştir.

YUKK'un 91. maddesinde yer alan, "Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara geçici koruma sağlanabilir" hükmü çerçevesinde Suriyelilerin geçici koruma statüsü kanuni zemine oturtulmuştur. 22 Ekim 2014 tarihli ve 209153 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Geçici Koruma Yönetmeliği'nin 26. maddesinde Suriyelilere sağlanacak hizmetler, "Bu Yönetmelik kapsamındaki yabancılara; sağlık, eğitim, iş piyasasına erişim, sosyal hizmetler ve yardımlar ile tercümanlık ve benzeri hizmetler sağlanabilir" şeklinde ifade edilmiştir. Suriyelilerin statüsünün yasal zeminde tanımlandığı

süre zarfında, Suriye’de şiddetlenen iç savaşla birlikte, Türkiye’deki Suriyeli sayısı da kısa sürede milyonlarla ifade edilmeye başlanmıştır.

Suriye’de protestoların başladığı Mart 2011’den Mart 2023’e kadar geçen 12 yıllık sürede en az 613 bin kişi hayatını kaybederken, 2,1 milyon kişi de yaralanmıştır (SYRIAHR, 01.05.2023). 6,7 milyondan fazla Suriyeli de ülke içinde yerlerini değiştirmek zorunda kalmıştır (UNHCR, t.y. a). 2023 itibariyle Suriye’ye komşu ülkelerdeki Suriyelilerin sayısı 5,3 milyonken (UNHCR, t.y. b); Türkiye’deki Suriyelilerin sayısı, 3,5 milyonun üzerindedir (Göç İdaresi Başkanlığı, t.y. a). Bu bağlamda değerlendirildiğinde Suriye’den Türkiye’ye yönelen kitlesel göç hareketi hem çapı hem de niteliği bakımından Türkiye’nin göç tarihinde yaşanan en büyük göç hareketidir (Erdoğan, 2015: 342). Dolayısıyla Suriyeli göçü, nitelik, nicelik ve sonuçları itibariyle farklı bir göç dalgasıdır.

Türkiye’nin uyguladığı açık kapı politikası çerçevesinde yıllar içerisinde gittikçe büyüyen bir Suriyeli göçünden bahsetmek mümkündür. 2011 yılında 252 kişi ile başlayan göç hareketi Mart 2023 itibariyle 3,5 milyonun üzerine çıkmıştır (Göç İdaresi Başkanlığı, t.y. a). Türkiye’deki Suriyeliler bu süre zarfında bir dönem misafir olarak tanımlanırken; statüsünün geçici koruma olarak tanımlandığı, sağlanacak hizmetlerin kanunen belirlendiği ve bir süre entegrasyonunun tartışıldığı bir dönemden de geçmiştir.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Küreselleşmeyle birlikte göç hareketlerinin tek bir disiplin üzerinden açıklanmasının mümkün olmadığı, göçün kaynak ve hedef ülkeyle birlikte disiplinlerarası değerlendirilmesi gerektiği görüşü öne çıkmıştır. Göçün kaynak ve ev sahibi/hedef ülkeyle birlikte göçün tarihsel gelişim süreci içerisinde incelenmesi gerektiği görüşünün benimsendiği bu çalışmada, 1980 sonrası Türkiye’ye yönelen üç kitlesel göç hareketi bu bağlamda analiz edilmiştir.

Sürece yönelik sorular üzerinden yapılan analizde, ilk soru, kitlesel göçün kaynak ülkede yaşanan hangi gelişmeler neticesinde gerçekleştiğidir. Her üç kitlesel göç hareketinin temel gerekçesi zorunluluktur. Bulgaristan Türkleri için gerekçe

baskı, Iraklı Kürtler için şiddet, Suriyeliler için ise Suriye’de yaşanan çatışma ortamı ve iç savaştır. Bulgaristan’dan gelen göçe bakıldığında, Bulgaristan yönetiminin uyguladığı baskıcı politikanın Türklerin kültürel kimliklerini tehdit ettiği ve bu politikaya karşı yükselen itirazların şiddet ve baskıyla bastırıldığı görülmektedir. Bulgaristan Türklerini göçe zorlamanın Bulgaristan yönetimi için uygulanan politikanın yarattığı ulusal ve uluslararası baskıdan kurtulmanın yolu olarak düşünülmesi de Bulgaristan Türklerini göçe zorlayan gerekçelerden biri olarak ortaya çıkmıştır.

Iraklı Kürtler açısından gerekçe, Irak yönetiminin Kürtlerin bulunduğu bölgelerde düzenlediği saldırılardır. Bu durum Iraklı Kürtlerin Türkiye’ye yönelen iki göç dalgası için de geçerlidir. 1988 göçünde İran-Irak savaşı esnasında, 1991 göçünde de Körfez Savaşı sonrasında Kürtlerin ayaklanmasını bastırmak için kuzeye yönelen Irak ordusunun oluşturduğu çatışma ortamının Kürtlerde ve bölgede yaşayan diğer gruplarda yarattığı panik, Iraklıların, İran ve Türkiye sınırına yönelmelerine neden olmuştur.

Suriye’den yönelen göçün gerekçesi ise Suriye’de yaşanan çatışma ortamıdır. Suriye’de protesto gösterilerine sert müdahalelerle başlayan kaotik ortam, önce Baas rejimiyle çatışmaya, daha sonra da iç savaşın çıkmasına neden olmuştur. Güvenli bölge arayışı içerisinde olan Suriyeliler, komşu ülkelere sığınırken; Türkiye bu süreçte en fazla Suriyeliyi barındıran ülke olmuştur. Dolayısıyla, baskı, şiddet ve çatışma ortamı, sırasıyla Bulgaristan, Irak ve Suriye’den Türkiye’ye yönelen kitlesel göçün gerekçelerini ve göçü zorunlu kılan etmenleri oluşturmuştur.

Türkiye’nin neden tercih edildiği, Türkiye’nin göç hareketlerine nasıl bir tepki verdiği ve bu tepkileri şekillendiren etmenlerin neler olduğu üç kitlesel göç hareketinin analiz için sorulan bir diğer soruyu oluşturmaktadır. Bu soru aynı zamanda içinde mevcut yasalar, sosyal ağlar, iç politika, dış politika ve güvenlik gibi birçok unsuru barındırmaktadır.

Öncelikle Bulgaristan’dan gelenlerin, Türkiye’yi tercih etmesinde ve bu tercihin kabul görmesinde, mevcut yasaların şekillendirdiği politikanın önemli bir rolü olduğunu söylemek gerekmektedir. 1934 tarihli İskân Kanunda ifade edilen Türk

soy ve kültürüne bağlılık, bir taraftan Bulgaristan Türklerinin Türkiye'yi tercih etmesinde, diğer taraftan Bulgaristan Türklerinin kabulünde önemli rol oynamıştır. En azından açık kapı politikasının uygulandığı üç aylık süre zarfında öne çıkan unsurlar, bu şekilde gerçekleşmiştir. Ekonomik ve siyasi faktörlerin devreye girmesiyle süreç içerisinde açık kapı politikasının kalktığı ve vizeyle kabul koşullarının yeniden devreye girdiği gözlemlenmiştir. Bununla birlikte gelen kişilerin barınma ihtiyacının karşılandığı, isteyenlerin akrabalarının yanına gitmesine izin verildiği ve aynı zamanda bu süreç içerisinde devlet yardımlarının önemli ölçüde gerçekleştiği görülmektedir. Bu süreçte, Türkiye, Bulgaristan Türklerine, vatandaşymış gibi yaklaşmış ve yardımlarda bulunmuştur.

Irak'tan gelen kitlesel göç hareketinde ise mevcut yasaların, iç politikanın, dış politikanın ve güvenliğin belirleyici unsurlar olarak öne çıktığı görülmektedir. Öncelikle mevcut yasalarla sadece Avrupa'dan gelenlerin mülteci olarak kabul edilmesinden dolayı Iraklı Kürtlerin, mülteci statüsüyle Türkiye'ye kabulünün gerçekleşmediği; kabullerin geçici barınma çerçevesinde gerçekleştiği görülmektedir. Bunun dışında göçe, ekonomik ve güvenlik boyutuyla yaklaşılması, Irak'tan gelen kitlesel göçün çözümünün, Türkiye sınırının dışında aranmasında önemli rol oynamıştır. Iraklı Kürtlerin ilk göç dalgasında sınır kapılarının açılmasından sonra uluslararası toplumdan yeterince destek göremediğini düşünen Türkiye, sınır kapılarının açılmasının ulusal güvenlik açısından tehdit oluşturacağı düşüncesiyle, Iraklı Kürtlerin ikinci göç dalgasında Türkiye'ye kabulünde karşı bir tavır almıştır. Bununla birlikte güvenli bölge arayışı içinde olan Iraklı Kürtlerin bu sorununa karşı çözüm bulmak amacıyla uluslararası toplum harekete geçirilmiş ve sınırın Irak tarafında oluşturulan güvenli bölgede kurulan kamplara yerleştirilmeleri suretiyle Iraklı Kürtlerin güvenli bölge arayışı sorununa bir çözüm bulunmuştur.

Suriye'den gelen kitlesel göçte Türkiye'nin takındığı tavır, Suriyeliler için açık kapı politikasının uygulanması şeklinde gerçekleşmiştir. Başlangıçta misafir olarak tanımlanan Suriyelilerin, geçici olduğu düşüncesi üzerinden alınan bir toplumsal kabul söz konusuydu. Daha sonra fiilen

uygulanmakta olan geçici koruma, kanuni olarak tanımlanmıştır. Ayrıca geçici koruma statüsü altında sağlanacak hizmetler yönetmelikle belirlenmiştir. Böylece yine geçici vurgusu yapılarak Suriyelilerin Türkiye’de kalışları konusunda bir toplumsal kabul oluşturulmuştur. Bununla birlikte iç savaşın sona ermemesi ve Suriyelilerin Türkiye’deki kalış süresinin uzaması, toplumsal kabulde itirazların yükselmesine neden olmuştur. Bir dönem entegrasyonla ilgili bir tartışma gerçekleşmiş olmasına rağmen, ilerleyen süreçte Türkiye’de kalmalarına itirazların artmasıyla Suriyeliler meselesi daha karmaşık bir hale gelmiştir.

Sonuç olarak Bulgaristan’da yaşanan baskı ortamının, Irak’ta yaşanan savaş ve ayaklanmaların ve Suriye’de yaşanan iç savaşın oluşturduğu çatışmalı ortamın neden olduğu kitlesel göç hareketlerine karşı verilen tepkilerin, tek bir unsurdan ibaret olmadığı, kitlesel göçlere verilen tepkilerin birden fazla unsuru içerdiği, sadece kaynak ülke ile ilgili olmadığı hedef ülkeyle de ilişkili olduğu ve hedef ülkeyi etkilediği gibi kaynak ülkeyi de etkilediği görülmektedir.

Etik Beyanı: *Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Akademik İzdüşüm Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarına aittir.*

Destek ve Teşekkür: *Bu araştırmanın hazırlanmasında herhangi bir kurumdan destek alınmamıştır.*

Katkı Oranı Beyanı: *Araştırmanın tüm süreci makalenin beyan edilen tek yazarı tarafından gerçekleştirilmiştir.*

Çatışma Beyanı: *Araştırmanın yazarı olarak herhangi bir çıkar çatışma beyanım bulunmamaktadır.*

KAYNAKÇA

Abadan-Unat, N. (2006) *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- al-Jabbar, F. A. (1992). Why The Uprisings Failed. *Middle East Report*, 176, 2-14.
- Aljazeera. (2011, 29 Nisan). Scores Killed on Syria's 'Day of Rage'. Erişim tarihi: 25.12.2022. <https://www.aljazeera.com/news/2011/4/29/scores-killed-on-syrias-day-of-rage>.
- Avrupa Komisyonu (2012). *Türkiye 2012 Yılı İterleme Raporu*. SEC (2012) 336. Brüksel.
- BBC. (2019, 14 Ocak). *Syria Profile - Timeline*. Erişim tarihi: 25.12.2022. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-14703995>.
- BBC Türkçe. (2012, 20 Ağustos). *Türkiye'deki Suriyeli Mülteci Sayısı 70 Bine Yaklaştı*. Erişim tarihi: 25.10.2022. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/08/120820_turkey_syria.
- Bijak, J. (2006) Forecasting International Migration: Selected Theories, Models and Methods, *Central European Forum for Migration Research*.
- BMGK. (1990a). *The Situation Between Iraq And Kuwait: Resolution 660 and 661*. Erişim tarihi: 25.12.2022. <https://digitallibrary.un.org/record/94220#record-files-collapse-header>.
- BMGK. (1990b). *Resolution 678*. Erişim tarihi: 25.12.2022. <https://digitallibrary.un.org/record/102245?ln=en>.
- BMGK. (1991a). *Resolution 687*. Erişim tarihi: 25.12.2022. <https://digitallibrary.un.org/record/110709?ln=en>.
- BMGK. (1991b). *Resolution 688*. Erişim tarihi: 25.12.2022. <https://digitallibrary.un.org/record/110659?ln=en>.
- Bostancı, M. (2017). *11 Eylül'den Günümüze Ortadoğu ve Suriye: Suriyeli Sığınmacı Sorunu ve Basına Yansımalar*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Brettell, C. & Hollifield, J.. (2015a). Introduction. *Migration Theory: Taking Accross Disciplines* (ss. 1-36). (Ed. C. Brettell & J. Hollifield), New York: Routledge.

- Brettell, C. & Hollifield, J.. (2015b). *Preface. Migration Theory: Taking Accross Disciplines* (ss. XI-XII). (Ed. C. Brettell & J. Hollifield), New York: Routledge.
- Castles, S. & Miller, M. J. (2008). *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cockburn, P. (2015). Askeri birliklerin ateş açmasıyla protestolar Suriye’de hızla yayılıyor: 26 Mart 2011. *Suriye Cehenneme Düşüş: 2011-2014* (ss. 21-25). (Ed. R. Fisk, P. Cockburn & K. Sengupta). İstanbul: Matbuat Yayın.
- CNN Türk. (2013, 26 Ekim). *Davutoğlu: "Sığınmacılar Konusunda Kırmızı Çizgi Aşıldı"*. Erişim tarihi: 26.10.2013.
<https://www.cnnturk.com/2013/dunya/10/26/davutoglu-u-siginmacilar-konusunda-kirmizi-cizgi-asildi/728654.0/index.html>.
- Cumhuriyet. (1988, 30 Ağustos). *Irak Sınırında Dram*. Erişim tarihi: 25.12.2022.
<https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1988-08-30/0>.
- Cumhuriyet. (1988, 31 Ağustos). *Binlerce Iraklı Kürt Sığındı*. Erişim tarihi: 25.12.2022.
<https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1988-08-31/0>.
- Cumhuriyet. (1988, 1 Eylül). *Sığınmalar Sürüyor*. Erişim tarihi: 25.12.2022,
<https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1988-09-01/0>.
- Cumhuriyet. (1988, 7 Eylül). *Irak’tan Kürtlere Af ve Çağrı*. Erişim tarihi: 25.12.2022,
<https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1988-09-07/0>.
- Cumhuriyet. (1989, 25 Mayıs). *Bulgaristan’dan Sınırdışı*. Erişim tarihi: 25.12.2022.
<https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1989-05-25/0>.

- Cumhuriyet. (1989, 26 Mayıs). *Sofya'dan Zorunlu Göç*. Erişim tarihi: 25.12.2022.
<https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1989-05-26/0>.
- Cumhuriyet. (1989, 27 Mayıs). *Buruk Sevinç*. Erişim tarihi: 25.12.2022.
<https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1989-05-27/0>.
- Cumhuriyet. (1989, 30 Mayıs). *Jivkov: Türkiye Sınırlarını Açsın*. Erişim tarihi: 25.12.2022.
<https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1989-05-30/0>.
- Cumhuriyet. (1989, 3 Haziran). *Yine Zorunlu Göç*. Erişim tarihi: 25.12.2022.
<https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1989-06-03/0>.
- Cumhuriyet. (1989, 8 Haziran). *Bulgar Sınırına Göçmen Kampı*. Erişim tarihi: 25.12.2022.
<https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1989-06-08/0>.
- Cumhuriyet. (1990, 16 Ocak). *Soydaş Hakkına Onay*. Erişim tarihi: 25.12.2022.
<https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1990-01-16/0>.
- Cumhuriyet. (1991, 3 Nisan). *Yüzbinler Sınırda Sıkıştı*. Erişim tarihi: 25.12.2022.
<https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1991-04-03/0>.
- Cumhuriyet. (1991, 6 Nisan). *250 Bin Kürt Sınırı Geçti*. Erişim tarihi: 25.12.2022.
<https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1991-04-06/0>.
- Cumhuriyet. (1991, 7 Nisan). *1 Milyon Kürt Sınırda*. Erişim tarihi: 25.12.2022.
<https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1991-04-07/0>.

- Cumhuriyet. (1991, 8 Nisan). *Kürtlere Irakta Çadırkent*. Erişim tarihi: 25.12.2022. <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1991-04-08/0>.
- Dayıoğlu, A. (2005). *Toplama Kampından Meclis'e: Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dinçer, O. B., Federici, V., Ferris, E., Karaca, S., Kirişçi, K. & Özmenek Çarmıklı, E. (2013). *Suriyeli Mülteciler Krizi ve Türkiye: Sonu Gelmeyen Misafirlik*. Ankara: Brookings Enstitüsü ve Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK).
- Duygu, G. (2021). 1989 Bulgaristan Türklerinin Göçü ve Bu Göçün Trakya Bölgesine Olan Etkileri. *Journal of International Relations and Political Science Studies*, (2), 60-79.
- Erdoğan, M. M: (2015). Kitlesel Göçlerde Son ve Dev Dalga: Suriyeliler. *Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler* (ss. 315-347). (Ed. M. M. Erdoğan & A. Kaya), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ersoy-Hacısalihoglu, N. & Hacısalihoglu, M. (2012). *89 Göçü: Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç*. İstanbul: BALKAR & BALMED.
- Fırat, M. & Kürkçüoğlu, Ö. (2010). Irak ve Suriye'yle sorunlu ilişkiler. *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular Belgeler, Yorumlar* (ss. 129-148). (Ed. B. Oran). Cilt 2. Baskı 12, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Geçici Koruma Yönetmeliği (2014, 22 Ekim). *Resmi Gazete* (Sayı: 29153).
- Göç İdaresi Başkanlığı (t.y. a). *Geçici Koruma*. Erişim tarihi: 16.03.2023. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>.
- Göç İdaresi Başkanlığı (t.y. b). *Türkiye'de Geçici Koruma*. Erişim tarihi: 21.10.2022. <https://www.goc.gov.tr/turkiye-de-gecici-koruma>.

- Gündoğar, S. S. & Orhan, O. (2015). Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri. *ORSAM*. Rapor No: 195.
- Hupchick, D. P. (2002). *The Balkans: from Constantinople to Communism*. United States of America: Palgrave.
- Ihramur-Öner, S. G. (2013). Turkey's Refugee Regime Stretched to the Limit? the Case of Iraqi and Syrian Refugee Flows. *PERCEPTIONS: Journal of International Affairs*, 18 (3), 191-228.
- İskan Kanunu (1934, 21 Haziran). *Resmi Gazete* (Sayı: 2733).
- Kaynak, M., Yinanç, R., Şahin, C., Tomanbay, M., Safran, M., Süzal, N., Aldan, M., Özkiper A. H. & Aytaç, F. (1992). *Iraklı Sığınmacılar ve Türkiye: 1988-1991*. Ankara: Tanmak Yayınları.
- Kirişçi, K. (1991), Refugee Movements and Turkey. *International Migration*, 29(4), 545-560.
- Kirişçi, K. (2000) Disaggregating Turkish Citizenship and Immigration Practices. *Middle Eastern Studies*, 36 (3), 1-22.
- Kirişçi, K. (2014), *Misafirliğin ötesine geçerken: Türkiye'nin "Suriyeli mülteciler" sınavı*. Brookings Enstitüsü & Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK),
- Kirişçi, K. & Karaca, S. (2015). Hoşgörü ve Çelişkiler: 1989, 1991 ve 2011'de Türkiye'ye Yönelen Kitleli Mülteci Akınları. *Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göç* (ss. 295-314). (Ed. M. M. Erdoğan & A. Kaya). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kümbetoğlu, B. (1997). Göçmen ve Sığınmacı Gruplardan Bir Kesit: Bulgaristan Göçmenleri ve Bosnalı Sığınmacılar. *Yeni Balkanlar-Eski Sorunlar* (ss. 227-259). (Ed. K. Saybaşı & G. Özcan). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Lee, E. S. (1966) A Theory Of Migration. *Demography*, 3: 47-57.
- Milliyet. (1992, 28 Nisan). *Göç Eden Soydaşlar Çıkamazda*. Erişim tarihi: 25.12.2022, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1992/04/28>.

- NTV. (2011, 9 Haziran). *Davutoğlu: Suriye'den Göçe Hazırız*. Erişim tarihi: 30.08.2020. https://www.ntv.com.tr/turkiye/davutoglu-suriyeden-goce-haziriz,p1_gfz99xU2U2Npr8QvSKw.
- Oran, B. (1995). Uluslararası ve İç Hukukta Çekiç Güç'ün Yasal Dayanakları Sorunu. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 50 (03), 257-270.
- Ravenstein, E. G. (1885) The Laws of Migration, *Journal of the Statistical Society of London*, 48 (2): 167-235.
- Ravenstein, E. G. (1889) The Laws of Migration, *Wiley for the Royal Statistical Society*, 52 (2): 241-305.
- Reuters. (2012, 14 Mart). *Türkiye'deki Suriyeli Mülteci Sayısı 70 Bine Yaklaştı*. Erişim tarihi: 20.08.2022, <https://www.reuters.com/article/syria-unrest-idAFL5E8EE3WX20120314>.
- SYRIAHR. (2023, 1 Mayıs). SOHR's 17th Anniversary: The Syrian Observatory for Human Rights: Inseparable Principles and Insistence on Bringing Freedom to Syrian People and Achieving Justice, Despite Obstacles and Challenges, Erişim tarihi: 10.05.2023 <https://www.syriahr.com/en/297542/>.
- Sjaastad, L. A. (1962) The Costs and Returns of Human Migration, *The Journal of Political Economy*, 70 (5): 80-93.
- Stark, O. & Bloom, D. E (1985) The New Economics of Labor Migration. *The American Economic Review*, 75 (2): 173-178.
- Sürgevil, S. & Özgün, C. (2012). *Balkanlar II*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Şimşir, B. N. (1986). *Bulgaristan Türkleri: 1978-1985*. İstanbul. Bilgi Yayınevi.
- TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu (2012) *Ülkemize Sığınan Suriye Vatandaşlarının Barındıkları Çadırkentler Hakkında İnceleme Raporu*, 24. Dönem 2. Yasama Yılı, Kabul Tarihi 15.02.2012.
- The Assosiated Press. (2016, 28 Nisan). *A Look at Key Events in Syria since March 2011*. Erişim tarihi: 10.05.2023.

<https://apnews.com/article/2fe325ca5bcb4b848094d6eb6bb39ee>.

Toğrol, B. (1989). *112 Yıllık Göç (1878–1989): 1989 Yazındaki Üç Aylık Gücün Tarihi Perspektif İçinde Psikolojik İncelemesi*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Matbaası.

Uluslararası Göç Örgütü (2009). *Göç Terimleri Sözlüğü*. İsviçre: IOM.

Ulutaş, U., Kanat, K. B. & Acun, C.. (2015). Sınırları Aşan Kriz: Suriye, SETA, *Analiz*, Sayı 120.

UNHCR. (t.y. a). *IDPs Population in Syria*. Erişim tarihi: 10.05.2023. <https://data.unhcr.org/en/situations/syria>

UNHCR. (t.y. b). *Total Registered Syrian Refugees*. Erişim tarihi: 10.05.2023. <https://data.unhcr.org/en/situations/syria>

Uzgel, İ. (2010). *ABD ve NATO'yla İlişkiler. Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşında Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (ss. 243-325). (Ed. B. Oran). Cilt 2. İstanbul: İletişim Yayınları.

Uzgel, İ. (2010). Balkanlarla ilişkiler. *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşında Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (ss. 167-181). (Ed. B. Oran). Cilt 2. İstanbul: İletişim Yayınları.

Vaksberg, T. & Andreev, A., (2014, 24 Aralık), *Assimilation by Force*, Erişim tarihi: 25.11.2022, <https://www.dw.com/en/recalling-the-fate-of-bulgarias-turkish-minority/a-18149416>

Vatan. (2012, 23 Haziran). *Suriye, Türk Savaş Uçağını Düşürdü!*. Erişim tarihi: 10.04.2023. <https://www.gazetevatan.com/gundem/suriye-turk-savas-ucagini-dusurdu-459720>.

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (2013, 11 Nisan). *Resmi Gazete* (Sayı: 28615).

AN ANALYSIS ON THE TRANSFORMATION IN INTERNATIONAL MIGRATION THEORIES AND THREE MASS MIGRATION MOVEMENTS TOWARDS TURKEY AFTER 1980

Extended Summary

Aim:

In this study, with the transformation experienced in international migration theories, it has been observed that the idea that migration should be examined multidimensionally and interdisciplinary has come to the fore; as a result of that, this study has been prepared within the framework of the idea that migration should be examined as a process and that the analysis of migration should be done through questions that need to be answered, such as that mass migration have taken place as a result of what developments in the origin country, what the reasons have been for choosing Turkey, what kind of policies Turkey has developed against migration movements and what the factors have formed these policies. The aim of this study is to analyze three mass migration movements towards Turkey after 1980 in this way.

Method(s):

In the methodology of this study, literature review was conducted on three mass migration movements towards Turkey after 1980 and policy documents were examined. Three case studies, the mass migration movements come from Bulgaria, Iraq and Syria, have been analyzed in historical process by answering the questions related with the migration process. The analyzes have been done by evaluating origin country and host/destination country together. In the analyzes, the questions have been asked related with the developments of the process.

Findings:

The results obtained from the analysis of three case studies show that the development of international migration movements is not independent from the origin and host/destination country; a single factor is not decisive in the

response to migration; many factors and actors such as economy, security, socio-cultural structure, politics, conjuncture are effective in the policy developed against migration, and migration movements can also take place backwards as a dynamic process. In addition, it has been concluded that the conditions in the origin and host/destination countries are determinative in which direction the continuation of migration will take place.

Conclusion and Discussion:

As a result, the reactions to the mass migration movements caused by the oppressive environment in Bulgaria, the war and uprisings in Iraq and the conflicting environment caused by the civil war in Syria have not consisted of a single factor, but the reactions to the mass migrations have contained more than one factors. It has been seen that it is not only related with the origin country, but also related with the host/destination country and affects the origin country as well as the host/destination country. In addition, migration movements have a dynamic structure and this makes it possible to migrate backwards within the framework of the developments in the origin country and the conditions in the host/destination country. It should be concluded by reminding that the analysis done in the study is revealed as a result of examining migration as a process.

MODERN ÜTOPYACI DÜŞÜNÜRLERİN İDEAL KENT ARAYIŞLARI*

O. Erdal ŞAHİN**

Öz

İdeal kentler, insanların hayalini kurdukları mutlu ve yaşanabilir mekânsal tasarımlardır. Bu çalışmada, modern ütopycı düşünürlerin mutlu ve yaşanabilir toplumsal mekân olan ideal kent tasarımları incelenmiştir. Çalışmanın amacı, modern ütopycı düşünürlerin ideal kent arayışlarının modern süreçte nasıl geliştiğini ortaya koymaktır. Çalışma, nitel bir araştırma yöntemi olan doküman analizine dayanmaktadır. Ütopya üzerine yapılan çalışmaların yanı sıra modern dönemde ütopycı düşünür ve tasarımcıların nasıl bir kent arayışı içinde oldukları analiz edilmiştir. 18. yüzyılda başlayan sanayileşme ile birlikte yeni kapitalist süreçlerin batıda gelişen ütopyik kent modellerine yansıdığı görülmüştür. Bu açıdan modern ütopycı düşünürler, gelişmiş sanayi toplumların ihtiyaçlarını karşılamak ve kentsel düzenin eksik, yetersiz ve kötü yapısına karşılık alternatif yeni kentsel modeller geliştirmişlerdir. Geliştirilen modeller ile eskimiş kentsel dokunun kısmi islahı değil, kentlerin bütünüyle dönüştürülmesi amaçlanmıştır. Yaşanan değişimlerle birlikte kentlerin düzensiz alanları modern hale getirilmeye çalışılmıştır. Ütopycı düşünür ve planlamacılar, kentlerin eski kötü yapılarını yıkarak modern yapılar inşa etmeye çalışmış, sokak ve caddeleri ise düz ve açık hale dönüştürmeye gayret etmişlerdir. 19. ve 20. yüzyılın kent planlamacılarının, iktisadi ve toplumsal değişimi gözetererek yapmış oldukları ütopyik tasarımlar, ideal kent arayışları olarak ortaya konmuştur. Nihayetinde bu arayışlar, imkânsız ve belirsiz hayaller olmanın ötesine geçerek kentsel düzeni ideal şekilde değiştirebilecek tasarımlar olmuştur.

Anahtar Kelimeler: *İdeal kent, Ütopya, Ütopycı Düşünürler, Tasarım, Mekân*

JEL Kodu: N90, N93, R58, R52

* Bu çalışma yazarın, "Cumhuriyet Ütopyasında İdeal Kent: Ankara, İstanbul, Bursa" adlı doktora çalışmasının bir bölümünden türetilmiştir.

**Araş. Gör. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, erdal_sahin13@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-5964-4981

Atıf yapmak için/ To cite this article: Şahin,O.E.(2023). Modern Ütopycı Düşünürlerin İdeal Kent Arayışları. *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 8(2): 465-494

Modern Utopian Thinkers' Search For The Ideal City

Abstract

Ideal cities are supposed to be the happy and livable spatial designs that people dream of. In this study, ideal urban designs that modern utopian thinkers describe as happy and livable social space in the modern period are analyzed. The aim of the study is to reveal how the Western thinkers' search for the development of the ideal cities in the modern era. The study is based on document analysis, a qualitative research method. In addition to the studies on utopia, it was analyzed what kind of a city utopian thinkers and designers were in search of in the modern period. Starting from the 18th century, industrialization and new capitalist processes have been reflected in the utopian city models developed in the West. In this respect, modern utopian thinkers have developed alternative new urban models to meet the needs of developed industrial societies and to respond to the deficient, inadequate and bad structure of the urban order. With the models developed, it is aimed not to partially rehabilitate the outdated urban fabric, but to transform the cities as a whole. With the changes experienced, irregular areas of the cities have been aimed at being modernized. Utopian thinkers and planners have tried to build modern structures by demolishing the old bad structures of the cities and tried to turn the streets and avenues into flat and open spaces. The 19th and 20th century urban planners' utopian designs, by their considering economic and social change, have been put forward as the search for the ideal city. Ultimately, these pursuits have gone beyond being impossible and vague dreams and have become designs that could ideally change the urban order.

Keywords: *Ideal city, Utopia, Utopian Thinkers, Design, Space*

JEL Codes: *N90, N93, R58, R52*

1. GİRİŞ

Geçmişten günümüze ideal toplumsal düzen, kentler üzerinde tasarlanmıştır. Lewis Mumford'un (1922: 12) belirttiği gibi insanların hayalini kurmuş oldukları kentler nihayetinde yaşadıkları yerlerdir. Başka bir anlamda insanların kendi yaşamlarını inşa etme süreci olan kentler, insanların hayal ettikleri ve maddi biçim verdikleri kolektif olarak üretilmiş yerlerdir (Harvey, 2008: 195-196). Bu nedenle Mumford (1965) ilk ütopyanın, kentin ideal formu olduğunu iddia etmiştir. Mumford'un ilk ütopyanın kent olduğunu iddia etmesi aslında bütün toplumsal düşlerin ilk tasarlandığı yerin kent olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu ise ütopyayı kent ile bütünleştirmekte ve kentler sıklıkla ütopyanın merkezinde yer almaktadır. İyi bir toplum düşü olan ütopya, ideal kentin detaylı tasarımı olarak ortaya çıkmaktadır. Ütopyalarda mutlu bir toplum vadinin tasvir edilmesinin temel amacı, "ideal toplum

tasarımına somut bir imge kazandırmak ve ona mekânsal ve kentsel” bir biçim atfetmektir.

İdeal mekâna dair düşünce, ilk olarak antik kent örneğine yansıtılmıştır. O döneme kadar fiili kent idealize edilirken, sonrasında ise idealize edilen kent fiiliyata geçirilmek istenmiştir. Bu nedenle kentin kendisi, ütopyik tasarıma ve yeniden inşaaya sıklıkla konu olmuştur. Antik çağ düşünürlerinden olan Hippodamus’tan 19. yüzyıldaki Haussmann’a birçok ütopyacı düşünür ve mimar, kentin basit ihtiyaçlarına çözüm bulmakla kalmayıp, geniş boyutlara sahip ve mükemmel toplumsal düzen için gerekli olan ideal bir kenti gerçekleştirmeyi amaçlamıştır (Mumford, 2007: 217). Onlar için ideal kent “ilahi bir düzendeki makro kozmik sistemin mikro kozmik” bir yansımasıdır. Bu, insan yaşamının kutsal tasavvuru ile başlamıştır (Kumar, 2005: 26). Bu tür kozmik yüceltmeler olmasaydı, insanlar kırsal alanlarda güzel ve mutlu bir hayat yaşayabilirlerdi. Güzel bir hayat yaşama ve gelecek nesillerin hafızalarında yer etme arzusuyla insanlar kentsel mekânlarda tapınaklar, saraylar, anıtlar, resimler ve yazıtlar gibi çeşitli eserler üretmişlerdir (Mumford, 2007: 124). Bu eserler sadece kentsel mekânlarda güç ve ihtişamı somutlaştırmakla kalmamış, aynı zamanda geçmiş ve gelecek zamanı birleştirmiş ve unutulmuş fikirleri gelecek nesiller için muhafaza etmiştir.

Ütopyacı düşünürlerin ideal kentler için yapmış oldukları tasarımlar, genellikle simetrik özelliktedir. Nitekim Platon’un *Devlet’i*, Thomas More’un *Ütopya* adasındaki Amaurote’si, Campanella’nın *Güneş Kenti*, Bacon’un *Yeni Atlantis’i* gibi ütopyik tasarımların benzer özellikleri simetrik anlayışın kentlerde hâkim olmasıdır. Bu tür ütopyik tasarımlarda amaç, mutlu yaşamın simetrik bir düzenle bütünlük içerisinde sunulmasıdır. Ayrıca ütopyalarda amaç, tasarlanan kentlerin gerçek dünyada hayata geçirmeye çalışmaktır. Ütopyacı düşünürlerin temel malzemesi olan hayalleri, gerçek dünyada toplumsal sorunlarla yüzleşerek var olan fabrikalar, dükkanlar, yollar ve yaşanabilir konutlar gibi yapısal çevreyi simetrik bir düzen içerisinde doğayla birlikte kurmaktadır. Ütopya ve ideal kent kavramları birbirine yakınlık gösterse de aslında hiçbir yerde olmayan ütopya, gündelik yaşamın kaotik dünyasına

karşıt bir vizyon ortaya koyarken, ideal kent bu vizyonun her yerde fiziksel tasarımının mümkün olacağı anlamına gelmektedir.

İdeal kent arayışlarında esas taşıyıcının mimarlık olduğu belirtilir. Nitekim modern dönemde Alberti ve Leonardo'nun mimari tasarımlarından son yüzyılın kent tasarımlarına kadar birçok düşünür ve mimar, ideal düzeni kentin bina, meydan, cadde ve sokaklarında uygulamaya çalışmıştır. Düşünür ve mimarlar, kentsel mekânı bir ideal çerçevesinde düzenlerken onlara toplumsal bir işlev kazandırmanın yanında sembolik anlamlar da yüklemişlerdir (Kumar, 2005: 29). Başka bir ifadeyle “bireylerin ve toplumun özlem ve isteklerine somut bir biçim vermeye” (Harvey, 2008: 246) çalışmışlardır. Sanayileşme ve makineleşmeye bağlı olarak kırdan kente göçün yoğun şekilde artması kentsel mekânı kökten değiştirmiştir. Bu durum mimarlık ve sanatta “yıkıcı yaratıcılık” sürecini kaçınılmaz kılmıştır. 19. yüzyılın ortasında Haussmann'ın Paris'in kent merkezini yıkıcı bir şekilde yeniden imar etmesiyle başlayan radikal süreç, aslında bilgi, düşünce ve teknoloji alanındaki dönüşümü yansıtmıştır.

Dolayısıyla bu çalışma, modern ütopyacı düşünürlerin yapmış oldukları kentsel mekân tasarım ve planlamaları, insan aklının kendine olan güveniyle birlikte, bilimsel, ekonomik, siyasi ve mimari ilerlemenin toplumsal alanlardaki izdüşümlerini açıklamaya çalışmaktadır. Ayrıca modern ütopyacı düşünür ve mimarların, ideal kentleri kusursuz şekilde inşa etme arzu ve çabaları, onların gerçekleştirilebilir olduklarını göstermektedir. Çalışma, nitel bir araştırma yöntemi olan doküman analizine dayanmaktadır. Ütopya üzerine yapılan çalışmaların yanı sıra modern dönemde ütopyacı düşünür ve tasarımcıların nasıl bir kent arayışı içinde oldukları analiz edilmiştir. Bununla birlikte çalışmada ağırlıklı olarak tarihsel araştırma yöntemi uygulanmış ve metin tarama yöntemi kullanılmıştır.

Çalışmanın amacı ise Batılı ütopyacı düşünürlerin modern çağda ideal kentlerin gelişimi için nasıl bir arayış içinde olduklarını ortaya koymaktır. Modern ütopyacı düşünürler, gelişmiş sanayi toplumlarının ihtiyaçlarını karşılamak ve kent düzeninin eksik, yetersiz ve kötü yapısına cevap vermek için

alternatif yeni kent modelleri geliştirmişlerdir. Geliştirilen modeller ile eskimiş kent dokusunun kısmen rehabilite edilmesi değil, kentlerin bir bütün olarak dönüştürülmesi hedeflenmiştir. Yaşanan değişimlerle birlikte kentlerin düzensiz alanlarının modernize edilmesi hedeflenmiştir.

2. RÖNESANS'IN VE SOSYALİST ÜTOPYACILARIN İDEAL KENT TASARIMLARI

Rönesans döneminde ideal kent tasarımları orta çağdan farklı bir arka planda gerçekleşmiştir. Toplum hayatının giderek sekülerleşmesi sonucunda önemli kentlerde, biçimsel değerlere vurgu yapılırken eskiye dair estetik ilkeler ise yeniden yorumlanmıştır. Vitruvius, Alberti ve Filarete gibi mimarlar Rönesans gelişmelerinin arka planını oluşturarak ideal kentin çeşitli yönleriyle ilgilenmişlerdir. İdeal kentte askeri kışlalar, hapishaneler ve hastaneler gibi önemli kamu yapılarının yanında gelir seviyesine göre konut tipleri yer almıştır. Bu mimarların ideal kentlerinde açık şekilde rasyonel bir metot ve geometrik düzen esas alınmıştır (Rosenau, 2007: 42-45). Kentsel mekanlarda, düz cadde ve sokaklar, düzenli ve simetrik yapılar, taş ve tuğla yol döşemeleri, süslü çeşme ve anıtlarla estetik ve biçimsel düzen anlayışı getirilmiştir (Mumford, 2007: 432-435).

Rönesans kentleri aslında antik kentin prototipi olarak yeni bir formda tasarlanmıştır. Örneğin İtalya'nın Roma İmparatorluğu'nun eski ana toprakları üzerinde yer alması Floransa, Cenova, Venedik ve Roma gibi Antik Yunan kentlerini andıran bu kentleri, Rönesans'ın öncü kentleri haline getirmiştir. Bu dönemde ütopyacı tasarımlar dönemin insan tipine uygun olarak kurgulanmaya başlanmıştır. Bu tasarımlarda kentler, geometrik ve işlevsel olarak yeni formlarda tasarlanmıştır. Bu yeni formda tasarlanan kent dokusu aslında her dönemde insanlığın hayalini süsleyen mutlu toplumun ideal kent arzusunu yansıtmıştır. Rönesans'ın ideal kentleri geometrik ve matematiksel olarak bu arzusunun gerçekleşmesine zemin hazırlamıştır (Bayka, 2011: 14-15). Başka bir deyişle, kent mekânı hayal gücü yordamıyla geometrik ve matematiksel ilkelerle mükemmelleştirilmeye çalışılmıştır.

Rönesans döneminde birçok ütopyacı düşünür, tasarımlarını Platon'un *Devlet*'inin bir devamı olarak görmüştür (Kumar, 2003: 66). Rönesans mimarlarının ideal kent tasarımlarında amaç, *Devlet*'in fiziksel bir kopyasını oluşturmaktır. Rönesans'ın merkezî, dairesel ve dışa açılan kent tasarımı, farklı sınıflar ve meslekler için ayrılmış mekânları ile Platon'un idealize ettiği kentin fiziksel yansımasıydı. Nitekim Thomas More'un ütopyik kent kurgusu Platon'un *Devlet*'ini eyleme dönüştürme arzusu taşımıştır (Steintrager, 1969). More, *Ütopya*'yı yaşadığı dönemin önemli sorunlarına bir çözüm olarak ideal kent şeklinde tasarlamıştır. Ancak bu tasarım bazı yönleriyle geçmişteki ütopyik tasarımlarla benzer izler taşır. Geçmiş tasarımlardan farklı yönü ise rasyonel, eşitlikçi ve faydacı özellikleri ile hümanist bir yapıya sahip olmasıdır (Kumar, 2003: 68).

More'un tasarımında ideal kent bir plan üzerine kurulmuştur. Sokaklar ve meydanlar ulaşımı kolaylaştıracak ve rüzgârdan koruyacak şekilde planlanmıştır. Evler üç katlı taş ya da tuğla duvarlardan inşa edilmiş ve yol boyunca yan yana dizilmiştir. Evlerin arkasında geniş bahçeler vardır (More, 2000). More'un en büyük yeniliği, kentlilerin kırsal yaşama olan sevgisini teşvik ederek kır ve kent arasındaki eşitsizliği kırma girişimidir. Bahçelerin kentlerdeki önemini yeniden canlandırarak, bahçeyi kent planlamasının esas unsurlarından biri haline getirmeyi amaçlamıştır (Mumford, 2007: 407-409).

Rönesans'ın ütopyik düşünürleri, ideal kentlerini geçmişe özlem duyan bir yapıda tasarlarlarken geometrik ve bilimsel anlayışa bağlı kalmışlardır. Nitekim Campenella'nın (2011) *Güneş Ülkesi*, ortak bir merkeze sahip yedi daire şeklinde inşa edilmiştir. Her dairesel mekân, kentte icra edilen farklı sanat ve mesleklere ev sahipliği yapmaktadır. Tüm insan bilgisi fiziksel olarak kentin yedi dairesine yansıtılmıştır. Bunun bir başka örneği de Bacon'ın (2008) *Yeni Atlantis*'idir. *Yeni Atlantis* bilimin egemen olduğu ve deneysel bilgi yoluyla gerçeğe ulaşmayı hedefleyen ideal kent şeklinde tasarlanmıştır. Bacon bu ideal kent tasarımını, Platon'un ve More'un eserlerinden sentezleyerek ortaya çıkartmıştır.

Rönesans sonrası Aydınlanma ile birlikte gelişen rasyonel düşünce, mimari ve planlama yaklaşımlarına yenilik getirerek,

kentsel mekanlarda hızlı bir değişime neden olmuştur. Örneğin Pierre Charles L'Enfant'ın Washington DC planı, 18. yüzyılın rasyonel düşüncesinden etkilenmiştir. Bu planlama çalışmasının diğer Amerikan kentlerinde uygulanmasıyla birlikte kentsel alanlarda hızlı bir kapitalistleşme meydana gelmiştir (Tafari, 1976: 40). Dolayısıyla L'Enfant'ın kent planlamasında, “kent bütünü işlevlerini mekâna, konumsal ihtiyaçlara ve harekete feda etmekten” (Mumford, 2007: 493) kaçınılmamıştır. 18. yüzyılın rasyonel düşüncesinden etkilenen bazı Avrupa kentlerinde konumsal ihtiyaç ve hareket adına küçük ölçekli imar çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Petersburg da bu küçük ölçekli düzenlemelerin gerçekleştiği kentlerden biriydi. Bu dönemde Petersburg, orta çağın eğri büğrü ve dolambaçlı sokakları geometrik ve düz bir şekilde rasyonel yaklaşımla planlandı. Bu planın, dönemin Çarı tarafından geleneğin ve dinî yapıların hâkim olduğu Moskova yerine Petersburg için yapılması ideal bir kent inşa edilmesi adına önemliydi. Bu dönemde kent büyük bir dönüşüm geçirmiş ve kısa sürede nüfusu hızla artarak Avrupa'nın en büyük yerleşim yerlerinden biri hâline gelmiştir. Bu durum Fransa İmparatoru 14. Louis'in Paris'te gerçekleştirdiği büyük ölçekli imar çalışmalarına benzetilmiştir (Berman, 2013: 237-238). Çünkü 14. Louis, Paris'in orta çağdan kalma surlarla çevrili kent dokusuna “doğrusal ve düzenli bir şekil vermiş, kentin önemli cadde ve meydanlarını inşa etmiş” ve yeni imparatorluk sarayını kentin dışında inşa ettirilmiştir (Le Corbusier, 2014: 9).

18. ve 19. yüzyıl Avrupa'sında dönemin birçok yöneticisi, yaşadıkları kentin sorunları hakkında bazı fikirlere sahipti. Ütopyacı düşünürlerin ise kentsel sorunlar hakkında fikir sahibi olmanın yanında bazı önerileri de vardı. Nitekim Charles Fourier gibi dönemin sosyalist ütopyacı düşünürleri, bilimsel ilkelere bağlı olarak modern kentin yeniden düzenlenmesi için ütopyik öneriler sunmuşlardı. Kentteki “yoksulluğu ve acımasız ekonomik düzeni toplumsal rahatsızlığın” temel kaynağı olarak görmüşlerdi (Kumar, 1990). Büyük kentler bu dönemde ekonomik sorunlarla birlikte sağlıklı ve düzensiz görünüme sahip olmuştur.

“Eğri büğrü, dar ve güzel yapılmış, sağlıklı yolların ortasında plansızca, tamamen gelişmiş güzel bir biçimde bir araya toplanmış

binalar ilkel bir şehir meydana getirirler. Fransa'nın şehirleri genellikle bu haldedir. İlkel bir görünüme sahip olmayan bir mahalleye nadiren rastlanır. Petersburg, Philadelphia, Amsterdam, New London, Nancy, Turin, Yeni Marsilya ve üç dört sokağını gezdiğinizde tümünü avucunuzun içi gibi bilebildiğiniz diğer uygar şehirler tekdüze, yarım yamalak ve dama tahtası gibi düzenlenmişlerdir. Bu şehirlerin geri kalan kısmını gezmeye cesaret edemezsiniz, zira iç karartıcı ve can sıkıcı bir görüntüye sahiptirler. İnsanlar da şayet biraz süslü ve farklılarsa, Paris gibi daha ilkel şehirleri tercih ederler (Ragon, 2010: 54)".

18. yüzyılda Paris gibi kentlerin eskimiş yapısı ve sefalet içerisindeki görüntüsü, Fourier gibi ütopyacı düşünürleri derinden etkilemiştir. İdeal kent tasarımı, ütopyacı düşünürler için bu tür sorunlara çözüm olarak sunulmuştur (Harvey, 2019: 110-113). Fourier'nin ideal kenti, birçok yönden dönemin sorunlarına cevap niteliğindedir. Ekonomik kaygının giderildiği ideal kentte, nüfus ihtiyaca yönelik belirli sayıda tutulmuştur. Aslında Fourier'nin tasarımı, Versailles sarayını andıran bir tür devasa otel şeklindedir. Bu tür devasa yapıların ilerleyen yıllarda çoğaltılması, geliştirilmesi ve birbirinin yakınında inşa edilmesi hedeflenmiştir. Fourier'nin ideal kent tasarımındaki insanlar, genellikle bahçecilik ve tarıma dayalı üretimi esas almış ve ortak mülkiyet anlayışıyla ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri imalata yönelmiştir (Rosenau, 2007: 156).

İdeal kent tasarımlarında insanların, "ortak mülkiyet anlayışı ile ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri büyük yapı kompleksleri" bulunmaktadır. Kentin konut alanları ve iş yerleri bir düzen içerisinde. Kentte ortaya çıkabilecek yangınların hızla yayılması engellenmiş, kirli ve düzensiz görünüm giderilmiştir. Kent, kötü hava koşullarından arındırılmış, sokaklar belirli genişlikte düzenlenmiş, kamusal alanlar ise kentin sekizde birini oluşturmuştur (Ragon, 2010: 51-52). Fourier'nin 18. yüzyılın sonlarına doğru bilimsel ilkelere göre ortaya koyduğu ütopyacı fikirler, "Paris gibi önemli bir kentin modern şekilde düzenlenmesi için önemli adım olsa da kaybolmuş bir geçmişe özlem taşıyan" yapıdaydı. Bu nedenle kapitalist düzen içerisinde modern kentsel hayatın hızla değişen gerçekleriyle ütopyacı düşünürlerin ideal kent tasarımları arasında bazı farklılıklar da vardı (Harvey, 2019: 110-113).

Fransız ütopyik sosyalistlerden farklı olarak İngiliz düşünür Robert Owen “Yeni Toplum Vizyonu” ile batı kentlerindeki kapitalist sistemi eleştirmiş, eşitlik ve sosyal adalete dayalı bir projeyi hayata geçirmeye çalışmıştır. Ona göre cehaletin ve acıların ortadan kaldırılması toplumda “aklın, bilginin ve mutluluğun” egemen olmasını sağlayacaktır. Owen bu projelerini New Lanark’ta uygulamaya çalışmış ve insanların “yaşam koşullarını iyileştirmek için ideal bir toplumsal düzen” önermiştir. Bu önerisini 19. yüzyılda Birleşik Krallık genelinde uygulamaya çalışmıştır (Owen, 2006). Dolayısıyla Owen, bu projeyi hayata geçirmeye çalışarak ideal bir toplumsal düzeni sosyal adalet ve eşitlik çerçevesinde amaçlamıştır. Owen’ın adalet ve eşitliğe dayalı yeni toplum vizyonunu, John Bellers’in 1696’da yayınlanan “Proposals for Raising a College of Industry” adlı eserine yer alan kırsal çevredeki dairesel uydu kolonilerle düzen arayışından ilham almıştır (Rosenau, 2007: 151).

3. PARIS’İN İDEAL KENT OLARAK DÜZENLENMESİ

Avrupa kültürünün biçimlendiği ve yüzyıllardır imparatorluk başkenti olan Paris’in, eskimiş ve ölümcül kargaşaya sahip kentsel dokusunun yeniden imar edilmesine ihtiyaç duyulmuştur. 17. yüzyılda imparator 14. Louis, Paris’i o döneme kadar ölümcül bir kargaşadan kurtarmaya çalışan büyük şehirci gibi davranmıştır. Küçük sokaklardan ve daracık yollardan ibaret olan bir kenti, kürek ve kazmalarla düzeltmeye girişen imparator, aslında bu imar çalışmalarını dönemin maliyeci bürokratlarından Jean-Baptiste Colbert’e yaptırmıştır. Nitekim modern binalar, bulvarlar ve yeşil alanların yanında kentin onursal giriş kapıları, ilerleyen yıllar öngörülerek imparatorun fermanıyla Colbert tarafından düzenlenmiştir. Güneş ülkesinin muhteşem imparatoru olarak vasıflandırılan 14. Louis iktidarı dönemindeki görüş “Paris, bir şehirden daha fazlasıdır, bir dünyadır” şeklindeydi (Le Corbusier, 2014: 250). 14. Louis, rasyonel yaklaşımla geometrik bir düzen içerisinde Paris’i modern hâle getirmeye çalışan kişilerin başında gelmiş ve onun Colbert’e yaptırmış olduğu modern düzenlemeler 19. yüzyılda üçüncü Napolyon tarafından kapsamlı olarak devam ettirilmiştir. Napolyon’un Baron Haussmann’a yaptırdığı büyük ölçekli düzenlemeler, Paris’i rasyonel bir şekilde dönüştürerek yoğun emek piyasasına hazır hale getirmeyi amaçlamıştır.

Hausmann, Paris'te yapmış olduğu geniş ölçekli imar çalışmaları ile modern kent plancılarının önemli ismi hâline gelmiştir. Nitekim karşıtları için o, “yıkımın sanatçısı” ve “ağır kent ameliyatlarının büyük öncüsü” idi (Kostof, 2007: 17-18). Paris gibi kentlerdeki düzenlemeler, kapitalist gelişim sürecinde “inşa edilmiş çevredeki eski sermaye yatırımlarının değerini koruyarak birikim artırmak ve yeni alanlar açmak” için yapılması gereken bir zorunluluktaki. Çünkü sermaye birikiminin sürekliliğine uyum sağlamak için kentsel çevrenin belirli dönemlerde yeniden düzenlenmesi demek, “mekânın kapitalist üretim” tarzının dışı vurumu demektir (Harvey, 2012: 298).

Paris, “Roma İmparatorluğu’na rakip olacak bir başkent şeklinde inşa edilirken, Fransa’da 1848 devrimi ile ilan edilen yeni imparatorluğu kutlamak ve ona yaraşır bir başkent olma” adına radikal şekilde düzenlenmiştir. Hausmann, “yeni imparatorluğun otoritesini ve gücünü görkemli şekilde kurgularken dönüştürülmesi gereken şeyin serbest sermaye dolaşımı” olduğunun farkındaydı. Serbest sermaye dolaşımının gelişebilmesi için radikal bir kentsel düzenlemeye ihtiyaç duymuştur. Hausmann bu nedenle Paris’i Batı medeniyetinin merkezi ya da en azından Fransa İmparatorluğu’na yakışır modern bir başkent hâline getirmeyi amaçlamıştır. Bu imar çalışmaları sadece kentin dokusunu değil aynı zamanda sosyal ve ekonomik yapısını da değiştirmiştir. Sermaye dolaşımının akışkanlığını sağlamak amacıyla Paris kent merkezinde hızla geniş yollar, büyük bulvarlar, düz ve uzun caddeler inşa edilerek araç trafiği hızlandırılmıştır. Simetrik ve düz çizgi anlayışına dayanan kentin mekânsal tasarımı, modern kent planlamacılığının tarzını da ortaya koymuştur (Harvey, 2019: 148-150). Paris’in merkezinde inşa edilen “düz ve geniş bulvarlar aynı zamanda yeni rejimin prestijine katkıda bulunmak” ve gerektiğinde güvenliği sağlamak amacıyla toplumsal huzursuzluğu kontrol etmek için tasarlanmıştır (Fishman, 2016: 23-24).

Büyük imar çalışmalarıyla düzenlenen Paris’in yeni binaları, caddeleri ve bulvarları 19. yüzyılın en büyük bayındırlık faaliyeti ve tarihî kentler için bir modernleşme örneği olmuştur. Nitekim bu imar faaliyetlerinin yakın örneği aynı

yıllarda Osmanlı'nın başkenti İstanbul'da da gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Paris'te gerçekleştirilen kentsel düzenlemeler, Osmanlı bürokratları için örnek teşkil etmiştir. Yapılan imar faaliyetlerini yakından gören Osmanlı bürokratları, başkent İstanbul için de benzer girişimlerde bulunmuşlardır. İlk olarak İstanbul'da, Altıncı Daire-i Belediye adıyla Paris belediyesine nispet edilerek yeni bir şehremaneti kurulmuştur. Bu kuruluşun nizamnamesinin ikinci maddesinde sokakların tanzimi, yeni kaldırımların yapımı, su ve kanalizasyon şebekelerinin düzenlenmesi, kentin temizlik ve düzenin sağlanması ve tüm bunlar için ise özel bir ödeneğin ayrılması gerektiği belirtilmiştir (Ergin, 1995: 1601). Belediyenin yapacağı düzenlemeler ve imar faaliyetleriyle İstanbul, Osmanlı Devleti'nin başkentine yaraşır bir şekle sokulmaya çalışılmıştır. Kentin eskimiş görüntüsü yerine, iktidarın gücünü ve devletin haşmetini yansıtan modern kamu binaları inşa edilmiş, sokak ve caddeler genişletilerek yeniden düzenlenmiş, altyapı ve hijyen gibi kentsel hizmetlere önem verilmiştir.

Haussmann'ın kente kazandırdığı yeni caddeler ve geniş yollar, Paris'in dolaşım sisteminin atardamarlarını oluşturmuştur. Bu yenilikler modern kentin imar anlayışında bir devrim meydana getirmiştir. Haussmann'ın, Paris'i yeniden planlayıp düzenlemesi modern kent anlayışının kapsamlı bir tezahürüydü. Çünkü o, teknokrat bir zihniyetle kent planlama ve imar çalışmalarına kapsamlı bir yaklaşım getirmişti. Bu yaklaşım sayesinde rasyonel bir işleyiş izlenerek kentsel mekanlardaki süprüntülerin hızlıca süpürülüp temizlenmesi amaçlanmıştır. Nitekim Kostof'un ifadesiyle, "her şeye kadir bu kent mantığı devrimciydi" ve yeni kapitalist bakış açısının da yol göstericisiydi. Giderek hastalıklı hale gelen kentte, yeni inşa edilen yollar ve uzun caddeler trafiğin kent merkezine kolayca akmasını sağlamıştı (Kostof, 2007: 18). Ayrıca Paris'in banliyöleri ve تنها bölgeleri kötü binalardan arındırılarak geniş ve ferah alanlar açılmıştır. Geniş alanlar, caddeler ve bulvarların yanı sıra köprüler, su yolları, anıtlar, büyük parklar gibi büyük kentsel düzenlemeler de Paris'in modernleşmesinin bir parçasıydı. Yüzyıllardır birbirinden izole edilmiş eski ve sefil orta çağ mahalleleri yok edilirken, "kent yoksullarının içe dönük ve dışa kapalı dünyası da ortadan kaldırılmış, geniş bulvarların ihtişamına ve yıkıcı estetiğine" kurban edilmiştir (Berman,

2013: 205-210). Başkent Paris'te düzenlenen ilk bulvar 1670 yılında 14. Louis tarafından yaptırılmış olsa da iki yüz yıl sonra açılan bu yeni bulvarlar hızlı trafiğiyle kentin yaşam tarzını etkilemiştir (Giedion, 1959: 660). Yeni açılan bulvarlar, modern yaşamın yeni tarzı olan kafeler, restoranlar, barlar ve mağazalarla donatılmıştır. Paris'in eski yapısı yıkılırken, özgürleştirmeyi umduğu eski kent yaşamı da yok edilmiştir.

Paris'in eski mahallelerinin dümdüz edilmesi, "geniş yolların kent trafiğine açılması, park ve yeşil alanların yapılması, düzen ve hijyen adına hastalıklı gibi görünen eski yapıların yıkılması" gibi uygulamalarda aslında Saint-Simon gibi düşünürlerin çalışmalarından esinlenilmiştir. Nitekim Napolyon, iktidara gelir gelmez sosyalist düşünürlerin ideal kent tasarımlarını gerçekleştirmeye çalışmıştır. İmparatorun, ideal kent planlarını büyük bir arzu ve "başarıyla uygulayan kişi Haussmann olsa da aslında bu fikir imparatorun kendisinden çıkmış", Haussmann ise bunu kabul etmiştir. İmparator gerekli çizimleri yapmış, yolları aciliyet sırasına göre renklendirmiş ve Paris'i dümdüz etme görevini ise Haussmann'a vermiştir (Ragon, 2010: 89).

Haussmann'ın kentsel düzenlemeleri Voltaire, Rousseau, Saint-Simon, Fourier gibi Aydınlanma çağının düşünürleri tarafından üzerinde durulan, kentin kaosa düzen ve ilerleme getirme arayışına hitap etmiştir. Paris, uzun yıllar hasta bir kent olarak görüldüğü için Haussmann bir kent cerrahına benzetilmiştir. Kentin canlı metabolizmasına yönelik işlevlerinde temiz hava, su ve kanalizasyonun önemi Haussmann tarafından üzerinde ısrarla durulan bir meseleydi. Fakat Haussmann, kenti sadece canlı bir metabolizma şeklinde değil özellikle mekanik ilerleme, bilimsel ilkeler ve tekniklere göre tasarlanan bir alan olarak görmüştür. Girişmiş olduğu kentsel tasarım ve düzenlemeler, "düz çizgi geometrisine ve mühendislik bilimine" dayanmıştır. Onun "mimari uygulamaları, Rönesans perspektifinden doğan sanatsal vizyona" işaret etmişti. Paris'in mekânsal perspektifi, "bilimsel ve ilerlemeci yönleriyle birlikte aydınlanma düşüncesinin akılcılığını ve imparatorluk iktidarının otoriter ideallerini" romantizmle birleştirerek yansıtmıştır (Giedion, 1959: 735; Harvey, 2019: 334-335).

Le Corbusier'ye (2014: 251) göre “maliyeci cerrah” olarak Haussmann'ın Paris için yapmış olduğu çizimler ve düzenlemeler keyfi olmakla birlikte şehirciliğin ideal sonuçları değildi. Dönemin mali ve siyasi düzenine hizmet etmesi için yapılan çalışmalardı. Paris kent merkezinin acımasızca kesilmesi ve yeniden düzenlenmesi ise sadece rant çevresine ve sermayenin kolaylıkla dolaşımına hizmet etmiştir. Haussmann, kentin kaosunu yıkarken kapitalizme hizmet eden yeni mekanları inşa ederek imparatoru da zenginleştirmiştir.

“Haussmann, 14. Louis'den, 15. Louis'den, 16. Louis'den, birinci Napolyon'dan sonra geldi ve Paris'in merkezini acımasızca kesti, çekilmez bir Paris'i; üstelik bir düşünme biçimine son vermeyi beceren bütün herkes için. İlkesel olarak, Haussmann ne kadar kestiye o kadar para kazanıyordu denebilir. Paris'i keserek imparatorun kasalarını doldurdu. Çok farklı türdeki yaygaralara kulak asmayan bu adam, altı katlı iğrenç binalar yerine altı katlı görkemli yapılar koymaktan, kokuşmuş mahallelerden göz kamaştırıcı mahalleler oluşturmaktan başka bir şey yapmıyordu. Eğer bulvarlarını yapmaya, banliyöye gitmiş olsaydı, fakir düşerdi. Paris'in merkezinde kestiği için işleri yolundaydı (Le Corbusier, 2014: 255)”.

Paris'in radikal şekilde düzenlenmesinin yanında, ilerleyen dönemlerde Howard, Wright ve Le Corbusier gibi ütopyacı tasarımcıların kentlere dair yapmış oldukları çalışmalar ise bir devrim manifestosuydu. Bu ütopyacılar, kentlerin imar ve planlamasında, ekonomik ve kültürel unsurları dikkate alarak hareket etmişlerdir. Çünkü geçmişte birçok tasarımcı, kentleri sınırlı bir yapıda ve kendi düşünce perspektiflerine göre süslemişlerdir. Fakat asıl önemli olan şey kentleri ideal şekilde değiştirmektir.

4. SANAYİLEŞME SÜRECİNDE İDEAL KENT ARAYIŞLARI

Batı'da gelişen sanayileşme süreci, kentsel alanları doğrudan etkileyerek düzensiz ve karmaşık hâle getirmiştir. Kentlerde yaşanan değişimin en etkili dışsal aracı, sanayileşme ile birlikte yeni kapitalist gelişmelerdir. Çünkü para ve güce yönelik kapitalizmin çıkarlarının arkasında kentlerde büyük dönüşümler yaşanmıştır. Harvey (2010: 39) bunun “batı kapitalizminde mekân ve zaman deneyiminde meydana gelen

köklü bir değişimden kaynaklandığını” iddia etmektedir. Bu köklü değişimle kentsel mekânlar, kapitalizmin yeni çıkarları doğrultusunda zaman ve hareketle birleştirilerek düzenlenmiştir. Bunun yanı sıra kapitalizm, kentin her yerini alınıp satılabilir bir meta haline getirmiş ve el emeğinden fabrika üretimine geçişin önünü açarak sanayi kentlerini oluşturmuştur. Makineleşme ile birlikte sanayi üretiminin yayılması beraberinde kapitalist toplumları meydana getirmiştir (Ragon, 2010: 17). Makineleşmenin hızlı üretkenliği, Batı dünyasına etki ederek kentlerin iktisadi temeline ilişkin paradigma değişimine neden olmuştur. Kırsal alanlardaki nüfus, kasaba ve kentlere doğru yönelmiş, kentler ise büyük metropollere doğru dönüşerek kent merkezlerinin nüfus yoğunluğu giderek artmıştır. Kent arazilerindeki binaların ölçüleri ve kapladıkları alanlar genişlemiş, yeni devasa yapıların inşasının önü açılmıştır (Mumford, 2007: 448-452). Kent içi yol ağlarının düzenlenmesi ve demiryollarının giderek yayılması ile birlikte kentler, sanayileşmenin kapitalist ideallerine göre planlanıp düzenlenmiştir.

19. yüzyılda sanayileşmenin gelişimi kentlerde alt yapı ve hijyen sorunlarına neden olmuştur. Mumford’un belirttiği gibi “mekanik zaferiyle, bilimsel öngörülerıyla övünen bir çağ” olan bu yüzyıl, kentlerde birçok hijyen sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Mumford (2007: 575-576) bu durumu şöyle aktarmaktadır:

“Gece kömür, kentin üzerine çöküyordu. Hâkim renk siyahtı. Fabrika bacalarından simsiyah dumanlar çıkıyordu, çoğunlukla kentin içine dalan ve şeklini bozan tren manevra yerleri, her yer is ve kömür artığı yayıyordu. (...). Bu yeni çevre karanlık, renksiz, zehirli ve kötü kokuyordu.”

Sanayileşmenin neden olduğu kirlilik, 19. yüzyılda kentsel hijyene yönelik arayışları da önemli kılmıştır. Sanayi kentlerinde “temiz hava ve su, açık yeşil alanlar, parklar, hijyenik cadde ve sokaklar” artık modern planlama anlayışının zorunlu unsurları olmuştur. Kısaca modern şehircilik anlayışı ile toplum hayatına bu dönemde hijyen getirilmiştir (Ragon, 2010: 14). Kent planlama anlayışına modern hızıssihha, sanayileşmenin getirmiş olduğu zorunlulukla girmiştir. Bu tür sıhhi çalışmalar, 19. yüzyıl Avrupası’nın modern kentlerinde

görüldüğü gibi Paris'in bayındırlık faaliyetlerinde de etkili şekilde görülmüştür. Nitekim 19. yüzyılın ortalarında Baron Haussmann'ın Paris için yapmış olduğu bayındırlık faaliyetleri, Paris'i zorla temizleme ve hijyenleştirme projesine benzetilmiştir.

Paris, 19. yüzyılın ortalarında hızla artan nüfusuyla, sağlıksız bedene sahip hasta bir kent olarak tasvir edilmiştir (Le Corbusier, 2014: 248). Uzun yıllar hasta bir kent olarak görülen Paris, Haussmann'ın müdahaleleriyle kentsel bir ameliyata tabi olmak zorundaydı. Paris'in bedeninin bütün hastalıklardan, kanserli hücrelerden ve salgınlardan ancak toplu bir ameliyat neticesinde kurtulacağı düşünülmüştü. Hasta beden ve ameliyat benzetmeleri Paris gibi kentler için önemli ve çekiciydi. Kentin metabolizmasına yönelik işlevlerinde temiz hava, su, alt yapı ve kanalizasyon gibi unsurlar, canlı bir bedendeki arındırılması gereken şeylerdi. Dolayısıyla kentin dolaşım ve boşaltım sistemini oluşturan altyapı ve kanalizasyon çalışmaları ile Paris'in bağırsakları temizlenmişti. Temiz hava, açık yeşil alan ve park tasarımlarıyla solunum sistemi yenilenirken, kötü görünümlü yerleşim alanları ve binalar kanserli hücreler gibi kent bedeninden çıkarılıp atılmıştır. Kentin kanserli hücreler olarak görülen kötü yapıları kesilip atılırken, sokaklar, caddeler ve ana yollar vücudun tıkalı damarlarının açılması gibi trafik akışını sağlayacak şekilde yeniden düzenlenmiştir (Harvey, 2019: 334-335). Paris, canlı bir beden gibi Haussmann'ın eliyle toplu bir ameliyat geçirerek sağlıklı şekilde düzenlenmiştir.

19. yüzyılda kentlerin dirençli bir bedene sahip olmaları için temizlik ve hijyen konuları hayati öneme sahipti. Özellikle bu yüzyılın ortalarında Paris gibi büyük kentlerde belirli aralıklarla ortaya çıkan salgınların kontrol altına alınması kent sağlığı açısından önemli bir gelişmeydi. Temizlik ve hijyen, kentlerin sıhhi hususlarda planlanıp düzenlenmesini zaruri hâle getirmiştir. Kentlerin sıhhatli bir bedene, yani modern ve güzel bir yapıya kavuşmaları için Haussmannvari cerrahi müdahalelerin yapılması, 19. yüzyılın kent planlamalarında etkili olmuştur. Kentlerde yapılan imar çalışmaları, bir anlamda kentin solunum, dolaşım ve sindirim sistemlerini güçlendirerek sağlıklı bir yapıya sokmuştur.

Kentlerin sağlık açısından ele alınması, 19. yüzyılın kentlerinde meydana gelen önemli bir gelişmeydi. Bu önemli gelişme, örnek olarak 1875 yılında Dr. Benjamin W. Richardson'un *Sağlık Kenti* adlı çalışmasında görülmüş ve kentlere tıbbi bir standart önerilmiştir. Bu ideal kentin, yerleşim alanlarına göre nüfus yoğunluğu belirlenmiş, kömürlü lokomotifler yer altından geçirilmiştir. Kentin hücrelerini oluşturan evler ve kamusal yapılar, hijyenik kurallara göre ve belirli uzaklıklarda inşa edilmiştir. Bu ideal sağlık kentinde hastalıkların türüne yönelik küçük hastaneler tasarlanıp hem mekânsal ve hem de yaşamsal olarak tıbbi standartlar getirilmiştir (Mumford, 2007: 579-584).

Richardson'un tasarımında ideal kent, "yirmi bin evden oluşan yüz bin kişilik bir nüfusa sahiptir". Büyük salgın hastalıkların önlenmesi ve kent sağlığı için nüfus eşit şekilde dağıtılmıştır. Evler gün ışığı ve temiz hava gibi sağlıklı yaşam koşullarına uygun olarak tasarlanmıştır. Doğu-batı yönünde uzanan geniş ve ferah caddeler, yeşil alanlar ve parklar kentin hem güzelliğine hem de sağlığına katkıda bulunmuştur. Kentin tüm sokak ve caddeleri her gün yıkanıp temizlenmiştir. Salgın hastalıklarla mücadelede etkin bir sağlık sistemi geliştirilmiş ve ana caddeler üzerinde küçük hastaneler tasarlanmıştır. Çöp gibi katı atıklar düzenli olarak toplanmış ve hastalıkların önlenmesi için bertaraf edilmiştir. Richardson bu ideal kentin hayata geçirilmesini halk sağlığı açısından önemli görmüştür (Richardson, 1876).

19. yüzyılın sonlarında Patrick Geddes, Frank L. Wright ve Ebenezer Howard ise sanayi devriminin dönüştürdüğü kentlere karşı, kır ve kentin ideal yönlerini birleştirmeye çalışmışlardır (Kumar, 2005: 29). Geddes, mimari planlamacıdan ziyade bir düşünür ve tasarımcı olarak ideal kenti ele almıştır. Ancak Geddes'in yaklaşımı görsel olmaktan çok rasyoneldir. Frank L. Wright'ın ise mevcut kentlerin hantal ve kaotik vaziyetlerinden duyduğu hoşnutsuzluk ve güvensizliğe alternatif olarak *Broadacre City* idealini ortaya koyarak, insanın doğayla iç içe yaşamına inanmaktadır (Rosenau, 2007: 162). Wright'ın ütopyik tasarımı olan *Broadacre City*'nin temel amacı, kır ile kent hayatının ayırımını birleştirmektir. Ona göre kır ile kent arasında fiziksel bir ayırım yoktur. Ayrıca aşırı kentleşmenin

birçok zararı olmasının yanında çoğunluğun tahakkümünü de yansıtmaktadır (Fishman, 2016: 156-157). Aşırı kentleşmiş distopik bir toplumun sorunlarına çözüm olarak sunulan Wright'ın *Broadacre City* tasarımında, kentli aynı anda hem çiftçi hem fabrika işçisi hem inşaatçı hem de sanatkardır. Çalışma ve boş zamanın birbirine zıt görünmeyen bir yer olan *Broadacre City*'de insan ve makinenin bir denge içinde durduğu, makine insanı köleleştirme ve üretimi hızlandırmak için değil işleri hafifleterek yaşamı kolaylaştırmak için gerekli olduğu vurgulanmıştır. Kent ve kır arasında sadece fiziksel değil kültürel ayrımların da ortadan kalktığı bu bahçe kent modeli hem kırım doğaya yakınlığını hem de yerinden yönetim sayesinde kentin kamusal hizmet ve sosyo-kültürel olanaklarını bütünleştirmektedir (Dougherty, 1981: 244).

Dönemin ütopyacı düşünürlerden etkilenen Howard ise *Yarının Bahçe Kenti* ile yeni bir medeniyet oluşturacak kentsel gelişim modeli tasarlamıştır (Harvey, 2008: 313; Mumford, 1961: 176). İdeal kenti gerçekleştirmek için Howard, büyük nüfuslu kentlerin endüstriyel kirliliğine, sağlıksız ve düzensiz banliyölerine karşılık, sınırlı nüfuslu, düzenli ve sağlıklı yerleşimlere sahip daha organik bir kent önermiştir (Giedion, 1959: 685-686). Howard'ın bu ideal kentinde sosyal mekân tüm kurumlarıyla birlikte düzenlenmiştir. Kentsel altyapı ve sıhhi düzenlemeler toplum sağlığını koruyacak şekilde yapılmış, kamusal alanlar çevreyi güzelleştirecek yeterli sayıda park ve bahçelerle donatılmıştır. Londra gibi büyük “modern kentlerde düzenli bir merkezleşme oluşturularak nüfus yoğunluğunun ve düzensiz büyümenin önüne geçileceğini” öne sürmüştür. Bahçe Kent yaklaşımının hayata geçirilmesiyle kent merkezlerindeki nüfus yoğunluğunun azaltılması, düzensiz büyümenin önüne geçilmesi, temiz hava ve gün ışığının “kentli hakkı” olarak kazandırılması amaçlanmıştır (Howard, 1902: 13).

Howard'ın *Bahçe Kenti* dönemin ütopyik tasarımları içerisinde son derece ideal ve gerçekleştirilebilecek kadar uygundu. Bu ideal kent, organik sınırlara ve düzene dayalı ekolojik bir çerçeve içinde “kır ve kent arasındaki dengeyi gözeten rasyonel bir kentti”. Onun “kırsal ve kentsel değerleri bir araya getiren organik yaklaşımı, sonraki dönemlerde kentsel gelişme ve planlama hareketlerini” etkilemiştir (Ward, 2002: 32-

33). Howard sadece kentin fiziksel gelişimini değil, aynı zamanda kırsal ve kentsel yaşam tarzlarının birleştirilmesini de planlamıştır (Mumford, 1961: 182). Planlamanın amacı, insanların sağlık ve refah standartlarını artırmaktı. Bu amaca ulaşmak için kırsal ve kentsel yaşamın sağlıklı, doğal ve ekonomik alanlarını birleştirmek gerekmiştir. Otuz bin nüfuslu dairesel şekilde planlanan “Bahçe Kent”, yeşil kent estetiğinde tasarlanmıştır. Bu tasarımdaki amaç, aslında Londra gibi büyük kentlerde görülen kaotik büyümenin önüne geçerek simetrik ve orantılı bir büyümenin gerçekleştirilmesiydi (Howard, 1902: 22-52). Bahçe Kent’in simetrik tasarımı, birlikteliğin simgesi ve örgütlü bir toplumun işaretiydi. Modern yaşamın tüm ihtiyaçları göz önünde bulundurularak planlanan kent, sağlıklı ve müreffeh bir kentin ütopyik özelliklerini taşımıştır. Yerleşme ve sosyal kooperatifler için önemli bir proje olan “Bahçe Kent, bozulmamış kırsal alanlarda kesintisiz yeşil bir kuşakla çevrili”, verimli, sağlıklı, güzel bir tasarımıdır (Fishman, 2016: 43-47). Bu açıdan *Bahçe Kent*, sterilize edilmiş ideal bir kent arayışıdır ve geçmişteki tüm kentsel ütopiyaların karakterize edilmiş formudur (Miles, 2007: 62-65).

5. 20. YÜZYILIN BAŞLARINDA İDEAL KENT ARAYIŞLARI

Howard, Wright ve Le Corbusier gibi ütopiyacı tasarımcılar, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında kaotik hâle gelen büyük kentlerin sorunlarına cevap vermenin yanında modern toplumun yaşayacağı yeni kentsel tasarımlar hazırlamışlardır. Bu tasarımlar, geleceğin ideal kentleri olarak modellenmiştir. İdeal kent modelleri, eskimiş ve sorunlu kentsel alanlar üzerinde değil, inşasının daha kolay olacağı kır ile bütünleşik şekilde boş alanlarda tasarlanmıştır. Bu ideal kentler, modern toplumun ihtiyaçları doğrultusunda hazırlanan “rasyonel bir düzen ve ilerlemenin” mekânsal izdüşümleriydi. İnsanların birbirleriyle barış içinde ve doğa ile uyumlu yaşadığı kusursuz toplumsal mekanların ütopyik şekilleriydiler. Bu ideal kent tasarımları, son yüzyılın büyük kentlerine model olmuştur. Çünkü Batı’nın büyük kentlerinde sanayileşmeyle ortaya çıkan kaos ve korku, özlem duyulan mutlu toplumsal mekânları bir beklenti olmanın ötesine geçirerek zorunlu kılmıştır. Howard, Wright ve Le Corbusier gibi tasarımcılar için eskimiş “büyük kentler, ideal kentlerin karşıt bir imgesi ve onların cennetlerine

ilham veren” cehennemlerdir (Fishman, 2016: 14-21). Büyük kentlerin bunaltıcı ve kaotik hâle gelmesinin nedeni ise geometri aklıyla düzenlenmemesidir. Le Corbusier (2014: 22-24) için geometrik düzenin egemen olduğu kentler, kaotik ve sıkıcı durumdan uzaktırlar. Bununla birlikte kentlerde geometrik düzen ne kadar kusursuzsa insanlar da o derece mutlu ve güvencedir.

20. yüzyılda doğrusal ilerleme ve geometrik düzen ile tasarlanan kentler, teknoloji merkezli bir hüviyet taşımıştır. İnsanlığın bütün ideallerini gerçekleştirmek için kullanılan “teknoloji, teknelci bürokratik iktidarın” gizli bir aracıydı (Harvey, 2010: 51). Bu gelişmeyle birlikte kentsel mekânlar bürokratik iktidarın ve teknik ilerlemenin sistematik üretimi haline gelmiştir. Berman (2013: 223-225) bu “teknik ilerlemeyi yeni kentsel mekân komplekslerinde modernizmin yeni bir tarzı” olarak değerlendirmiştir. Çünkü “19. yüzyıl kent mekânlarında cadde ve bulvarlar ön plandayken, 20. yüzyılda modernizmin ayırt edici özelliği otoyollar şeklinde” ön plana çıkmıştır. Bu durum, “modernizmin kentsel mekânı güçlü bir şekilde mobilize” etmesiydi. Nitekim Le Corbusier, *Yarının Kenti* adlı büyük modern kent manifestosuyla yeni bir sokak ve yol vizyonu ortaya koymuştur. Eskiden insanlar sokakları ve caddeleri hayvan gücüne dayalı araçlarıyla özgürce kullanabiliyor ve bir tür kentsel cennette huzur içinde dolaşabiliyordu. Fakat 20. yüzyılda ise sokaklar ve caddeler hızlı kent trafiğinin tehlikeli alanları hâline gelmiştir.

20. yüzyılın modern insanı, kent trafiğindeki “ağır, hızlı ve tehlikeli kütle ve enerji yığınına tek başına direnen bir yaya” hâline gelmiştir. Hızla artan araç trafiği kentsel alanlara yayılarak modern yaşamı kaosa sürüklemiştir. Kentin, “sokak ve caddeleri artık insanlara değil, hızlı trafiğe ait olmuş ve sokaktaki insan, arabadaki insan konumuna” geçmiştir. Arabadaki insan algısı, 20. yüzyılın kent planlamalarını yeni bir paradigma ile etkilemiştir. Yeni tip makineleşmiş sokak ve caddeler ile geleceğin ideal kentinin “sadece trafiğe ait olacağı vizyonu” ortaya atılmıştır. Bu vizyonu geliştiren Le Corbusier, sokakların yerini geniş ve yeşil alanların aldığı, “otoyolların ve büyük gökdelenlerin hâkim olduğu yeni bir devrimci mimari” ortaya koymuştur. Yeni modern kentsel çevrede eski caddeler

kaldırılarak yüksek simetrik gökdelenler ve yeni kentsel otoyollar yapılmıştır (Berman, 2013: 216-227). Bu paradigma geleceğin planlamasını ve ideal kent tasarımlarını etkilerken, otoyollar (ekspres yollar) kentin sıradan caddelerinin yerini alarak düzen ve ilerlemenin bir göstergesi haline gelmiştir.

Le Corbusier'nin ideal kent tasarımlarına en cesur ve özgün katkısı simetrik gökdelenler ve binalardır. Dar sokakların yerini artık yüksek binalarda ya da gökdelenlerde hareketli dikey asansörler almıştır. Nitekim Max Weber için “Batı dünyasında aklın egemenliği bürokrasinin egemenliği” anlamına geldiği gibi, yüksek gökdelenler de bürokrasinin merkezleri, aklın ve ilerlemenin zaferi olarak sembolize edilmiştir (Fishman, 2016: 184). Le Corbusier'ye (2014: 177) göre, “modern kentin merkezinde inşa edilen gökdelenler ve kuleler, düzenli bir dünyaya hükmeden yeni güç merkezleridir. Bu gökdelenler hem kentin hem de tüm ülkenin aklını barındırmıştır.” Üretim, komuta, iletişim ve ticari faaliyetler; telefon, telgraf, radyo gibi zamanı ve mekânı fetheden tüm araçlarla birlikte burada merkezleşmiştir.

Le Corbusier tarafından tasarlanan kent, Saint-Simon'un ütöpik düşüncesinin 20. yüzyıldaki yeni versiyonuydu. Çünkü “Saint-Simon, toplumun teknik ve bilime dayalı yeni bir düzene doğru” geliştiğini savunuyordu. Bu “yeni düzen bilim ve tekniğe dayanıyordu. Ona göre toplumun tek amacı üretim olmalıydı” (Ragon, 2010: 44) ve bunun sonucunda üretim merkezleri, bankalar ve ticarethaneler gibi büyük kurumların zaferine tanık olunacaktır. Dolayısıyla bu modern kurumlar ve üretim faaliyetleri toplumsal hayata düzen ve ilerleme getirecektir (Fishman, 2016: 186).

Le Corbusier'nin düşüncesinde merkezî bir yere sahip olan Saint-Simon, ideal “endüstriyel hiyerarşi toplumu” tasarlamıştır. Kentsel mekânı teknolojik olarak ele alarak verimli bir organizasyonla üretimi hedeflemiştir. Le Corbusier, Saint-Simon ile aynı dönemin ütopyacı düşünürlerinden Fourier'den de etkilenmiştir. Her iki düşünürün özgün yönlerini birleştirerek yeni çağa uygun olarak kendi ideal kentini ortaya çıkartmıştır (Fishman, 2016: 184; Ragon, 2010: 51). Le Corbusier'nin ideal kent tasarımının en açık örneklerinden biri 1925 yılında Paris için hazırladığı Voisin Planı'dır. Bu plan ile

Paris “kent merkezinin kesintisiz trafik için geniş bir otoyol ile ikiye bölünmesi” amaçlanmıştır. Kentin merkezine yüksek gökdelenler dikilmiş ve bunların etrafında modernlik adına park ve bahçeler tasarlanmıştır. Haussmann nasıl 19. yüzyılın ortalarında Paris'in düzensiz ve kötü mahallelerini ortadan kaldırıp yerlerine gösterişli modern mahalleler ve sokaklar inşa ettiyse, Le Corbusier de yeni bir anlayışla kent merkezini ihtişamlı kuleler ve geniş otoyollarla açmayı tasarlamıştır. Le Corbusier (2014: 88) her ne kadar Haussmann'ın Paris kent merkezini rant için acımasızca kesmesini eleştirse de büyük kent merkezlerinin yıkılmasını ve yeniden inşa edilmesini soğukkanlı şekilde düşünmüştür. Büyük kent merkezlerini yıkıp yeniden inşa etmek, “pislik yuvası banliyöler kuşağını ortadan kaldırmak”, bunları kentin uzağına taşımak ve onların yerine, zamanı geldiğinde değeri artan bir sermaye birikimini oluşturmayı düşünmüştür.

Le Corbusier'den ayrı olarak 20. yüzyılın başlarında Robert Moses ise New York'ta kültür merkezleri, konut tasarımları, köprüler ve tüneller ve en önemlisi otoyollar inşa ederek modernlikte ilerleme fikrini sık sık vurgulayan ütopyik tasarımcıların başında gelmiştir. Moses, bunlara karşı çıkmayı “ilerlemeye ve modernliğe karşı çıkmak” olarak eleştirmiştir. Bu durumda; “yaptıklarına karşı çıkmak, bizatihi moderniteye karşı çıkmaktı; tarih ve ilerlemeye karşı koymak, makine düşmanı olmak, gerçeklerden kaçmaya çalışmak, yaşamdan, serüvenden, değişim ve büyümeden korkmak demektir” (Berman, 2013: 415). Moses'in New York'ta gerçekleştirmek istediği ütopyik kentsel düzenlemeler, Avrupa'da son yüzyıllarda gerçekleştirilen radikal düzenlemelere benzetilmiştir. Nitekim Berman, kentsel alanlarda ki bu yıkıcı düzenlemeleri şöyle aktarmıştır:

“Moses'in [kente yönelik] pervasız acımasızlığı, geniş ufuklu zekâsı, takıntılı enerjisi ve hırsı, yıllar geçtikçe yarı mitolojik bir şöhrat kazandırdı ona. Tarih ve kültürel mitolojideki tiransı yapıcı ve yıkıcılardan oluşan uzun bir silsilenin sonucuydu adeta. XIV. Louis, Büyük Petro, Baron Haussmann gibi Moses, kendisine görkemli bir şöhrat sağlamak için elinden geleni yaptı, hatta bir canavar olarak nam salmaktan hoşlanmaya başladı.

Bunun kamuoyunu ürküteceğini ve potansiyel karşı çıkışları ortadan kaldıracığını düşündü (Berman, 2013: 390-391)”.

Moses, Haussmann'ın enerjisine ve kararlılığına sahip bir şehirci olarak görülmüştür. Haussmann, Paris'i dönüştürürken kentin gövdesine kılıç gibi darbeler vurmuş, kent merkezindeki karmaşık yapıları temizlerken trafik sorununu da cesurca açtığı düz ve geniş yollarla çözmüştü. Ancak 20. yüzyılda büyük modern kentler için daha cüretkâr düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur. Bunun için yapılması gereken en önemli şey ise araç trafiği, yayalar ve evlerin birbirleriyle olan karmaşasını ortadan kaldırarak kent merkezlerinin kaotik hâlden kurtarıp rasyonel bir düzene sokmaktır (Giedion, 1959: 735).

Moses, rasyonel bir plan dâhilinde tasarlamış olduğu projeleriyle modern dünyayı ve insanları mutlaka dönüştürdüğüne inanmıştır. Ancak, yüksek binalar ve otoyollar gibi büyük projeler modernitenin düzen ve estetiğini gösterememiştir. Bu bakımdan Moses'in büyük projeleri sadece kentsel mekânın modernleşmesinde yeni bir aşamayı değil, aynı zamanda modern düşüncede bir kırılmayı temsil etmiştir (Berman, 2013: 401). Modern teknoloji ve sanayinin muazzam şekilde kutsallaştırılması, Moses'in ütöpik tasarımındaki yol ve köprüleriyle sembolize edilmiştir. Moses'in büyük ütöpik çalışmalarına itiraz eden Jane Jacobs (2011), planlama ve projelerin kentlere büyük hayal kırıklığı getirdiğini belirtmiştir. Kentlerin araç trafiğinden daha karmaşık sosyal ve ekonomik sorunları vardır. Kentlerin, arabalar için geniş yollardan çok, insanların rahat ve güvenli bir şekilde hareket edebilecekleri sokaklara, kaldırımlara ve parklara ihtiyacı vardır.

6. SONUÇ

Modern ütopyacı düşünürler, gelişen toplumsal süreçlerde insanların yaşadığı yetersiz, kötü ve düzensiz yapıya ve kentlere alternatif modeller ortaya koymuşlardır. Mevcut toplumsal mekâna alternatif bir model sunarak hep ideal ve özlenen bir dünyaya ya da kentlere duyulan ihtiyacı tarif etmişlerdir. İdeal kentlere duyulan ihtiyaç, geçmiş düzene ait olan şeylerin ve sosyal mekânın sorgulanmasını beraberinde getirirken, gelecek tasarım ve planlamasının da önünü açmıştır. Rönesans sonrası özellikle 19. yüzyılın sonları gibi yaşanan büyük toplumsal

sorunların merkezinde yer alan kentler, düzen ve ilerleme fikri ve yeni toplumsal mekân inşa etme arayışları ile önemli dönüşümler geçirmiştir. Sanayileşmenin getirmiş olduğu sorunlar kentleri kaosa düşürmüş, kent merkezlerini kötü bir görünüme büründürmüştür. Bu açıdan ütopyacı düşünürler, kentsel mekânların yetersiz ve kötü görünümüne karşı ideal kent modelleri geliştirerek düzen arayışına girişmişlerdir. Ütopyacı düşünür ve kent tasarımcıları, modern toplumun mutlu yaşayacağı ve bütün ihtiyaçlarının karşılanacağı ideal kent modellerini ortaya koyarken aslında ideal toplumsal düzeni de kurmak istemişlerdir. İdeal kentsel düzenin gerçekleştirilmesi, son yüzyıllarda yapılan kentsel çalışmalara yansımıştır. Bu kentsel tasarım ve çalışmalarda, bilimsel yaklaşımlar ve teknik ilerlemeler ön plana çıkarken insan unsuru yani kent sakinleri göz ardı edilmiştir.

İdeal kent arayışlarında bilimsel ilerleme ve teknik gelişmenin önemi yanında kentlerin büyüme unsuru da önem arz etmektedir. Modern dönemde sanayileşme ve yeni kapitalist süreç, toplumsal mekâna olumsuz yansımış ve kentler büyüyerek kaotik bir hâl almıştır. İdeal kent tasarımlarındaki ilerleme ve düzen vurgusu bu kaotik durumun çözümüne yönelik esas ilkelere. Kentsel mekânlarda ideal düzen arayışları, bir yandan kaotik durumu gidermeye çalışırken diğer yandan ekonomik gereksinim ve kapitalist çıkarlara da hizmet etmiştir. Bu açıdan birçok modern ütopyacı düşünür, gelişmiş sanayi toplumlarının ihtiyaçların karşılamak ve daha yaşanır alanlar için yeni kentsel modeller geliştirmişlerdir. Bu modeller ile sadece kentlerin düzenlenmesi değil aynı zamanda ideal hâle getirilmesine çalışılmıştır.

19. yüzyılın ortalarında “düzen ve ilerleme” ilkeleri, ütopyacı mimar ve düşünürler tarafından bulvarlar, düz caddeler, parklar ve sanatsal yapılar şeklinde kent merkezlerine yansıtılmıştır. Kent merkezlerindeki yeni tip yapıların yanında yol ve caddelerin geniş ölçekte tasarlanması eskiyi yıkarak yerine yeniyi inşa etme arzusunu göstermiştir. Nitekim dönemin kent tasarımcısı Haussmann eskimiş Paris’i yıkarak yerine yeni Paris’i inşa etmiştir. Eski ve hasta bir bedene benzetilen kent dokusu imar faaliyetleriyle ortadan kaldırılırken yeni Paris, sağlıklı bedene kavuşturulmuştur. Paris gibi kentlerin sağlıklı

bir yapıya kavuşturulması ideal kent arayışlarında “yıkıcı yaratıcılık” sürecini de kaçınılmaz kılmıştır. Bu süreçte kentin eskimiş ve izbe alanları ortadan kaldırılarak büyük iş merkezleri ve modern konutlar inşa edilmiş, sokak ve caddeler ise yoğun trafik akışına uygun hâle getirilmiştir. Kent merkezleri endüstriyel-kapitalist bakış açısının amaçları doğrultusunda ve ilerlemeci bir yapıda dönüştürülmüştür.

Son yüzyıllarda tasarlanan ideal kent modellerinin bir kısmının ilerlemeci yapıda, diğer kısmının ise geçmişe özlem duyan bir yapıda olduğu görülmüştür. Howard gibi ütopyacı düşünürlerin ideal kent tasarımları geçmişe özlem duyarken, Haussmann ve Le Corbusier gibi mimarların çalışmaları ise geleceğe dönük bir yapıda şekillenmiştir (Dostoğlu, 1988). Geçmişin bozulmamış kırsal toplumuna özlem duyan ve kentsel mekânı doğa ile bir bütün olarak ele alarak yeniden düzenlemeyi amaçlayan ütopyacılar ile geçmişle tüm bağlarını koparıp kentlerde teknik ilerleme ve düzeni esas alan ütopyacıların ideal kent tasarımları birbirinden farklılık göstermiştir. Dolayısıyla son yüzyıllardaki ideal kent arayışları, ütopyacı düşünürlerin geçmişe özlem ve geleceğe dair beklentileri doğrultusunda farklı şekillenmiştir. Bu farklılık sanayileşme ve yeni kapitalist sistemin kent merkezlerinde giderek yoğunlaşmasından kaynaklanmıştır. Sonuç olarak modern ütopyacı düşünür ve mimarların ortaya koydukları tasarımlar, imkânsız hayaller değil aksine insanların yaşadıkları kentleri ve toplumsal düzeni daha iyiye doğru dönüştürme çabalarıdır. Bu nedenle modern ütopyacı düşünürlerin temel özelliği, geçmiş ütopyacılarından farklı olarak tasarlamış oldukları ideal kent modellerini fiziksel olarak uygulamaya geçirip toplumsal mekânı kökten değiştirmeleridir.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Akademik İzdüşüm Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarına aittir.

Destek ve Teşekkür: Bu araştırmanın hazırlanmasında herhangi bir kurumdan destek alınmamıştır.

Katkı Oranı Beyanı: Araştırmanın tüm süreci makalenin beyan edilen tek yazarı tarafından gerçekleştirilmiştir.

Çatışma Beyanı: Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Bacon F. (2008). *Yeni Atlantis*, (çev. Ç. Dürüşken). İstanbul: Kbalcı Yayınevi.
- Bayka, M. H., (2011). Ütopya ya da Başka Bir Dünyanın Olabilirliği Üzerine. *Güneş Ülkesi, içinde* (7-20). (çev. S. Bağdatlı). İstanbul: Say Yayınları.
- Berman, M. (2013). *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, (çev. Ü. Altuğ, B. Peker). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Campanella, T. (2011). *Güneş Ülkesi*, (çev. S. Bağdatlı). İstanbul: Say Yayınları.
- Dostoğlu, N. T. (1988). Utopia and Determinism: Architectural Deterministic Thinking in Urban Utopias. *METU Journal of Faculty of Architecture*, 8 (2), 143-152.
- Dougherty, J. (1981). Broadacre City: Frank Lloyd Wright's Utopia. *Centennial Review*, 25 (3), 239-256.
- Ergin, O. N. (1995). *Mecelle-i Umur-ı Belediyeye*, (Cilt 2-3-4). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Fishman, R. (2016). *Yirminci Yüzyılda Kent Ütopyaları*, (çev. D. Toprak). İstanbul: Daimon Yayınları.
- Giedion, S. (1959). *Space, Time and Architecture: The Growth of a New Tradition*, Cambridge: Harvard University Press.
- Harvey, D. (2008). *Umut Mekânları*, (çev. Z. Gambetti). İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2010). *Postmodernliğin Durumu*, (çev. S. Savran). İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2012). *Sermayenin Mekânları*, (çev. B. Kıcı vd.), İstanbul: Sel Yayınları.
- Harvey, D. (2019). *Paris Modernitenin Başkenti*, (çev. B. Kılınçer). İstanbul: Sel Yayınları.

- Howard, E. (1902). *Garden Cities of To-Morrow*, London: Swan Sonnenschein & Co.
- Jacobs, J. (2011). *Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı*, (çev. B. Doğan). İstanbul: Metis Yayınları.
- Kostof, S. (2007). Majesteleri Kazma Yıkımın Estetiği. *Şehirler ve Sokaklar*, (ed. Z. Çelik, vd., çev. B. Altınok), (ss.15-34). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Kumar, K. (1990). Utopian Thought and Communal Practice: Robert Owen and the Owenite Communities. *Theory and Society*, 19 (1), 1-35.
- Kumar, K. (2003). Aspects of the Western Utopian Tradition. *History of the Human Sciences*, 16 (1), 63-67.
- Kumar, K. (2005). *Ütopyaçılık*, (çev. A. Somel). Ankara: İmge Kitapevi.
- Le Corbusier (2014). *Şehircilik*, (çev. P. Kotas). İstanbul: Daimon Yayınları.
- Miles, M. (2007). *Urban Utopias: The Built and Social Architectures of Alternative Settlements*, London and New York: Routledge.
- More, T. (2000). *Utopia (Mina Urgan'ın incelemesiyle)*, (2.b., çev. V. Günyol, vd.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Mumford, L. (1922). *The Story of Utopias*, New York: Boni and Liveright Inc.
- Mumford, L. (1961). Bahçe Şehirler ve Modern Şehir Planlaması. (çev. R. Keleş). *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 16 (4), 175-187.
- Mumford, L. (1965). Utopia, the City and the Machine. *Daedalus*, 94 (2), 271-292.
- Mumford, L. (2007). *Tarih Boyunca Kent*, (çev. G. Koca, T. Tosun). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Owen, R. (2006). *Yeni Toplum Görüşü ve Lanark Raporu*, (çev. L. Akalın). İstanbul: Kaynak Yayınları.

- Ragon, M. (2010). *Modern Mimarlık ve Şehircilik*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Richardson, B. W. (1876). *Hygeia, a City of Health*, London: Macmillan and Co.
- Rosenau, H. (2007). *The Ideal City, Its Architectural Evolution in Europe*, London: Routledge.
- Steintrager, J. (1969). Plato and More's Utopia. *Social Research*, 36 (3), 357-372.
- Tafuri, M. (1976). *Architecture and Utopia: Design and Capitalist Development*, London: The MIT Press.
- Ward, S. V. (2002). Ebenezer Howard: His Life and Times. *Form Garden City to Green City*, (ed. K. C. Parsons, D. Schuyler), (ss.14-37). Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

MODERN UTOPIAN THINKERS' SEARCH FOR THE IDEAL CITY

Extended Summary

Aim:

The aim of the study is to reveal how the modern utopian Western thinkers' search for the development of the ideal cities in the modern era. Modern utopian thinkers have developed alternative new urban models to meet the needs of developed industrial societies and to respond to the deficient, inadequate and bad structure of the urban order. With the models developed, it is aimed not to partially rehabilitate the outdated urban fabric, but to transform the cities as a whole. With the changes experienced, irregular areas of the cities have been aimed at being modernized. Utopian thinkers and planners have tried to build modern structures by demolishing the old bad structures of the cities and tried to turn the streets and avenues into flat and open spaces.

Method(s):

The study is based on document analysis, a qualitative research method. In addition to the studies on utopia, it is analyzed what kind of a city utopian thinkers and designers were in search of in the modern period. Therefore, in this study, mainly historical research method is applied and text scanning method is used.

Findings:

Modern utopian thinkers have put forward alternative models to the inadequate, bad and irregular structures and cities where people live in developing social processes. By offering an alternative model to the existing social space, they have always described the need for an ideal and longed-for world or cities. While the need for ideal cities brought about the questioning of the past order and social space, it paved the way for future design and planning.

Conclusion and Discussion:

Cities, which were at the center of major social problems after the Renaissance, especially in the late 19th century, underwent

significant transformations with the idea of order and progress and the search for building new social spaces. The problems brought about by industrialization transformed cities into a chaotic state and urban centers took on a bad appearance. In this direction, utopian thinkers have attempted to seek order by developing ideal city models despite the inadequate and poor appearance of urban spaces. While utopian thinkers and urban designers put forward ideal city models where modern society would live happily and meet all its needs, they also wanted to establish the ideal social order. In these urban designs and studies, scientific approaches and technical advancements have come to the forefront, while urban dwellers have been ignored.

In the mid-19th century, the principles of "order and progress" were reflected in city centers by utopian architects and thinkers in the form of boulevards, straight avenues, parks and artistic structures. In addition to new building types in city centers, the large-scale design of roads and avenues also demonstrated the desire to demolish the old and build the new. As a matter of fact, Haussmann, the urban designer of the period, demolished the old Paris and built the new Paris instead. By comparing Paris to a sick body, the old urban fabric was eliminated and the new Paris with a healthy body was built in its place. The restoration of cities like Paris to a healthy structure made the process of "destructive creativity" inevitable in the search for the ideal city.

In this process, obsolete and isolated areas of the city were eliminated, large business centers and modern residences were built, and streets and avenues were made suitable for heavy traffic flow. Urban centers were transformed in a progressive structure in line with the aims of the industrial-capitalist perspective. Therefore, the search for the ideal city in recent centuries has been shaped differently in line with utopian thinkers' longing for the past and their expectations for the future. This difference stemmed from the increasing concentration of industrialization and the new capitalist system in urban centers. As a result, the designs put forward by modern utopian thinkers and architects are not impossible dreams, but rather efforts to transform the cities and social order in which people live for the better. For this reason, the main characteristic of modern utopian thinkers, unlike past

utopians, is to physically implement the ideal city models they have designed and radically change the social space.

DÖVİZDEN DÖNÜŞÜMLÜ KUR KORUMALI MEVDUAT HESABI VE MUHASEBELEŞTİRİLMESİ*

Nurcan BULUT**
Suna ERDİL***

Öz

Ekonomik aktörlerin başında gelen bankacılık sektörü, her toplumda değişim ve dönüşüm göstererek günümüzdeki haline ulaşmıştır. Bankacılık sektöründeki her bir değişim ya yaşanan ekonomik krizler sonrası oluşmuş ya da oluşabilecek krizleri önlemek amacıyla ortaya çıkmıştır. Sektördeki değişimlerin kendi içerisinde belirli riskleri barındırdığı da bilinmektedir.. Bu çalışmada bankacılıktaki temel risklerden biri olarak kabul edilen ve Türkiye’de uzun yıllardır devam eden enflasyonun hızlandırdığı kur riskine, alternatif bir çözüm olarak geliştirilen Dövizden Dönüşümlü Kur Korumalı Mevduat Hesabı ele alınmıştır. 2021 yılında yayımlanarak kamuoyu ile paylaşılan ürün günümüzde hem hazine için hem de mevduat sahipleri için önemini korumakta ancak asimetrik bilgi bulunması sebebiyle piyasada spekülasyonlara da sebebiyet vermektedir. Ürünle ilgili akademik çalışma sayısının artması piyasadaki bilgi akışını hızlandıracığından mevduat sahiplerinin tercihlerini belirlemede önemli rol oynayacaktır.. Çalışmada, Dövizden Dönüşümlü Kur Korumalı Mevduat Hesabının daha anlaşılabilir olmasını sağlamak amacıyla sayısal örnekler verilerek konuya açıklık getirilmiş ve bu mevduat hesabının avantaj ve dezavantajları ifade edilerek amaç, kapsamının neler olduğu ve nasıl muhasebeleştirildiği ifade edilmiştir.

* Bu çalışma Bitlis Eren Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, “Bankacılıkta Risk Kavramı-Piyasa Riski: Dövizden Dönüşümlü Kur Korumalı Mevduat Hesabı Üzerine Bir İnceleme” başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, nbulut@beu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8374-8350

*** Bitlis Eren Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Suna ERDİL, erdil.suna@gmail.com ORCID: 0000-0001-8213-3568

Atıf yapmak için/ To cite this article: Bulut,N.& Erdil,S.(2023). Dövizden Dönüşümlü Kur Korumalı Mevduat Hesabı ve Muhasebeleştirilmesi. *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 8(2): 495-524

Anahtar Kelimeler: Bankacılık, Piyasa Riski, Kur Riski, Enflasyon, Dövizden Dönüşüm

JEL Kodu: A10, G10, G21, M40.

Currency Conversion Currency Protected Deposit Account and Accounting

Abstract

The banking sector, which is one of the leading economic actors, has reached its current form by showing change and transformation in every society. Each change has the quality of preventing the crises that may occur after the economic crises experienced or that may occur, but also contains certain risks within itself. In this study, the accelerated exchange rate risk driven by inflation, which is considered one of the fundamental risks in banking and has been ongoing in Turkey for many years, is addressed, and the Currency Conversion Currency Protected Deposit Account, developed as an alternative solution, is discussed. Published in 2021 and shared with the public, the product remains important for both the treasury and depositors today, but it also causes speculation in the market due to asymmetric information. Since the increase in the number of academic studies on the product will accelerate the information flow in the market, it will play an important role in determining the preferences of the depositors. In order to make the Currency Conversion Currency Protected Deposit Account more comprehensible, numerical examples have been used to clarify the subject and the advantages and disadvantages of the deposit account have been expressed and the purpose and scope of the deposit account have been detailed.

Keywords: Banking, Market Risk, Currency Risk, Inflation, Currency Conversion.

JEL Codes: A10, G10, G21, M40.

1. GİRİŞ

Tarihin bilinen en eski mesleklerinden biri olarak kabul edilen ve doğduğu günden günümüze kadar hem bulunduğu topluma göre hem de yaşanan teknolojik gelişmeler ve toplumların gelişmişlik düzeylerine göre değişiklik gösterdiğini bildiğimiz bankacılığın gelecekte günümüz uygulamalarından çok daha farklı olacağı, ön görülse de her toplum için hala önemini koruduğu açıkça ifade edilebilmektedir. Temelde güven ilişkisine dayanan bankacılığın her toplumda olduğu gibi Anadolu sahasında kurulmuş olan Osmanlı Devleti zamanında ve günümüz Türkiye'sinde de değiştiği ve her değişimde belirli riskleri taşıdığını ifade etmek gerekmektedir. Her bir risk beraberinde bir değişim ve dönüşümü taşımakta, ayrıca

yaşanan her bir kriz sonrası yeni bir model belirlenerek olası krizleri önleme veya kontrol altında tutma çabasının olduğunu da söylenebilir.

Mali ve sosyo-ekonomik açıdan hedeflerin gerçekleştirilmesinin temelde hem maliye hem de para politikalarına dayandığı ifade edilmektedir. Bütçe, borçlanma, gelir, vergi, harcama gibi kalemlere sahip olan ve hükümet tarafından belirlenen maliye politikası aracılığıyla büyüme, kalkınma ve gelişim, ekonomik istikrarın sağlanması ve bununla birlikte gelir dağılımında adaletin de sağlanmasının temel amaç olarak kabul edildiği ifade edilmektedir. Açık piyasa işlemleri, politika faizlerinin belirlenmesi gibi benzer kalemleri bünyesinde barındıran para politikası aracılığıyla fiyat istikrarının sağlanması başta olmak üzere finansal istikrar, potansiyel büyüme gibi amaçların hedeflendiği belirtilmektedir (Köstekçi & Özbay, 2023, 44). Bu bağlamda ülkelerin gelişmişlik düzeyleri veya toplumsal refahlarının sağlıklı bir şekilde yürütülecek para ve maliye politikalarına bağlı olduğunu ifade etmek mümkündür.

Covid-19 ile başlayan süreçte uzun süreli alınan tedbirler ve yaptırımlar sonrası güçlü ekonomiler bile sarsıntıya uğrarken gelişmekte olan ülkeler durumdan daha fazla etkilenmiştir (Akgemci, 2022; 1248). Bu süreçte yaşanan küresel çaptaki ekonomik gelişmelerden birisi de hızlanan fiyat artışlarıdır. Global çapta gerçekleşen fiyat artışlarına paralel olarak ülkemizde yaşanan enflasyonist eğilimlere rağmen yürütülen faizin arttırılmaması politikası ve fiyat istikrarının sağlanması doğrultusunda kararların alınmaması neticesinde kaçınılmaz bir kur krizinin de patlak verdiği bilinmektedir. Bununla birlikte çeşitli iç ve dış faktörlerin de yaşanan döviz kurunu tırmandırdığı da açıkça ifade edilmektedir (Kaya, 2022;130; Akgemci, 2022; 1248) Enflasyon artış gösterirken Türk Lirası'nın yabancı paralar karşısında hızla kaybettiği değer yavaşlatılması doğrultusundaki politikaların aktifleştirilmemesinin etkilerinin arttırdığı kur krizinin ve kurun düşük tutulması politikasının yerine döviz kurunu kontrol altına alabilecek alternatif enstrümanların kullanımı yoluna gidildiği belirtilmektedir (Köstekçi & Özbay, 2023; 45)

Yüksek enflasyon ve kurlarda yaşanan ani yükselişlerin TL'ye olan güveni sarstığı ve bu noktadan sonra hane halklarının döviz tutma, tüzel kişilerin ise döviz üzerinden işlem yapma eğiliminin de aynı şekilde yükseldiği ifade edilebilmektedir. Bu noktadan sonra tedbir alma, döviz kurunu kontrol altında tutma, yastık altında bulunan döviz ve altın yatırımlarının sisteme kazandırılmasını sağlama gibi amaçlarla Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Merkez Bankası'nın ortak kararı neticesinde Dövizden Dönüşümlü Kur Korumalı Mevduat Hesabı'nın 2021 yıl sonu itibariyle bankalar aracılığıyla kamuoyunun hizmetine sunulduğu bilinmektedir. Dövizden Dönüşümlü Mevduat ve Kur Korumalı Mevduat (DDKMMH) olarak iki ayrı ürün şeklinde yayımlanan tebliğler doğrultusunda bankaların internet sayfalarında ve hedef kalemlerinde yer edinmeye başladığı belirtilmektedir (Kaya, 2022; 130) Bu hesapların geleneksel yöntemlerden farklı olarak ortaya çıktığı ve liralasma politikasına temel oluşturan bir varsayım olduğu ifade edilmektedir (Güsar & Ünkaya, 2023; 157)

Hızlı artış gösteren ve frenlenmesi gereken kur riskine çözüm olarak geliştirilen ürünün tarihine baktığımızda geçmişte Döviz Çevrilebilir Mevduat olarak yayımlandığını görebilmekteyiz.

İlgili ürün DDKMMH da getirilen en büyük eleştirilerden biri olan kur farkından oluşan ödemelerin hazine üzerinde hissedilebilir bir yük oluşturması, hesaplardaki bakiyeler aracılığıyla kullanılan kredilerin ne amaçla kullanıldığının veya yapılan yatırımların belirlenememesi ve halka veya mevduat sahiplerine uygulamanın yeterince tanıtılmaması gibi sebeplerle 1979 yılında son bulduğu bilinmektedir (Köstekçi, Özbay, 2023; 45; Dönek, 1995; 176; Bakova & Yüksel, 2023; 1).

Bu çalışmanın amacı DDKMMH'nın işletmeler ve bankalar açısından nasıl muhasebeleştirilmesi gerektiği problemine ilişkin önerilerde bulunmaktır. Bu amaçla, ilk bölümde literatür taraması yapılmış, nasıl hesaplandığı ve son olarak da nasıl muhasebeleştirildiğine ilişkin muhasebe kayıtları yapılmıştır.

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Aralık 2021’de uygulamaya alınması sebebiyle literatür taraması yaptığımızda yapılan çalışmaların son iki yılda olduğunu söyleyebiliriz. Yükselen döviz kurunu dizginleme amacıyla kamuoyuna sunulan üründe akademik çalışmaların Türkiye Cumhuriyeti ile sınırlı kaldığını belirtebiliriz.

Güsar & Ünkeya (2023); çalışmalarında muhasebe kalemlerine, muhasebeleştirmenin temel ilkelerine değinmiş ve ilgili mevduat hesabının kur durumlarına göre oluşacak senaryolarda muhasebeleştirilmelerinin nasıl olacağını incelemişlerdir. Ayrıca taraflardan biri olan bankaların muhasebe kayıtlarını da örnek olarak sunmuştur.

Köstekçi & Özbay (2023); yaptıkları çalışmada öncelikli olarak vergilendirmenin neden gerekli olduğunu ve kur korumalı mevduat hesabının neleri kapsadığını açıklamıştır. Bütçenin en önemli gelir kaynaklarından kabul edilen vergi kaleminin ilgili mevduat ürününde istisna tutulmasının etkilerini incelemiştir.

Akgemci (2022); hazırladığı makalesinde kur korumalı mevduat hesabının muhasebeleştirme esaslarının neler olduğu üzerinde durmuştur. Verdiği sayısal örnekler ve hesaplamalar ile kurun yükselip düşmesi ile ilgili oluşacak farkların muhasebeleştirilmesinin anlaşılmasını amaçlamıştır.

Çakallı & Baloğlu (2022); çalışmalarında muhasebe kalemlerine, muhasebeleştirmenin temel ilkelerine değinmiş ve ilgili mevduat hesabının kur durumlarına göre oluşacak senaryolarda muhasebeleştirilmelerinin nasıl olacağını incelemiştir. Mevduat hesaplarının amaçları ve özelliklerini detaylı anlatmış ve sayısal örneklerle desteklenmiştir. Muhasebe kayıtlarında bankalara da ayrıca yer verilmiştir.

Kaya (2022), literatüre kazandırdığı çalışmasında öncelikli olarak yayımlanan tebliğleri incelemiş ve bu tebliğlerin genişletilmiş hâline değinmiştir. Sayısal örnekler ve hesaplamalar aracılığıyla somut veriler de sunulmuştur. Vergi istisnalarına da yer verdiği çalışmasında oluşan kazanç ve kayıpların Vergi Usul Kanunu’na göre nasıl muhasebeleştirileceği tartışılmıştır.

Yayman (2022); ilgili ürüne tanınan vergi ayrıcalıklarının neler olduğunun detaylandırılması temelinde çalışmasını oluşturmuştur. Kur durumuna göre verdiği sayısal örnekleri vergi istisnasına göre detaylandırmıştır. Oluşturduğu tablolar aracılığıyla bu uygulamanın bütçeye etkilerinin neler olacağını açıklamıştır.

Literatür incelendiğinde bu sistemin Türkiye'ye özgü bir yaklaşım olduğu, bu nedenle de diğer ülkelere ilişkin akademik çalışmalara rastlanılmadığı görülmektedir.

3.DÖVİZDEN DÖNÜŞÜMLÜ KUR KORUMALI MEVDUAT HESABI

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş döneminden itibaren çeşitli ekonomi ve maliye politikaları yürüterek karşılaştığı veya karşılaşılabileceği ekonomik krizleri minimum düzeyde tutmaya çalıştığı ve istikrarlı bir ekonomiyi hedeflediği bilinmektedir. Özellikle 1990'lı yıllar ve sonrasında yaşanan ekonomik krizlere bakıldığında mücadele ettiğimiz en temel problemlerden birinin yüksek enflasyona paralel olarak ülke parasının değer kaybetmesi ve yabancı ülke parasının hızla değerlendirilerek döviz riski veya "dolarizasyon" dediğimiz kavramın ortaya çıkmasıdır.

Türkiye Cumhuriyeti'nde kavram olarak bakıldığında birebir karşılığı bulunmamakla beraber dolarizasyon, para ikamesi olarak kabul edilmektedir (Özen, 2018; 103). Bu kavram yetersiz kalmakla birlikte ülke parasının değerini yitirerek yabancı ülke parasının tercih edilebilir ve kullanılabilir olma durumunu ifade etmektedir. (Güsar & Ünkeya, 2023; 153) Artan enflasyon ve yaşanan krizler sonrası mevcut varlıklarını koruma eğiliminde bulunan hane halklarının yabancı paraya veya yabancı para cinsinden yatırımlara yöneldiği görülmektedir. Bu durumda ise karşımıza kur riski-döviz riski kavramları çıkmaktadır. Hükümetin ürettiği çözümlerin veya yürütülen devlet politikalarının ise bu riski önlemeye yönelik olduğunu söyleyebiliriz.

Dolarizasyon paranın sahip olduğu değer saklama, ödeme aracı olma gibi temel fonksiyonlarının yerli paranın dışında yabancı bir para birimi ile yerine getirilmesi olarak da ifade

edilmektedir. Tam bir tanımını bulunmadığından dolarizasyon kavramını sahip olduğu diğer tür veya çeşitleri ile ifade edebiliriz (Özen, 2018; 103)

- Gayrî Resmî Dolarizasyon: Yabancı hisse senetleri, parasal olmayan varlıklar, yurt içi veya yurt dışındaki yabancı mevduatlar yastık altındaki yabancı banknotların mevcut bulunduğu dolarizasyon türü olarak ifade edilmektedir.
- Yarı Resmî Dolarizasyon: Yabancı paranın yasal kabul gördüğü ve bankalardaki mevduat payının yüksek olduğu lakin bununla birlikte günlük harcama kalemlerinin vergi ve ücret ödemelerinin yerli para cinsinden devam ettiği tür olarak ifade edilmektedir.
- Resmî Dolarizasyon (tam dolarizasyon): Yabancı paranın yasal olarak ve üstün bir statüye sahip olduğunda ortaya çıkan ve devletin yaptığı ödemelerde de aktif bir şekilde kullandığı bir türdür. Bir ülkede madeni para dışında ülkenin yerli parası hiç kullanılmıyor yerine yabancı para kullanılıyorsa tam dolarizasyonun varlığından söz edilebilmektedir. Döviz ödeme aracı olarak kullanılıyorsa “ödeme dolarizasyonu”, vatandaş döviz tutma eğilimindeyse “finansal dolarizasyon”, fiyat ve ücretler döviz cinsinden belirleniyorsa “reel dolarizasyon” olduğu kabul edilmektedir.

2018 senesinden itibaren Türkiye Ekonomisi Kamusal Döviz Rezervi'nin gerilediği ve bundan dolayı ülke yönetimi tarafından çözüm arandığı bilinmektedir (Bakova & Yüksel, 2023; 1) Kamuoyunu da oldukça meşgul eden bu süreçte farklı ülkeler ile swap anlaşmaları yapıldığı döviz rezervini artırıcı çalışmalarda bulunduğu ifade edilmektedir. Yaşanan tüm bu süreçte bireysel ve tüzel müşterilerin yani tasarruf sahiplerinin hem bankalarda hem de yastık altında tuttıkları döviz miktarının her geçen gün arttığı, TL mevduat ve birikim yapmanın öneminin giderek düştüğü gözlemlenmektedir. Kurların hızlı artışının bu süreci hızlandırdığı da ifade edilmektedir. Piyasada döviz miktarının bu denli artmış olması yürütülen politikalar çerçevesinde hem merkez bankasını hem de maliye bakanlığını harekete geçirerek bir çözüm arayışına ittiği ve neticede Dövizden Dönüşümlü Kur Korunmalı Mevduat Hesabı'nın bankalar aracılığıyla hizmete sunulduğu bilinmektedir.

3.1. Dövizden Dönüşümlü Kur Korumalı Mevduat Hesaplarının Amaçları ve Özellikleri

Yurt içi yerleşik gerçek kişilerin döviz hesaplarının ve döviz cinsinden katılım fonlarının Türk Lirasına dönüştürülerek hak sahiplerine sağlanan destek ile birlikte uygulanacak metotların amaç ve kapsamlarının 21 Aralık 2021 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanması ile tanımlanan banka ürünü olarak ifade edilmektedir (T.C. Resmî Gazete, 31696) Dolar, Euro ve Sterlin cinsinden varlıklarını kur riskine karşı korumak isteyen bireysel segmentteki müşteriler için oluşturulan üründe, 30.12.2021 itibariyle altın cinsinden mevduatları da dahil edilmiştir. Yine aynı ürün için kapsam genişletilerek 12.01.2022 ile tüzel kişiler, 18.02.2022 güncellemesi ile bağımsız denetim kuruluşları, şirketler, kooperatifler de ilgili üründen faydalanıcı konuma getirilmiştir. Bankalar aracılığıyla kamuoyuna sunulan ürün bankaların resmî sitelerinde ‘Dövizden Dönüşümlü Kur Korumalı Mevduat Hesabı’ olarak duyurulmuştur ve buna ek olarak ‘Kur Korumalı TL Vadeli Mevduat Hesabı’ olarak duyurulmuştur ayrıca ‘Kur Korumalı TL Vadeli Mevduat Hesabı’ adıyla ikinci bir seçenek topluma sunulmuştur. Temelde aynı uygulamaya sahip olan hesaplar, vade sonundaki işleyiş açısından ve ilk kamuya duyurulduğu dönemde kapsadıkları müşteri profilleri açısından farklılık gösterdiği bilinmektedir (Kaya, 2022; 130)

Hesapların ortak özellikleri şöyle sıralanabilir (Kaya, 2022; 130)

- ABD Doları, Euro ve İngiliz Sterlini cinsinden döviz hesapları veya vadesiz altın hesapları dahil edilebilir.
- Bireysel ve tüzel müşterileri kapsayan ürün 3 ay, 6 ay veya 1 yıl vadelerde açılabilir.
- TCMB’nin faiz oranı minimum sayılır.
- Vade günü tamamlanmadan hesaptan para çekme veya para yatırma işlemi yapılamaz.
- Vadeli mevduatlarda uygulanan stopaj oranı sıfır olarak uygulanır.
- Dövizlerin veya altının TL’ye çevrilmesinde saat 10:00 itibariyle saat başı TCMB tarafından yayınlanan kur baz alınır.

- Hesaplar müşteriler tarafından istenildiği zaman kapatılabilir, ancak uygulanacak faiz oranı vadesiz mevduat oranı olarak kabul edilir ve ayrıca hesabın açılış tarihindeki 11:00 TCMB kuru ve kapandığı tarihte 11:00 kur dikkate alınarak işlem tamamlanır.
- Vadesi dolan hesap vade sonunda otomatik olarak kapanıp ilgili tutar vadesiz hesaba geçmektedir. Müşteri talebine istinaden ilgili bakiye yeni hesap açılışı ile temdit edilebilir. Hesabın kapanış ve yeniden açılış işlemlerinde TCMB'nin 11:00 kuru baz alınır.
- Müşterinin birden fazla bankada veya aynı bankada birden fazla hesabı bulunabilir (Türkiye Cumhuriyeti Hazine ve Maliye Bakanlığı, "10 Soruda Kur Korumalı Mevduat Hesabı")
- İlgili hesap müşterinin talebi üzerine ortak açılabilir.
- Hesap açılışı ücretsizdir ve hesap işletim ücreti alınmaz.
- Açılan hesaplarda alt veya üst sınırı yoktur, ancak bazı bankalar uygulamada böyle bir ayrıma gidebilmektedir.

3.2. Dövizden Dönüşümlü Kur Korumalı Mevduat Hesaplarının Avantajları ve Dezavantajları

DDKMMH'nın işleyişi ve hesaplanması detaylı olarak anlatılmakla birlikte makro ölçüde bakıldığında birden çok tarafı bulunduğu görülmektedir. Dolayısıyla ilgili hesabın taraflarına göre avantaj veya dezavantaj kavramının değiştiğini ifade etmenin daha doğru olacağı belirtilmektedir. TCMB ve Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın ortak projesi olarak ifade edilen mevduat ürününün temel amacı, bankada veya yastık altı diye tabir edilen hane halkı döviz/altın varlıklarının ekonomiye kazandırılarak kontrolsüz bir yükselişe sahip olan kuru dizginlemek olduğu ifade edilmektedir. Bu projenin mevduat sahiplerine avantaj veya dezavantajları şöyle sıralanabilir; (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2023, TC. Resmî Gazete, 2021, TC. Halkbank, 2023; 1)

- Müşteriler, mevcut dövizlerini vade sonunda yeniden almak suretiyle herhangi bir kayıp yaşamamaktadır.

- İlgili bakiyeleri TL olarak USD/EUR/GPB/ALT olarak bağlayan müşteriler hem kur farkına karşı koruma hem de faiz getirisi elde etme imkanına sahip olmaktadır.
- Stopaj oranı % 0 olarak uygulandığından herhangi bir vadeli hesaba göre vergi ödememe hakkına sahiptir.
- Tüzel kişiler için uygulanan vergi istisnalarından faydalanabilmektedir.
- Vadeli mevduata uygulanabilecek faiz üst sınırı DDKKMH için kaldırıldığından, mevcut varlıklarını daha yüksek bir oran ile bağlama imkânları bulunmaktadır.
- En az 3 ay üzerinden bağladıkları için vade süresince hesaptan para çekme durumunda güncel kurun düşük olma ihtimali kendilerini zarara uğratabilecektir.
- Vade süresince kur yükselse ve bozma işlemi yapsalar dahi hesap açma işlemindeki kur geçerli olacağından herhangi bir getiri elde edemeyecektir.
- Temdit günü geldiğinde istekleri doğrultusunda dövizlerini geri alma, TL bakiye olarak vadesiz hesapta tutma veya yeniden bağlama seçeneklerine sahip olmaktadır.
- Vade süresince kur yükselse ve bozma işlemi yapsalar dahi hesap açma işlemindeki kur geçerli olacağından herhangi bir getiri elde edemeyecektir.

DDKKMH taraflarından biri olan bankalar açısından incelediğimizde belirli faktörlerin etkisi ile karşımıza çıkan avantaj ve dezavantajları sıralarsak (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2023, TC. Resmî Gazete, 2021, TC. Halkbank, 2023; 1):

- Faiz oranında bir kısıtlama bulunmaması sebebiyle ilgili bakiyeye göre bölge veya genel müdürlük onaylı fiyatlandırma talep edilerek müşterinin elde tutulması sağlanmaktadır.
- Olası bir kur karı durumunda aradaki fark HMB veya TCMB tarafından karşılanacağından banka sadece ödediği faiz kadar sorumludur.
- Portföy çeşitlenmesi yaşayan ve kaynaklarını genişleten bankaların, sorumlu olacakları tutar sadece faiz olacağından mevduat açısından uzun süreli bir kazanım sağlamaktadırlar.

- Müşteri temsilcilerinin hedefleri olan döviz bulundurma veya döviz vadeli hesap açma kalemlerinin bazı bankalarda DDKMH olarak sayılması personelin lehine olmaktadır.
- Vade gününden önce ilgili hesabın bozulma işlemi yapılması ve aradaki farkın müşteri lehine olması durumunda bankanın TCMB'ye ödeme yapması dezavantaj sayılmaktadır.
- Vadesiz hesapta bulunan DTH / ALT varlıkları için herhangi bir ödeme yapmayan bankanın DDKMH dönüşmesi sonrası bunlar için faiz ödemesi de dezavantaj sayılabilmektedir.

TCMB ile Hazine ve Maliye Bakanlığı açısından DDKMH'nin avantaj veya dezavantajları şöyle sıralanabilir (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2023, TC. Resmî Gazete, 2021, TC. Halkbank, 2023);

- Kontrolsüz yükseliş gösteren döviz kurunun dizginlenmesi sağlanmıştır.
- Hane halkı veya tüzel kişilere kur garantisi verilerek TL mevduatın arttırılması sağlanmıştır. Bu durumda TL yatırımlar artış göstermiştir.
- Yastık altında bulunan varlıkların yüksek bir oranının da kayıtlı ekonomiye kazandırılması sağlanmıştır.
- Arada oluşacak kur farklarının karşılanıyor olmasının büyük bir külfet oluşturduğu gerçeği en büyük dezavantajdır.
- DDKMH faizi geliri üzerinden alınması gereken stopajın, vergi gelirleri içindeki payı büyüktür. Bu ürünle devletin vazgeçtiği vergi kalemi, bütçe için külfet niteliğindedir.

Dövizden Dönüşümlü Kur Korumalı Mevduat Hesabı'nın işleyişi bilindiği üzere iki temel uygulanmaya dayanmaktadır. Bunlardan birincisi, yatırımlarını döviz üzerinden tutan yatırımcının ilgili mevduatının TL'ye çevrilerek sisteme kazandırılması iken diğer bir uygulama, hali hazırda TL olarak tutulan vadeli ya da vadesiz mevduatın USD/EUR/GBP/ALT cinsinden herhangi bir farklı yatırım aracı üzerinden endekslenerek sisteme kazandırılması temeline dayanmaktadır. Uygulamaya bakıldığında ise mevcut Döviz Tevdiat Hesabı

(DTH) hesabında bulunan bir varlığın TL'ye çevrildiğinde vade sonunda müşteriye kazandıracağı kur farkı Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından, TL olarak tutulup herhangi bir varlığa endeksenerek kullanılacak mevduattaki kur farkının ise TCMB tarafından karşılanacağı bilinmektedir (T.C. Resmî Gazete, 31696; HMB, 1).

BDDK'nın düzenli olarak haftalık, aylık veya yıllık bazda banka verilerini paylaştığı bilinmektedir. 21 Nisan 2023 haftasında yayınladığı haftalık veriler incelendiğinde Kur Korumalı Mevduat Hesabı'nın yeni bir rekor kırarak 89,2 milyar TL'lik artışla 1,98 trilyon TL'ye ulaştığı görülmektedir (BDDK, 2023). Dolar cinsinden kur üzerinden hesaplama yapıldığında toplam büyüklüğün 102,2 milyar dolar olduğu ve böylelikle ilk kez 100 milyar doların üzerini gördüğü izlenmektedir.

BDDK, banka ve piyasa verileri incelendiğinde DDKKM azımsanamayacak büyüklükte olduğu ve her geçen gün ilgili bakiyenin arttığı görülmektedir. Bu durumda tasarruf sahiplerinin hesaplamaları, kazanç ve kayıpları basit bir matematik ile ifade edilebilmekteyken hazineye veya merkez bankasına etkisi için detaylı inceleme gerekmektedir. Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın (HMB) verilerine bakıldığında ödenen tutarın Ocak-Temmuz 2022 arasında 60,6 milyar TL olduğu, TCMB bununla ilgili bir veri yayınlamamış olsa da tahmin yapan ekonomistlerin ilgili tutarın 80 milyar TL dolayında olduğu ifade edilmektedir (Eğilmez, 2022; 1). Sadece kur farkı sebebiyle yapılan ödemelerin değil, uygulanan %0'lık stopaj oranının da vazgeçilen vergi bakımından bir külfet oluşturduğunu ifade etmek mümkündür.

DDKMH için genel olarak avantaj ve dezavantajlarına bakıldığında bütçeye yansıyacak yükün en büyük dezavantaj olarak karşımıza çıktığını ifade etmek gerekmektedir. Hedeflenen politika ve ürünün ortaya çıkış amacının piyasalar üzerinde olumlu etki yarattığı gerçeği ile birlikte tabloya geniş pencereden bakılması gerekliliğini belirtmek gerekmektedir.

3.3. Dövizden Dönüşümlü Kur Korumalı Mevduat Hesabı İçin Örnek Hesaplamalar

DDKKMMH vade açılış tarihinde hesaptaki döviz TCMB'nin alış kuru üzerinden TL'ye çevrilir ve ilgili tutar vadeli hesap olarak asgari 3 aylık vade ile tutulur. Vade süresi tamamlandığında hesap otomatik kapanır, müşteri yeniden döviz veya altın olarak sahip olduğu varlığı almak istediğinde kura bakılır. Bu işlem; anapara 100.000 TL, vade 92 gün, faiz oranı %14, verilerine dayanarak hazırlanan bir örnek üzerinden şöyle hesaplanabilir:

- *Kur artışından kazanç sağlanmış ise [TCMB vade başı kuru 1\$ = 12,35 TL ve TCMB vade sonu kuru 1\$ = 13,75 TL];*

Faiz Tutarı: =100.000 TL *14*92/365*100 = 3.528,77 TL

Kur Farkı = (13,75/12,35)-1 = 11,3360

11,33*100.000 = 11.336,03 TL

Vade Sonunda hesaba geçecek tutar

$$= 100.000 + 11.336,03 = 111.336,03 \text{ TL}$$

Bu durumda müşteri 3.528,77 TL faizden 7.807,26 TL ise kur farkından kazanmış olmaktadır.

- *Kur farkı kazancı mevduat kazancına eşit veya küçük ise [TCMB vade başı kuru 1\$ = 13,75 TL ve TCMB vade sonu kuru 1\$ = 12,35 TL];*

Faiz Tutarı =100.000 TL * 14 * 92 / 365 * 100 = 3.528,77 TL

Kur Farkı = (12,35 / 13,75) – 1 = - %10,1818

$$= -\%10,1818 * 100.000 = -10.181,82 \text{ TL}$$

Vade Sonunda hesaba geçecek tutar

$$= 100.000 + 3.528,77 = 103.528,77 \text{ TL}$$

Bu durumda müşteri sadece 3.528,77 TL'lik faiz getirisi elde etmiş olmaktadır.

- *Hesaba vade başlangıcından sonra para yatırılması veya vade günü dolmadan hesabın kapatılması durumunda vade başlangıcındaki kur daha düşük ise [TCMB vade başı kuru 1\$ = 12,35 TL ve erken kapamadaki TCMB kuru 1\$ = 13,50 TL];*

Kur Farkı = $(13,50 / 12,35) - 1 = 11,33$

$11,33 * 100.000 = 11.336,03$ TL

Vade Sonunda hesaba geçecek tutar = 100.000 TL

Bu durumda müşteri kur farkına göre kazanç elde etmiş olsa da vade gününden önce işlem gerçekleştirdiği için sadece anapara kazancı sağlamaktadır.

- *Hesaba vade başlangıcından sonra para yatırılması veya vade günü dolmadan hesabın kapatılması durumunda vade başlangıcındaki kur daha yüksek ise [TCMB vade başı kuru 1\$ = 13,75 TL ve erken kapamadaki TCMB kuru 1\$ = 12,00 TL];*

Kur Farkı = $(12,35 / 13,75) - 1 = -\%10,1818 * 100.000$
= -10.181,82 TL

Vade Sonu hesaba geçecek tutar = 100.000 – 10.181,82
= 89.818,18 TL

Bu durumda müşteri kur farkına göre zararda olduğu ayrıca vade gününden önce işlem gerçekleştirdiği için anapara üzerinden aradaki farkı ödemekle mükellef olmaktadır.

3.4. Dövizden Dönüşümlü Kur Korunmalı Mevduat Hesaplarının Muhasebeleştirilmesi

Çıkarılan Kanun Hükmünde Kararname'nin 660.numarasında 2 Kasım 2002 senesinde kurulan Kamu Gözetimi Kurumu (KGK), uluslararası yayınlanan standartları ülkemiz mevzuatına uyarlamakta ve kamu yararını gözeterek uygulanması hedeflenen standartların belirlenmesi amaçlanmıştır. KGK tarafından yayınlanan ve uygulamamız gereken 2 standart bulunmaktadır: Türkiye Muhasebe Standard'ı (TMS)- Türkiye Finansal Raporlama Standardı (TFRS) ile Büyük Orta Boy İşletme Finansal Raporlama Standardı (BOBİ FRS). IASB tarafından yayımlanan ve orijinal adları International Accounting Standards (IAS) ile International Financial Reporting Standards (IFRS) olan standartlar, KGK tarafından dilimize çevrilerek TMS /TFRS olarak isimlendirilerek yayınlanmaktadır. Uluslararası düzeyde kamunun şeffaf ve doğru bilgilerle aydınlatılması amacını

taşıyan standartların, ülkelerin yasal düzenlemelerine paralel olarak değişiklik gösterebildikleri ifade edilmektedir. BOBİ FRS ise; bağımsız denetime tabi olduğu halde TFRS'yi uygulamayan işletmeler için 29/7/2017 tarihinde yayımlanmış ve 1/1/2018 tarihi itibarıyla kamuoyu bilgisine sunulan standartlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Konu aşağıdaki örnekle açıklanabilir (Kaya, 2022; 126);

A Ticaret İşletmesinin 31.12.2022 tarihindeki bilançosunda 8500 EUR bakiyesi bulunmaktadır. 30.09.2022 EUR kuru; 1 EUR = 10,32 TL, 31.12.2021'de ise 1 EUR = 15,12 TL'dir. İşletme 14.01.2022 tarihinde saat 12:00'de H bankasında bulunan dövizini TCMB kuru olan 1 EUR = 15,48 TL üzerinden DTH bakiyesinin tamamını %14 faiz ile TL'ye çevirerek 131.580 TL bakiye ile 182 günlük DKKMH açmıştır. Şirket, 14.01.2022 tarihinde mevcut varlığını TL'ye çevirdiği için $(15,12-10,32)*8500 = 40.800$ TL olan kur kazancı da kurumlar vergisinden muaf tutulmaktadır.

31.12.2022 tarihinde işletmenin kur değişimine ilişkin muhasebe kaydı şöyledir;

_____	31.12.2022	_____
102 BANKALAR HESABI		40.800
102.02. Vadesiz Döviz Mevduat Hesabı		
646 KAMBİYO KARLARI HESABI		40.800
646.01. KVK Geçici Md. 14/1-a Kapsamında		
İstisna Kazanç		
_____	/	_____

Kur farkı nedeniyle oluşan 40.800 TL Geçici Vergi Beyannamesinin, "Matrah Bildirimi" tutarı "Zarar Olsa Dahi İndirilecek İstisna ve İndirimler kalemindeki "KVK Geçici Madde 14/1-a Kapsamında Değerlemeden Doğan Kazanç İstisnası" başlığında kurum kazancından düşürülerek yansıtılır.

900 MATRAHTAN TENZİL EDİLECEK

TUTARLAR 40.800

901 MATRAHTAN TENZİL EDİLECEK

TUTARLAR 40.800

14.01.2022 tarihinde H Bankasında bulunan ve EUR olarak tutulan dövizlerin Türk Lirası'na dönüştürülmesi işleminde oluşan kur farkı kazançlarına ilişkin istisna;

01.01.2022-14.01.2022 tarihlerini kapsayan dönemde işletmenin kur değişiminden kaynaklanan kur farkı kazancı ise hesaplandığında; $(15,48 - 15,12) \times 8500 \text{ EUR} = 3.060,00 \text{ TL}$ 'dir.

14.01.2022 tarihinde işletmemizde hesaba ilişkin açılış muhasebe kaydı;

	14.01.2022	
102 BANKALAR HESABI		131.580
102.03 Kur Korunmalı TL Mevduat Hs		
102 BANKALAR HESABI (131580-3060)		128.520
102.02 Vadesiz Döviz Mevduat Hesabı		
646 KAMBİYO KARLARI HESABI		3.060
646.01 KVK Geçici Mad. 14/1-b Kapsamında İstisna Kazanç		

Hesaplanan 3.060,00 TL kurumlar vergisinden muaf tutulmaktadır.

	14.01.2022	
900 MATRAHTAN TENZİL EDİL. TUTARLAR		3.060
901 MATRAHTAN TENZİL EDİL. TUTARLAR		3.060

182 gün sonra vadesi dolacak olan işletme için 15.07.2022 tarihinde işletmenin karşılaşılabileceği üç farklı senaryo bulunmaktadır.

İşletmenin 15.07.2022 tarihine baktığımızda açılış kuruna göre kapanış kurunda kurun düşük veya eşit olması olarak 2 ayrı senaryo mümkündür. Bu iki senaryonun gerçekleşmesi durumunda işletme tarafından yapılacak muhasebe kaydı; (Anapara:131.580 TL, Faiz: %14, Vade:182 Gün, TCMB vade

başı kuru 1\$ = 15,48 TL ve TCMB vade sonu kuru 1\$ = 15-15,48 TL.)

15.07.2022

102 BANKALAR HESABI	140.765,36
102.01 Vadesiz TL Mevduat Hesabı	
102 BANKALAR HESABI	131.580
102.03 Kur Korumalı TL Mevduat Hs	
642 FAİZ GELİRLERİ HESABI	9.185,36
642.01 KVK Geçici Mad. 14/1-b	
Kapsamında İstisna Kazanç	

/

Kurum Geçici Vergi Beyannamesinde hesaplanan faiz geliri tutarı, “Matrah Bildirimi” kısmının “Zarar Olsa Dahi İndirilecek İstisna ve İndirimler” bölümündeki “KVK Geçici Mad. 14/1-b Kapsamında Değerlemeden Doğan Kazanç İstisnası” kaleminde belirtilerek kazanç kurumdan düşürülür.

---

900 MATRAHTAN TENZİL EDİLECEK	
TUTARLAR	9.185,36
901 MATRAHTAN TENZİL EDİLECEK	
TUTARLAR	9.185,36

/

15.07.2022’de işletmenin karşılaşılabileceği bir diğer senaryo ise kurun yüksek olduğu durumdur. (Anapara:131.580 TL, Faiz:%14, Vade:182 Gün, TCMB vade başı kuru 1\$ = 15,48 TL ve TCMB vade sonu kuru 1\$ = 18 TL);

15.07.2022

102 BANKALAR HESABI	153.000
102.01 Vadesiz TL Mevduat Hesabı	
102 BANKALAR HESABI	131.580
102.03 Kur Korumalı TL Mevduat Hesabı	
642. FAİZ GELİRLERİ HESABI	9.135,36

642.01 KVK Geçici Mad. 14/1-b Kap.

İstisna Kazanç

646 KAMBIYO KARLARI HESABI 21.420

646.01. KVK Geçici Mad. 14/1-b Kap.

İstisna Kazanç

Bu dururumda 9.135,36 TL olarak bulunan faiz geliri ve kur farkından yansıyan 21.420 TL Kurum Geçici Vergi Beyannamesinin, “Matrah Bildirimi” kaleminin “Zarar Olsa Dahi İndirilecek İstisna ve İndirimler” başlığındaki “KVK Geçici Mad. 14/1-b Kapsamında Değerlemeden Doğan Kazanç İstisnası” kaleminde belirtilerek kuruma yansiyacak kardan indirilir.

---

900 MATRAHTAN TENZİL EDİL. TUTAR 30.555,36

901 MATRAHTAN TENZİL EDİL. TUTAR 30.555,36

Yapılan hesaplamalar işletmenin vade süresi boyunca ilgili hesaplarda herhangi bir işlem yapmadığı durumlarda geçerli olmakla birlikte vadesi gelmeden hesabın kapatıldığı durumlarda muhasebeleştirme işlemi farklı olmaktadır. Böyle bir durumda karşımıza iki farklı senaryo çıkmaktadır;

Hesabın kapatıldığı gün yayımlanan döviz kurunun açılış tarihindeki kurdan yüksek olduğu durumda;

Açılış Kuru: 1 EUR = 15,48 TL

Kapanma Kuru: 1 EUR = 17 TL

Bu durumda işletme mevduatının tamamını kur farkı veya faiz geliri elde etmeden ve herhangi bir kesinti yapılmaksızın geri alabilmektedir.

15.07.2022

---

102 BANKALAR HESABI 131.580

102.01 Vadesiz TL Mevduat Hesabı

102 BANKALAR HESABI 131.580

Hesabın kapatıldığı gün yayınlanan döviz kurunun açılış tarihindeki kurdan düşük olduğu durumda;

Açılış Kuru: 1 EUR = 15,48 TL

Kapanma Kuru: 1 EUR = 14 TL

Bu durumda $(14 / 15,48) * 131.580 = 119.000$ TL olarak hesaplanmaktadır. Müşterinin zararı $131580 - 119000 = 12.580$ TL olmaktadır. Muhasebe kaydına bakıldığında;

	15.07.2022	
102 BANKALAR HESABI		119.000
102.01 Vadesiz TL Mevduat Hesabı		
656 KAMBİYO ZARARLARI HESABI		12.580
102 BANKALAR HESABI		131.580
102.03 Kur Kor. TL Mev.		

/

Vadenin normal süresinde kur karını TCMB'nin bankalara ödediği sistemde, bu durumda yaşanan kur zararı 12.580 TL banka tarafından TCMB'ye ödemektedir.

KKMH'ı finansal varlık olarak kabul edilmekte ve bu sebeple işleme konu finansal varlığı tam set TMS/TFRS uygulayan işletmelerin muhasebeleştirilmesinde kullanılması gerektiği ifade edilmektedir. Yalnız bağımsız denetime tabi olduğu halde tam set TMS/TFRS uygulamayan işletmeler daha sade, maliyetlerini azaltarak ve anlaşılabilir olması bakımından BOBİ FRS hükümlerine göre muhasebeleştirme işlemi de gerçekleştirebildikleri ifade edilmektedir. Dolayısıyla BOBİ FRS çerçevesinde nasıl muhasebeleştirilmesi konusunun önemini koruduğu bilinmektedir. Örnek bir uygulama üzerinden incelersek; (Akgemci, 2022; 1247)

XYZ A.Ş.'nin bağımsız denetime tabi bir şirket olduğu bilinmekle birlikte daha anlaşılır ve uygulaması kolay olması sebebiyle BOBİ FRS standartlarına göre muhasebeleştirme yaptığı bilinmektedir. A Bankasında DTH bulunan 40.000 USD'lik varlığını DDKMH'dan faydalanmak için 30.03.2022

tarihinde 6 aylık olarak işleme almıştır. Ancak vade günü gelmeden şirketin nakit ihtiyacı bulunması sebebiyle 01.09.2022 tarihinde vadesiz hesabına bakiyeyi yeniden aktarmıştır. Döviz kur bilgileri;

30.03.2022 -- 1 \$ = 15 TL

30.06.2022 – 1 \$ = 16 TL

01.09.2022 – 1 \$ = 17 TL

Bu durumda ilgili işleme ait envanter kayıtlarını incelersek;

	30.03.2022	
102 Bankalar (KKMH)		600.000
102 Bankalar (Vadeli Hesap)		600.000
(DDKKMH Açılışı)	/	
	30.06.2022	
102 Bankalar (KKMH)		40.000
64A Finansal Yatırım Değer Artışı		40.000
(Kur Korumalı Mevduat Hesabı Değer Artışı)		
	01.09.2022	
64A Finansal Yatırımlar Değer Azalışı		40.000
102 Bankalar (Vadesiz Hesap)		600.000
102 Bankalar (KKMH)		40.000
102 Bankalar (KKMH)		600.000
(Kur Korumalı Mevduat Hesabının Kapatılması)		
	/	

İşletmeler tarafından BOBİ FRS'nin yaygın olarak kullanılmasından dolayı KKMH'nın BOBİ FRS kapsamında muhasebeleştirilmesi önem taşıdığı ifade edilmek ile birlikte BOBİ FRS açısından DDKKMH 'diğer finansal araçlar' grubunda değerlendirilerek dönem veya vade sonunda gerçeğe uygun değer ile ölçümlendirildiği bilinmektedir. Ölçümlenme bakımından oluşan farklar ise Kapsamlı Kar-Zarar Tablosu içerisinde

Finansal Yatırımlar Değer Artışları / Azalışları kısmında raporlanmaktadır (Akgemci, 2022; 1249)

Muhasebeleştirme kayıtlarına banka bilançosu açısından baktığımızda ise kur farkı oluşup oluşmama durumuna göre farklı kalemlere yansıtıldığı bilinmektedir (Güsar & Ünkeya, 2023; 158; Çakallı & Baloğlu,2022; 564)

Müşterinin Kur Korunmalı Mevduat Hesabı açtırdığı, yani mevduatının TL olduğu bir durumda 200.000 TL bakiye için 3 aylık(92 gün) %15 faizle TCMB EURO/TL kurunun %20 olduğu bir senaryoda;

Müşterinin talebi karşılığında hesap açılışının muhasebeleştirilmesi

	01.01.2023	
300 TASARRUF MEVDUATI (VADESİZ)		200.000
30000 Sabit Faizli		
310 TASARRUF MEV. (VADELİ)		
31000 Sabit Faizli		
31001 Bir Aydan Üç Aya Kadar		200.000

Faiz Tahakkukunun Yansıtılması

	02.04.2023	
610 TL MEVDUATA VERİLEN FAİZLER		7.561,64
61000 TASARRUF MEVDUATINA-SABİT		
610002 Bir Aydan Üç Aya Kadar Vadeli		
310 TASARRUF MEVDUATI –VADELİ		7561,64
31000 SABİT FAİZLİ		
310001 Bir Aydan Üç Aya Kadar Vadeli		

Vade Sonu TCMB Kurunun Düşük Olması Durumunda (Kur=18)

Bu senaryoda müşteri kur farkı kazanmayacağından ve ilgili hesap anapara tutarını korumayı taahhüt ettiğinden kazanç sadece anapara+faiz olacaktır.

02.04.2023

310 TASARRUF MEVDUATI-VADELİ 207.561,64

31000 SABİT FAİZLİ

310001 Bir Aydan Üç Aya

Kadar Vadeli

300 TASARRUF MEVDUATI VADESİZ 207.561,64

30000 SABİT FAİZLİ

Vade Sonu TCMB Kurunun Yüksek Olması Durumunda (Kur=22)

Anapara = 200.000 TL

Faiz Geliri = %15 => 7.561,64 TL

Açılış Günü Euro Bakiyesi = 20 EUR/ TL => 10.000 EURO

Euro Başlı Kur Farkı = 22-20 =2 TL

Faiz Geliri ve Kur Farkı Kazancı = 10.000 * 2 => 20.000 TL

TCMB'den Talep Tutarı = 20.000 - 7.561,64 => 12.418,36 TL

Vade Sonu Hesaba Gececek Tutar = 200.000+ (12.418,36+7.561,64) = 219.980 TL

02.04.2023

278 MUHTELİF ALACAKLAR 12.418,36

278999 TCMB'DEN TALEP KUR FARKI

310 TASARRUF MEVDUATI-VADELİ 12.418,36

31000 SABİT FAİZLİ

31001 Bir Aydan Üç Aya Kadar Vadeli

Vade Sonu;

02.04.2023

310 TASARRUF MEVDUATI-VADELİ 219.980

31000 SABİT FAİZLİ

31001 Bir Aydan Üç Aya Kadar Vadeli

300 TASARRUF MEVDUATI-VADESİZ 219.980

30000 SABİT FAİZLİ

Hesabın vadesinden önce kapanması durumunda TCMB kuru daha düşükse müşterinin anaparasını aynen alacağını şayet vade kapama gününde kur daha yüksek ise oluşan kur farkının müşteriden tahsil edileceğini belirtmiştik. Kur düşük olduğunda herhangi bir değişim yaşanmayacağına göre, ikinci senaryoda bankanın yapacağı muhasebe kaydını incelediğimizde;

Açılış Kuru = 20 TL

Kapanma Kuru = 19,25 TL

Açılış Günü EURO Bakiyesi = 10.000 EURO

EURO Başlı Kur Farkı = 0,75 TL

TCMB'ye İletilecek Tutar = 10.000*0,75 => 7.500 TL

01.03.2023

---

300 TASARRUF MEVDUATI – VADESİZ 7.500

30000 SABİT FAİZLİ

390 MUHTELİF BORÇLAR 7.500

39099 DİĞER MUHTELİF BORÇLAR

390999 TCMB'ye Transfer Edil. Fark

Önce anapara tutarı vadesiz hesaba aktarılarak hesap kapatılır ve oluşan kur farkı müşteri hesabından TCMB'ye gönderilmek üzere tahsil edilir.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

DDKMMH incelendiğinde, TCMB'nin Resmî Gazete'de yayımladığı kararın, değişikliklere uğrayarak kapsam olarak genişletildiği de bilinmektedir. BDDK verileri, HMB ve TCMB basın duyuruları incelendiğinde piyasalara olumlu

yansımalarının olduğu, TL mevduatının arttığı, yastık altı yatırımların bankalar aracılığıyla sisteme dahil edildiği, döviz kurunun artışının kontrol altına alındığı ifade edilmektedir. Mevduat sahiplerinin kur riskine karşı korunmasını, stopaj vergisinden muaf olunması veya tüzel müşterilere vergilendirme döneminde çeşitli kolaylıklar sağlaması, vadeli mevduatta bulunması sebebiyle piyasa faizi üzerinden getiri almasını sağlayan, dalgalanma ve spekülasyonlara karşı zarara uğrama ihtimalini ortadan kaldıran bu ürünün olumlu yönlerinin yanında olumsuz durumlar yarattığı da bilinmektedir. Devletin en temel gelir kaynaklarının başında gelen vergilerden bu hesapların ve bu hesapları kullanan tüzel müşterilerin muaf tutulmasının ek külfet oluşturacağı da açıktır (Yayman, 2022:526) Dolayısıyla DDKMH'nın; HMB, TCMB ve vergi gelirleri açısından her üç kalem üzerinden devlet gelir ve gider kalemlerine doğrudan etkisi olduğu ifade edilmektedir (Bingöl, 2023; 1)

Rakamsal olarak hazineye etkisi her geçen gün değişmekle birlikte aradaki kur farkının ödenmesi, minimum 3 aylık dönemle tutulurken bu süreç sonundaki belirsizlik kamu kaynakları ve bütçe açısından incelendiğinde, özetle bütün faktörler göz önüne alındığında büyük bir külfet yarattığını da söylemek gerekmektedir. Hazine ve Maliye Bakanı tarafından açıklanan 21 Mayıs 2023 verilerine göre uygulamanın 95,3 milyar TL olduğu ancak bankalarca uygulanacak tavan faizin kaldırılmasına paralel olarak bu rakamın azalacağı yönünde beklenti olduğu ifade edilmektedir. Sistemin belli şartlar üzerinden sorumluluğun hazineye yüklenerek çalıştırılmasının vatandaşlara güven verdiği ifade edilmektedir (Yayman, 2022; 534.)

Faizi arttırmama temelinde gelişen ekonomi modelimizde dolaylı yoldan yapılan faiz ödemeleri, stopaj geliri ve kurumlar vergisinden vazgeçilmiş olması bir bütün olarak değerlendirildiğinde daha realist yaklaşımın olması, geçici çözümlerin değil ekonominin temel sorunlarını ortadan kaldıracak çözümlerin geliştirilmesi ve bilimsel veriler ışığında temkinli davranılması gerektiği düşünülmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nde makroekonomik düzeyde yaşanan kriz ortamında TL'nin değer kaybının önlenmesi ve

enflasyon hızının düşürülmesi gibi amaçlarla tebliğ yayınlanarak çıkarılan DDKKM kısa vadede beklenen etkiyi kısmen göstermiş olmakla birlikte uzun vadede kamuya ve dolaylı yoldan hane halklarına yük oluşturduğu açıktır. Özellikle uygulanan vergi avantajları bütçenin en temel gelirlerinden birine sekte vurmaktadır ve buna ek olarak oluşan kur farklarının TCMB veya bütçeden karşılanmasının yaratacağı yük azımsanamayacak büyüklüklere ulaşmaktadır. Ekonomi politikalarının kısa vadede değil, uzun vadede çözümler getirmesi makroekonomik açıdan daha faydalı olacaktır.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Akademik İzdüşüm Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Destek ve Teşekkür: Bu araştırmanın hazırlanmasında herhangi bir kurumdan destek alınmamıştır.

Katkı Oranı Beyanı: Araştırmanın kavramsal kısımlarının hazırlanmasında ağırlıklı olarak ikinci yazar, analiz kısımlarının hazırlanmasında ise ağırlıklı olarak birinci yazar katkı sağlamıştır.

Çatışma Beyanı: Araştırmanın yazarları olarak herhangi bir çıkar çatışma beyanımız bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akgemci, A. (2022). BOBİ FRS Kapsamında Kur Korumalı Mevduat Hesabının Muhasebeleştirilmesi. *Academic Social Resources Journal*, 7 (42), 1245-1250.
- Bakova, R. & Yüksel, Ş. Kur Korumalı Mevduat ve Kambiyo Mevzuatı. 05.08.2023 tarihinde <https://acikerisim.iku.edu.tr/entities/publication/2008a248-0bd5-4a50-9cce-73f935505966> adresinden alındı
- Bingöl, O. Kur Korumalı Mevduat Hasar Raporu. 05.08.2023 tarihinde <https://vergiyedair.com/2023/03/30/kur-korumali-mevduat-hasar-raporu/> adresinden alındı

- Çakallı, K.R. & Baloğlu, G. (2022). Kur Korumalı Türk Lirası Mevduat Hesaplarının Muhasebeleştirilme Esasları. Pamukkale Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi, 9(2), 564-576.
- Dönek, E. (1995). Türkiye'nin Dış Borç Sorunu ve 1980 Sonrası Boyutları. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, 50, 1995, 173-186
- Eğilmez, M. (2022). Kur Korumalı Mevduat Üzerine Tartışmalar. Kendime Yazılar. 02.08.2023 tarihinde <https://www.mahfiegilmez.com/2022/08/kur-korumal-mevduat-uzerine-tartismalar.html> adresinden alındı
- Güsar, T.M. & Ünkaya, G. (2023). Mevduatlar Çerçevesinde Bankalarda Kur Korumalı TL Vadeli Mevduat Hesaplarının Muhasebeleştirilmesi. Akdeniz İİBF Dergisi, 23(2), 152-162.
- Kaya, H.P. (2022). Döviz Dönüşümlü Kur Korumalı Türk Lirası Mevduat Hesaplarının Vergi Usul Kanunu Kapsamında Muhasebeleştirilmesi. Mali Çözüm Dergisi, 32 (172), 117-132.
- Köstekçi, A. ve Özbay, F. (2023). Kur Korumalı Mevduat Sistemi ve Vergilemenin Amaçları Üzerine Bir Değerlendirme. BEMAREJ Business, Economics and Management Research Journal, 6 (1), 44-56.
- Özen, A. (2018). Dolarizasyon Olgusu: Teorik Bir İnceleme ve Türkiye Örneği. Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi, 3 (1), 101-113.
- Yayman, D. (2022). Kur Korumalı Mevduat Hesabına Tanınan Vergi Ayrıcalıklarının Bütçeye Etkileri. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 31 (2), 526-535.
- T.C. Resmî Gazete. (2021). 31696, 21 Aralık 2021, 27.07.2023 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/12/20211221M1-1.htm> adresinden alındı
- 29.07.2023 tarihinde <https://www.halkbank.com.tr/tr/bireysel/mevduat/Vad>

eli-Hesaplar/dovizden-donusumlu-kur-korumali-TL-vadeli-mevduat-hesabi.html adresinden alındı

Türkiye Cumhuriyeti Hazine ve Maliye Bakanlığı. 10 Soruda Kur Korumalı Mevduat Hesabı. 30.07.2023 tarihinde <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2022/01/10-Soruda-Kur-Korumali-TL-Mevduat-Hesabi.pdf> adresinden alındı

BDDK, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. 18.06.2023 tarihinde <http://www.bddk.org.tr/BultenHaftalik/> adresinden alındı.

KGK, Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu. 18.06.2023 tarihinde https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/PDF%20linkleri/Tan%C4%B1t%C4%B1m/Kariyer_Uzman%C4%B1.pdf adresinden alındı

TnB Akademi. 01.08.2023 tarihinde [https://www.tnbakademi.com/post/tms-tfrs- nedir#:~:text=T%C3%BCrkiye%20Muhasebe%20Standartlar%C4%B1%20\(TMS\)%20olarak,k%C4%B1sm%C4%B1%20ise%20%23TFRS%20olarak%20adland%C4%B1r%C4%B1lmaktad%C4%B1r](https://www.tnbakademi.com/post/tms-tfrs- nedir#:~:text=T%C3%BCrkiye%20Muhasebe%20Standartlar%C4%B1%20(TMS)%20olarak,k%C4%B1sm%C4%B1%20ise%20%23TFRS%20olarak%20adland%C4%B1r%C4%B1lmaktad%C4%B1r) adresinden alındı

KGK, Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu. 09.07.2023 tarihinde [https://www.kgk.gov.tr/DynamicContentDetail/10265/Bu%CC%88yu%CC%88k-ve-Orta-Boy-I%CC%87s%CC%A7letmeler-I%CC%87c%CC%A7in-Finansal-Raporlama-Standard%C4%B1-\(BOBI%CC%87-FRS\)-2021-Su%CC%88ru%CC%88mu%CC%88](https://www.kgk.gov.tr/DynamicContentDetail/10265/Bu%CC%88yu%CC%88k-ve-Orta-Boy-I%CC%87s%CC%A7letmeler-I%CC%87c%CC%A7in-Finansal-Raporlama-Standard%C4%B1-(BOBI%CC%87-FRS)-2021-Su%CC%88ru%CC%88mu%CC%88) adresinden alındı

Dünya Gazetesi. Bakan Nebati: KKM'nin Bütçeye Maliyeti Giderek Azalıyor. 06.07.2023 tarihinde <https://www.dunya.com/ekonomi/bakan-nebati-kkmnin-butceye-maliyeti-giderek-azaliyorhaberi694229#:~:text=Hazine%20ve%20Maliye%20Bakan%C4%B1%20Nureddin,ciddi%20maliyet%20olu%C5%9Fturmas%C4%B1n%C4%B1n%20beklenmedi%C4%9Fini%20kaydetti> adresinden alındı

CURRENCY CONVERSION PROTECTED DEPOSIT ACCOUNT AND ITS ACCOUNTING

Extended Summary

Aim:

The purpose of this study is to explain the Currency Conversion Protected Deposit product, which was introduced to the public as a joint product of the Ministry of Treasury and Finance and the Central Bank of the Republic of Turkey as of December 21, 2021 in Turkey, to reveal its advantages and disadvantages and to express how it is accounted for.

Method(s):

In the study, the general structure of the banking sector and the dynamics that constitute the sector are firstly explained. First of all, the banking sector is discussed and the risks that may be encountered are detailed. The sector harbors many risks. From a global perspective, it is stated that the risks experienced or to be experienced cause economic crises and that the existing structure should be strengthened as a result of these crises. As a matter of fact, developments indicate that we are making progress in this regard. The basis of this study is the exchange rate risk, which is considered to be one of the most fundamental risks, how this risk can occur and what the product issued to mitigate this rapidly increasing risk covers. The integrity of the subject and the cause and effect relationship are mentioned together with the calculations made through various scenarios.

Findings:

First of all, it is necessary to understand what the product consists of in general terms, what it is based on and what it is brought as a solution. When the literature related to the study is examined, it is seen that there is a lack of resources due to the fact that it is a product that emerged at the end of 2021 and changed depending on economic conditions. It is seen that the

product is detailed in sources such as the official newspaper, press releases of the relevant ministry, and the websites of banks, especially public banks. However, this knowledge remains theoretical knowledge. It is clear that it will be easier to deal with the pros and cons of the product in terms of the parties we encounter in the light of these data. When we look at the studies conducted in addition to the theoretical information and the deposit data of the Banking Regulation and Supervision Agency and banks, it is said that the popularity of the product is increasing day by day. When we examine it in terms of depositors, banks and treasury, which are the actors of the product, it is clear that the product will be understood more clearly. The accounting process, which is one of the most fundamental problems of this account presented to the citizens, is also explained with examples. If one of the primary income sources of the treasury is the tax item that we accept; this product was exempted for various reasons and accounting transactions were carried out accordingly.

Conclusion and Discussion:

When we come to the conclusion of the study, if we examine it as a whole, the thing that is not done is basically ensuring economic stability. Although it is known that the Currency Protected Deposit Product, which we know emerged in order to prevent the rapidly increasing exchange rate risk and slow down its pace, gives the markets a breather in the short term, it is also said that its negative sides are undeniable when its long-term effects are considered. Although its effect on the treasury increases day by day, it is necessary to say that the payment of the exchange rate difference is kept with a minimum of 3 months, while the uncertainty at the end of this process is examined in terms of public resources and budget, in summary, when all factors are taken into account, it should be said that it creates a great burden. According to the data announced by the Minister of Treasury and Finance on May 21, 2023, it is stated that the application is 95.3 billion TL, but there is an expectation that this figure will decrease in parallel with the removal of the ceiling interest to be applied by the banks. It is stated that the operation of the system by placing the

responsibility on the treasury over certain conditions gives confidence to the citizens.

In our economy model, which develops on the basis of not increasing interest rates, the fact that indirect interest payments, withholding tax income and corporate tax have been abandoned, when considered as a whole, have a more realistic approach, develop solutions that will eliminate the basic problems of the economy, not temporary solutions, and act cautiously in the light of scientific data.

DÖNÜŞÜMCÜ LİDERLİĞİN MESLEKİ GELİŞİME ETKİSİ: VAKIF YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARINDA BİR ARAŞTIRMA

Gülşah GENÇER ÇELİK*

Hasan Sadık TATLI†

Öz

Araştırmanın amacı, vakıf yükseköğretim kurumlarındaki dönüşümcü liderliğin akademik personelin mesleki gelişim algısına etkisinin tespit edilmesidir. Ayrıca akademisyenlerin dönüşümcü liderlik ve mesleki gelişim açısından profillerinin belirlenmesi diğer bir amaçtır. Araştırma kapsamında 396 akademik personelden anket formları aracılığı ile veri toplanmıştır. Dönüşümcü liderlik ile mesleki gelişim arasında çok yüksek düzeyde, pozitif yönlü ilişki tespit edilmiştir. Vakıf yükseköğretim kurumlarındaki dönüşümcü liderliğin akademik personelin mesleki gelişim algısını önemli düzeyde arttırdığı tespit edilmiştir. Ayrıca akademik personelin mesleki gelişim ve dönüşümcü liderlik algıları açısından üç farklı profile ayrıldığı tespit edilmiştir. Akademisyenlerin mesleki gelişim algılarını ve dönüşümcü liderlik algılarının düşük yüksek ve çok yüksek düzeyde gruplandığı görülmektedir. Bulgular, her üç profildeki çalışanların mesleki gelişim ve dönüşümcü liderlik algılarının benzer şekilde değiştiğini göstermektedir. Araştırma sonunda, dönüşümcü liderliğin mesleki gelişime etkisi, farklı profillerde yer alan akademisyenler için pratik ve teorik çıkarımlar tartışılmıştır. Araştırma sonuçları, dönüşümcü liderliğin, akademik personelin mesleki gelişimlerini yönlendirmede önemli olduğu, farklı profillere sahip akademik personelin mesleki gelişimlerinin dönüşümcü lider aracılığı ile sağlanmasının mümkün olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Dönüşümcü liderlik, Mesleki gelişim, Akademik personel.

* Dr. Öğr. Üyesi., Beykent Üniversitesi, gulsahg@beykent.edu.tr, [0000-0001-8610-3673](https://doi.org/10.28054/2023.8.2.525-546),

† Dr. Öğr. Üyesi, Beykent Üniversitesi, 00hasat00@gmail.com, [0000-0003-1918-3188](https://doi.org/10.28054/2023.8.2.525-546),

Atıf yapmak için / To cite this article: Gençer Çelik, G. & Tatlı, H. S. (2023). Dönüşümcü Liderliğin Mesleki Gelişime Etkisi: Vakıf Yükseköğretim Kurumlarında Bir Araştırma. Akademik İzdüşüm Dergisi, 8(2): 525-546.

JEL Kodu: M1, I2.

The Effect of Transformational Leadership on Professional Development: A Study in Foundation Higher Education Institutions

Abstract

The research aims to determine the effect of transformational leadership in foundation higher education institutions on the professional development perception of academic staff. In addition, another aim is to determine the profiles of academicians in terms of transformational leadership and professional development. Within the scope of the research, data were collected from 396 academic staff through questionnaires. A very high positive correlation was found between transformational leadership and professional development. It has been determined that transformational leadership in foundation higher education institutions significantly increases the professional development perception of academic staff. In addition, it has been determined that academic staff are divided into three different profiles in terms of professional development and transformational leadership perceptions. It is seen that the academic development perceptions and transformational leadership perceptions of academicians are grouped at low, high and very high levels. The findings show that employees' professional development and transformational leadership perceptions in all three profiles change similarly. At the end of the research, the effect of transformational leadership on professional development and practical and theoretical implications for academics from different profiles were discussed. The research results show that transformational leadership is important in directing the professional development of academic staff, and it is possible to provide professional development of academic staff with different profiles through transformational leaders.

Keywords: Transformational leadership, Professional development, Academic staff.

JEL Codes: M1, I2.

1. GİRİŞ

Dönüşümcü liderlik hakkındaki araştırmalar, örgüt ve çalışana fayda sağlayan bir liderlik yaklaşımı olarak özel ilgi görmektedir. Dönüşümcü liderin sınırları aşan bir vizyona sahip olması, astların refahını arttıran ve mesleki açıdan yetkinlik kazanmalarını sağlayan bir unsurdur (Day vd., 2016; Li ve Liu, 2022). Eğitim odaklı araştırmalarda dönüşümcü liderlik teorisinin iki özelliğine vurgu yapılmaktadır. Bu özelliklerden ilki, dönüşümcü liderlerin birlikte çalıştığı personele ilham vermesi ve personelin motivasyonunun artmasıdır (Day vd., 2016). Diğer bir özellik ise paydaşların ortak bir paydada

buluşturulmasıdır (Allen vd., 2015). Dönüşümcü liderler çalışanların sadece emirlere uymasını beklemek yerine onların tutumlarını, inançlarını ve değerlerini dönüştürerek beklentinin üzerinde performans göstermelerini sağlarlar (Bass, 1985; Yukl, 1999). Bass (1985) dönüşümcü lideri karizma, ilham verici motivasyon, entelektüel teşvik ve bireysel ilgi gibi özelliklerle ilişkilendirmektedir.

Dönüşümcü liderin değişim için harekete geçirme yeteneği, birlikte çalıştığı personelin yetkinliklerini geliştirme ve yeni yetenekler kazanma açısından etkili olabilir (Gkolia vd. 2018). Son yıllarda eğitim alanındaki çalışanlardan beklentiler artmaktadır. Beklentiler sadece eğitim kalitesini değil, aynı zamanda kurumların gelişimini, eğitimin içeriğini ve öğretmenlerin gelişimini de içermektedir (Biggs vd., 2007; Stes ve Hoekstra, 2015). Özellikle üniversitelerde çalışanların gelişimi son yıllarda odak konulardan birisi haline gelmektedir (Adams Becker vd., 2017; Evans vd., 2020). Mesleki anlamda gelişim; personelin sürekli öğrenmesi, mesleği ile ilgili bilgi ve becerilerini geliştirmesi ve böylece mesleki ve kişisel rollerindeki değişimi sürdürmesi olarak tanımlanmaktadır (Özdemir, 2016). Farklı bir tanıma göre ise mesleki gelişim, çalışanların öğrenmeye karşı beceri ve tutumlarını güçlendirme olarak ifade edilmektedir (Guskey, 2000; Özdemir, 2016). Sonuç olarak mesleki gelişim. deneyimleri arttıran ve mesleki kariyeri geliştiren bir süreci ifade etmektedir (Glatthorn, 1995).

Dönüşümcü liderliğin personele ve örgütlere katkıları araştırmalarda psikolojik güçlendirme (Saira vd., 2021), çalışan sağlığı (Thibault vd., 2019), örgütsel adalet (Alamir vd., 2019), takım performansı (Mach vd., 2022), öğrenme (Kim ve Park, 2020), örgütsel bağlılık ve çalışan performansı (Thompson vd. 2021) gibi konular çerçevesinde ele alınmaktadır. İlginç şekilde, dönüşümcü liderliğin personelin mesleki gelişimine katkısını irdeleyen çalışma sayısı oldukça azdır. Nadir sayıdaki çalışmalarda ise dönüşümcü liderliğin mesleki gelişim için önemli bir öncül olduğu tespit edilmiştir (Lin vd., 2022; Kang, 2021). Ayrıca, söz konusu araştırmalar yükseköğretim kurumlarında gerçekleştirilen araştırmalar değildir. Özellikle vakıf yükseköğretim kurumları arasındaki rekabetin yüksek olması, dönüşümü ve personeller açısından mesleki gelişimi

zorunlu kılmaktadır. Alanyazında vakıf yükseköğretim kurumlarındaki personelin mesleki gelişiminde, dönüşümcü liderliğin rolünün incelenmediği göz önüne alındığında *akademik ve ekonomik rekabetin yüksek olduğu piyasalarda dönüşümcü liderliğin çalışanların mesleki gelişimi açısından rolü nedir?* sorusu yanıtız kalmaktadır. Bu nedenle araştırmanın amacı *vakıf yükseköğretim kurumlarında dönüşümcü liderliğin mesleki gelişime etkisinin tespit edilmesi* olarak belirlenmiştir.

Diğer yandan, mesleki gelişim ve dönüşümcü liderlik temalı araştırmalarda, personelin algıları genellikle bir bütün olarak ele alınmakta ve personelin geniş çerçeveden değerlendirilmesi yoluna gidilmektedir (Li ve Liu, 2022; Tarker, 2019; Bellibaş vd., 2021). Bu araştırma yaklaşımı, çalışanların alt gruplar olarak nasıl algılara sahip olduğunu göz ardı etmektedir. Özellikle insan sermayesinin firmanın rekabet avantajı için önemli bir kaynak olduğu düşünüldüğünde, alt grupların incelenmesi gerektiğini savunmanın bireysel ve örgütsel açıdan önemli olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle araştırmada daha alt grupların dönüşümcü liderlik ve mesleki gelişim algılarının incelenmesi için personelin profillerinin belirlenmesi diğer bir amaç olarak belirlenmiştir. Çalışan profillerinin belirlenmesiyle birlikte, dönüşümcü liderliğin mesleki gelişime etkisi, farklı düzeyde algıya sahip çalışanlar için de yeniden yorumlanabilecektir.

Araştırma sonucunda elde edilecek bulgular bazı açılardan alanyazına katkı sağlayabilir. Bu katkılardan ilki; vakıf yükseköğretim kurumları gibi ekonomik ve akademik rekabetin yüksek olduğu yerlerde, dönüşümcü liderliğin çalışanların mesleki olarak gelişimine nasıl katkıda bulunduğunun belirlenmesidir. Araştırmanın diğer önemli katkısı ise çalışanların algılarının daha alt gruplar şeklinde incelenmesidir. Böylece farklı profillere sahip çalışanların algıları tespit edilebilmekte ve daha özelleştirilmiş aksiyonlar alınabilmektedir.

Araştırmanın takip eden bölümünde öncelikle dönüşümcü liderlik yaklaşımı ve mesleki gelişim kavramı açıklanmaktadır. Sonrasında dönüşümcü liderlik ve mesleki gelişim kavramları arasındaki ilişkiler sunulmaktadır. Ayrıca bu bölümde söz konusu ilişkilere istinaden oluşturulan hipotezler, diğer

bölümde ise araştırmada kullanılan teknikler hakkında bilgiler sunulmaktadır. Araştırmanın metodundan sonra, araştırmanın bulguları sunulmaktadır. Araştırma, elde edilen bulguların yorumlandığı sonuç, tartışma ve öneriler bölümü ile tamamlanmaktadır

2. KAVRAMLAR ARASI İLİŞKİLER VE HİPOTEZ GELİŞTİRME

Çalışanların mesleki gelişim düzeyleri birçok faktörden etkilenmektedir. Bu faktörlerin başında kurum faaliyetleri (İlğan, 2013), eğitim faaliyetleri (Bümen vd., 2012; Abazaoğlu, 2014) ve liderlik (Cardno, 2005; Whitworth ve Chiu, 2015; Youngs ve King, 2002; Evans, 2014) gelmektedir. Dönüşümcü liderlik yaklaşımı; çalışanların değerlerini değiştirmesi, onları istekli hale getirmesi ve çalışanın mesleği ile bütünleşmesini sağlayan bir yapıya sahip olmasından dolayı mesleki gelişim için önemli bir yere sahiptir. Diğer bir ifade ile dönüşümcü liderlik, çalışanların değerlerini ve vizyonunu değiştirme konusunda etkili olduğundan, dönüşümcü liderlik ile çalışanların değişime istekli hale getirilmeleri muhtemeldir. Dönüşümcü liderler takipçilerine rol-model olmakta ve takipçileri ile sevgi-güven ilişkisi oluşturmaktadır (Ertürk ve Argon, 2021). Dönüşümcü liderlerin esin kaynağı olması, ilham vermesi ve hızlı şekilde kararlar alıp uygulamaya koyması, çalışanların dönüşümcü liderleri takip etmesi için önemlidir. Söz konusu faktörler bağlamında çalışanlar dönüşümcü liderleri takip etmektedir. Çalışanların dönüşümcü lideri takip etmesindeki diğer önemli bir unsur ise dönüşümcü liderin çalışanların mesleki benliklerini ve mesleğe olan yaklaşımlarını etkilemesidir (Kiriş ve Aslan, 2019). Çalışanların mesleki benliklerinin gelişmesi onların mesleki özerkliklerini de arttırmaktadır. Mesleki özerkliğin artması, çalışanların mesleki gelişimlerinin artması ile sonuçlanabilir (Pearson ve Moomaw, 2005; Yazıcı ve Akyol, 2017). Diğer bir ifade ile dönüşümcü liderler, takipçilerinin meslekleri ile olan ilişkilerini arttırmakta ve onların mesleklerine olan yaklaşımlarını pozitif hale getirmektedir. Beklenen sonuç ise çalışanların gelişen mesleki benlik algılarına bağlı olarak mesleki gelişimlerini sürdürmeleridir. Aynı zamanda çalışanların her birinin diğerinden farklı özelliklere sahip olduğu ve farklı motivasyon

faktörlerinden etkilendiği düşünüldüğünde, dönüşümcü liderlikle ilgili algıların ve mesleki gelişimin farklı düzeylerde gerçekleşmesi beklenen bir durumdur. Bu yüzden çalışanların dönüşümcü liderlik algılarının ve mesleki gelişim düzeylerinin de farklı profiller sergilemesi muhtemeldir. Alanyazındaki çalışma sonuçları ve dönüşümcü liderliğin mesleki gelişimle olan ilişkisi göz önüne alındığında, örgütlerde dönüşümcü liderliğin çalışanların mesleki gelişimini arttırması beklenebilir. Söz konusu çıkarımdan hareketle oluşturulan araştırmanın hipotezleri şu şekilde oluşturulmuştur;

H₁: Dönüşümcü liderlik mesleki gelişimi olumlu yönde etkilemektedir.

H₂: Çalışanlar mesleki gelişim ve dönüşümcü liderlik algıları açısından farklı profillere sahiptir.

3. METODOLOJİ

Araştırmanın bu bölümünde; araştırmada kullanılan örnekleme tekniği, araştırmanın örnekleme, veri toplama araçları, araştırmanın kavramsal modeli ve analiz teknikleri hakkında bilgiler sunulmaktadır.

3.1. Araştırmanın Örnekleme ve Örnekleme Tekniği

Araştırmanın örnekleme İstanbul ilindeki bir vakıf yükseköğretim kurumundaki akademik personeldir. Söz konusu vakıf yükseköğretim kurumundaki yaklaşık 800 personele online anket formu gönderilmiştir. Akademik personelin 396 tanesinden uygun yanıtlar alınmıştır. Örneklemin belirlenmesinde ise basit tesadüfi örnekleme tekniği kullanılmıştır. Basit tesadüfi örnekleme tekniği her bir katılımcının araştırmaya katılımına eşit şans vermesinden dolayı güçlü bir tekniktir (Kurtuluş, 2010). Katılımcıların özellikleri Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Demografik Özellikler

Değişken	Özellik	Sayı	%	Değişken	Özellik	Sayı	%
Branş	Öğretim görevlisi	165	37,6	Kıdem	0-2	192	44,0

	Öğretim üyesi	274	62,4		3-5	194	44,5
Yaş	23-29	209	47,7	Toplam tecrübe	6+	50	11,5
	30-39	170	38,8		0-3	148	33,8
	40+	59	13,5		4-7	139	31,7
					8+	151	34,5
Cinsiyet	Kadın	211	48,0	Medeni durum	Evli	276	62,9
	Erkek	229	52,0		Bekâr	163	37,1

Araştırmaya katılan çalışanların demografik bilgileri Tablo 1'de yer almaktadır. Katılımcıların %37,6'sı öğretim görevlisi, %62,4'ü öğretim üyesidir. Katılımcıların %47,7'si 23-29 yaş arasında, %38,8'i 30-39 yaş arasında, %13,5'i 40 yaş üzerindedir. Katılımcıların %48'i kadınlardan, %52'si erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcıların %44'ü 0-2 yıl arasında, %44,5'i 3-5 yıl arasında ve %11,5'i 6 yıl ve daha fazla süredir aynı işyerinde çalışmaktadır. Katılımcıların %33,8'i 0-3 yıl arasında, %31,7'si 4-7 yıl arasında, %34,5'i ise 8 yıl ve daha fazla mesleki deneyime sahiptir. Katılımcıların %62,9'u evli, %37,1'i ise bekârdır.

3.2. Araştırmanın Veri Toplama Araçları

Anket formunun ilk kısmında Podsakoff'un (1990), dönüşümcü liderlik ölçeği kullanılmıştır. Dönüşümcü liderlik ölçeğinin Türkçe formu Sandıkçı vd. (2015) tarafından gerçekleştirilen çalışmadan alınmıştır. Dönüşümcü liderlik ölçeği 23 maddeden oluşmaktadır. Anket formunun ikinci bölümünde ise Karamahmutoğlu (2014) tarafından geliştirilen mesleki gelişim ölçeği kullanılmıştır. Ölçüm aracı 30 maddeden oluşmaktadır. Ölçüm aracı eğitim kurumlarındaki mesleki gelişimi incelemek için uygun olduğundan tercih edilmiştir. Ölçeklere yanıt toplamada 5'li likert ölçümü kullanılmıştır (1= Kesinlikle katılmıyorum, 2= Katılmıyorum, 3= Kararsızım, 4= Katılıyorum, 5= Kesinlikle katılıyorum). Verilerin toplanabilmesi için Beykent Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler için Yayın Etiği Kurulundan 27.01.2023 Tarihli ve 90767 Sayılı karar ile izin alınmıştır. Sonrasında veri toplama süreci Şubat-Mart 2023 tarihlerinde tamamlanmıştır.

3.3. Araştırmanın Modeli

Şekil 1’de araştırmanın kavramsal modeli yer almaktadır. Modele göre dönüşümcü liderlik bağımsız değişkeni, mesleki gelişim ise bağımlı değişkeni ifade etmektedir.

Şekil 1. Araştırmanın Kavramsal Modeli

3.4. Analiz Teknikleri

Akademik personelin mesleki gelişiminde dönüşümcü liderliğin rolünün tespit edildiği bu araştırmada nedensellik teknikleri kullanılmıştır. Öncelikle verilerin ve ölçüm araçlarının uygunluğunu tespit edebilmek için faktör ve güvenilirlik analizleri yapılmaktadır. Faktör ve güvenilirlik analizi sonuçlarının değerlendirilmesinde yaygın olarak kullanılan kriterler esas alınmıştır. Faktör analizinde KMO, Bartlett’s küresellik testi, açıklanan toplam varyans ve faktör yükleri incelenmektedir. Hair vd. (2014)’e göre KMO değerinin 0,6/0,7 ve üzerinde olması, Bartlett’s küresellik testinin $p < 0,05$ düzeyinde anlamlı olması, açıklanan toplam varyansın %60 ve üzerinde olması ve maddelerin faktör yüklerinin 0,40 ve üzerinde olması ölçüm araçlarının uygunluğunu göstermektedir. Ayrıca güvenilirlik analizinde Cronbach’s Alpha katsayısının 0,6/0,7 üzerinde olması ölçüm araçlarının yeterli güvenilirlik sağladığına işaret etmektedir.

Faktör ve güvenilirlik analizi sonrasında ölçüm araçlarının normal dağılımları incelenmiştir. Normal dağılım için Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testleri kullanılmıştır. Ancak verilerin normal dağılımı sağlamadığı durumda çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmektedir. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin $-2/2$ arasında olması, verilerin normal dağılımı sağladığını varsaymak için yeterli görülmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2013; George ve Mallery, 2010). Verilerin normal dağılımı varsayımı ile birlikte Pearson korelasyon ve regresyon analizleri gerçekleştirilmektedir. Korelasyon analizinin bulgularını yorumlamada Karahan (2017) ve Kocaay vd. (2022) tarafından

sunulan sınır değerleri kullanılmıştır. Söz konusu değerlendirme kriterleri “0= ilişki yok, 0,01-0,19=çok düşük ilişki, 0,2-0,39= düşük ilişki, 0,4-0,59= orta düzeyde ilişki, 0,60-0,79= yüksek ilişki, 0,80-0,99= çok yüksek ilişki, 1= tam ilişki” şeklindedir. Regresyon analizinin sonuçlarının değerlendirilmesinde R² değeri ve katsayılar esas alınmıştır. R² ve katsayıların anlamlılığı için anlamlılık değerine dikkat edilmiştir. Anlamlılığın p<0,05 düzeyinde olması (Hair vd., 2014) test edilen hipotezlerin desteklenmesi için önemlidir.

Araştırmada son olarak k-ortalamar analizi gerçekleştirilmektedir. K-ortalamar analizi MacQueen (1967) tarafından geliştirilmiştir. Analizin temel mantığı örneklem arasındaki mesafeyi dikkate almasıdır. Kümeleme analizi olarak yapılan k-ortalamar analizinde müdahalesiz kümeler oluşmaktadır. Her bir örnek kümeyle dahil olduğunda mesafeler yeniden hesaplanmaktadır (Tekin, 2018). K-ortalamar analizinde veriler arasındaki ilişkiler göz ardı edilmekte, bunun yerine veriler arasındaki mesafeler dikkate alınmaktadır (Wicaksono vd., 2017). K-ortalamar analizinin bu araştırmada kullanılış amacı, çalışanların dönüşümcü liderlik ve mesleki gelişim algılarının gruplandırılması yani profillerinin çıkarılmasıdır.

4. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde ilk olarak keşfedici faktör analizi ve güvenilirlik analizi bulguları, sonrasında tanımlayıcı istatistikler, korelasyon analizi ve regresyon analizi bulguları sunulmaktadır. Son olarak ise k-ortalamar analizi bulgularına yer verilmektedir.

Tablo 2. Faktör ve Güvenilirlik Analizi

KMO ve Bartlett's Test		Dönüşümcü liderlik	Mesleki gelişim
Kaiser-Meyer-Olkin örneklem yeterliği ölçümü		,890	,913
Bartlett's küresellik testi	Yaklaşık ki-kare	4122,438	6813,269
	Serbestlik derecesi	253	435
	P	,000	,000
Açıklanan toplam varyans		62,778	61,947
Cronbach's Alpha		0,919	0,945
Madde sayısı		23	30

Dönüşümcü liderlik ve mesleki gelişim ölçeklerinin faktör ve güvenilirlik analizi sonuçları Tablo 2’de yer almaktadır. Dönüşümcü liderlik ölçeğinin KMO değeri 0,890, Bartlett’s küresellik testi $p < 0,05$ düzeyinde anlamlı, açıklanan toplam varyansı %62,77’dir. Dönüşümcü liderlik ölçeğinin güvenilirlik katsayısı 0,919, ölçekte yer alan madde sayısı ise 23’tür. Mesleki gelişim ölçeğinin KMO değeri 0,913, Bartlett’s küresellik testi $p < 0,05$ düzeyinde anlamlı, açıklanan toplam varyansı %61,94’tür. Mesleki gelişim ölçeğinin güvenilirlik katsayısı 0,945, ölçekte yer alan madde sayısı ise 30’dur. Mesleki gelişim ve dönüşümcü liderlik ölçüm araçlarının boyutları ana yapıyı yansıttığından dolayı araştırmada alt boyutlar açısından incelenmemiştir. Ölçüm araçlarının faktör ve güvenilirlik analizi sonucunda uygun değerlerde olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3. Korelasyon Analizi

	Ort.	Std sapma	Dönüşümcü Liderlik	Mesleki Gelişim
Dönüşümcü Liderlik	3,59	0,624	1	
Mesleki Gelişim	3,66	0,632	,817**	1

** Anlamlılık 0,01 düzeyinde anlamlı (2-kuyruk).

Dönüşümcü liderlik ile mesleki gelişim arasındaki ilişkinin tespit edilebilmesi için korelasyon analizi yapılmıştır (Tablo 3). Analiz sonucunda dönüşümcü liderlik ile mesleki gelişim arasında çok yüksek düzeyde ilişki olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların dönüşümcü liderlik algılarının orta düzeyde (3,59), mesleki gelişim algılarının da yine orta düzeyde (3,66) olduğu tespit edilmiştir.

Dönüşümcü liderliğin mesleki gelişime etkisini tespit edebilmek için basit regresyon analizi kullanılmıştır. Analiz bulguları Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. Regresyon Analizi

Model Özeti					ANOVA		
Model	R	R2	Düzenlenmiş R2	Tahminlerin std. hatası	Durbin-Watson	F	P
1	,817a	,667	,666	,36399	1,786	759,260	,000b
Model	Standardize olmayan katsayılar			Standardize katsayılar		t	P
	B	Std. hata	Beta				

Mesleki gelişim (sabit)	,707	,106		6,649	,000
Dönüşümcü liderlik	,823	,029	,817	28,200	,000

Analiz sonuçlarına göre üniversite yönetiminin dönüşümcü liderliği akademik personelin mesleki gelişiminin %66,7'sini açıklamaktadır. Açıklama katsayısının yüksek olmasından dolayı otokorelasyon şüpheleri oluşma ihtimalinden dolayı Durbin-Watson katsayısı incelenmiştir. Durbin-Watson katsayısının $1,78 < 3,00$ olmasından dolayı, mesleki gelişim ve dönüşümcü liderlik arasında otokorelasyon olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca oluşturulan modelin anlamlılığının tespit edilebilmesi için ANOVA anlamlılığı incelenmiştir. Bulgulara göre $p < 0,000$ olmasından dolayı model anlamlıdır. Bulgulara göre dönüşümcü liderliğin mesleki gelişimi açıklama katsayısı $B=0,817$, mesleki gelişimin katsayısı ise $0,707$ 'dir. Açıklama katsayısı $p < 0,05$ düzeyinde anlamlıdır. Araştırma bulgularına göre H_1 hipotezi desteklenmiştir.

Tablo 6. K-ortalamalar Analizi

Son küme merkezleri						
	Kümeler			F	P	
	1	2	3			
Dönüşümcü liderlik	2,68	4,08	3,44			
Mesleki gelişim	2,71	4,10	3,64			
ANOVA						
	Küme		Hata		F	P
	Ortalama kare	Serbestlik derecesi	Ortalama kare	Serbestlik derecesi		
Dönüşümcü liderlik	60,542	2	,087	396	698,530	,000
Mesleki gelişim	59,132	2	,100	396	589,853	,000

Regresyon analizi sonrasında çalışanların mesleki gelişim ve dönüşümcü liderlik algılarının nasıl bir dağılıma/profile sahip olduğunun tespit edilebilmesi için k-ortalamalar kümeleme analizi yapılmıştır. Analiz bulguları Tablo 6'da yer almaktadır. Ölçüm araçlarının ortalamalarının yorumlanmasında "1.00-2.33=düşük, 2.34-3.66=orta, 3.67-5.00=yüksek" (İşcan, 2002) sınır değerleri kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre akademisyenlerin üç farklı profile sahip oldukları görülmektedir. İlk profilde yer alan akademisyenlerin dönüşümcü liderlik ve mesleki gelişim algıları düşük düzeyde,

ikinci profilde yer alan akademisyenlerin dönüşümcü liderlik ve mesleki gelişim algıları yüksek düzeyde, üçüncü profilde yer alan akademisyenlerin dönüşümcü liderlik ve mesleki gelişim algıları ise orta düzeydedir. Bulgulara göre dönüşümcü liderlik ve mesleki gelişim değişkenlerinin profillere ayrılması $p < 0,05$ düzeyinde anlamlıdır. Araştırma bulgularına göre H_2 hipotezi desteklenmiştir.

4. SONUÇ

Örgütlerde dönüşümcü liderlik araştırmaları son yıllarda yoğun ilgi görmektedir. Dönüşümcü liderliğin örgütlere olumlu katkıları yadsınamaz. Dönüşümcü liderliğin örgütlere faydalarının bir kısmı ise bireysel düzeyde gerçekleşmektedir. Dönüşümcü liderliğin bireysel katkılarından biri olan mesleki gelişim, bireylerin çalışma hayatlarındaki yetkinliklerinin artmasını sağlarken dolaylı olarak da örgütlerin etkinliğini arttırmaktadır. Bu araştırma kapsamında dönüşümcü liderliğin akademisyenlerin mesleki gelişimlerine etkisi ve çalışanların profilleri arasındaki farkların incelenmesi amaçlanmıştır.

Araştırma bulgularına göre dönüşümcü liderlik, akademisyenlerin mesleki gelişimlerini olumlu yönde etkilemektedir. Diğer bir ifadeyle vakıf yükseköğretim kurumlarındaki dönüşümcü liderlik, akademisyenlerin mesleki gelişimlerine çok yüksek düzeyde katkı sağlamaktadır. Ayrıca akademisyenlerin üç farklı profile ayrıldıkları görülmüştür. Her üç profilde de akademisyenlerin dönüşümcü liderlik algıları ile mesleki gelişim algılarının benzer şekilde artış/azalış gösterdiği tespit edilmiştir. Araştırmanın bulguları genel olarak “dönüşümcü liderliğin mesleki gelişimi önemli düzeyde arttırdığı ve söz konusu etkisinin farklı akademisyen profillerinde de benzer şekilde değiştiğini” göstermektedir.

Vakıf yükseköğretim kurumlarında uygulanacak dönüşümcü liderlik uygulamalarının akademisyenlere mesleki açıdan yetkinlik kazandırması muhtemeldir. Dönüşümcü liderlik algıları akademisyen profillerine göre farklılaştığında mesleki gelişim algısı da benzer şekilde farklılaşmaktadır. Bu sonuçlar, dönüşümcü liderliğin mesleki gelişime etkisi hakkındaki çelişkili görüşlere yanıt olması açısından önemlidir. Dönüşümcü liderlik uygulamalarının benimsenmesi

akademisyenlerin mesleki gelişimine katkı sunmakta ve böylece üniversitelerin öğrencilere ve topluma sunacağı faydayı artırmaktadır. Düşük düzeyde mesleki yeterlilik algılayan akademik personelin dönüşümcü liderlik uygulamaları ile yetkinleştirilmesi de mümkün olabilir.

Araştırma bulguları ile önceki çalışma sonuçları karşılaştırıldığında, benzer şekilde dönüşümcü liderliğin çalışanların yetkinliklerini arttırdığı tespit edilmiştir. Önceki çalışmalarda; dönüşümcü liderliğin öğretmenlerin mesleki benlik algısını geliştirdiği (Kiriş ve Aslan, 2019), okul yöneticilerinin dönüşümcü liderliğinin öğretmenlerin mesleki gelişimlerini ve öz yeterliklerini arttırdığı (Lin vd., 2022) tespit edilmiştir. Ayrıca Kang (2021) tarafından yapılan çalışmada dönüşümcü liderliğin işbirlikçi mesleki gelişimi de olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir. Son olarak Menon ve Lefteri (2021) tarafından yapılan çalışmada dönüşümcü liderliğin çalışanların öz yeterliğini ve dolayısı ile mesleki yeterliğini arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma bulguları bazı açılardan kısıtlara sahiptir. Bu kısıtlardan ilki, dönüşümcü liderlik araştırmalarının genel olarak örgütlerdeki en üst kademe yöneticiye odaklanmasıdır. Bu çalışmada da benzer şekilde en üst kademe yöneticiye odaklanılmıştır. Örgütlerin karar mekanizması üst yönetim ekipleri olarak düşünüldüğünde sadece en üst düzeydeki tek bir yöneticinin dönüşümcü liderlik stiline odaklanmak araştırma açısından kısıt oluşturmaktadır. Gelecek araştırmalarda üst yönetim ekiplerinin stratejik yönelimleri ve liderlik stillerinin incelenmesi önerilebilir. Diğer bir kısıt ise araştırmanın veri toplama tekniği hakkındadır. Anket formları ile veri toplama süreci katılımcılardan derinlemesine görüş belirtmeleri açısından kısıt oluşturmaktadır. Bu nedenle gelecekte dönüşümcü liderliğin mesleki gelişimi nasıl arttırdığı konusuna odaklanan araştırmaların nitel tekniklere de odaklanması önerilmektedir. Böylece mesleki gelişimin öncüllerinin de tespit edilmesi sağlanabilir. Son olarak, mesleki gelişim araştırmalarının genellikle kâr amacı gütmeyen (eğitim) alanlarda gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Mesleki gelişim araştırmalarının ticari kaygıların olduğu alanlarda da gerçekleştirilmesi önerilmektedir. Böylece mesleki gelişim

algısının çalışanların kariyer gelişimleri ile ilişkilendirilmesi de sağlanabilir.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın etik kurul onayı Beykent Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler için Yayın Etiği Kurulundan 90767 Sayılı karar ve 27.01.2023 Tarihi ile izin alınmıştır. Aksi bir durumun tespiti halinde Akademik İzdüşüm Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Destek ve Teşekkür: Bu araştırmanın hazırlanmasında herhangi bir kurumdan destek alınmamıştır.

Katkı Oranı Beyanı: Araştırmanın kavramsal kısımlarının hazırlanmasında ağırlıklı olarak birinci yazar, analiz kısımlarının hazırlanmasında ise ağırlıklı olarak ikinci yazar katkı sağlamıştır.

Çatışma Beyanı: Araştırmanın yazarları olarak herhangi bir çıkar çatışma beyanımız bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abazaoğlu, I. (2014). Dünyada Öğretmen Yetiştirme Programları ve Öğretmenlere Yönelik Mesleki Gelişim Uygulamaları. *Electronic Turkish Studies*, 9(5), 1-46.
- Adams Becker, S., Cummins, M., Davis, A., Freeman, A., Hall Glesinger, C., & Ananthanarayan, V. (2017). *NMC Horizon Report: 2017 Higher Education Edition*. Austin, TX: The New Media Consortium
- Alamir, I., Ayoubi, R. M., Massoud, H., & Hallak, L. A. (2019). Transformational Leadership, Organizational Justice and Organizational Outcomes: A study From The Higher Education Sector in Syria. *Leadership & Organization Development Journal*, 40(7), 749-763.
- Allen, N., Grigsby, B., & Peters, M.L. (2015). Does Leadership Matter? Examining the Relationship Among Transformational Leadership, School Climate, and Student Achievement. *International Journal of Educational Leadership Preparation*, 10(2), 1-22.

- Bass,, B. M. (1985). Leadership and Performance Beyond Expectations, by Bernard M. Bass. *New York: The Free Press, 191, 26-50.*
- Bellibaş, M. Ş., Kılınç, A. Ç., & Polatcan, M. (2021). The Moderation Role of Transformational Leadership in The Effect of Instructional Leadership on Teacher Professional Learning And Instructional Practice: An Integrated Leadership Perspective. *Educational Administration Quarterly, 57(5), 776-814.*
- Biggs, B., Tang, C. & Kennedy. G. (2007). *Ebook: Teaching for Quality Learning at University 5e.* McGraw-hill education (UK).
- Bümen, N., Ateş, A., Çakar, E., Ural, G. ve Acar, V. (2012). Türkiye Bağlamında Öğretmenlerin Mesleki Gelişimi: Sorunlar ve Öneriler. *Milli Eğitim, 41(194) 31-50.*
- Cardno, C. (2005). Leadership and Professional Development: The Quiet Revolution. *International Journal of Educational Management, 19(4), 292-306.*
- Day, C., Gu, Q., & Sammons, P. (2016). The Impact of Leadership on Student Outcomes: How Successful School Leaders Use Transformational and Instructional Strategies to Make a Difference. *Educational Administration Quarterly, 52(2), 221-258.*
- Ertürk, R. & Argon, T., (2021). Okul Yöneticilerinin Dönüşümcü Liderlik Özellikleri ve Davranışları. *MSGSÜ Sosyal Bilimler, 1(23), 371-393.*
- Evans, J. C., Yip, H., Chan, K., Armatas, C., & Tse, A. (2020). Blended Learning in Higher Education: Professional Development in a Hong Kong University. *Higher Education Research & Development, 39(4), 643-656.*
- Evans, L. (2014). Leadership for Professional Development and Learning: Enhancing Our Understanding of How Teachers Develop. *Cambridge Journal of Education, 44(2), 179-198.*
- George, D., ve Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference. 17.0 update (10a Ed.).* Pearson.

<https://wps.ablongman.com/wps/media/objects/385/394732/george4answers.pdf>

- Gkolia, A., Koustelios, A., & Belias, D. (2018). Exploring the Association Between Transformational Leadership and Teacher's Self-efficacy in Greek Education System: A Multilevel SEM model. *International Journal of Leadership in Education*, 21(2), 176–196.
- Glatthorn, A. (1995). *Teacher Development*. In L.W. Anderson (Ed.). *International Encyclopedia Of Teaching And Teacher Education*. (2nd Edition). London: Pergamon Press.
- Guskey, T. R. (2000). *Evaluating Professional Development*. California: Corwin Press.
- Hair J. F. Jr., Anderson R. E., Tatham R. L. & Black W. C. (2014). *Multivariate Data Analysis*. Macmillan. USA.
- İlğan, A. (2013). Öğretmenler İçin Etkili Mesleki Gelişim Faaliyetleri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (ÖYGE Özel Sayısı), 41-56.
- İşcan Ö. F. (2002). *Küresel işletmecilikte dönüştürücü liderlik anlayışı büyük ölçekli işletmelerde bir uygulama*. (Yayımlanmış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi. Erzurum.
- Kang, W. (2021). Explaining Effects of Transformational Leadership on Teachers' Cooperative Professional Development Through Structural Equation Model and Phantom Model Approach. *Sustainability*, 13(19), 10888.
- Karahan, M. (2017). Denetim Raporlarının Yayınlanma Süresini Etkileyen Faktörler BİST 100 Endeksinde Yer Alan Şirketler Üzerine Ampirik Bir Uygulama. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*. 4(15), 1819-1830.
- Karamahmutoğlu, A (2014). *İlkokul ve Ortaokul Yöneticilerinin Liderlik Davranışlarının Öğretmenlerin Mesleki Gelişimine Etkisi*. Yüksek lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi. İstanbul.
- Kim, E. J., & Park, S. (2020). Transformational Leadership, Knowledge Sharing, Organizational Climate and Learning:

- an Empirical Study. *Leadership & Organization Development Journal*, 41(6), 761-775.
- Kiriş, B., & Aslan, H. (2019). Okul Müdürlerinin Dönüşümcü Liderlik Özellikleri ile Öğretmenlerin Mesleki Benlik Saygıları Arasındaki İlişkiye Yönelik Öğretmen Algıları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(72), 1656-1675.
- Kocaay, F., Demir, B. T., & Biçer, B. K. (2022). Üniversite Öğrencilerinde İnternet, Sosyal Medya ve Oyun Bağımlılığının Değerlendirilmesi. *Sağlık Bilimlerinde Değer*, 12(3), 511-519.
- Kurtuluş, K. (2010). *Araştırma Yöntemleri*. Türkmen Kitabevi.
- Li, L., & Liu, Y. (2022). An integrated Model of Principal Transformational Leadership and teacher Leadership That is Related to Teacher Self-Efficacy and Student Academic Performance. *Asia Pacific Journal of Education*, 42(4), 661-678.
- Lin, W., Yin, H., & Liu, Z. (2022). The Roles of Transformational Leadership and Growth Mindset in Teacher Professional Development: The Mediation of Teacher Self-Efficacy. *Sustainability*, 14(11), 6489.
- Mach, M., Ferreira, A. I., & Abrantes, A. C. (2022). Transformational Leadership and Team Performance in Sports Teams: A Conditional Indirect Model. *Applied Psychology*, 71(2), 662-694.
- MacQueen, J. (1967). Some Methods for Classification and Analysis of Multivariate Observations. In *Proceedings Of The Fifth Berkeley Symposium On Mathematical Statistics And Probability*, 1(14), 281-297.
- Menon, E. & Lefteri, A. M., (2021). The Link Between Transformational Leadership and Teacher Self-Efficacy. *Education*, 142(1), 42-52.
- Özdemir, S. M. (2016). Öğretmen Niteliğinin Bir Göstergesi Olarak Sürekli Mesleki Gelişim. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(3), 233-244.

- Pearson, L. C., & Moomaw, W. (2005). The Relationship Between Teacher Autonomy and Stress, Work Satisfaction, Empowerment, and Professionalism. *Educational Research Quarterly*, 29(1), 38-54.
- Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Moorman, R. H., & Fetter, R. (1990). Transformational Leader Behaviors and Their Effects on Followers' Trust in Leader, Satisfaction, and Organizational Citizenship Behaviors. *The Leadership Quarterly*, 1(2), 107-142.
- Saira, S., Mansoor, S., & Ali, M. (2021). Transformational Leadership and Employee Outcomes: The Mediating Role of Psychological Empowerment. *Leadership & Organization Development Journal*, 42(1), 130-143.
- Sandıkçı, M., Vural, T. & Zorlu, Ö. (2015). Otel İşletmelerinde Dönüştürücü Liderlik Davranışlarının Örgüt Sağlığı Üzerine Etkileri: Afyonkarahisar İlinde Bir Araştırma. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 13(25), 161-200.
- Stes, A., & Hoekstra, A. (2015). Convergence in Diversity: Evaluating Faculty Across The Globe. *Studies in Educational Evaluation*, 46, 1-3.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (6th ed.). Pearson.
- Tarker, D. (2019). Transformational Leadership and the Proliferation of Community College Leadership Frameworks: A Systematic Review of the Literature. *Community College Journal of Research and Practice*, 43(10-11), 672-689.
- Tekin, B. (2018). Ward, K-Ortalamlar ve İki Adımlı Kümeleme Analizi Yöntemleri ile Finansal Göstergeler Temelinde Hisse Senedi Tercihi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(40), 401-436.
- Thibault, T., Gulseren, D. B., & Kelloway, E. K. (2019). The Benefits of Transformational Leadership and Transformational Leadership Training on Health and Safety Outcomes. *Increasing occupational health and safety in workplaces*, 334-348.

- Thompson, G., Buch, R., Thompson, P. M. M., & Glasø, L. (2021). The Impact of Transformational Leadership and Interactional Justice on Follower Performance and Organizational Commitment in a Business Context. *Journal of General Management*, 46(4), 274-283.
- Whitworth, B. A., & Chiu, J. L. (2015). Professional Development and Teacher Change: The Missing Leadership Link. *Journal of Science Teacher Education*, 26, 121-137.
- Wicaksono, Y. A., Rizaldy, A., Fahriah, S., & Soeleman, M. A. (2017). Improve Image Segmentation Based on Closed Form Matting Using K-Means Clustering. In *Application for Technology of Information and Communication (iSemantic), 2017 International Seminar on* (26-30). IEEE.
- Yazıcı, A. Ş. & Akyol, B., (2017). Okul Müdürlerinin Liderlik Davranışları ile Öğretmen Özerkliği Arasındaki İlişki. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, (10), 189-208.
- Youngs, P., & King, M. B. (2002). Principal Leadership for Professional Development to Build School Capacity. *Educational Administration Quarterly*, 38(5), 643-670.
- Yukl, G. (1999). An Evaluation of Conceptual Weaknesses in Transformational and Charismatic Leadership Theories. *The Leadership Quarterly*, 10(2), 285-305.

THE EFFECT OF TRANSFORMATIONAL LEADERSHIP ON PROFESSIONAL DEVELOPMENT: A STUDY IN FOUNDATION HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Extended Summary

Aim:

The high competition between foundation higher education institutions necessitates transformation and professional development in terms of personnel. Considering that the role of transformational leadership in the professional development of personnel in foundation higher education institutions is not examined in the literature, "What is the role of transformational leadership in terms of professional development of employees in markets where academic and economic competition is high?" the question remains unanswered. For this reason, the aim of the research was determined as "detection of the effect of transformational leadership on professional development in foundation higher education institutions".

Method(s):

The research sample is academic staff in an Istanbul foundation higher education institution. An online questionnaire was sent to approximately 800 foundation higher education institution personnel. Appropriate responses were received from 396 of the academic staff. A simple random sampling technique was used to determine the sample.

Podsakoff's (1990) transformational leadership scale was used in the first part of the questionnaire. The Turkish form of the transformational leadership scale prepared by Sandıkçı et al. (2015) was taken from the study. The transformational leadership scale consists of 23 items. The second part of the questionnaire used the professional development scale developed by Karamahmutoğlu (2014). The measurement tool consists of 30 items.

SPSS 25 package program was used in the analysis of the data. After factor analysis and reliability analysis, descriptive

statistics, correlation analysis and regression analysis were performed. Finally, a k-means analysis was performed.

Findings:

According to the factor and reliability analysis results, the KMO value of the transformational leadership scale was 0.890, Bartlett's sphericity test was significant at the $p < 0.05$ level, and the total variance explained was 62.77%. The reliability coefficient of the transformational leadership scale is 0.919, and the number of items on the scale is 23. The KMO value of the professional development scale was 0.913, Bartlett's sphericity test was significant at the $p < 0.05$ level, and the total variance explained was 61.94%. The reliability coefficient of the professional development scale is 0.945, and the number of items on the scale is 30. As a result of the factor and reliability analysis of the measurement tools, it was determined that they were at appropriate values.

Correlation analysis determined the relationship between transformational leadership and professional development. As a result of the study, it was determined that there is a very high level of relationship between transformational leadership and professional development. It was determined that the transformational leadership perceptions of the participants were at a medium level (3.59), and their professional development perceptions were at a medium level (3.66).

According to the regression analysis results, the university administration's transformational leadership explains 66.7% of the professional development of the academic staff. The Durbin-Watson coefficient was examined due to the possibility of autocorrelation suspicions due to the high explanatory coefficient. Due to the Durbin-Watson coefficient being $1.78 < 3.00$, it was concluded that there is no autocorrelation between professional development and transformational leadership.

Conclusion and Discussion:

According to the results of the analysis, it is seen that the academicians have three different profiles. The transformational leadership and professional development perceptions of the

academicians in the first profile are low, the transformational leadership and professional development perceptions of the academics in the second profile are high, and the transformational leadership and professional development perceptions of the academics in the third profile are middle. According to the findings, separating transformational leadership and professional development variables into profiles is significant at $p < 0.05$.

According to the research findings, transformational leadership positively affects the professional development of academicians. In other words, transformational leadership in foundation higher education institutions contributes to the professional development of academicians at a very high level. In addition, it was observed that the academicians were divided into three different profiles. In all three profiles, it was determined that academicians' transformational leadership and professional development perceptions showed a similar increase/decrease. The study's findings generally show that "transformational leadership significantly increases professional development, and its effect changes similarly in different academician profiles". Adopting transformational leadership practices contributes to the professional development of academics and thus increases the benefits that universities can offer students and society. It may also be possible to empower academic staff who perceive low professional competence with transformational leadership practices.

Geliş/Received: 09/09/2023

Kabul/Accepted: 29/09/2023

Araştırma Makalesi / Research Article

ISSN: 2547-9725

YEREL GAZETELERDE UYUŞTURUCU HABERLERİNİN SUNUMU: BAĞIMLILIKLA MÜCADELE BAĞLAMINDA BİR ANALİZ

Aynur ARSLAN*

Öz

Uyuşturucu konusu tüm dünya ülkeleri için küresel, toplumsal ve bireysel etkileri olan çok boyutlu bir sorundur. Uyuşturucu ile mücadele çalışmalarında medya önemli bir araçtır. Bu çalışmada bölge halkının görüşlerinin belirlenmesinde etkili bir medya aracı olan yerel gazetelerin uyuşturucu konusundaki haberlerinin bağımlılıkla mücadele kapsamında analiz edilmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın örneklemini Samsun il ve ilçelerinde faaliyet gösteren yedi yerel gazete oluşturmaktadır. 01 Şubat 2022-28 Şubat 2023 tarihleri arasında incelenen gazetelerden 312 haber çalışma kapsamına alınmıştır. Çalışmanın verileri içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Yapılan analizde incelenen yerel gazete haberlerinin çoğunun uyuşturucu kaçakçılığı ve ticareti konusunda adli haberler olduğu, haber metinlerinde uyuşturucu madde isimlerine çok fazla yer verildiği, haber fotoğraflarında uyuşturucu maddelerin görüntülerinin yoğun olarak kullanıldığı görülmüştür. İncelenen haberlerde bağımlılıkla mücadele kapsamında çok az sayıda haber tespit edilmiştir. Sonuç olarak Samsun yerel gazetelerinde uyuşturucu konusunun adli haberlerle sınırlı olduğu ve bağımlılıkla mücadele kapsamında bilgilendirici ya da farkındalık yaratacak içeriğin yetersiz olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Uyuşturucu, Yerel Gazete, Haber, Bağımlılıkla Mücadele

JEL Kodu: JEL: L82, JEL: I18

Presentation Of Drug News In Local Newspapers: An Analysis In The Context Of Combating Addiction

* Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, aynur.arslan@omu.edu.tr, [0000-0002-3654-2157](https://doi.org/10.1501/0000-0002-3654-2157)

Atıf yapmak için / To cite this article: Arslan, A. (2023). Yerel Gazetelerde Uyuşturucu Haberlerinin Sunumu: Bağımlılıkla Mücadele Bağlamında Bir Analiz. Akademik İzdüşüm Dergisi, 8(2): 547-569.

Abstract

The drug issue is a multidimensional problem with global, social and individual effects for all countries in the world. Media is an important tool in the fight against drugs. This research aims to examine drug news in local newspapers, which is an effective media tool in determining the opinions of the local people within the scope of the fight against addiction. The sample of the research consists of seven local newspapers operating in Samsun province and districts. 312 news from the newspapers examined between 01 February 2022 and 28 February 2023 were included in the scope of the study. The data of the study were examined using the content analysis method. In the analysis, it was seen that examined the majority of the local newspaper news were forensic news about drug smuggling and trade, drug names were abundantly included in the news texts, and drug images were extensively included in the news photographs. In the news examined, very few news were identified regarding the fight against addiction. In conclusion, it was observed that the drug issue in Samsun local newspapers was limited to judicial news and there was insufficient content to inform or raise awareness within the scope of the fight against addiction.

Keywords: *Drugs, Local Newspaper, News, Combating Addiction*

JEL Codes: *JEL: L82, JEL: I18*

1. GİRİŞ

Uyuşturucu maddeler; vücuda girdikten sonra kişide ruhsal, davranışsal ve bedensel değişiklikler meydana getiren ve bağımlılık yapabilen kimyasal maddeler olarak tanımlanır (Ögel, 2010: 3). Sağlık nedeniyle alınanların dışında, kullanımı, tedariki ve ticareti çoğu ülkede yasak olan uyuşturucu maddeler, çok ciddi zararlı etkileri sebebiyle ulusal ve uluslararası kapsamda risk ve tehlike olarak kabul edilmiş ve mücadele için işbirliğine gidilmiştir. Her geçen yıl türü ve kullanıcı sayısı artarken, erişimi kolaylaşan uyuşturucu maddelerin bağımlılık yapıcı etkisi, toplumun tüm katmanlarında görülmekle birlikte özellikle gençler arasında giderek daha fazla yaygınlaşmaktadır (Gezen, 2018: 468; UNODC, 2022). Uyuşturucu madde bağımlısı, maddenin bedeninde ruhsal, fiziksel ve sosyal yönden yaptığı zararlı etkilere rağmen, maddeyi almaya devam etmekte, bırakmak istese de bırakmamakta ve maddeyi alma isteğini durduramamaktadır (BMYK, 2023). Bağımlı hale gelen bireyin aile, iş ve sosyal yaşamında bozulmalar yaşanmakta, suç eğilimi artabilmektedir. Uyuşturucu madde bağımlılığı küresel toplumsal ve bireysel etkileri ile çok boyutlu bir halk sağlığı

sorunu olmasının yanında adli, hukuki, iktisadi boyutlarda da önemli bir toplumsal sorundur. Bu açıdan bağımlılıkla mücadelenin kapsamlı bir şekilde sistematik, bütünleşik ve sürdürülebilir anlayışla yürütülmesi gerekir (Taşdemir, 2019: 15).

Uyuşturucu maddelerin uluslararası dolaşımı, ülkelerde önemli güvenlik sorunlarına, ekonomik kalkınmayla ilgili zararlara ve ülke imajıyla ilgili sorunlara da neden olduğu için mücadele çalışmaları ulusal ve uluslararası işbirliği çerçevesinde geliştirilen politikalar ve anlaşmalarla, stratejik planlamalar doğrultusunda yürütülür. Mücadelenin temel hedefi uyuşturucu kullanımının önlenmesi, uyuşturucu bağımlılığının tedavisi ve uyuşturucu kaçakçılığının engellenmesidir. Bu amaçlarla hükümetler ve bağlı kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları, özel kurum ve kuruluşlar farklı düzeylerde ve farklı araçlarla işbirliği içinde çalışmaktadırlar.

Medya uyuşturucu ile mücadele çalışmalarında geniş kitlelere en hızlı şekilde ulaşmak için önemli bir araçtır. Uyuşturucu ile mücadele kapsamında çalışan tüm kurum ve kuruluşlar uyuşturucu maddeler ve etkileri hakkında halkı bilgilendirmek, eğitmek ve farkındalık oluşturmak, uyuşturucu kaçakçılığını teşhir ederek caydırıcılık oluşturmak ve uyuşturucu bağımlılarının tedavisine destek sağlamak için yaptıkları tüm faaliyetleri medya aracılığıyla kamuoyuyla paylaşma imkanı bulurlar (Taşdemir, 2019: 41). Haberler, gündüz kuşak programları, diziler, sinema filmleri, belgeseller, tartışma programları aracılığıyla ya da makaleler, köşe yazıları, kamu spotları, kampanyalar veya sosyal medya ortamları aracılığıyla uyuşturucu ile mücadele çalışmaları ve mesajları kamuoyuna hızla ulaştırılabilir. Hükümetler, politika yapıcılar, yöneticiler, uzmanlar bağımlılıkla mücadele kapsamındaki düzenleme, araştırma, rapor ve faaliyetlerini medya araç ve ortamlarından kolaylıkla paylaşabilme imkanı bulurlar.

Medyanın uyuşturucu ile mücadele çalışmaları kapsamında ürettiği içeriği mesleki ilkeler çerçevesinde sunma sorumluluğu vardır. Medyada, toplum sağlığını ve refahını tehdit edecek yayınların yapılmaması ve oluşturulan yayın içeriklerinde buna özen gösterilmesi, bağımlılığı özendirici ve merak uyandırıcı örtülü içeriklerin yayınlanmaması,

bağımlılığın bireyde neden olduğu sahte ve geçici iyi hissetme duygusunun vurgulanmaması, gereksiz ve yol gösterici bilgilerin verilmemesi, bağımlılıktan kurtulan kişilerin başarı hikayelerinin yayınlanması gibi ilkeler bağımlılıkla mücadele kapsamında sorumlu yayıncılık ilkeleri olarak benimsenmiştir (Ökten, 2023: 58).

Bu çalışmada medyanın önemli bir organı olan yerel gazetelerde uyuşturucu haberlerinin sunumu, bağımlılıkla mücadele kapsamında incelenecektir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Uyuşturucu Bağımlılığı İle Mücadele

Uyuşturucu madde bağımlılığı kapsamlı bir mücadeleyi gerektiren küresel bir sorundur. Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi'nin hazırladığı Dünya Uyuşturucu Raporu'na göre 2020 yılında 15-64 yaş arası yaklaşık 284 milyon kişi uyuşturucu kullanmıştır (UNDOC, 2022). 2022 yılı Avrupa Uyuşturucu Raporu'nda Avrupa Birliği ülkelerinde 15-64 yaş arasındaki bireylerin 83,4 milyonunun (%29) hayatının bir döneminde yasa dışı uyuşturucu kullandığı bildirilmiştir (EU, 2022). Türkiye'de ise güvenlik güçleri tarafından 2020 yılında 159.268 uyuşturucu olayına, 2021 yılında ise %35,5 artışla 215.771 uyuşturucu olayına müdahale edilmiştir (TUBİM, 2022). Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO, 2023) verilerine göre 2019 yılında uyuşturucu kullanımına bağlı yaklaşık 600.000 ölüm gerçekleşmiş, 2021 yılında ise yaklaşık 39,5 milyon kişi uyuşturucu kullanımı ile ilgili sağlık sorunları yaşamıştır. Türkiye'de 2007-2016 yılları arasında uyuşturucu madde kullanımına bağlı 2148 ölümün gerçekleştiği bildirilmiştir (TMBB, 2018: 13).

Avrupa'da üretilen uyuşturucunun Ortadoğu ülkelerine ana geçişinde stratejik bir konumda olan Türkiye, transit geçiş bölgesinde olması ve nüfusunun genç olması sebebiyle uyuşturucu kaçakçılığı ve satışında hedef konumundadır ve bu durum oldukça risklidir (TUBİM, 2021). Bu nedenle uyuşturucu ile ilgili konular aynı zamanda ulusal ve uluslararası düzeyde ciddi bir güvenlik sorunu da oluşturmaktadır. Uyuşturucu ile mücadele çalışmaları ülke

ekonomilerinde önemli bir yer kaplamaktadır. Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (TUBİM, 2022) raporuna göre uyuşturucu ile mücadele amacıyla yapılan kamu harcamaları 2021 yılında bir önceki yıla göre yaklaşık %27,2 oranında artmıştır ve her yıl giderek artmaktadır.

Uyuşturucu ile mücadelenin uluslararası boyutunda; Uyuşturucu Maddelere Dair 1961 Tek Sözleşmesi, 1971 tarihli Psikotrop Maddeler Sözleşmesi, 1988 tarihli BM Uyuşturucu ve Psikotrop Maddelerin Kaçakçılığı ile Mücadele Sözleşmesi temel politikaları oluşturmaktadır (Alada, 2022: 34). Bununla birlikte Uyuşturucu ile mücadele kapsamında faaliyet gösteren Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi (UNODC), Uluslararası Narkotik Kontrol Kurulu (INCB) ve Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (EMCDDA) gibi uluslararası kuruluşlar da mücadele kapsamında önemli çalışmalar yürütmektedir. Türkiye EMCDDA ile 2001 yılında işbirliği çalışmalarına başlamış ve 2007 yılında ise komisyon üyeliğine kabul edilmiştir.

EMCDDA Bağımlılık Yapıcı Maddeler ve Bağımlılık ile Mücadele Ulusal Rapor' larında bağımlılıkla mücadelede uygulanan eylem konuları aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır. (EMCDDA, 2012:14);

Koordinasyon: Uyuşturucu ile mücadelede çalışmalarında koordinasyon; risk gruplarıyla etkin çalışmalar yapmayı, ulusal ve uluslararası işbirliğini ve eşgüdümü sağlanmayı ve bu yolla ortak bir veri oluşturmayı ifade eder.

Arz ile Mücadele: Uyuşturucu ile mücadelede tüm dünyada ve Türkiye'de uyuşturucu madde kaçakçılığının ve madde kullanılmasının önlenmesini; özgür, adil, güvenli bir yaşamın tahsis edilmesini, bu çabalarda toplumun ve bireyin yüksek yararının gözetilmesini içeren çalışmalardır.

Talep Azaltımı (Önleyici Faaliyetler): Bütün nüfusu ve risk gruplarını uyuşturucu maddelerden uzak tutmak, korumak; koruma-önleme ve eğitim alanlarında hizmet verecek profesyonel uzman ve nitelikli personel bulundurmak; gençler ve çocukların toplumsal yaşama güvenle ve etkin bir şekilde katılımını sağlayacak projeler üretmek, suçu ve madde

kullanımını özendirici her türlü faaliyete karşı toplumun bütünüyle dayanışma içinde olacağı etkinlikler düzenlemek.

Tedavi ve Rehabilitasyon: Ulusal ve uluslararası düzeyde sağlığın korunması tedbirlerinin alınması; çocukların ve gençlerin sağlıklı, güvenli ortamlarda yaşamasının korunmasının ve yetişmesinin sağlanması.

Bilgi Toplama, Araştırma, Değerlendirme. Uyuşturucu madde sorunuyla ilişkili profili ortaya koymak.

Bu kapsamda Türkiye’de uyuşturucu ile mücadelede Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, Gümrükler Muhafaza Genel Müdürlüğü, Sahil Güvenlik Komutanlığı, başta olmak üzere Adli Tıp Kurumu, Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü, Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu, Mali Suçları Araştırma Kurulu, İç İşleri Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, RTÜK, Üniversiteler, Yeşilay gibi birçok kurum ve kuruluş işbirliği içinde çalışmaktadır. Türkiye’de Emniyet Genel Müdürlüğü Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı’na bağlı olarak 2004 yılında kurulan Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (TUBİM) ulusal koordinasyondan sorumlu merkez olarak faaliyetlerini yürütmektedir.

Uyuşturucu ticareti ve kullanımı ile mücadele eden tüm kurum ve kuruluşlar hedeflerine ulaşmak için, işbirliği içinde politikalar oluşturarak, eğitim, araştırma, proje gibi faaliyetler düzenleyerek çalışmalarını sürdürmektedirler. Mücadele kapsamında uyuşturucu üretiminin, ticaretinin ve kullanımının yasaklanmasına ilişkin yasal düzenlemeler, uyuşturucu suçlarına ilişkin cezaların artırılması, uyuşturucu kaçakçılığının önlenmesine yönelik politikaların hazırlanması faaliyetleri de hükümetler düzeyinde yürütülmektedir. Uyuşturucu kullanımı konusunda farkındalık oluşturmak için toplumun her kademesine yönelik eğitimlerin planlanması, projelerin yapılması, tedavi ve rehabilitasyon faaliyetlerinin düzenlenmesi ve tüm bu olanakların kitlelere duyurulması gerekir. Medya uyuşturucu bağımlılığı ile mücadelede kitlelere ulaşmak için en etkili araç ve ortamlardan biridir. Uyuşturucu ile mücadelede ulusal medyayla birlikte yerel medyanın çalışmaları da oldukça önemlidir. Yerel gazeteler yerel

kamuoyunun düşünce, kanaat ve tutumlarının oluşturulmasında, yerel halkın sesinin duyurulmasında etkili medya araçlarıdır (Bekiroğlu, 2008). Medya yayınlarında uyuşturucu maddelerin, bağımlılığın ve bağımlılığa sebep olan parametrelerin çerçevelenmesi, tanımlanması ve işlenmesi toplumun tutum ve davranışlarının belirlenmesinde önemli rol oynar (Taşdemir, 2019: 41). Yerel gazetelerin uyuşturucu konusunu ve mücadele yöntemlerini haber yapma biçimi uyuşturucuya yönelik yerel farkındalığın oluşturulmasında oldukça önemlidir.

2.2. Uyuşturucu Bağımlılığı İle Mücadelede Yerel Gazeteler

Yerel yayıncılık belli bir bölgede yayın yapan gazete, radyo, televizyon aracılığıyla bölge halkına, yörede gerçekleşen her türlü sosyal, politik, ekonomik ve kültürel haberlerin ve bilgilerin aktarımıdır (Erkan & Bağlı, 2005: 187). Yerel yayıncılığın en eski uygulamalarından biri yerel basın dolayısıyla yerel gazetelerdir.

Yerel gazeteler, bir bölge ya da yöre halkını bilgilendirmek, haberdar etmek, eğlendirmek, eğitmek ve yerel kamuoyunun oluşumunu sağlamak amacıyla yayıncılık faaliyeti yapan medya organlarıdır. Yöre insanlarını yakından tanıyan yerel basın, onlarla daha sıcak ve samimi ilişkiler kurarak halkın toplumsallaşmasına ve hemşehrilik ilişkilerinin güçlenmesine katkı sağlar (Vural, 2007: 338). Yerel gazeteler bölge halkıyla iç içe oldukları için olayları yakından takip ederek, ulusal gazetelere de malzeme sağlar. Kendi bölgesine ait bir gazetede kendi sorunlarını, bu sorunlara yönelik çalışmaları, kendi sesini ve yüzünü gören yerel halk, yakın çevresiyle ilgili gelişmeleri daha ilgiyle takip eder ve olaylara sahip çıkar. Yerel gazeteler, yerel yöneticilerin olaylara ilgisini çekerek, ihtiyaçların giderilmesi konusunda yetkilileri yönlendirici bir rol de üstlenir. Bu nedenle yerel gazetelerin toplumsal hayatın düzenlenmesinde önemli rol ve sorumlulukları vardır (Vural, 2007: 339).

Yerel gazeteler aracılığıyla yaşadığı bölge hakkında bilgi sahibi olan halk, bölge sorunlarına karşı duyarlılık kazanır ve sorunların çözümünde dayanışma içinde olur. Yerel gazeteler halkın günlük yaşamdan haberdar olmasını sağlarken aynı

zamanda bilgilendirme ve kanaat oluşturma etkisi de yapar. Yörenin güçlenmesinde toplumsal yapının iyileşmesi ve sağlıklı kalmasında yerel gazetelerin önemli etkisi vardır (Gezgin, 2007:177; Vural, 2007: 339). Yerel gazetelerin bu özellikleri ve yerel olmanın sağlayacağı avantajlar bölgede uyuruçturucu maddeler ve bağımlılıkla mücadele çalışmalarında önemli katkılar sağlayabilir. Yöre halkında farkındalık oluşturmak, bilgilendirme yapmak, kanaat ve tutum oluşturmak ve sağlıklı toplum hedefine ulaşmak için bağımlılıkla mücadele çalışmalarına yerel gazeteleri dahil etmek gerekir.

Bağımlılıkla mücadele konusunda il ve ilçelerde Emniyet Müdürlükleri, Milli Eğitim Müdürlükleri, Sağlık Müdürlükleri, Aile ve Sosyal Hizmet Müdürlükleri, üniversiteler, Yeşilay Danışmanlık Merkezi (YEDAM) gibi sivil toplum kuruluşları her yıl çok sayıda eğitim ve proje faaliyetleri yürütmektedir. Yerel gazetelerin bu faaliyetleri haber gündemine taşıması yöre halkında farkındalık oluşturmak için etkili bir yöntemdir. Ayrıca bağımlılığın sağlık, eğitim, aile, ekonomi, istihdam, güvenlik konularında bireysel ve toplumsal etkilerine haberlerde yer verilmesi, yöre halkı tarafından tanınan uzman kişilerin görüşlerinin, tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerinin haber yapılması bağımlılıkla mücadele çalışmalarına yerel düzeyde katkı sağlayacaktır.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Amacı

Uyuruçturucu madde kullanımı ve madde bağımlılığı tüm dünyada önemli bir sorundur. Alınan tüm önlemlere rağmen her yıl binlerce ton uyuruçturucu madde ele geçirilirken, bu maddeleri kullananların sayısı da giderek artmaktadır. Uyuruçturucu madde bağımlılığının artması, konuyla ilgili daha fazla önleyici faaliyetin gerekli olduğunu göstermektedir (Işık, 2013). Kamuoyunu etkileme gücüne sahip olan medya, uyuruçturucu ile mücadele çalışmalarında kullanılan araçlardan biridir. Bu doğrultuda medyanın uyuruçturucu konusunu ele alma biçimi de önemlidir. Bu çalışma yerel gazetelerde çıkan uyuruçturucu haberlerini bağımlılıkla mücadele bağlamında

incelemek ve ortaya çıkan sonuçlara göre öneriler geliştirmek amacıyla yapılmıştır.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada genel tarama modellerinden biri olan tekil tarama modeli kullanılmıştır. Tekil tarama modeli, bir olgunun belirli bir durumdaki sonuçlarının incelenmesini ve sonuçlar ile durum arasındaki ilişkinin keşfedilmesini amaçlar (Şahin, 2023: 34). İçerik analizi yöntemi ile yapılan çalışmada, gazete haber metinleri incelenmiştir. İçerik analizi; metinlerin içinde gizli kalan anlam ve mesajların, belli bir sistematik çerçevesinde kavram ve kategoriler oluşturularak analiz edilmesidir. İçerik analizi araştırmacıya nitel verilerden nicel ve nitel analizler yapmaya olanak sağlar. Nicel içerik analizi yönteminde mesajların sıklık ve çeşitliliği, nitel içerik analizi yönteminde ise mesajların anlamı üzerinde çalışılır. Metinler, kitaplar, makaleler, mülakatlar, tartışmalar, tarihi dokümanlar, radyo televizyon programları, gazete haberleri kısaca içinde iletişim olan her materyal içerik analizi yöntemiyle incelenebilir (Güler vd., 2015: 331). Bu çalışmada yerel gazete haberleri nicel içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir.

3.3. Araştırmanın Evreni

Çalışmanın evrenini Samsun il ve ilçelerinde faaliyet gösteren 17 yerel gazete oluşturmaktadır (BİK, 2023). 01 Şubat 2022-28 Şubat 2023 tarihleri arasında Samsun yerel gazetelerinin internet siteleri üzerinden “*uyuşturucu*”, “*madde bağımlılığı*”, “*bağımlılıkla mücadele*” anahtar kavramları ile tarama yapılmış ve *Haber, Halk, Denge, Gerçek, Samsun, Altınova, Terme Vizyon* olmak üzere toplam yedi yerel gazetenin arşivinden 312 haber çalışma kapsamına alınmıştır. Diğer yerel gazetelerin haber arşivlerine ulaşamamıştır. Çalışmaya dahil edilen haberler bağımlılıkla mücadele bağlamında; haber içerikleri, haber konuları, haber başlıkları, fotoğraflar, uzman görüşleri, caydırıcılık gibi tema ve kategoriler çerçevesinde kodlanarak incelenmiş ve elde edilen veriler SPSS 22 paket programı ile analiz edilerek sayı ve yüzdeler dağılımları verilmiştir.

4. BULGULAR

Yerel gazetelerde çıkan uyuşturucu haberlerinin bağımlılıkla mücadele bağlamında incelenmesini amaçlayan bu çalışmada Samsun il ve ilçelerinde faaliyet gösteren yedi yerel gazeteden toplam 312 haber inceleme kapsamına alınmıştır. Bu haberlere ilişkin bulgular aşağıda verilmiştir.

Samsun'da faaliyet gösteren yedi yerel gazeteden konuyla ilgili 312 haber çalışma kapsamına alınmıştır. İncelenen haberlerin %42,3'ü *Haber Gazetesi*, %24,4'ü *Denge Gazetesi* ve %1,3'ü *Terme Vizyon Gazetesi*'ne ait haberlerdir (Tablo 1.)

Tablo 1. Samsun Yerel Gazetelerinin Uyuşturucu Konulu Haber Sayıları

Samsun Yerel Gazeteleri	Sayı (n)	Yüzde %
Haber	132	42,3
Denge	76	24,4
Halk	35	11,2
Altınova	34	10,9
Samsun	17	5,4
Gerçek	14	4,5
Terme Vizyon	4	1,3
Toplam	312	100

Tablo 2. Samsun yerel gazetelerinde yer alan uyuşturucu konulu haberlerin içeriklerini göstermektedir. Buna göre haberlerin %87,8'inin uyuşturucu bulundurma ya da ticareti konusunda olduğu, %12,2'sinin ise bağımlılıkla mücadele çalışmaları hakkında olduğu görülmektedir (Tablo 2.)

Tablo 2. Haberlerin İçerikleri

Haber İçeriği	Sayı (n)	Yüzde%
Uyuşturucu		
Bulundurma/Ticareti	274	87,8
Bağımlılıkla Mücadele	38	12,2
Toplam	312	100

Tablo 3. Çalışma kapsamında incelenen haberlerin konu kategorilerini göstermektedir. İncelenen haberlerin %87,8'i adli haberlerdir. Bu haberler uyuşturucu madde bulundurma ya da uyuşturucu ticareti kapsamında emniyet güçleri tarafından yakalanan kişi ya da gruplara ait adli haber niteliğindedir.

Haberlerin %5,8'i bağımlılıkla mücadeleyi içeren toplumsal konuları, %4,2'si uyuşturucu ve bağımlılıkla ilgili politikacıların açıklamalarını, %2,2'si sağlık açısından uyuşturucu kullanımını ele almıştır.

Tablo 3. Haberlerin Konu Kategorileri

Haber Kategorileri	Sayı (n)	Yüzde %
Adli	274	87,8
Toplumsal	18	5,8
Politik	13	4,2
Sağlık	7	2,2
Toplam	312	100

Tablo 4. Haber başlıklarında uyuşturucu maddelerin açık adının verilme durumunu göstermektedir. Buna göre haber başlıklarının %95,8'inde uyuşturucu madde adı geçmemekte, %4,2 haberde ise uyuşturucu madde adı haber başlığında yer almaktadır.

Tablo 4. Haber Başlıklarında Uyuşturucu Madde Açık Adı Olma Durumu

Başlıkta Uyuşturucu Açık Adı	Sayı (n)	Yüzde %
Yok	299	95,8
Var	13	4,2
Toplam	312	100

Tablo 5. Haberlerde kullanılan fotoğrafların içerikleri yer almaktadır. Haberlerin %45,5'inde uyuşturucu madde fotoğraflarına yer verilmiştir. %38,5 haberde satıcı/bağımlıya polis müdahalesi, %11,5 haberde uyuşturucu ile mücadele, %0,6 haberde uzman fotoğraflarına yer verilmiştir. İncelenen haberlerin sadece %0,3'ünde fotoğraf kullanılmamıştır.

Tablo 5. Haberlerde Kullanılan Fotoğraflar

Fotoğraflar	Sayı(n)	Yüzde%
Uyuşturucu Madde/Aparat	142	45,5
Satıcı/Bağımlı ve Polis	120	38,5
Mücadele Çalışmaları	36	11,5
Madde ve Polis	6	1,9
Satıcı/Bağımlı	5	1,6
Yetkili/Uzman	2	0,6
Fotoğraf Yok	1	0,3

Toplam	312	100
---------------	------------	------------

İncelenen haberlerde yetkili ya da uzman açıklamalarına yer verilme durumuna bakıldığında %84,9 haberde hiçbir yetkili açıklamasının olmadığı görülmektedir. Haberlerin %5,8’inde İçişleri Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı uzmanlarının, %3,8’inde Samsun Valisi’nin açıklamaları, %1,9 haberde farklı yetkililer tarafından yapılmış açıklamalar yer almaktadır (Tablo 6.)

Tablo 6. Haberlerde Yetkili/Uzman Açıklamaları

Yetkili Açıklaması	Sayı(n)	Yüzde%
Açıklama Yok	265	84,9
Bakanlık	18	5,8
Valilik	12	3,8
Ortak Açıklama	6	1,9
STK	5	1,6
Üniversite	3	1
Uzman	2	0,6
Emniyet	1	0,3
Toplam	312	100

Çalışma kapsamında incelenen haberlerde caydırıcı ifadelerinin varlığına bakılmıştır. “Tutuklandı”, “yakalandı”, “etkisiz hale getirildi”, “savcılığa sevk edildi” gibi ifadeler caydırıcılık kapsamında kabul edilmiştir. Bu kapsamlar dışında farklı caydırıcı ifadelere rastlanmamıştır. Buna göre haberlerin %84,3’ü caydırıcı ifade içermektedir (Tablo 7.)

Tablo 7. Haber İçeriğinde Caydırıcı İfadelerin Bulunma Durumu

Caydırıcı İfade	Sayı(n)	Yüzde %
Var	263	84,3
Yok	49	15,7
Toplam	312	100

Tablo 8. İncelenen haber metinlerinde uyuşturucu madde adlarının açıkça yazılma durumunu ve uyuşturucu maddelerin piyasa değerinin yazılma durumunu göstermektedir. Buna göre haberlerin %61,5’inde uyuşturucu madde adı açıkça yazılmaktadır. %12,2 haberde ise ele geçirilen uyuşturucu maddelerin piyasa değeri açıkça yazılmıştır.

Tablo 8. Haber Metinlerinde Uyuşturucu Madde Açık Adı ve Piyasa Değeri

Madde İsmi	Sayı(n)	Yüzde %
Madde İsmi Var	192	61,5
Madde İsmi ve Piyasa Değeri	38	12,2
Madde İsmi ve Piyasa Değeri Yok	82	26,3
Toplam	312	100,0

Tablo 9. Haberlerde uyuşturucu madde kullanan ya da ticaretini yapan kişilerin isimlerinin verilme durumunu göstermektedir. İncelenen haberlerin %61,9'unda isim geçmediği, %38,1 haberde ise habere konu olan kişilerin isimlerinin kısaltma şeklinde verildiği tespit edilmiştir.

Tablo 9. Haberlerde Uyuşturucu Kullanan/Satan Kişilerin İsimlerinin Verilme Durumu

İsimler	Sayı(n)	Yüzde %
İsim Geçmiyor	193	61,9
Kısaltma Var	119	38,1
Toplam	312	100,0

5. TARTIŞMA

Uyuşturucu konusu medyada her zaman gündemde olan haber değeri yüksek konulardan biridir. Toplumlar için çok ciddi bir risk durumu olan uyuşturucu konusunun medyada nasıl sunulduğu, uyuşturucu ile mücadele çalışmalarının başarısında önemli faktörlerden biridir (Gezen, 2018: 470). Çalışmanın bu bölümünde yerel gazetelerin uyuşturucu haberlerini sunumu, bağımlılıkla mücadele bağlamında tartışılacaktır.

Çalışmada Samsun il ve ilçelerinde faaliyet gösteren yedi yerel gazetenin uyuşturucu konusundaki toplam 312 haberi incelenmiştir. Haberlerin büyük bir kısmı merkez ilçelerde yayımlanan gazetelere aittir.

İncelenen haberlerin %87,8'i uyuşturucu bulundurma ya da ticareti konusunda adli haberlerdir. Haberlerin sadece %12,2'si bağımlılıkla mücadele çalışmaları hakkındadır. Uyuşturucu bağımlılığı ile mücadele konusundaki haberlerin %5,8'i toplumsal içerikli, %4,2'si politikacıların açıklamaları ve %2,2 haber ise uyuşturucu konusunun sağlık açısından ele alınması ile ilgilidir. Bu sonuca göre incelenen yerel gazetelerde uyuşturucu ile ilgili konuların adli boyutu daha fazla haber olmuştur. Belackova ve arkadaşlarının (2011) yaptığı çalışmada

uyuşturucu arzına yönelik haberlerin televizyon ve radyo yayınlarında daha fazla olduğu ve yerel gazetelerde ise suçla ilgili uyuşturucu haberlerine daha çok yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Şekercioğlu'nun (2018: 131) Basında Uyuşturucu Haberlerinin Sunumu konulu tez çalışmasında da uyuşturucu konusunun çoğunlukla gazetelerin polis ve adliye sayfalarında yer aldığı ve bunun olayı sıradanlaştırdığı ve konunun adli çerçeveye sınırlandırıldığı ifade edilmiştir. McGinty ve arkadaşları (2019) Amerika Birleşik Devletleri ulusal ve yerel gazetelerinde 2013-2017 yılları arasında uyuşturucu konulu 600 haberi incelemiş ve haberlerin çoğunda uyuşturucu konusunun suça yönelik cezalar çerçevesinde ele alındığını bulmuşlardır.

Çalışmada haber başlıklarında ve metin içinde uyuşturucu maddelerin açık adının verilme durumuna bakılmıştır. Haber başlıklarının %4,2'sinde, haber metinlerinin ise %73,3'ünde uyuşturucu maddelerin açık adının yer aldığı görülmüştür. Ayrıca haberlerin %12,2'sinde yakalanan maddelerin piyasa değerleri de verilmiştir. Haber başlıkları ve içeriklerinde uyuşturucu maddelerin adlarının verilmesi okuyucularda bir merak duygusu oluşturabilmekte, dikkat çekeabilmekte, bağımlı bireylerde uyuşturucu kullanımını teşvik edebilmekte ve bazı durumlarda da uyuşturucu maddeyi masumlaştıran bir algı oluşturabilmektedir (Taşdemir, 2011: 44, Alada, 2022: 152, Ökten, 2023: 58). Emniyet güçleri tarafından yakalanan maddelerin piyasa değerlerinin verilmesi ise bu maddelerin ticaretinin kârlı olduğu algısını oluşturarak, özendirici bir etki yapabilmektedir. Bunun yerine haber metinlerinde ele geçirilen maddenin miktarına yer verilmesi önerilmektedir. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı tarafından yayınlanan Doğru Habercilik ve Medya Etiği rehberinde; medyanın haberi sunuşunda, uyuşturucu ticareti yapanların yaşantısını özendirici yayınlar yapmaması ve gereksiz bilgiler verilerek yanlış davranışlara yol gösterilmemesi önerilmektedir (Ökten, 2023: 58). Uyuşturucu konulu haber içeriklerinde bu maddelere ilişkin ayrıntıların yerine uyuşturucunun toplum ve birey için zararlarına ve risklerine odaklanması doğru yaklaşımdır (Taşdemir, 2011: 45).

İncelenen yerel gazete haberlerinde fotoğrafların kullanımına bakılmıştır. Fotoğraf kullanılması habere olan ilgiyi artırırken, inandırıcılığı da güçlendirmektedir. Fotoğraf bir habere okuyucunun dikkatinin çekilmesini ve haberin daha kolay ve hızlı okunmasını sağlar (Kasım, 2008; Gezen, 2018: 478). Çalışma kapsamında incelenen haberlerin %99,7'sinde fotoğraf kullanılmıştır. Fotoğrafların %45,5'inde uyuşturucu madde ve aparatları, %38,5'inde polis müdahalesi ve %11,5'inde uyuşturucu ile mücadele çalışmaları yer almaktadır. Bu veriler inceleme kapsamındaki yerel gazetelerde uyuşturucu madde ve aparatlarına ait fotoğraflara oldukça fazla yer verildiğini, buna karşılık mücadele çalışmalarını içeren fotoğrafların gazetelerde çok az yer aldığını göstermektedir. Balseven ve arkadaşları (2002) yaptıkları çalışmada haber dahil hiçbir yayında uyuşturucu madde kullanım biçimleri hakkında bilgi verilmemesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Doğru Habercilik ve Medya Etiği rehberinde ise bağımlılık yapıcı nesnelere cazipleştirilmemesi ifadesi yer almaktadır (Ökten, 2023: 58). Şekercioğlu'nun (2018) uyuşturucu haberleri hakkındaki çalışmasında da uyuşturucu madde fotoğraflarının çok fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Koçak ve Temel (2022: 149), görsel medyada uyuşturucu madde temsiline baktıkları çalışmalarında, medya araçlarının uyuşturucu madde temsili konusunda yeteri kadar hassasiyet göstermediği, hatta neredeyse teşvik edici içeriklerin olduğunu ifade etmişlerdir. Bu çalışmanın sonuçlarına göre de Samsun yerel gazetelerinde uyuşturucu haberlerine ilişkin fotoğraflarda teşvik edici, özendirici olabilecek içeriklerin mevcut olduğu söylenebilir.

Çalışma kapsamında incelenen haber metinlerinde yetkili ya da uzman açıklamalarına yer verilme durumuna bakılmış ve %84,9 haberde hiçbir yetkili/uzman açıklamasının olmadığı, %15,1 haberde yetkili/uzman açıklamaları olduğu görülmüştür. Solmaz ve Okumuş'un (2015) ulusal bir gazetenin haberlerini inceledikleri çalışmalarında %28,5 haberde uzman görüşlerine ve mücadele yöntemlerine yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Alada'nın (2022) çalışmasında ise bağımlı bireylerin konu hakkında bilgi kaynağı olarak ilk tercihlerinin hekimler olduğu ve bilgi aramak için en çok medya ve internet ortamlarını kullandıkları tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre,

yerel halkın görüşlerinin belirlenmesinde etkisi olan yerel gazetelerde, bağımlılıkla mücadele kapsamında uzman kişilerin yapacağı bilgilendirmelere daha çok yer verilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Uyuşturucu ile mücadele çalışmalarında medyada yer alan yazılı, görsel, işitsel her türlü mesajın caydırıcılık ifadesi taşıması süreci olumlu veya olumsuz etkileme gücüne sahiptir (Taşdemir, 2011: 42). Araştırmada, incelenen haberlerin %84,3'ünde caydırıcı olabilecek "tutuklandı", "yakalandı", "etkisiz hale getirildi", "savcılığa sevk edildi" gibi ifadeler yer almaktadır. Bu haberler uyuşturucu ticareti ya da kullanımı hakkında asayiş ve adli konulardaki haberlerdir. İncelenen haberlerin %40,1'inde uyuşturucu ticareti yapanların fotoğraflarına yer verilmiştir. Medyanın uyuşturucu ticareti yapanları teşhir etmesi de caydırıcılık anlamında bir yöntemdir ve uyuşturucu ile mücadele kapsamında anlamlandırılabilir. Gezen (2018) gazete haberlerinin uyuşturucu ile ilgili konuları toplumsal bir sorun olarak ele almak yerine bireylerin kişilik özellikleri, ahlaki değerleri ile ilişkili adli problemler olarak sunulduğunu ifade etmiştir (Gezen, 2018: 470). İncelenen yerel gazetelerde de uyuşturucu konusu daha çok adli haberler olarak yer aldığı için, caydırıcılık içeren mesajlar da suça yönelik ifadelerden ve görüntülerden oluşmakta, bağımlılığın sağlık ve sosyal boyutuna ilişkin caydırıcılık mesajları çok az yer almaktadır.

Samsun yerel gazetelerinde uyuşturucu madde kullanan ya da ticaretini yapan kişilerin açık isimlerinin verilme durumuna bakılmış %61,9 haberde isim geçmediği, %38,1 haberde ise habere konu olan kişilerin isimlerinin kısaltılarak verildiği tespit edilmiştir. Bu sonuçlar, adli haberlerde kişi resmen suçlanmadan önce zanlıların isimlerinin verilmesinde hakkaniyet gözetilmelidir (Ökten, 2023: 44) etik ilkesine uygun olarak haber yapıldığını göstermektedir.

Çalışmanın genel sonuçları ulusal gazetelerde uyuşturucu haberleri konusunda yapılan benzer çalışmalarla (Gezen, 2018: Şekercioğlu, 2018: Solmaz ve Okumuş, 2015) karşılaştırıldığında, ulusal ve yerel gazetelerin uyuşturucu haberlerini sunumunda bir farklılık olmadığı, uyuşturucu haberlerinin adli boyutunun habercilik açısından daha çok

tercih edildiği, uyuşturucu isimlerinin ve fotoğraflarının haberlerde sıklıkla yer alırken, uzman görüşlerine çok az yer verildiği görülmektedir. Bu sonuçlara göre çalışma kapsamında incelenen yerel gazetelerin uyuşturucu konusundaki haberlerinin, bağımlılıkla mücadele bağlamında yetersiz kaldığı düşünölmektedir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yerel gazeteler yayınlandıkları bölgeye ait sorunları, olayları, siyaset, kültür, sanat ve spor faaliyetlerini araştırmak ve aktarmakla görevli olan ve yerel kamuoyunun oluşturulmasına hizmet eden yayın organlarıdır. Faaliyet gösterdikleri yörede halkla içi içe yaşayan, onları yakından tanıyan beklentilerinin ve ihtiyaçlarının farkında olan yerel gazetelerin haber üretiminde bu etkileşimin izlerinin olması beklenir. Bu çalışmada Samsun yerel gazetelerinde uyuşturucu konulu haberlerin sunumuna, bağımlılıkla mücadele bağlamında bakılmıştır. Çalışma kapsamındaki haberlerin ağırlıklı olarak asayiş ve adli olaylarla ilgili uyuşturucu ticareti, kaçakçılığı hakkında olduğu ve haber metinlerinde bağımlılıkla mücadele açasından bilgilendirici herhangi bir içeriğin ya da ifadenin yer almadığı görölmüştür. Uyuşturucu haberlerinin sadece adli olaylar olarak sunulması, konunun bireysel, toplumsal, ekonomik risklerinin göz ardı edilmesine neden olabilmekte ve olayların sadece kişisel ahlaki meseleler olarak suç kapsamında algılanmasına ve sıradanlaşmasına neden olabilmektedir (Gezen, 2018: 479). İncelenen haberlerde uyuşturucu madde isimlerine, maddenin piyasa değerine ve fotoğraflarına sıklıkla yer verildiği görölmüştür. Uyuşturucu ile ilgili haberlerde bu bilgilerin açıkça sunulmasının, okuyucularda özendirici ve yönlendirici bir etki yapabileceği, bu nedenle bilgilerin farklı ifadelerle verilmesi gerektiği medya etik ilkelerinde de açıkça tanımlanmıştır (Ökten, 2023: 45). Bağımlılıkla mücadele konusundaki az sayıda haberin valilik, üniversiteler, STK'lar ve bakanlıklar tarafından yapılan çalışmalar hakkında olduğu görölmüştür. Sonuç olarak yerel gazeteler yöre halkının kendi çevrelerinde gelişen olaylar hakkında bilgi aldıkları en yakın medya araçlarıdır ve bölge halkının görüşlerinin belirlenmesinde etkili organlardır. Uyuşturucu ile mücadele konusunda yapılacak haberler yöre

halkının bilgilendirilmesini ve farkındalığının artmasını sağlar. İncelenen haberler çerçevesinde, Samsun yerel gazetelerinin uyuşturucu konulu haberleri adli olaylar olarak sunduğu, bağımlılıkla mücadele konusunun az sayıda haber olduğu, haber içeriklerinde farkındalık oluşturacak bilgilendirmelere, uzman görüşlerine yer verilmediği ve habercilik etiğinin bazı kurallarına uyulmadığı söylenebilir. Çalışma sonunda şu önerilerde bulunulabilir;

- Yerel gazetelerde uyuşturucu ile mücadele kapsamında bölgedeki Emniyet Müdürlüğü, Milli Eğitim Müdürlüğü, Sağlık Müdürlüğü, Sosyal Hizmet Müdürlüğü, üniversiteler ve STK'lar gibi kurum ve kuruluşların çalışmalarına ait haberlere daha fazla yer verilmesi
- Uyuşturucu ile ilgili adli haberler de dahil tüm haberlerin içeriğinde, mücadele kapsamında önleyici, caydırıcı, bilgilendirici ifadeler yer verilmesi.
- Yapılan haberlerde uyuşturucu madde ve aparatlarına ait fotoğraflara yer verilmemesi
- Haberlerde uyuşturucu madde isimlerinin ve piyasa değerinin ayrıntılı olarak verilmemesi
- Uyuşturucu konulu haberlerde uzman görüşlerine yer verilmesi
- Uyuşturucu konusundaki haberlerde etik ilkelere dikkat edilmesi önerilmektedir.

Etik Beyanı: Bu çalışmada gazete haberleri taranmıştır. Gazete haberleri, kamuya açık bilgi niteliğindedir ve bu nedenle kişisel veri içermez. Gazete haber taraması, herhangi bir katılımcıdan veri toplamayı gerektirmez ve katılımcıların haklarını ihlal etme potansiyeli yoktur. Bu sebeple çalışmamın etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer aldığını beyan ederim.

Destek ve Teşekkür: Bu araştırmanın hazırlanmasında herhangi bir kurumdan destek alınmamıştır.

Katkı Oranı Beyanı: Araştırmanın tüm süreci makalenin beyan edilen tek yazarı tarafından gerçekleştirilmiştir.

Çatışma Beyanı: Araştırma tek yazarlıdır.

KAYNAKÇA

- Alada, F.N. (2022). *Uyuşturucu Kullanıcılarının Medya İle İlişkileri, Medya Okuryazarlığı ve Sağlık Okuryazarlığı Düzeyleri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi
- Balseven, A., Özdemir, Ç., Tuğ, A., Hancı, H., Doğan, Y. (2002). Madde Kullanımı, Bağımlılıktan Korunma ve Medya. *Sürekli Tıp Eğitim Dergisi*, 11(3), 91-93.
- Bekiroğlu, O. (2008). Yerel Kamuoyunun Oluşumunda Yerel Basının Rolü-Trabzon Örneğinde Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (19), 131-151.
- Belackova, V., Stastna, L., & Miovský, M. (2011). 'Selling By Drugs': Content Analysis of The Coverage of İlicit Drugs in Different News Media Types and Formats. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 18(6), 477-489.
- BİK (2023). Samsun Yerel Gazeteleri. Erişim tarihi:21.02.2023 Basın İlan Kurumu. <https://124.im/bNvCR6e>
- BMYK (2023). Bağımlılık Nedir? Erişim tarihi: 19.08.2023 Bağımlılıkla Mücadele Yüksek Kurulu <https://124.im/yJo>
- EMCDDA (2012). 2012 Annual Report On The State Of The Drugs Problem İn Europe. Erişim tarihi: 18.06.2023 The European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. <https://124.im/84EWc>
- Erkan, R., & Bağlı, M. (2005). Diyarbakır'da Seçmen Davranışı ve Seçmen Davranışının Oluşmasında Yerel Medyanın Rolü. *Selçuk İletifim*, 3(4), 181-196.
- EU-(2022). Avrupa Uyuşturucu Raporu Trendler ve Gelişmeler. Erişim tarihi:18.07.2023. European Union. <https://124.im/KOEAchk>
- Gezen, A. K. (2018). Uyuşturucu Bağımlılığının Yazılı Basında Temsili. *İletifim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 2022(47), 467-485.
- Gezgin, S. (2007). *Türkiye'de Yerel Basın*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletifim Fakültesi Yayınları.

- Güler, A., Halıcıoğlu, M. B., Taşgın, S. (2015). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma*. 2. Baskı. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Işık, M. (2013). *Madde Kullanımı ve Stratejik İletişim*. Ankara: Sage Yayıncılık.
- Kasım, M. (2008). "Basında Haberin Anlatımında Fotoğrafın Rolü". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 10(1-2), S.431- 448.
- Koçak, Ö. F., & Temel, M. (2022). Görsel Medya Yapımlarında Uyuşturucu Maddelerin Temsili. *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(49), 129-153.
- Kutlu, Ö., Örselli, E., & Babahanoğlu, V. (2017). Türkiye’de Gençlerin Uyuşturucu ile Mücadele Politikaları Hakkında Düşünceleri. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 5(11), 125-158.
- McGinty, E. E., Stone, E. M., Kennedy-Hendricks, A., Sanders, K., Beacham, A., & Barry, C. L. (2019). US news media coverage of solutions to the opioid crisis, 2013–2017. *Preventive Medicine*, 126, 105771.
- Ögel K. (2010). *Sigara, Alkol ve Madde Kullanım bozuklukları: Tanı, Tedavi ve Önleme*. İstanbul: Yeniden Yayınları.
- Ökten, S. (2023). Doğru Habercilik ve Medya Etiği. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları. Erişim tarihi: 08.08.2023 <https://124.im/uHX>
- Solmaz, A., & Okumuş, M. (2015). Yeni Bir Uyuşturucu Madde Olan Bonzai Haberlerinin İnternette Sunumu: www.milliyet.com.tr Örneği. *Selçuk İletişim*, 8(4), 341-356.
- Şahin, S. (2023). *Sosyal Bilimlerde Araştırma*. Ankara: Pegem Akademi.
- Şekercioğlu, H. (2018). *Basında Uyuşturucu Haberlerinin Sunumu*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi
- Taşdemir, M. (2019).Bağımlılık İle Mücadele Stratejik İletişim Belgesi. TC Sağlık Bakanlığı Sağlık Geliştirilmesi Genel Müdürlüğü. Erişim tarihi: 22.04.2023 <https://124.im/gKo>

- TBMM (2018). Uyuşturucu Madde Bağımlılığı ve Yeni Bağımlılık Turlerinin Araştırılarak Bağımlılığın Nedenlerinin ve Alınacak Tedbirlerin Tespit Edilmesi Maksadıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu. Erişim tarihi: 20.09.2023 <https://124.im/zsMj9X>
- TUBİM (2021). Turlkiye Uyuşturucu Raporu. Erişim tarihi: 14.07.2023 Turlkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi. <https://124.im/mUZ>
- TUBİM (2022). Turlkiye Uyuşturucu Raporu Eğilimler ve Gelişmeler. Erişim tarihi: 08.06.2023. Turlkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi. <https://124.im/E5t7>
- UNODC-World Drug Report 2022 . Erişim tarihi: 21.07.2023. United Nations Office on Drugs and Crime. <https://124.im/0A4YEvQ>
- Vural, A. M. (2007). İşlev, Önem Ve Misyonlarıyla Yerel Basın ve Eskişehir Örneklemeden Elde Edilen Bulgular. S. Gezgin (Ed.) *Turlkiye’de Yerel Basın*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakóltesi Yayınları
- WHO- Opioid overdose. Erişim tarihi: 27.07.2023. World Health Organization <https://124.im/se2>

PRESENTATION OF DRUG NEWS IN LOCAL NEWSPAPERS: AN ANALYSIS IN THE CONTEXT OF COMBATING ADDICTION

Extended Summary

Aim:

Drug addiction is an important problem all over the world. Despite all the measures taken, thousands of tons of drugs are seized every year, and the increasing number of users makes us think that preventive activities regarding this issue should be strengthened (Işık, 2013). Media is an important tool to reach large audiences quickly in anti-drug efforts. The aim of this study is to examine the news on drugs of local newspapers, which is an effective media tool in determining the views of the local people, in the context of the fight against addiction and to develop suggestions according to the results.

Method(s):

Content analysis method was used in this study with general scanning model. Content analysis method is the analysis of the meanings and messages hidden in the texts by creating concepts and categories within a certain systematic framework. The universe of the study consists of 17 local newspapers operating in Samsun province and its districts. A total of 312 news items from 7 local newspapers were included in the survey conducted with the key concepts of "drugs", "substance addiction" and "fight against addiction" on the websites of Samsun local newspapers between February 01, 2022 and February 28, 2023. News included in the review; news contents, news topics, national/local, news headlines, photographs, expert opinions, deterrence were coded within the framework of themes and categories, and the data obtained were analyzed with the SPSS 22 package program and their number and percentage distributions were given.

Findings:

Considering the findings of the study; 87.8% of the news are forensic news about drug possession or trafficking. Only 12.2% of the news is about the fight against addiction. 5.8% of these

news are about social content, 4.2% are about the statements of politicians and 2.2% are about dealing with the drug issue in terms of health. It has been observed that 4.2% of the news headlines and 73.3% of the news texts have the full name of drugs. In addition, the market values of the seized items in 12.2% of the news are also given. Photographs were used in 99.7% of the news. 45.5% of the photographs include drugs and their apparatus, 38.5% of the police intervention and 11.5% of the works to fight against drugs. It was observed that 84.9% of the news texts examined did not have any official/expert statements.

Conclusion and Discussion:

Local newspapers are media organs that are in charge of researching and conveying the problems, events, politics, culture, art and sports activities of the region they are published in and that serve to form local public opinion. It is expected that the traces of this interaction in the news production of local newspapers, which live in close contact with the people in the region where they operate and are aware of their expectations and needs, are closely acquainted with them. In this study, news about drugs in Samsun local newspapers were examined and it was seen that the news was mostly about drug trade and smuggling within the scope of public order and judicial events, and that there was no informative content or expression in terms of combating addiction in these news texts. It has been determined that the names of the drugs, the market values of the substances and the photographs of the substances are frequently included in the news content. It is thought that such news contents can have an encouraging and guiding effect on readers. It has been observed that the few news on the fight against addiction are about the work carried out by the governorship, universities, NGOs and ministries. According to these results, in the news of Samsun local newspapers; It is recommended that they not use expressions and images that encourage drugs, include expert opinions, and report more on anti-drug efforts.

Geliş/Received: 10/09/2023
Kabul/Accepted: 06/10/2023
Derleme Makalesi/ Review Article

ISSN: 2547-9725

İŞ SÜRECİ OPTİMİZASYONU: YÖNTEM, TEKNOLOJİ, RİSKLER VE FIRSATLAR

Ender ŞAHİNASLAN*

Öz

Süreç optimizasyonu, iş süreci yönetiminin ayrılmaz bir parçasıdır. İşletmelerin mevcut iş süreçlerini ve çalışma biçimlerini anlamaları ve iyileştirmeleri için bir fırsattır. İyi bir strateji ile yürütülen süreç optimizasyon çalışmaları, işletmelere maliyet tasarrufu, zaman tasarrufu, artan verimlilik, azalan hatalar ve müşteri memnuniyeti gibi birçok avantaj sağlamaktadır. Bunlar bir yandan işletmenin performansını artırırken diğer yandan sürdürülebilir bir büyümeye de katkı sağlar. Öte yandan günümüz rekabet koşulları, teknolojik yenilikler ve dijital dönüşüm çabaları kurumsal işletmeleri iş süreçlerini iyileştirmeye ve optimize etmeye zorlamaktadır. Böyle bir çalışmada yöntem, teknik ve uygulama pratiklerinin bir arada sunulduğu rehber çalışmalara ihtiyaç vardır. Bu çalışma, süreç iyileştirme ve optimizasyona özel literatür kaynakları, eğitim notları ve saha uygulamalarından elde edilen deneyimlerin sentezlenmesi şeklindedir. Çalışmada süreç optimizasyonunun temel kavramı ve tanımı, süreç optimizasyonunun ne olduğu ve neden önemli olduğu, süreç iyileştirme ve optimizasyon yöntemleri, adımları ve ilgili teknolojiler açıklanmakta, süreç optimizasyonu adımları, güncel yaklaşımlar, teknoloji kullanımı, riskler ve fırsatlar ele alınmaktadır. Bu çalışma, iş süreçlerinin iyileştirilmesine ve optimize edilmesine yardımcı olabilecek bir rehber olarak literatüre katkı sağlamak amacıyla hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İş Yönetimi, Süreç Optimizasyonu, Dijital Dönüşüm, Teknoloji ve Yenilik.

JEL Kodu: C61, L21, L86, M15.

* Dr. Öğr. Üyesi, Mudanya Üniversitesi, ender.sahinaslan@mudanya.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8519-7612

Atıf yapmak için / To cite this article: Şahinaslan, E. (2023). İş Süreci Optimizasyonu: Yöntem, Teknoloji, Riskler Ve Fırsatlar. Akademik İzdüşüm, 8(2): 570-604.

Business Process Optimization: Method, Technology, Risks and Opportunities

Abstract

Process optimization is an integral part of business process management. It is an opportunity for businesses to understand and improve their current business processes and ways of working. Process optimization studies carried out with a good strategy provide businesses with many advantages such as cost savings, time savings, increased efficiency, reduced errors and customer satisfaction. While these increase the performance of the business, they also contribute to a sustainable growth. On the other hand, today's competitive conditions, technological innovations and digital transformation efforts force corporate businesses to improve and optimize their business processes. In such a study, there is a need for guide studies in which methods, techniques and application practices are presented together. This study is in the form of synthesizing specific literature resources, training notes and experiences from field applications for process improvement and optimization. In the study, the basic concept and definition of process optimization, what process optimization is and why it is important, process improvement and optimization methods, steps and related technologies are explained, process optimization steps, current approaches, technology use, risks and opportunities are discussed. This study has been prepared to contribute to the literature as a guide that can help improve and optimize business processes.

Keywords: Business Management, Process Optimization, Digital Transformation, Technology and Innovation.

JEL Codes: C61, L21, L86, M15.

1. GİRİŞ

Süreç, belli bir hedefe ulaşmak veya görevi yerine getirmek için yapılan bir dizi faaliyettir (Şahinaslan ve Şahinaslan; 2018). Süreçler, canlı organizmalar gibidir, zamanla değişmeye, iyileştirmeye ve optimize edilmeye ihtiyaç duyarlar. Bu değişim kimi zaman bir iş sürecini etkileyen bir teknolojiye, uygulamada oluşabilecek bir değişiklik, yeni eklenmeyle veya kimi zaman yasal bir mevzuatta yapılan değişikliklerle gerçekleşir. Süreçlerin girdi ve karar mekanizmalarında meydana gelen bir değişikliğin, süreç iş adımlarını etkilediği durumlarda sürecin güncel durumu yansıtacak şekilde ele alınması ve güncellenme çalışması kaçınılmazdır. Bu güncelleme, çalışan bir iş sürecinin kontrolü ve gözden geçirme çalışmalarında, süreç performans ve kalitesini artırma gibi hedeflere ulaşmak amacıyla sürecin iyileştirmesi veya daha olgun hale getirmesine dönük çalışmalarla da mümkündür.

“Sürekli iyileştirme” kavramı süreç yönetiminin ayrılmaz bir parçası olup bir defa yapıp bitirilecek bir iş değildir (Tümer, 2001; Gaga, 2009). Süreç yönetimi kapsamında süreç performanslarının sürekli kontrol edilmesi ve izlenmesi sonucunda ihtiyaç duyulan iyileştirmeler gerçekleştirilir. Özellikle kurumsal firmalarda iş süreç performansının ideal olan belli bir seviyede tutulması beklenir. Bir sürecin modellenmesinden çok, onun istenilen performansta işletilmesi daha önemlidir. Süreç, yönetimi ile ilgili tüm çalışanların ve diğer paydaşların katılımını gerektiren, süreklilik arz eden bir çalışma olarak ele alınmalıdır (Şahinaslan vd., 2010). Süreçlerin belirlenmesi, haritalandırılması, analizi, tasarımı, belgelenme, süreç sahipliği, süreç performans göstergelerinin izlenmesi ve değerlendirilmesi, iyileştirme veya sürecin baştan sona yeni bir süreç olarak tasarımı çalışmasıdır (Davenport, 2013). Bir şirketin performansının ve rekabet gücünün artırılmasında kurumsal bir çalışma yaklaşımıyla iş süreçleri yaşam döngüsünü etkin bir şekilde yönetebilmek önemlidir (Dymora vd., 2019).

İş süreç yönetimi, süreç optimizasyonu sağlamak için çabaların yönlendirildiği sistematik bir çalışmadır (Sebetci vd.,2018). İşletmelerin verimliliğini artırmak, maliyetleri düşürmek, hataları azaltmak ve kaliteyi iyileştirmek için süreçlerini analiz edilip iyileştirmeler yapılması sürecidir. İş stratejilerine bağlı olarak en az maliyetle verimliliği artırmayı amaçlar. Bir başka deyişle, iş sürecinin iyileştirilmesi anlamına gelir.

Günümüzde iş süreçlerinin temel yapısı, bir bütün olarak ele alınmalıdır. Ekonomik sebepler ve üretkenlik alanında yapılan çalışmalar ile toplam kalite yönetimi gibi metotların da zorlamasıyla iş süreçlerini optimize etmek önemli bir konu haline gelmiştir (Çağlayan, 2010). Günümüz rekabet koşulları, dijitalleşme, endüstri 4.0, yapay zekâ gibi bilgi teknolojilerindeki ilerlemeler, kullanım alanlarının yaygınlaşması, teknolojik yenilik ve dönüşümler iş süreçlerinin yeniden ele alınmasını, sürekli iyileştirmelerle optimize edilmesini zorunlu kılmaktadır.

Bu çalışmada, süreç optimizasyonu temel kavram ve tanımı, süreç optimizasyonunun ne olduğu ve neden önemli

olduğu, süreç iyileştirme ve optimizasyon yöntemleri, adımları ve ilgili teknolojileri örnekleriyle birlikte açıklanmakta, iş süreçlerinin iyileştirilerek ideal hale getirmenin işletmeler için önemi, risk ve fırsatları vurgulanmaktadır. Çalışma, iş süreçleri temel terim ve tanımları, süreç optimizasyonu, optimizasyon adımları, optimizasyon yaklaşımları, yeni teknolojiler ve kullanımı, riskler ve fırsatlar bölüm başlıklarında ele alınmıştır.

1.1. Temel Terim ve Tanımlar

İşletmeler, iş süreçlerini analiz etme, iyileştirme ve nihayetinde en ideale ulaşabilmek için optimize etme eğilimindedir. Bir süreç optimizasyon çalışmasında, çalışmaya katılan tüm katılımcılar tarafından aynı dilin konuşulabilmesi önemlidir. Çalışmanın başında bu terimlerin ne anlama geldiği açık bir şekilde tanımlanarak tüm katılımcıların erişebileceği şekilde paylaşılmalıdır. Bu temel terim ve tanımlar:

Süreç: İşletme faaliyetlerinin bir dizi adımdan oluşan ve belirli bir sonuç elde etmek için yapılan organizasyonel faaliyetlerdir. Süreçler, başlangıç noktasından bitiş noktasına kadar belirli bir akışa sahip işlemlerdir.

Süreç Analizi: Süreçlerin detaylı bir şekilde incelenmesi ve anlaşılmasıdır. Süreç analizi, sürecin adımlarını, girdi ve çıktılarını, rolleri, kaynakları, süreleri ve performans ölçütlerini belirlemeyi içerir.

Süreç Haritalama: Süreçlerin grafiksel olarak temsil edildiği bir tekniktir. Süreç adımlarını, ara bağımlılıkları, karar noktalarını ve akışını gösterir. Böylece süreçlerin uçtan uca anlaşılması ve analizi kolaylaşır.

Değer Akış Analizi: Bir süreçteki değer yaratan ile değer yaratmayan faaliyetleri belirlemek için kullanılan bir yöntemdir. Değer akış analizi, sürecin baştan sona akışını gösterir ve işletmelerin süreçlerindeki atıl işlerin tespit edilmesine ve süreçlerin iyileştirmesine fırsat sunar.

Süreç İyileştirme: Süreçlerin performansını artırmak için yapılan değişikliklerdir. Süreç iyileştirmesi, süreç analizi sonuçlarına dayanarak etkili ve verimli süreçlerin tasarlanması, gereksiz adımların kaldırılması, bekleme sürelerinin azaltılması ve hataların giderilmesini içerir.

Süreç Standardizasyonu: Süreçlerde belirli standartlara uygun iş talimatları, prosedürleri ve kontrol noktaları kullanılır. Süreç standardizasyonu, hataları azaltmayı, operasyonel performansı yükseltmeyi ve maliyetleri düşürmeyi amaçlar (Münstermann, 2014). Süreçlerin tekrarlanabilirliğini artırır.

Süreç Otomasyonu: Süreçlerin otomatikleştirilmesi ve süreçlerde teknoloji kullanımını ifade eder. İş süreçleri yönetiminde insan müdahalesini azaltır, işlem hızı ve doğruluğunu artırır. İş süreç yönetimi araçları, iş akışı sistemleri ve diğer otomasyon araçları bu amaçla kullanılır.

Verimlilik: Genel olarak birim başına elde edilen çıktı miktarının, kullanılan girdi miktarına oranıdır (Özdemir, 1988). Yani, kaynakların ne kadar etkili bir şekilde kullanıldığını ve çıktılarının ne kadar iyi bir şekilde üretildiğini gösterir. Daha yüksek bir verimlilikte, daha az bir kaynak kullanımıyla daha fazla üretim anlamına gelir. Verimlilik, zaman, işgücü, malzeme ve enerji gibi kaynaklara odaklanır.

Etkinlik: Belirli bir hedefe ulaşma yeteneği veya belirli bir görevi yerine getirme kabiliyetidir (Kara vd., 2013). Süreçlerin hedeflere uygun düzenlenmesi, doğru kaynaklarla işlerin zamanında tamamlanması etkinlik açısından önemlidir.

Güvenlik: İş süreçlerinde yer alan verilerin gizlilik, bütünlük ve erişilebilirlik niteliklerinin korunmasını ifade eder. Süreçlerin optimize edilmesi sırasında, verilerin doğru ve güvenli bir şekilde iletimi, işletimi ve depolanması süreçlerden beklenen başarıyı doğrudan etkiler. Güvenlik, iş performansı için önemlidir (Rodríguez vd, 2007). Süreç optimizasyonu çalışmalarının başarımında da etkili bir role sahiptir.

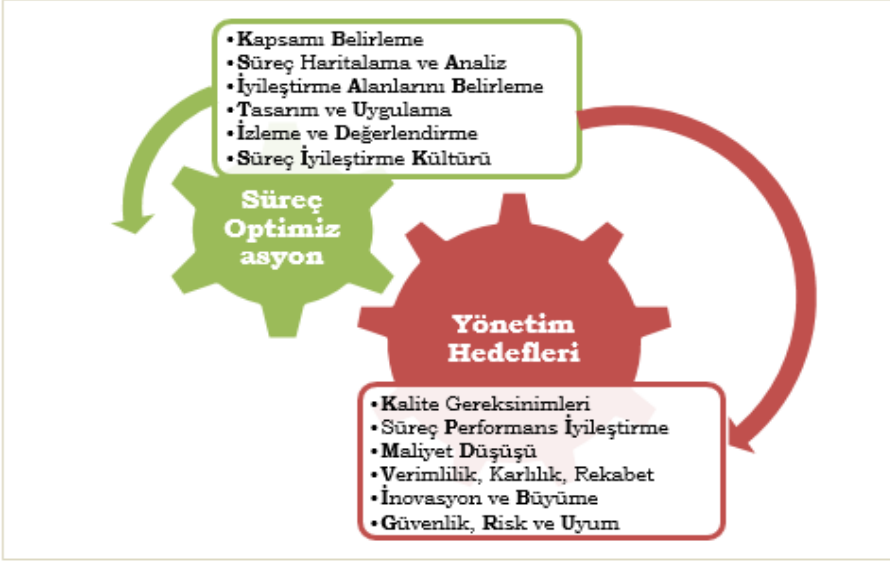
Risk: Süreç optimizasyon başarısını olumsuz etkileme potansiyeline sahip unsurlardır. Riskleri azaltmak veya önlemek için uygun önlemleri içeren kontroller gerçekleştirilir. Risk yönetimi, tehdit ve zafiyet kaynaklı riskleri, izlenme, analiz etme, değerlendirme, önlem alma ve sürekli iyileştirmelerle sağlanır (Şahinaslan, 2010).

Bu temel kavramların bilinmesi, süreç optimizasyonu çalışmasının istenilen hedeflere ulaşmasına, çalışmada tüm ekibin aynı dilin kullanılmasına, çalışmanın daha iyi anlaşılmasına, uygulanmasına ve başarımına katkı sunabilir.

2. SÜREÇ OPTİMİZASYONU

İşletmelerin mevcut süreçlerini daha verimli, etkin ve rekabetçi hale getirmek için yapılan bir stratejik yaklaşım olan süreç optimizasyonu, iş süreçlerinin performansını artırarak maliyetleri düşürmeyi, verimliliği artırmayı, kaliteyi iyileştirmeyi ve müşteri memnuniyetini artırmayı hedeflemektedir. Bu amaca ulaşmada öncelikle çalışmaların yürütüleceği iş süreçleri belirlenir, daha sonra bu süreçler üzerinde haritalama ve analiz çalışmaları yürütülür, süreç iyileştirme fırsatları belirlenerek süreç güncelleme veya yeniden tasarım aşamalarıyla devam eder. Yönetim hedefleri ile süreç optimizasyonu ilişkisi ve süreç optimizasyonu aşamaları Şekil 1'de yer almaktadır.

Şekil 1. Yönetim Hedefleri ve Süreç Optimizasyonu İlişkisi

Kaynak: Yazar tarafından geliştirilmiştir.

Süreç optimizasyonu aşaması, verimsizlik, tutarsızlık ve diğer sorunları belirlemek için modelleme ve izleme aşamalarında toplanan verilerden yararlanılarak gerçekleştirilen bir düzeltme çalışmasıdır (Sebetci, 2021). Kaliteyi artırma, maliyeti düşürme, karlılık, verimlilik ve rekabet avantajı yakalama, yenilik, büyüme, güvenlik, risk ve uyum gibi yönetimin stratejik hedeflerine ulaşmada anahtar rol üstlenir.

Bir işletmede iş süreçlerinin optimizasyonu çalışması tüm kurum çalışanlarının hatta tedarikçilerin desteğine ihtiyaç

duyulabilir. Bu nedenle birçok birim ve paydaşın ortak çalışması şeklinde ele alınarak yürütülmelidir. Bu çalışmalarının başarılı bir şekilde yürütülebilmesinde üst yönetim, yönetim kademeleri ve çalışanların desteği gereklidir. Bu çalışmalar stratejik bir hedef olarak ele alınmalı, beklentiler yönetim tarafından çalışanlara iletmeli ve ilgili çalışanlara gerekli eğitimler verilmelidir.

3. SÜREÇ OPTİMİZASYON ADIMLARI

Süreç optimizasyon çalışması, kapsam belirleme, süreç haritalama, süreç analizi, iyileştirme alanlarını belirleme, tasarım ve uygulama, izleme ve değerlendirme, sürekli iyileştirme aktivitenin sırayla yürütüldüğü temel iş adımlarından oluşmaktadır. Optimizasyona giden yolda kat edilen süreç adımları Şekil 2’de gösterilmektedir.

Şekil 2. Süreç Optimizasyonu Adımları

Kaynak: Yazar tarafından geliştirilmiştir.

3.1. Kapsam Belirleme

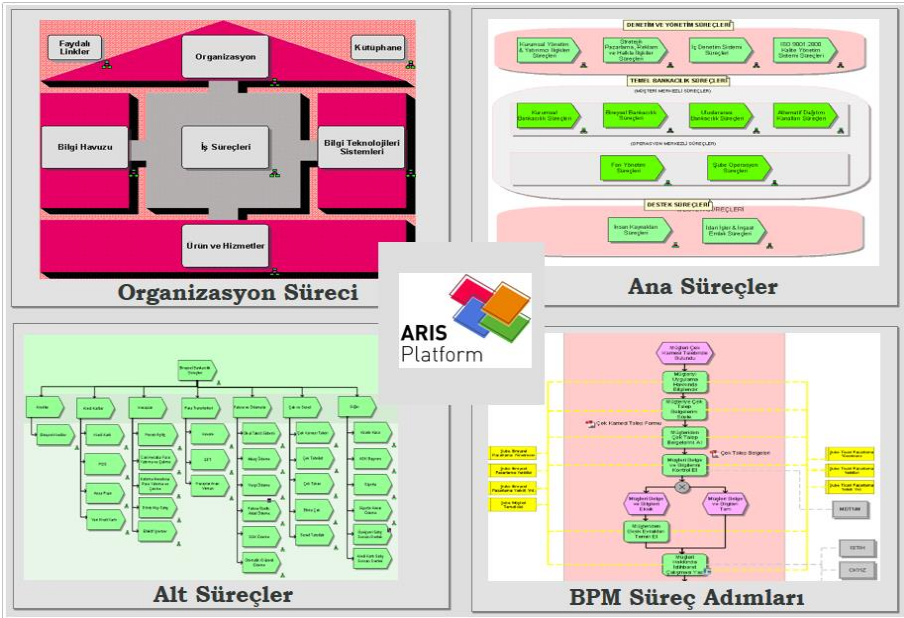
Süreç optimizasyonu için belirlenen hedefler ve beklentiler tanımlanmaya çalışılır. Bu hedefler, süreç performansının artırılması, maliyetlerin düşürülmesi, hataların azaltılması, gereksiz işlem adımlarının çıkartılması, müşteri memnuniyetinin artırılması gibi konuları içerebilir. Örneğin, bir şirket, sipariş sürecinde hedeflerini belirleyerek iyileştirmeye odaklanabilir. Hedefler arasında; sipariş süresinin kısaltılması, hatalı siparişlerin azaltılması ve müşteri memnuniyetinin artırılması gibi konular da yer alabilir. Bu aşamada çalışma kapsamında yer alacak ana ve alt süreçler belirlenmektedir.

3.2. Süreç Haritalama

Süreç haritalama, optimizasyon kapsamında yer alan süreçlerin detaylı bir şekilde ortaya çıkartılma çalışmasıdır. Süreç haritalama, sürecin adımlarını, katılımcılarını, giriş ve çıkışlarını, kaynaklarını ve süreç akışını gösteren bir görüntü oluşturmayı içermektedir. Bu aşamada iş süreçlerinde kullanılan teknolojiler, uygulamalar ve roller tanımlanmaktadır. İş süreç akışı, bağımlılıkları ve etkileşimleri, varsa kısıtları belirlenmektedir.

Örneğin, ARIS iş süreç yönetimi (*Business Process Management, BPM*) platformu üzerinde tasarlanan temel bankacılık ana süreci, bu süreç içinde yer alan bireysel bankacılık alt süreçleri ve müşteri çek karnesi oluşturma iş süreç akışı örneği Şekil 3'de gösterilmektedir.

Şekil 3. BPM Organizasyon, Süreç ve İlişkileri Örneği

Kaynak: (Avşar, 2007) ARIS Eğitim Dokümanından Uyarlanmıştır.

ARIS gibi BPM süreç yönetim platformlarında, süreç organizasyonundan veri ilişkilerine doğru ana ve alt süreçlerin tasarımı iş akışı ve işlem adımları, kullanılan uygulama ve teknolojiler, iş görev ve sorumlulukları belli bir ilişki içinde modellenir. Bu tür uygulamaların kendilerine özgü raporlama ara yüzleri bulunur. Ayrıca süreç verilerini saklı tuttukları veri

tabanı üzerinden de farklı raporlama veya sorgu araçları kullanılarak bu verilere ulaşılabilmektedir. Bir süreç optimizasyon çalışmasında bu türden bir kurumsal BPM uygulamalarının kullanılması, süreç haritalandırma, analiz ve performans yönetim çalışmalarında yararlıdır.

3.3. Süreç Analizi

Süreç aşamasında iş süreç adımları, kaynak kullanımı, verimlilik, zamanlamalar, hata oranları, maliyetler ve müşteri beklentileri gibi faktörler değerlendirilir. Süreç analizinde, ayrıca, sürecin güçlü yönlerinin, zayıf yönlerinin, sorunlu alanlarının ve iyileştirme fırsatlarının belirlenmesi amaçlanır. Veri toplama, performans ölçütlerinin analizi, paydaş görüşleri ve geri bildirimler gibi yöntemler kullanılabilir. Örnek vermek gerekirse, bir şirket, sipariş süreci analizinde müşteri geri bildirimlerini ve çalışanların görüşlerini toplar. Bu analizde, sipariş sürecinin zaman alıcı adımları, gereksiz kontroller veya hatalı iletişim gibi sorunlu alanlar belirlenmeye çalışılır.

İş süreç analizinde, iş süreçlerini anlama, değerlendirme ve iyileştirme amacıyla farklı yöntemler ve araçlar da kullanılabilir. Yaygın kullanılan bazı yöntem ve araçlar şunlardır:

Gözlem: İş süreçlerin gerçekleştirildiği ortamlarda yapılan gözlem, süreçlerin nasıl işlediğini anlamak için etkili bir yöntemdir (Yıldırım, 1999). Bu yöntemde, iş süreci yerinde gözlemlenir. Böylece süreç işlem adımlarını, kaynakları, bekleme sürelerini ve sorunları doğrudan gözlemeleme fırsatı doğar.

Röportajlar: İlgili çalışanlarla yapılan röportajlar süreçler hakkında daha fazla iç görü elde etmek için kullanılır (Toker, 2022). Çalışanların deneyimleri, sorunları, önerileri ve süreçle ilgili görüşleri röportajlar aracılığıyla toplanabilir.

Veri Analizi: Farklı kaynaklardan toplanan verilerin çeşitli matematiksel model ve yöntemler kullanılarak bilgiye dönüştürülme işlemidir (Şahinaslan, 2020). Süreç verilerin analizi, süreç performansının değerlendirilmesi ve iyileştirme yapılması gereken alanların ortaya çıkartılmasında önemli bir araçtır. Verinin toplanması ve analizi, süreç adımlarının

zamanlaması, kaynak kullanımı, hata oranları, bekleme süreleri gibi kritik faktörlerin belirlenmesine yardımcı olur.

İş Akış Diyagramları: Süreç adımlarını ve ilişkilerini görsel olarak temsil eden grafiklerdir. Bu diyagramlar, sürecin anlaşılmasını kolaylaştırır, adımlar arasındaki akışı gösterir ve sorunlu alanları belirlemeye yardımcı olur (Oskaloğlu, 2019).

Kök Neden Analizi: Süreçlerde ortaya çıkan sorunların kök nedenlerini bulmak için kullanılan bir analiz yöntemidir (Karakuş, 2021). Bu yöntem, sorunun temel nedenine odaklanır. Kök neden analizi, veri toplama, neden sonuç ilişkilerinin analizi ve 5N1K gibi teknikleri içermektedir.

Kıyaslama: İşletmelerin süreçlerini diğer başarılı işletmelerle kıyaslayarak iyileştirme fırsatlarını belirlemek için kullanılan bir yöntemdir. Başarıya ulaşmak için nelerin yapılması gerektiği hakkında bilgi elde etmek amacıyla yapılır (Çatı vd., 2007). Diğer işletmelerin en iyi uygulamaları analiz edilerek, işletmelere kendi süreçlerini bu standartlarla karşılaştırma ve iyileştirme alanları oluşturulabilir.

Süreç Modelleme ve Simülasyon: İş süreçlerinin sanal ortamda canlandırılması ve performanslarının öngörülmesi için kullanılan yöntemlerdir. Özellikle artırılmış gerçeklik teknolojisiyle zihinlerdeki model ve içeriklerin sanal ortamda tasarımı gerçekleşir (Seymen Aksu & Yalçiner Ercoşkun, 2022). Bu yöntemler, süreçlerin farklı senaryolarını test etmeye, kaynaklarını tahmin etmeye ve iyileştirmelerin etkilerini görmeye yardımcı olur.

Süreç Bileşenlerini Anlama Adımları: İş süreçleri ve süreç bileşenlerinin anlaşılması amacıyla yürütülen çalışmalara ait temel işlem adımları şunlardır:

- Süreç sahipleri tanımlanır.
- Organizasyon rol ve sorumluluklar belirlenir.
- Süreç yapısı ve süreç iş akış ilişkileri çıkartılır.
- Performans analizi için bir başlangıç noktası belirlenir.
- Kök neden analizi gerçekleştirilir.
- Hizmet seviyesi sözleşme gereksinimleri çıkartılır.

• Yasal uyum, güvenlik, risk, kalite ve sertifikasyon gereklilikleri belirlenir.

Süreç Analiz ve Sorun Keşfine Yardımcı Sorular: Süreç analiz çalışmalarında sorunların keşfedilmesine yardımcı olabilecek temel seviyede birtakım sorulara cevaplar aranmaktadır. Bu sorulardan bazıları:

- Teknoloji, uygulama ve insan kaynakları nelerdir?
- Teknoloji ve uygulamalar ne amaçla kullanılmaktadır?
- Süreçte kullanılan doküman ve formları nelerdir?
- Zaman, maliyet, fonksiyon, verim, karar verme vb. anahtar performans göstergeleri nasıl tanımlanmıştır?
- Süreç aktivitelerden hangileri yapılmak zorundadır?
- Her bir sürem aktivitesinde yer alan rol ve görevler olması gerektiği şekilde tanımlanmış mıdır?
- Sürecin zayıf noktaları var mıdır?
- Güvenlik, sağlık, çevre bakımından risk var mıdır?
- Uyulması gereken bir yasal düzenleme, standart veya kurum politikası var mıdır?

Bu yöntem ve teknikler, iş süreçlerinin anlaşılmasına ve iyileştirme alanlarının belirlenmesine katkı sunar.

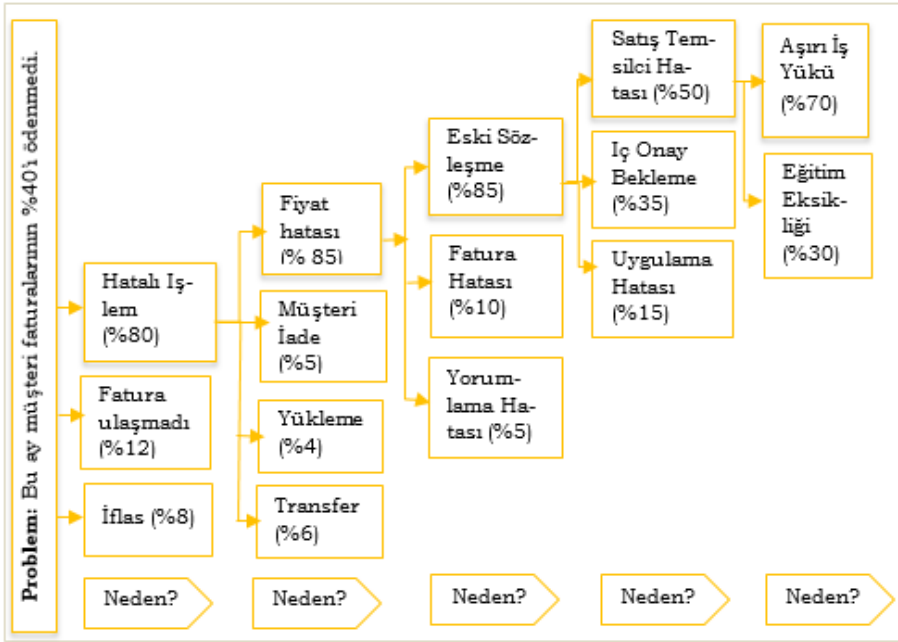
3.4. Süreç İyileştirme Alanlarını Belirleme

Süreç iyileştirme alanlarının belirlenmesinde ilk aşama sorunların tanımlanması aşamasıdır. Süreç analizi sonucunda ortaya çıkan sorunlar ve varsa sürecin zayıf yönleri belirlenir. Bu aşamada, sürecin verimliliğini etkileyen veya müşteri memnuniyetini etkileyen sorunlar tespit edilebilir. Örneğin, bir iş sürecinde yer alan hangi adım ya da adımlara ihtiyaç duyulduğuna, müşteri taleplerinin zamanında ve istenilen ölçüde karşılanıp karşılanmadığına yönelik sorunların tespit çalışmaları bu aşamada gerçekleştirilir. İkinci aşama ise iyileştirme hedeflerinin belirlenmesi aşamasıdır. Bu aşamada süreç analizi sonuçlarına dayanılarak, süreçlerdeki sorun ve iyileştirme fırsatlarının neler olduğu belirlenir. Verimsiz sayılabilecek süreç adımlarının kaldırılması, kaynak israfının

azaltılması, otomasyonun sağlanması gibi adımlar düşünülebilir.

Optimum tasarıma giden yolda rastlanan problemlerin çözümünde araç olarak süreç haritalama, beyin fırtınası (beş neden analizi), neden sonuç diyagramı, önceliklendirme araçları (Pareto grafiği, XY matrisi) gibi tekniklerden yararlanılabilir. Örneğin beyin fırtınası tekniği, probleme neden olan potansiyel sebeplerin belirlenmesi için birçok fikrin ortaya çıkartılması amacıyla uygulanmaktadır. Beş neden tekniğine ait örnek çalışma Şekil 4'te gösterilmektedir.

Şekil 4. Beyin Fırtınası Beş Neden Teknik Örneği

Kaynak: Yazar tarafından geliştirilmiştir.

Bu örnekte ay içinde faturaların %40'ının neden ödenmediğine dair bir problem beyin fırtınası tekniği ile beş aşamada araştırılmaya çalışılmıştır. Araştırmada hatalı işlemin (%80) ana neden olduğu, bunun eski sözleşme (%85) kullanımından kaynaklı fiyat hatasına sebep olduğu. Eski sözleşme kullanımında satış temsilcisinin (%50) aşırı iş yükünün (%70) fazla oluşu ve eğitim eksikliğinin (%30) oranında etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer nedenler; müşteriye faturanın ulaşmaması (%12) ve müşteri iflası (%8) bulunmuştur.

Süreç iyileştirme ve optimizasyonuna giden yolda süreçle ilgili değerlendirmelerde birtakım sorulara cevaplar aranır. Bunlardan belli başlı olanları:

- İş organizasyonu, süreç bileşen tanımları ve iş akışı açık biçimde tanımlanmış mıdır?
- Süreçte gereksiz sayılabilecek iş, işlem, rol, uygulama adımı var mıdır?
- Kaçınılabilecek organizasyon, ortam ve sistem kısınımı var mıdır?
- İş yükü dağılımı nasıldır?
- Gereğinden fazla insan çalıştırılıyor mu? / kaynak kullanıyor mu?
- Paydaşların alması gereken eğitim, oryantasyon ihtiyacı var mıdır?
- Düzeltici önleyici faaliyet sayı ve içerikleri nasıldır?
- Paydaşlardan gelen iyileştirme öneri içeriklerinin süreçle ilgisi var mıdır?

Süreç değerlendirmelerde kullanılacak inceleme ve araştırma soruları burada örnekleri sunulan sorularla sınırlı değildir. İş süreci, yer, zaman, teknoloji, güvenlik, yasal mevzuat, kalite beklentileri gibi süreci etkileyebilecek alanlara özgü yeni sorular sorularak süreç analizinin eksiksiz gerçekleştirilmesine çalışılır.

Kök Neden Analizi Süreç Adımları: Avşar ve Özalp (2008) tarafından yapılan bir araştırmada/çalışmada kök neden analizine yönelik süreç adımları şu şekilde uygulanmaktadır:

Adım 1: Diyagramın dış hatları çizilir.

Adım 2: Problemin ne olduğu diyagramın başındaki kutuya yazılır.

Adım 3: Diyagram ana kategorileri belirlenir.

Adım 4: Kök nedeni oluşturacak ana kategorinin belirlenmesinde ekip tarafından belirtilen en yüksek olasılığa sahip nedenden başlanır. Ardından buna en az

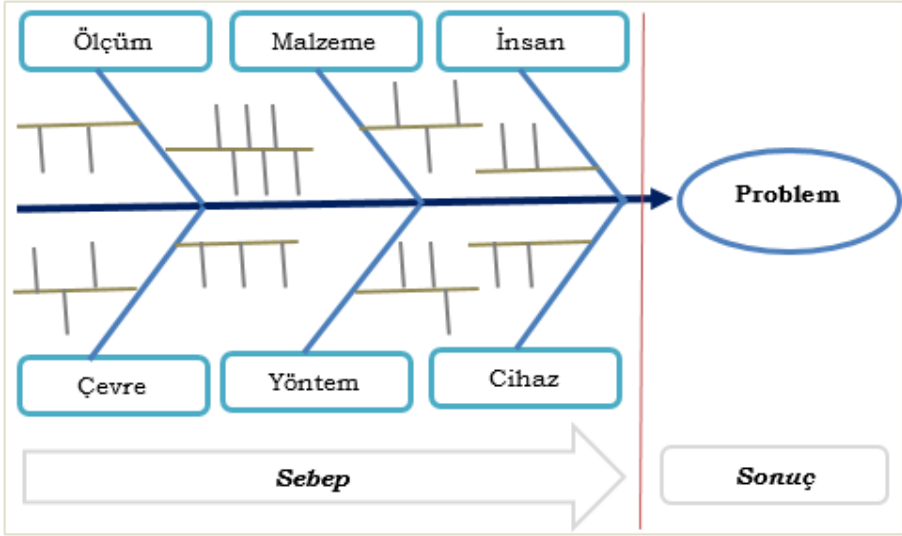
beş kez veya neden sorusu anlamsız bir hale dönüşüncüye kadar sorulmaya devam edilir.

Adım 5: Diyagramın tüm kategorileri tamamlanır

Adım 6: Üzerinde aksiyon alınabilecek en muhtemel kök nedeni belirlenerek işaretlenir.

Süreçte rol alan ekibin tüm olası sebepleri göz önüne almasını sağlayacak şekilde bir bakış açısının geliştirilmesi gerektiği durumlarda, sorunun nedeni ve sonuçları arasındaki ilişkiyi grafiksel olarak ortaya çıkarmada sebep sonuç diyagramından yararlanılabilir. Balık kılıçğını çağrıştıran sebep sonuç diyagramına ait bir örnek Şekil 5’de gösterilmektedir.

Şekil 5. Sebep ve Sonuç Diyagramı Örneği

Kaynak: Yazar tarafından geliştirilmiştir.

Bu çalışmada problem veya sonuca sebep olan etmenler araştırılır. Diyagramın kollarını veri analizi veya beyin fırtınası sonuçlarına göre adlandırılır. Tüm olası sebeplerin tanımlanmış olduğundan emin olmak için temelde ölçüm, girdi materyalleri, insan ve makinenin etkisi, çevresel etkiler ve yöntem gibi başlıklarda ele alınır. Her sebep için ‘Bu neden gerçekleşti?’ sorusu yöneltilir. Model analiz edilir, model içinde tekrar eden sebeplerinin olup olmadığı araştırılır. Ekip olarak en muhtemel olduğu düşünülen birkaç sebep belirlenir. Buradan yola çıkılarak hangi sebeplerin istatistiksel araçlar kullanılarak inceleneceğine karar verilir.

Beyin fırtınası yönteminin uygulanmasını teşvik etmek amacıyla süreçle ilgili her paydaşın katılımı ile kişilerin önerdikleri görüş ve fikirler belirli gruplar altında toplanır. Mümkün olan her fikrin akla geldiğinde ortaya çıkartılması ve bunun eksiksiz toplanması amaçlanır. Çalışmada yer alan kişiler cesaretlendirilir, ilk önce sessiz düşünceleri için zaman tanınır, fikirlerin iyileştirmeye giden yolda birer anahtar olabileceği vurgulanır, fikirlerin toplanma aşamasında fikirlerin eleştiri yapılmasından veya yargılanmasından kaçınılır, fikirler temalar ve yoğunlaşan konular altında gruplandırılmaya çalışılır, bu amaçla benzerlik diyagramı kullanılabilir.

Süreç analizinde kullanılan bir diğer yöntem veri temelli analiz yöntemidir. Bu yöntemde mevcut durum analizinde iş süreçlerinin yetersizliğine dair görüşlerin doğruluğunu test etmek amacıyla gerçekleştirilir. Mevcut süreçlerde yanlışları belirleme, gelecek durumun planlanması, önceliklerin çıkartılması sağlanır. Mevcut durumun sayısal olarak ifade edilebilmesi, süreç iyileştirme fırsatlarının görülebilmesi, problem kök nedeni belirleme, süreci izleme ve problemin açık bir şekilde ortaya çıkartılması için ilgili süreç verileri toplanır. Veriler üzerinden önce gözlemlene ardından ölçümlene yapılır.

3.5. Tasarım ve Uygulama

Süreç iyileştirme fırsat alanlarına göre iş sürecinin yeniden veya sil baştan tasarımı gerçekleştirilir. Yeniden yapılandırılmasının temel amacı, operasyonları optimize etmek, verimliliği artırmak, maliyetleri düşürmek, kaliteyi iyileştirmek ve rekabet avantajı sağlamaktır (Harika vd., 2021). Böylece gereksiz sayılan işlem adımları çıkarılır, süreç akışı düzenlenir, sorumluluklar belirlenir ve iletişim akışı optimize edilir. Belirlenen sorunları çözecek, süreci daha verimli hale getirecek ve hedeflere ulaşmayı sağlayacak iyileştirme çözümleri geliştirilir. Bu çözümler, süreç yeniden tasarımı, otomasyon, teknoloji kullanımı, eğitim ve geliştirme programları gibi farklı yaklaşımları içerebilir. Örneğin, şirket güncel teknoloji dikkate alan, müşteri ve bayileriyle daha kullanışlı ve etkin iletişim kuracağı bir iletişim kanalı çözümü üzerinde çalışabilir.

Geliştirilen çözümler, iyileştirme planı şeklinde uygulamaya geçirilir. Bu çözümlerde bilgi ve iletişim araçları,

endüstri 4.0 ürün ve teknolojileri, yazılım ve uygulamalar, otomasyon araçları, yapay zekâ gibi ihtiyaç duyulan teknolojik araç ve çözümler kullanılabilir. Bu teknolojik araçların entegrasyonları, uygulamaya gerçekleştirilen iyileştirme değişiklikleri bir plan dahilinde sistematik olarak hayata geçirilmesi, çalışmaya tüm paydaşların dâhil edilmesi, gerekli araç ve teknoloji kaynaklarının hazırlanmış olması önemlidir. Örneğin, yeni bir otomasyon yazılımının entegre edilmesi, uygulama kabul testlerinin başarıyla geçilmesi ardından kullanıcı eğitimleri verilir.

Özetle bu aşamada optimizasyona tabii tutulan süreçler ya yeni baştan oluşturulur ya da belli bölümlerinde iyileştirmeler yapılarak yeniden tasarlanır.

3.6. İzleme ve Değerlendirme

Çözümlerinin uygulanmasının ardından süreç sürekli olarak izlemeye tabii tutulur. İzleme ve gözlemlerden elde edilen bulgular değerlendirilir. Performans ölçütleri, geri bildirimler ve müşteri memnuniyeti gibi faktörler takip edilir. Bu sürekli izleme ve değerlendirme, sürecin etkinliğini ve iyileştirme sonuçlarını değerlendirmeyi ve yeni iyileştirme adımlarını belirleme destek olur.

Örnek vermek gerekirse, sipariş karşılama süresi, müşteri geri bildirimleri ve çalışan performansı izlenir. Bu izleme süreci, sürecin etkinliğini değerlendirmek ve iyileştirme fırsatlarını belirlemek için kullanılır. Böylece süreçlerin çalışanlara ve paydaşlara açıklanması, eğitimlerin verilmesi ve sürecin izlenmesi aşamaları gerçekleştirilmiş olur. Sürekli iyileştirmelerle iş süreçlerinin optimize edilmesi, işletmenin verimliliğini, kalitesini ve müşteri memnuniyetini artırır.

3.7. Süreç İyileştirme Kültürünün Oluşturulması

Süreç optimizasyonu sadece bir defa yapılan bir süreç olarak değil, sürekli yapılacak bir iyileştirme kültürü olarak kabul edilmelidir. Kurumsal yapılarda, bu iyileştirme kültürünün oluşturulması ve sürdürülmesi önemlidir. Bu, çalışanların sürekli olarak süreçlerini gözden geçirmelerine, sorunları zamanında tespit edilmesine ve bunlara uygun çözümlerin üretilmesine ve sürecin geliştirilmesine fırsat sunar.

Kurum, süreç iyileştirme kültürünü teşvik eder ve sürdürür. Çalışanları geri bildirim vermeleri yönünde eğitir. Sunulan düzeltici, önleyici ve iyileştirici önerileri değerlendirir, onları takdir eder ve ödüllendirir. Kurumda süreç iyileştirme yaygınlaşarak bir kültüre dönüştürür ve yerleşik hale gelir. Bu temel adımlarının işletilmesinde, kurum hedefi, faaliyeti, mevcut durumu gibi bir takım unsurlarda kuruma özgü bir takım değişiklik ihtiyacı olabilir. Kurumun ihtiyaç ve hedeflerine bağlı olarak belirli adımlar özelleştirilebilir.

4. SÜREÇ OPTİMİZASYON YAKLAŞIMLARI

Süreç optimizasyonu, işletmelerin verimliliği, etkinliği ve rekabetçiliğini arttırmak için işletme süreçlerini iyileştirmeye odaklanan bir yaklaşımdır. Sürekli değişen bir yapıda güncel yaklaşımların takip edilmesi önemlidir. Kullanılan güncel yaklaşımlar ve örnekleri şu şekilde özetlenebilir.

4.1. Sürekli İyileştirme

Sürekli iyileştirme, süreçlerin küçük ve sürekli adımlarla geliştirilmesine odaklanır. Farklı strateji ve yenilikler uygulanmaya çalışılır (Özveri & Çakır, 2015). İşletmeler, süreçlerini düzenli olarak gözden geçirir, verimlilik ve kaliteyi artıracak iyileştirmeleri belirler ve bunları uygular.

Örneğin, bir üretim şirketi verimliliği artırmada sürekli iyileştirme yaklaşımını benimseyebilir. İş süreç iyileştirilme çalışmasına başlar ve iş analizi safhasında üretim hattındaki bir makineden kaynaklı küçük de olsa gecikmeler olduğu fark eder. Ardından bu zaman kaybına ya da gecikmeye neden olan makinenin tamir/değişimi yapılır. Bu tür arızaları önlemek veya hızlı bir şekilde onarmak için bakım programı güncellenir. Bu sayede, üretim süreçleri daha kesintisiz ve olgun hale getirilebilir, verimlilik artabilir. Sürekli iyileştirme çalışmasında *Kaizen* veya *Altı Sigma* iyileştirme yöntemleri kullanılır (Çekici & Yüreğir, 2020;).

4.2. Süreç Otomasyonu

İş süreçleri otomasyonu, tekrarlayan ve manuel olarak yürütülen işleri otomatikleştirme yaklaşımıdır. Bu yaklaşım, iş

süreçlerinin otomatik olarak yürütülmesini ve bilgi akışının sistemler arası entegrasyonunu içerir.

Örneğin; manuel olarak yürütülen bir sigorta poliçesinin yenilenme sürecinde, poliçe başvuru ve onay süreçleri otomatikleştirilebilir. Böylece, yenilenen sigorta poliçelerinin müşteriye daha hızlı bir şekilde sunumu gerçekleştirilebilir. Manuel yürütmeden kaynaklı hataların azaltılmasına ve çalışanların yeteneklerine uygun iş sahalarında çalışmasına, çalışan iş tatminine de katkı sunabilir.

4.3. Veri Analitiği

Veri analitiği, süreçlerle ilgili verilerin analiz edilerek değerli iç görüler elde edilmesini sağlamaktadır. Veri analitiği, süreç performansını izlemek, sorunları tanımlamak ve iyileştirme fırsatlarını belirlemek için kullanılır.

Örneğin bir e-ticaret şirketinde müşteri davranışlarını anlamak ve pazarlama stratejilerini iyileştirmek için veri analitiği kullanılabilir. Bu durumda veri tabanı üzerinde yer alan müşteri hareketleri, satın alma alışkanlıkları ve tercihlerine yönelik veri analizleri gerçekleştirilebilir. Böylece müşteriye özgü kişiselleştirilmiş tekliflerin sunumu gerçekleştirilebilir. Veri analitiği sayesinde, müşterilerin ihtiyaçlarına daha iyi yanıt verebilen tekliflerle satış oranları artırılabilir. Büyük veri analitiği, iş zekâsı, makine öğrenimi ve yapay zekâ gibi teknolojiler bu alanda önemli rol oynamaktadır.

4.4. Tasarım Odaklı Düşünce

Tasarım düşüncesi, kullanıcı odaklı bir yaklaşımla süreçlerin tasarlanmasını ve yeniden şekillendirilmesini sağlamaktadır. İşletmeler, kullanıcıların ihtiyaçlarını ve beklentilerini anlamak, onların deneyimini iyileştirmek ve değer yaratmak için tasarım odaklı düşünceyi kullanır.

Örneğin bir teknoloji firmasının müşteri deneyimlerine ait bilgileri sadece çağrı merkezi üzerinden aldığını düşünelim. Bu şekilde tasarlanan bir sürecin günümüz koşullarında müşteri beklentilerini karşılamada yetersiz kalması kaçınılmaz bir durumdur. İşletme, müşteri bildirimlerini çağrı merkezi kanalı yanında çeşitli mobil veya internet uygulamaları üzerinden de

almak için yeni bir tasarıma yönelebilir. Böylece müşteri taleplerini o zamanın yaygın kullanan teknoloji ve uygulamalar üzerinden de toplanabilir, iletişim kanal sayısını arttırabilir. Böylece müşteriler kendilerine sunulan alternatif kanalların birini ya da bir kaçını kullanarak yeni tasarlanan kullanıcı dostu bir ara yüz üzerinden erişebilirler.

4.5. İşbirlikçi Yaklaşım

Farklı paydaşların katılımıyla süreçlerin analiz edilip iyileştirilmesini sağlamaktadır. Çalışanlar, yöneticiler ve diğer ilgili paydaşlar bir araya gelerek süreçlerin güncel durumunu değerlendirir, sorunları tanımlar ve ortak çözümler üretir.

Örneğin; bir lojistik şirketine depolama ve dağıtım süreçlerini iyileştirmek için işbirlikçi bir yaklaşım kullanıldığında, çalışanlar, yöneticiler, tedarikçiler ve müşteriler kısaca tüm paydaşlar bir araya gelerek iş süreçlerin analizinin her aşamasını birlikte yürütebilirler. Böylece iyileştirme fikirleri, tüm katılımcılarla birlikte değerlendirilir ve uygulanır. Süreç optimizasyonunda bu tür bir işbirlikçi yöntemin kullanımı depolama ve dağıtım süreçlerinde hataların azaltılmasına verimliliğin artırılmasına katkı sunmaktadır.

4.6. Dijital Dönüşüm

Dijital dönüşüm, bir işletmenin işleyiş yapısı ve organizasyonunu, hatta kurum kültürünü de etkilemektedir (Klein, 2020). İş süreçlerinin dijital teknolojilerle yeniden tasarlanmasını ve geliştirilmesini içermektedir. Günümüzde artık kaçınılmaz olan dijital dönüşüm çalışmalarında iş süreçlerini kontrollü bir şekilde dönüştürebilen işletmeler kendilerine gelecekte yer bulabilir aksi halde faaliyetlerini sürdürebilmeleri oldukça güçtür (Şahinaslan & Şahinaslan, 2019). İşletmeler, bulut bilişim, yapay zekâ, nesnelerin interneti (IoT) gibi Endüstri 4.0 teknolojilerini kullanarak iş süreçleri daha verimli, hızlı ve esnek hale getirebilir (Şahinaslan, 2020).

Örneğin, veri depolama sistemlerinin fiziksel sunucularda ve işletme bünyesinde tutan bir eğitim şirketi, bu sunucuların bakım ve güvenliğini sağlamak için yetişmiş insan kaynağı bulamama, güvenlik, iş sürekliliği, maliyet artışı gibi yaşanabilecek bir takım sorunlardan kurtulabilmek için bulut

bilgi teknolojilerini kullanmaya karar verebilir. Ayrıca mevcut iş süreçlerini yeni nesil teknolojilerle desteklemek için dijital dönüşüm çalışmaları yürütebilirler.

Yukarıda sıralanan güncel süreç optimizasyon yaklaşımları ve örnekleri, işletmelerin daha etkili, çevik ve rekabetçi olmalarına yardımcı olmaktadır. Her bir yaklaşım, bir işletmenin özelliklerine, hedeflerine ve ihtiyaçlarına göre uyarlanmalıdır. Ayrıca, teknolojik gelişmeler ve iş çevresindeki sektörel değişimlerle uyumlu, güncel tutulan bir iş sürecinde bu çalışmalar daha iyi yönetilebilir.

5. YENİ TEKNOLOJİLER VE KULLANIMI

Bir işin yapılma şeklini belirleyen unsurlardan insan, süreç ve teknoloji arasındaki etkileşimin optimizasyonu kaynak israfını azaltır (Jeston & Nelis, 2014). Güncel teknolojiler, iş süreçlerinin verimlilik, etkinlik ve rekabetçi bir şekilde yönetilebilmelerine yardımcı olan araçlardır. Bu teknolojilerin kullanımı, süreçlerin daha iyi anlaşılmasına, hızlı analiz edilmesine ve iyileştirilmesine katkı sunmaktadır. İş süreç optimizasyonu ve dijital dönüşümünde kullanılan teknolojiler ve bu teknolojilerin kullanıma yönelik bazı örnekler bu bölümde ele alınmıştır.

5.1. Robotik Süreç Otomasyonu (RPA)

Sürekli olarak tekrarlanmaya dayalı artık rutin hale dönüşen görevlerin otomatikleştirilmesinde yazılım robotlarının kullanılmasına dayanır (Yalçınkaya, 2022). Bu teknoloji, devamlı tekrarlanan, kurallara dayalı iş süreçlerini otomatikleştirme imkânı sağlamaktadır. (Hofmann vd., 2019) robotik süreç otomasyonu adlı çalışmalarında, dijital dönüşümün artmasıyla birlikte kurumsal yapılarda robotik süreç otomasyon popüler olduğunu, yazılım robotlarının insan tarafından gerçekleştirilen süreçleri otomatikleştireceğine vurgu yapmışlardır. (Şahinaslan vd., 2023) yazılım dağıtımının otomatikleştirilmesine yönelik uygulamalı bir çalışma yapmışlardır. Süreç otomasyonunda kullanılan RPA ve iş akışı yönetim sistemleri gibi teknolojiler, süreçleri oluşturmaya ve ölçeklenebilir düzeyde bir takım görevleri tanımlamaya imkân verir (Özdem & Bora, 2022). İşletmeler, süreçlerini teknoloji

yardımıyla otomatikleştirerek insan müdahalesini ve manuel işlemlerden kaynaklı hataları azaltabilir.

Örneğin, bir e-ticaret şirketi, müşteri ürünlerinin iade süreçlerinin optimize edilmesinde RPA teknolojisinin kullanılması durumunda, robotik uygulama iade talebini otomatik olarak alır, müşteri bilgilerini doğrular, stok durumunu kontrol eder ve iade işlemini gerçekleştirebilir. Böylece bu tür bir süreç, manuel işleme göre daha hızlı, müşteriler için atanan benzer süreçlerin aynı standartta ve 7x24 çalışma esnekliğinde yürütülmesi esnekliğine sahip olabilir.

5.2. Yapay Zekâ

Yapay zekâ alanındaki gelişmeler, iş süreçlerini daha iyi anlama ve analiz etmeye imkânı sağlamaktadır. (Bal & Bal, 2021) İK analitiği ve yapay zekânın insan kaynaklarında proaktif kullanımı üzerine yaptıkları çalışmada bu kullanımın işletmelere verimlilik ve tasarruf artışı sağladığını vurgulamaktadır. Yapay zekâ aynı zamanda veri biliminde karar almaya yardımcı olan istatistiksel teknikleri kullanabilir (Şahinaslan & Dalyan, 2021). Büyük veri analitiği ve yapay zekâ algoritmalarının birlikte kullanımıyla, veriye dayalı daha doğru kararlar alınabilir ve iş süreçleri daha etkin bir şekilde yönetilebilir. Yapay zekâ teknolojileri, iş süreçlerinde verimlilik artışı ve iyileştirmelere fırsat sunmanın yanında yapay zekâ tabanlı analitik araçlarla iş süreçleri optimizasyonu için strateji geliştirmeye de katkı sunar.

Örneğin, banka kredi başvurularının analiz ve onay sürecini optimize etmek için yapay zekâ destekli algoritmalar kullanılabilir. Müşteri verilerini analizinde bu algoritmalar kullanılarak müşterilerin kredi riski hesaplanabilir, bir müşterinin kredi talebinin uygun olup olmadığına daha doğru karar verilebilir. Böylece, müşteri kredi onay süreçleri daha hızlı ve doğru bir şekilde gerçekleştirilebilir, müşteri memnuniyeti arttırılabilir ve banka kredi riskini düşürebilir, kredi süreçlerinde stratejik kararların alınmasına katkı sunabilir.

5.3. Mobil ve Bulut Teknolojileri

Mobil ve bulut teknolojileri, iş süreçlerini esnek ve erişilebilir hale getirmektedir (Navaneethakrishnan, 2013). Çalışanlar, mobil cihazlar üzerinden süreçlere erişebilir, görevleri tamamlayabilir ve süreçleri takip edebilirler. İşletmeler, bulut tabanlı iş süreç yönetimi yazılımları sayesinde süreçlerini daha hızlı ve verimli bir şekilde yürütebilir ve güncelleyebilir.

Örneğin, müşteri destek süreçlerinin bulut tabanlı bir uygulama üzerinden yönetilmesi durumunda müşteri talep, şikâyet ve sorunlarının toplanması ve yönetimi daha esnek bir şekilde gerçekleştirilebilir. Böylece müşteri temsilcileri tarafından müşteri taleplerine eş zamanlı olarak yanıt verilebilir. Müşteri destek süreçleri merkezi olarak yönetilebilir.

5.4. Veri Analitiği Uygulamaları

Veri analitiği araçları, işletmelere süreçlerin performansını izleme ve analiz etme imkânı sunmaktadır (Yurtay, 2020). Süreçlerle ilgili nelerin analiz edileceğini belirlemede kullanılır (Gupta Shivam vd., 2020). Verilerin analiz edilmesi, süreçlerin daha iyi anlaşılmasını ve iyileştirme fırsatlarının belirlenmesini sağlar.

Örneğin, bir lojistik şirketi, veri analitiği araçlarını kullanarak teslimat süreçlerini analiz edebilir. Araç takibi ve teslimat verilerinin analizi sonucunda teslimat rotalarını daha etkin bir şekilde planlayabilir ve teslimat gecikmelerinin önlenmesi için yeni stratejiler geliştirebilir. Böylece teslimat süreçlerini optimize edilmesine katkı sunarak, müşterilerine daha hızlı ve güvenilir bir hizmet sunabilir.

5.5. Dijital İşbirliği Platformları

Simülasyon (Çelen, 2017), artırılmış gerçeklik, dijital ikiz (Uçucu & Çelik, 2023), blok zinciri teknolojisi (Özmerdivanlı, 2020), kurumsal kaynak planlama (ERP) gibi dijital çalışma ortamları, proje ve iş süreçlerinde ekip iletişimini ve iş süreçlerinin takibini kolaylaştırır, iş süreçlerin etkin bir şekilde yönetilmesine destek sağlar (Bayraktar & Efe, 2006).

Örneğin büyük bir inşaat projesinin yönetiminde dijital işbirliği platformlarının kullanılması durumunda mimarlar, mühendisler ve proje yöneticileri bu ortak dijital platform üzerinden proje ilerlemesini takip eder, belgeleri paylaşır ve işbirliği yapar. Bu sayede, proje daha iyi koordine edilir ve ekipler arasında etkili iletişim sağlanır.

5.6. Entegrasyon ve Veri Paylaşımı

Güncel teknoloji ve uygulamalar, işletmelerin farklı sistemler ve uygulamalar arasında entegrasyonunu ve veri paylaşımını kolaylaştırmaktadır. Bu durum, iş süreçlerinin daha düzgün bir şekilde yürütülmesine katkı sunarken veri kaybı veya hataların önlenmesine de yardımcı olur.

Örneğin, Bir perakende şirketi, mağaza stoklarını ve çevrimiçi satış verilerini bütünleşik olarak yönetmek için ERP üzerinden bir e-ticaret platformu kullanabilir. Böylece mağaza stokları ve çevrimiçi satışlar, bu platform üzerinden entegre edilerek, stok seviyelerinin daha iyi yönetilmesi ve müşteri siparişlerinin daha hızlı bir şekilde yürütülmesi sağlanır.

İşletmeler teknolojik araçları stratejik bir yaklaşımla iş süreçlerinin dönüşümünde ve iyileştirilmesinde kullanılmalıdır. Bu durum, süreç optimizasyon çalışmalarında birçok kolaylık sunar. Teknolojilerin doğru stratejilerle kullanılması, iş süreçlerini daha verimli, etkin ve müşteri odaklı hale getirebilir.

6. SÜREÇ OPTİMİZASYONUNDA RİSK VE FIRSATLAR

Süreç optimizasyonu çalışmaları, işletmeler için bir takım risk ve fırsatlar sunabilir. Bu riskleri ve fırsatları çalışmaya başlamadan önce belirlemek ve ona göre iş planları oluşturmak önemli görülmektedir. Bu bölümde süreç optimizasyonunda karşılaşılabilecek bir takım risk ve fırsatlar ele alınmaktadır. Ancak bu riskler ve fırsatlar burada sunulanlarla sınırlı değildir, işletmelerin strateji, hedef ve çalışma koşullarına göre değişkenlik gösterebilir, işletmelere özgü başka risk ve fırsatlar da olabilir

6.1. Riskler

Süreç optimizasyonu çalışmalarında karşılaşılabilen belli başlı riskler şunlardır:

Uygulama Riski: Süreç optimizasyonu projeleri karmaşık yapıda olması durumunda bu projelerin başarılı bir şekilde uygulanması zaman alabilir. Ayrıca yönetim desteğinin zayıflığı, hedef ve süreçlerin net tanımlanamaması, yanlış planlama, yetersiz kaynak tahsisi veya ekip becerilerinin eksikliği gibi faktörler projenin başarısını etkileyebilir. Uygulamadan kaynaklı riskler önceden belirlenerek gerekli aksiyonların alınması bu riskin etkisini bütünüyle ortadan kaldıracaktır veya kabul edilebilir bir seviyeye çekilmesine yardımcı olabilir.

İnsan, Değişim ve Direnç Riski: Süreç optimizasyonu genellikle işletmelerde organizasyon içindeki görev ve sorumluluklarda bir takım değişikliklere sebep olur. Bu durum bazı çalışanlarda iş yükünün artması, iş güvencesinin azalması gibi konularda çeşitli kaygılara sebep olabilir. Bazı çalışanlarda değişime karşı bir direnç gözlemlenebilir. Bu nedenle süreç iyileştirme çalışmalarında çalışanların kaygılarını anlamak ve yönetmek için çaba gösterilmeli, çalışanlara projenin başından itibaren gerekli bilgilendirmeler şeffaf bir şekilde aktarılmalıdır. Aksi halde çalışanların bu çalışmalara istekli bir şekilde katılımında çeşitli sorunlarla karşılaşılabilir. Bu da süreç iyileştirme ve optimizasyon çalışmalarının başarısını olumsuz yönde etkileyebilir.

Teknolojik Risk: Güncel teknoloji ve uygulamalarda teknoloji seçimi, mevcut sistemlerle olan entegrasyon zorlukları ve veri güvenliği gibi teknoloji kaynaklı riskler oluşabilir. Örneğin ülkemizdeki bulut sistemi sağlayıcılarının çoğunluğu veri depolama sistemlerini yurt dışında bulundurmaktadır. Bankacılık sektöründe ise yasal mevzuat gereği bankacılık verilerinin yurt içinde tutulması zorunluluğu bulunmaktadır. Bulut depolama sistemlerinin yerelde tutulmaması risk oluşturur.

Maliyet Riski: Süreç optimizasyonu projelerinde proje kapsamına bağlı olarak süre, zaman, insan kaynağı gibi birçok farklı kaynak kullanılmaktadır. Ayrıca proje başlangıç maliyetleri ve ek yatırım maliyetlerine de gerek duyulabilir. Kaynakların tahsisi açısından yanlış planlanan bir proje veya proje maliyet tahmininde yapılan bir hata proje bütçesinin aşılmasına, maliyet riskinin doğmasına neden olabilir.

6.2. Fırsatlar

Süreç optimizasyonu, işletmeler için çeşitli fırsatlar sunmaktadır. İşletmelerin operasyonel verimliliğini artırır, maliyetlerini düşürür, kalite süreçlerini iyileştirir, müşteri memnuniyetini artırır ve böylece işletmelere rekabet avantajı kazandırır. Süreç optimizasyonunun sunduğu belli başlı bazı fırsatlar şu şekildedir:

Verimlilik Artışı: İşletmelerin iş süreçlerini yönetebilme başarısı, verimlilik artışı için çok önemlidir (Yıldız, 2021). Süreç optimizasyonu, işletmelerin faaliyetlerini daha verimli hale getirir, kaynakların etkin kullanımına katkı sağlar. Verimsiz ve tekrarlayan adımların ortadan kaldırılması, iyileştirilmesi, güncel teknoloji adaptasyonu, otomasyon, güvenlik ve risk önlemleri gibi aksiyonlar, süreçleri daha hızlı, güvenilir ve çevik hale getirebilir. Daha fazla iş daha az kaynakla tamamlanarak işletme verimliliğine katkı sunulur.

Maliyet Düşüşü: Ticari işletmeler daha fazla kazanç elde etmek için maliyetlerini düşürmeyi hedefler. Süreç analizi sonucunda artık gerek duyulmayan verimsiz iş adımlarının tespit edilmesi, israfın önlenmesi, hataların azaltılması ve kaynakların daha etkin kullanımı sağlanarak işletme maliyetleri düşürülebilir. Maliyet düşüşü, işletmelerin karlılığını artırır, rekabetçi ortamlar yaratmalarına yardımcı olur.

Kalite İyileştirme: İşletmelerin çoğunluğu ürün ve hizmet kalitesini artırmayı hedefler. Süreçlerin analiz edilerek iyileştirilmesi, hataların azaltılması, kalite kontrol sonrası gerekli önlemlerin alınması ve iyileştirmelerin gerçekleştirilmesi işletmenin kalite standartlarını yükseltir. Bu iyileştirme çabalarıyla ürün ve hizmet daha yüksek kalitede sunulabilir. Böylece müşteri memnuniyeti ve sadakati artar, işletmeye duyulan güven artar, işletmeye duyulan saygı ve itibar güçlenir.

Müşteri Memnuniyeti: İşletmelerin müşteri memnuniyetini artırmasına yardımcı olur. Süreçlerin daha hızlı, hatasız ve verimli şekilde yürütülmesi, müşterilerin beklentilerinin daha iyi karşılanmasını sağlar. Müşteri odaklı süreçler, müşterilerin beklenti ve ihtiyaçları karşılama düzeyini artırarak daha sadık bir müşteri profili oluşturulmasına fırsat sunar.

Rekabet Avantajı: Rekabet; verimliliğin sağlanmasında etkili bir yöntemdir. İyi optimize edilmiş süreçler, işletmeye daha hızlı teslimat yapma, daha rekabetçi fiyatlar sunma ve daha iyi müşteri deneyimi sağlama imkânı verir (Alkan, 2019). Uygun maliyette, daha hızlı ve kaliteli sunulan hizmetler sayesinde işletmeler rakiplerinden ayrılarak rekabette bir adım öne geçme fırsatı yakalayabilir.

Yenilik ve Büyüme Fırsatları: Süreç optimizasyonu çalışmaları, işletmelere yenilik ve büyüme fırsatları sunar. Verimliliği artan süreçler, işletmenin kaynaklarını serbest bırakır, yeni ürün ve hizmetlere odaklanmasını sağlar. Böylece işletme elde ettiği rekabetçi iş süreçleriyle yeni pazarlara giriş yapabilir, yeni iş modelleri geliştirebilir ve büyüme potansiyelini artırabilir.

Süreç iyileştirme ve optimizasyon çalışmaları, yukarıda belirtilen bir takım riskler ve fırsatlar göz önüne alındığında stratejik bir yaklaşımla ele alınarak gerçekleştirilmelidir. İşletmeler, riskleri minimize etmek ve fırsatları maksimize etmek için doğru planlama, kaynak yönetimi ve değişim yönetimi gibi stratejiler uygulamalıdır.

7. SONUÇ

Günümüz rekabet koşulları, teknolojik yenilikler ve dijital dönüşüm çabaları kurumsal işletmeleri iş süreçlerini iyileştirmeye ve optimize etmeye zorlamaktadır. Süreç iyileştirme ve optimizasyon çalışması iş süreci yönetiminin ayrılmaz bir parçası olup, işletmelerin mevcut iş süreçlerini ve bunların çalışma şekillerini anlamaları için bir fırsat olabilir. Bu çalışmalar sürekli bir çabayı gerektirir, bir defa yapıp bırakılacak bir iş olarak görülmemelidir. İşletmeler süreçlerini düzenli olarak gözden geçirmeli, performanslarını izlemeli ve iyileştirme fırsatları yaratarak yeni teknolojik araçlarla destekli bir şekilde uygulamalıdır. Teknolojik gelişmeler, yenilikçi yaklaşım ve uygulamalarla iş süreçlerini otomatikleştirir. Bu çalışmalarda kullanılan verinin doğru ve güvenilir olması, çalışmaların başarıya ulaşmasında kritik öneme sahiptir.

İyi bir strateji ile yürütülen süreç optimizasyon çalışmaları, işletmelere maliyet tasarrufu, zaman tasarrufu, verimlilik artışı, hata oranının azalması, müşteri memnuniyeti

ve rekabet gücü gibi birçok avantaj sağlar. İşletmelerin değişen pazar koşullarına, müşteri beklentilerine ve teknolojik gelişmelere uyumuna katkı sunar. Diğer taraftan bu çalışmalar, çalışanlar arasında iş güvencesi, ek iş yükü, yeni becerilere sahip olamama, eğitim eksikliği gibi bir takım kaygılara da sebep olabilir. Dolayısıyla bu tür çalışmalarda çalışan kaygılarını anlamak ve yönetmek önemlidir.

Stratejik hedeflere uygun, güvenli, güncel teknoloji ve uygulamalarıyla entegre edilmiş iş süreçleri, müşteri sadakati ve güveni sağlamada, işlem süresini kısaltmada, hataları azaltmada katkı sunar. İşletmeler, daha verimli ve karlı hale gelen bir süreç yönetim yapısında küresel ölçekte rekabet üstünlüğü elde edebilir. İyi bir stratejiyle gerçekleştirilen süreç optimizasyon çalışması bir işletmenin performansını iyileştirirken aynı zamanda sürdürülebilir bir büyümenin gerçekleştirilmesine de katkı sunar. Özetle, kurumlar iş süreçlerinin sürekli iyileştirme ve optimizasyon çalışmalarıyla birlikte daha öngörülebilir, çevik ve verimli yapılarda hizmet sunabilme imkanına kavuşur. Küresel rekabette fiyat, güven ve müşteri memnuniyeti gibi alanda çeşitli üstünlükler kazanır.

Bu çalışma, süreç iyileştirme ve optimizasyona özel literatür kaynakları, eğitim notları ve saha uygulamalarından elde edilen deneyimlerin sentezlenmesi şeklindedir. Çalışmada süreç optimizasyonunun temel kavramı ve tanımı, süreç optimizasyonunun ne olduğu ve neden önemli olduğu, süreç iyileştirme ve optimizasyon yöntemleri, adımları ve ilgili teknolojiler açıklanmış, süreç optimizasyon adımları, güncel yaklaşımlar, teknoloji kullanımı, riskler ve fırsatlar örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır. Süreç optimizasyonunun önemine, güncel teknolojilerin süreç optimizasyonuna sunduğu olumlu katkılara, çalışma sırasında dikkat edilmesi gereken risk ve güvenlik alanlarına dikkat çekilmiştir. Literatür çalışmaları, eğitim materyalleri, saha çalışmalarından elde edilen deneyim ve tecrübe ile sınırlıdır. Çalışma bir bütün olarak ele alındığında, dijital dönüşüm ve iş süreci optimizasyonu çalışmalarının yanı sıra bu alandaki eğitim, araştırma ve inceleme çalışmaları içinde kullanılabilir yardımcı bir kaynak olarak literatüre sunulmaktadır.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Akademik İzdüşüm Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Destek ve Teşekkür: Bu araştırmanın hazırlanmasında herhangi bir kurumdan destek alınmamıştır. Saygın bir çalışma ortamı ve fırsatı sunan dergi yönetimine, editör ve editör kurulu üyelerine, çalışmayı incelemek için kıymetli zamanlarını aldığım hakemlere teşekkür ederim.

Katkı Oranı Beyanı: Araştırmanın tüm süreci makalenin beyan edilen tek yazarı tarafından gerçekleştirilmiştir.

Çatışma Beyanı: Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Alkan, Ş. (2019). *Sürekli İyileştirme Metodolojilerinin İşletme Rekabet Avantajı Üzerine Etkisi*. Doktora Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Avşar, T. (2007). *ARIS BPM İş Süreçleri ve Kalite Eğitim Sunumu*, İstanbul, Türkiye.
- Avsar, T. & Özalp, B. (2008). *ARIS Business Process Excellence - İş Süreçleri Yönetimi Eğitimi Ders Notları*, İstanbul.
- Bal, Y. & Bal, M. (2021). The New Power Of Proactive Human Resources Management: HR Analytics And Artificial Intelligence (AI). *Business & Management Studies: An International Journal*, 9(3), 1198-1216, <https://doi.org/10.15295/bmij.v9i3.1863>
- Bayraktar, E. & Efe, M. (2006). Kurumsal Kaynak Planlaması (ERP) Kurulum Süreci: Kritik Başarı Faktörleri. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(2), 91-110.
- Çağlayan Can, F. (2010). *İş Süreçleri Yönetim Sistemlerinin Güncel Durumu ve Kurulumu. Strateji Geliştirme Teknolojileri Programı*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, <https://polen.itu.edu.tr/handle/11527/4409>

- Çatı, K., Kingır, S. & Mesci, M. (2007). Kıyaslamaya İlişkin Teorik Bir Çalışma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(21), 147-171.
- Çekici, V. & Yüreğir, O. (2020). Müşteri Şikâyetlerini Değerlendirme Sisteminin Süreç Optimizasyonu ve Müşteri Odaklı Yeni Bir Model Önerisi. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 36(2), 855-870, <https://doi.org/10.17341/gazimmfd.696817>
- Çelen, S. (2017). Sanayi 4.0 ve Simülasyon. *International Journal of 3D Printing Technologies and Digital Industry*, 1(1), 9-26.
- Davenport, T. H. (2013). *Process Innovation: Reengineering Work Through Information Technology*. Harvard Business Press.
- Dymora, P., Koryl, M. & Mazurek, M. (2019). Process Discovery in Business Process Management Optimization. *Information*, 10(9), 270, <https://doi.org/10.3390/info10090270>
- Harika, A., Sunil Kumar, M., Anantha Natarajan, V. & Kallam, S. (2021). *Business Process Reengineering: Issues and Challenges*. In: Goyal, D., Chaturvedi, P., Nagar, A.K. & Purohit, S. (eds) Proceedings of Second International Conference on Smart Energy and Communication, Algorithms for Intelligent Systems, Springer, Singapore, https://doi.org/10.1007/978-981-15-6707-0_35
- Gaga, O. (2009). *Süreç Analizi ve Süreç İyileştirme Metodolojisi ve Kısıtlar Teorisi Yöntemiyle Süreç Analizi Uygulaması*. Yüksek Lisans Tezi. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Gupta S., Modgil, S. & Gunasekaran, A. (2020). Big Data in Lean Six Sigma: A Review and Further Research directions, *International Journal of Production Research*, 58(3), 947-969, <https://doi.org/10.1080/00207543.2019.1598599>
- Jeston, J. & Nelis, J. (2014). *Business Process Management: Practical Guidelines to Successful Implementations*, UK: Routledge. ISBN: 978-0-203-08132-7, <https://doi.org/10.4324/9780203081327>

- Kara, O., Kayacan, B. & Eratilla, M. (2013). Düzce İli Devlet Orman İşletme Müdürlüklerinin Parametrik Olmayan Yöntemlerle Etkinliğinin Analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 1(9),97-123, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esad/issue/6061/81511>
- Karakuş, G. (2021). Kobi'lerde ISO 9001 Kalite Yönetim Sistemi Uygulamalarında Karşılaşılan Sorunların Tespitine Yönelik Keşifsel Bir Araştırma. *Verimlilik Dergisi* (4), 3-20, DOI: 10.51551/verimlilik.671694
- Klein, M. (2020). İşletmelerde Dijital Dönüşüm ve Etmenleri. *Journal of Business in The Digital Age* 3(1), 24-35, <https://doi.org/10.46238/jobda.729499>
- Münstermann, B. (2014). *Business Process Standardization: A Multi-methodological Analysis of Drivers and Consequences*. Amerika Birleşik Devletleri: IGI Global, DOI: 10.4018/978-1-4666-7236-9.
- Navaneethakrishnan, C.M. (2013). A Comparative Study of Cloud based ERP systems with Traditional ERP and Analysis of Cloud ERP implementation. *International Journal of Engineering and Computer Science* 2(9), 2866-2869.
- Oskaloğlu, E. (2019). *Üretim İşletmelerinde Süreç İyileştirme Tekniklerinin Kullanılabilirliği Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Malatya: İnönü Üniversitesi.
- Özdem, H. & Bora, M.P. (2022). Türkiye’de Robotik Süreç Otomasyonu. *Bilgisayar Bilimleri ve Teknolojileri Dergisi*, 3(1),1-9. DOI: 10.54047/bibted.1008340
- Özdemir, Y. (1988). *Standart Zaman Verimlilik İlişkisi ve Bilgisayar Destekli Standart Zaman Tespiti*. Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi
- Özmerdivanlı, A. (2020). *Dijital Dönüşüm Sürecinde Blok Zincir Teknolojisi ve Finans Sektöründe Kullanımı*. Dijital Çağda İşletme Alanında Yeni Eğilimler, İstanbul: Eğitim Yayınevi

- Özveri, O. & Çakır, E. (2015). Yalın Altı Sigma ve Bir Uygulama. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(2),17-36, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akuiibfd/issue/1620/20295>
- Rodríguez, A., Fernández-Medina, E. & Piattini, M. (2007). A BPMN Extension for The Modeling of Security Requirements in Business Processes. *IEICE Transactions on Information and Systems*, 90(4), 745–752, DOI: 10.1093/ietisy/e90-d.4.745.
- Toker, A. (2022). Sosyal Bilimlerde Nitel Veri Analizi İçin Bir Kılavuz. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 51(1),319-345, DOI: 10.30794/pausbed.1112493.
- Tümer, F. (2001). *Efqm Mükemmellik Modelinde Süreç Yaklaşımı ve Vitra'da Uygulaması*, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Sebetci, Ö. (2021). *İş Süreç Yönetimi Akademik Derleme I*, İstanbul: Hiperlink Eğitim İletişim Yayın Gıda Sanayi ve Pazarlama Tic. Ltd. Şti. ISBN: 978-625-8461-87-9, s.18.
- Sebetci, Ö., Günay, M. B. & Sebetci, E. (2018). İş Süreç Yönetimi (BPM) ve İş Akış Yönetimi (WFM) Kavramlarına Yaklaşım. *AJIT-e: Academic Journal of Information Technology*, 9(33),115-126, DOI: 10.5824/1309-1581.2018.3.007.x
- Seymen Aksu, N. & Yalçiner Ercoşkun, Ö. (2022). Sürdürülebilir Kent Planlamasında Artırılmış Gerçeklik (AG) Uygulamaları. *Journal of Management Theory and Practices Research*, 3(1), 39-57, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jmtp/issue/77135/1291648>
- Şahinaslan, E. (2010). *Standartlara Dayalı Bilgi Güvenliği Risk Analiz ve Ölçümleme Metodolojisinin Bankacılık Sektörüne Özgü Modellenmesi ve Uygulama Yazılımının Geliştirilmesi*, Doktora Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Edirne: Trakya Üniversitesi.
- Şahinaslan, E. (2020). *İş Zekâsı ve Veri Analizi (Kitap Bölümü)*, Telli, G. & Aydın, S. (Ed), *Bilgi Çağında Müşteri İlişkileri*

Yönetimi Kitabı, İstanbul: Kriter Yayınevi, s.197-211, ISBN: 978-625-7130-19-6.

Şahinaslan, E., Arpacıoğlu, N. & Şahinaslan, Ö. (2023). Yazılım Dağıtım Sürecinin Otomatikleştirilmesine İlişkin Uygulamalı Bir Çalışma. *Uluslararası Yönetim Bilişim Sistemleri ve Bilgisayar Bilimleri Dergisi*, 7(1), 41-67. DOI: 10.33461/uybisbbd.1206484

Şahinaslan, E., Kantürk, A. & Şahinaslan, Ö. (2010). *Bilgi Teknoloji Süreçlerinin Standartlara Dayalı Modellenmesi*, Muğla: Akademik Bilişim 2010.

Şahinaslan, E. & Şahinaslan, Ö. (2018). *Information Technology Quality Management Process Approach to Compatible with Business Goals*. Proceedings of the International Congress on Business and Marketing, ISBN 978-605-2124-09-03, İstanbul: Maltepe University.

Şahinaslan, E. & Şahinaslan, Ö. (2019). *Dijital Dönüşümde Öncelikli Alanlar ve İlgili Teknolojiler*. Proceedings of the International Congress on Business and Marketing, ISBN 978-605-2124-27-7, İstanbul: Maltepe University.

Şahinaslan, Ö. (2020). *Yeni Nesil Teknolojiler* (Kitap Bölümü), Telli, G. & Aydın, S.(Ed), *Dijital Dönüşüm*, İstanbul: Maltepe Üniversitesi Kitapları, ISBN: 978-605-2314-34-0, s.29-51.

Şahinaslan, Ö. & Dalyan, H. (2021). *Sosyal Medya Uygulamalarında Yapay Zekânın Yeri*. Volkan Çavuş (Ed.), *Yapay Zekâ Uygulamalarında Güncel Konular ve Araştırmalar içinde* (ss. 24-40). Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.

Uçucu, A. & Çelik, S. (2023). *Sanayi İşletmelerinde Depo Optimizasyonu ve Dijital İkiz*, *Sanayi Yönetiminde Gelecek Yaklaşımları Dijitalleşme ve Yetenekler* (pp.693-706), Nobel Yayınevi

Yalçınkaya, M. (2022). *Robotik Otomasyon Süreçleri: Dağıtım Sektöründe Bir Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi.

- Yıldırım, A. (1999). Nitel Araştırma Yöntemlerinin Temel Özellikleri ve Eğitim Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi. *Eğitim ve Bilim*, 7-17, <https://hdl.handle.net/11511/80803>.
- Yıldız, D. (2021). İş Süreçlerinin Modellenmesi, İyileştirilmesi, Performansının Ölçülmesi ve Yönetilmesinin İşletme Verimliliğine Katkısı: Bir Uygulama. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , (59), 91-118. DOI: 10.18070/erciyesiibd.883798
- Yurtay, Y. (2020). *Gösterge Panelinin Tedarik Zinciri Yönetimi Bağlamındaki Karar Süreçlerine Etkisi Üzerine Bir Ampirik Araştırma*. Doktora Tezi İşletme Enstitüsü, Sakarya: Sakarya Üniversitesi.

BUSINESS PROCESS OPTIMIZATION: METHOD, TECHNOLOGY, RISKS AND OPPORTUNITIES

Extended Summary

Aim:

Today's competitive conditions, technological innovations and digital transformation efforts require corporate businesses to reconsider their business processes and optimize them with continuous improvements. However, there is a need for an accessible study in which concepts, techniques and examples that can be used in such a study are presented together. This study was conducted to meet this need and contribute to the literature.

Method(s):

It is in the form of synthesizing the literature resources specific to process improvement and optimization, training notes and experiences gained from field applications.

Findings:

In the study, the basic concept and definition of process optimization, what process optimization is and why it is important, process improvement and optimization methods, steps and related technologies are explained, and the importance of optimizing business processes by improving them is emphasized. The main topics covered in the study are process optimization, optimization steps, current approaches, technology use, risks and opportunities.

Conclusion and Discussion:

Process improvement and optimization work is an integral part of business process management and can be an opportunity for businesses to understand their current business processes and the way they work. These studies require continuous effort and should not be seen as a one-time job. Businesses should regularly review their processes, monitor their performance, and create improvement opportunities and implement them in a supported manner with new technological tools. It automates business processes with technological developments, innovative

approaches and applications. The accuracy and reliability of the data used in these studies is critical for the success of the studies.

Process improvement and optimization provides many advantages to businesses such as cost savings, time savings, increased efficiency, reduced error rate, customer satisfaction and increased competitiveness. It contributes to the adaptation of businesses to changing market conditions, customer expectations and technological developments. On the other hand, these studies may cause some concerns such as job security, additional workload, lack of new skills, and lack of education among employees. Therefore, it is important to understand and manage employee concerns in such studies.

Business processes that are compatible with strategic targets, secure and integrated with up-to-date technology and applications contribute to ensuring customer loyalty and trust, shortening transaction time, and reducing errors. Businesses can gain a competitive advantage on a global scale in a process management structure that has become more efficient and profitable. While the process optimization work carried out with a good strategy improves the performance of a business, it also contributes to the realization of a sustainable growth. In summary, institutions gain the opportunity to provide services in more predictable, agile and efficient structures with continuous improvement and optimization studies of business processes. It provides various advantages in areas such as price, trust and customer satisfaction in global competition.

This study explains the basic concepts, process optimization steps, process analysis methods, techniques and approaches for the improvement and optimization of business processes with examples. It draws attention to the importance of process optimization, the positive contributions of current technologies to process optimization, the risks to be considered during optimization and safety areas. When the study is considered as a whole, it is presented as a helpful resource in the studies to be carried out for the improvement and optimization of business process.